



# عُلُومُ الْقُرْآنِ

پُیُنْتُو

عَلَامَةُ شَمْسِ الْحَقِّ افغانی رحمتہ علیہ

مُتْرَجِم

مولانا سیفُ الحنانِ حَقَّانِی

تاج کتب خانہ پشاور  
قصہ خوانی فون ۲۱۳۳۵۴

Ketabton.com

# علوم القرآن (پُنتو)

علامہ شمس الحق افغانی رَحِمَهُ اللهُ



مُترجم

مولانا سیف الحنان

ناشر

ناج کتب خانہ ۰ محلہ جنکی قصہ خوانی پینپور

فون نمبر :- ۲۱۴۲۵۴



صفحه	عنوان	شماره
۲۹	اوله شبیه	۲۰
۳۱	دوئمه شبیه	۲۱
۳۲	درئیه شبیه	۲۲
۳۲	خلورمه شبیه	۲۳
۳۳	پنجه شبیه	۲۴
۳۳	شپرمه شبیه	۲۵
۳۲	اومه شبیه	۲۶
۳۸	اتمه شبیه	۲۷
۳۹	نهمه شبیه	۲۸
۴۰	دهمه شبیه	۲۹
۳۳	یولسمه شبیه	۳۰
۳۲	د فیضی تفسیر بی نقطه	۳۱
۳۲	د مسیلمه توکره	۳۲
۳۵	ابن الراوندی ز ندیق یهودی	۳۳
۳۶	د متنبی توکره	۳۴
۳۶	د اعجاز القرآن پوهه	۳۵
۳۷	مشاهدات او معنویات	۳۶
۳۹	قانونی اعجاز	۳۷
۵۱	تأثیری اعجاز	۳۸
۵۲	دیوید په نظر کین دقرآن تاثیر	۳۹
۵۵	انجذابی تاثیر	۴۰
۵۶	دقرآن اعجازی تاثیر په شخصیت رسول الله صلعم	۴۱

صفحه	عنوان	شماره
۱	پیش لفظ	۱
۲	دوحی او قرآن ضرورت	۲
۵	دقرآن د ضرورت دلیل بقای	۳
۸	دلیل قانونی	۴
۱۱	دلیل غذائی	۵
۱۲	دلیل دوائی	۶
۱۴	دلیل نوری	۷
۱۷	دلیل حقیقی	۸
۱۸	دلیل اتباعی	۹
۲۰	دلیل نفسیاتی	۱۰
۲۱	دلیل تخلیقی	۱۱
۲۲	دلیل ترکیبی	۱۲
۲۳	دقرآن صداقت او اعجاز	۱۳
۲۵	د معجزه او اعجاز تشریح	۱۴
۲۵	عادیات	۱۵
۲۶	عجائبات	۱۶
۲۶	مشترک مناصبت	۱۷
۲۷	معجزات	۱۸
۲۷	قرآنی معجزه، بلاغی دلیل	۱۹

شماره	عنوان	صفحه
۶۳	در بیع فصل د تفسیر او د تاویل او د دے د وارد متعلقا تو بیان	۹۰
۶۵	د تفسیر او د مطالبو د قرآن د پوهه آداب او شرائط .	۹۲
۶۶	علم اللغه یا علم اللسان	۹۲
۶۷	علم السنه	۹۳
۶۸	علم الآثار	۹۵
۶۹	علم قواعد الالهیات	۹۷
۷۰	علم الموهبت	۹۸
۷۱	د تفسیر بالرائی تحقیق	۱۰۰
۷۲	د شیع ازاله او صرفیه او باطنیه او د تفسیر په منبر کس فرق .	۱۰۱
۷۳	د تفسیر بالرائی تسمونه	۱۰۲
۷۴	اقسام تفسیر	۱۰۵
۷۵	د شیع ازاله	۱۱۳
۷۶	د وحی لغوی درء قسمه: فطری او ایجابی	۱۱۳
۷۷	عرفانی	۱۱۵
۷۸	شرعی وحی	۱۱۵
۷۹	وحی د نبوت	۱۱۶
۸۰	د قرآن نزول	۱۱۷
۸۱	نزول اول	۱۱۹
۸۲	د و بیع نزول	۱۱۹
۸۳	د بیع نزول	۱۲۰
۸۴	جهاد نبیل علیه السلام قرآنی الفاظ څنگه حاصل کړل	۱۲۱
۸۵	د قرآن نازل شوی الفاظ	۱۲۲

شماره	عنوان	صفحه
۲۲	په یخنی کس خوله	۵۶
۲۳	د روند و له او پیته	۵۷
۲۴	د قرآن شخصیتی قلبی تاثیر	۵۸
۲۵	تاثیر قلبی	۵۸
۲۶	د قرآن سیاسی اعجاز	۵۹
۲۷	غذائی اعجاز	۶۲
۲۸	د روح آسمانی غذا	۶۳
۲۹	د روحانی ژوند معیار	۶۵
۳۰	د غذائیت معیار	۶۵
۳۱	د روح مرک او ژوند	۶۵
۳۲	قرآن روحانی غذا	۶۷
۳۳	د لیل نظامی	۶۷
۳۴	د و بیع اصول د انسان نور و انسانا نوسره تعلق .	۷۰
۳۵	د و بیع اصول د انسان دکائنات عالم سره تعلق	۷۱
۳۶	خلو بیع اصول د انسان د ژوند مقصد	۷۳
۳۷	پنجم اصول د انسان ژوند آخری منزل	۷۴
۳۸	شمولی اعجاز	۷۸
۳۹	غیبی اعجاز	۸۲
۴۰	اعجازی اعجاز	۸۶
۴۱	تالیفی اعجاز	۸۷
۴۲	اعتدالی اعجاز	۸۸
۴۳	مکتبی اعجاز	۸۹



صفحه	عنوان	شماره
۱۵۳	د آواز و احرف و حکمت	۱۰۸
۱۵۸	د تحریف پد باره کڼ دا بن عباس روایتونه	۱۰۹
۱۶۰	شعر او د قرآن تحریف	۱۱۰
۱۶۱	د بایبیل تحریف	۱۱۱
۱۶۲	انجیل متی، مرقس، لوقا	۱۱۲
۱۶۳	انجیل یوحنا، تثلیث، ختنه او د جنابت غسل	۱۱۳
۱۶۳	د بلوهیت تصور او بایبیل	۱۱۴
۱۶۶	بایبیل او د نبوت تصور	۱۱۵
۱۶۷	بایبیل او د عملونو مبدلې	۱۱۶
۱۶۸	د مکی او مدنی سورتونو متعلق اصطلاحات	۱۱۷
۱۶۹	د قرآن د سورتونو شمیر	۱۱۸
۱۷۰	د قرآن د آیتونو، کلمو، نقطو او حرفونو شمیر	۱۱۹
۱۷۰	د مختلفو سورتونو مختلف نومونه	۱۲۰
۱۷۲	د قرآن مهمات	۱۲۱
۱۷۳	د نوي فکر په رنځ کڼ د باری تعالی ثبوت	۱۲۲
۱۷۷	د باری تعالی د اثبات دلائل	۱۲۳
۱۷۹	د باری تعالی ثبوت په سلفي دلائلو	۱۲۴
۱۸۱	د باری تعالی د ثبوت کلامي او فلسفي دلیلونه	۱۲۵
۱۸۸	وجود د باری تعالی او قرآن مجید	۱۲۶
۱۹۱	د باری تعالی توحید	۱۲۷
۱۹۳	د شرک مذمت	۱۲۸

صفحه	عنوان	شماره
۱۲۳	د قرآن سنت او حدیث قدسی بیلتون	۸۶
۱۲۴	د وحی د نازلیدو قسمونه	۸۷
۱۲۵	د قرآن جمع کول او د هغه متدوین	۸۸
۱۲۷	د ویم، دریم او چلورم محرک	۸۹
۱۲۸	پنځم او شپږم محرک	۹۰
۱۲۹	د قرآن یا د وک او صحابه کرام	۹۱
۱۳۲	د قرآن کریم تشریحی حفاظت	۹۲
۱۳۳	صدیقی جمع	۹۳
۱۳۵	د صدیقی جمع دستور	۹۴
۱۳۶	عثمانی جمع	۹۵
۱۳۷	د عثمانی جمع دستور	۹۶
۱۳۸	د قرآن آیتونه او سورتونه	۹۷
۱۴۰	مصحف مدنی / مکی	۹۸
۱۴۱	شافی، بصری، یبسی او بحرینی مصحف	۹۹
۱۴۲	کوفی مصحف	۱۰۰
۱۴۳	د سورة اَعْلَى آیت	۱۰۱
۱۴۵	د حضرت عائشې حدیث	۱۰۲
۱۴۶	په عامه ضابطه دا بن مسعود نه روایت	۱۰۳
۱۴۸	د قرآن اختلاف او اوده اهداف	۱۰۴
۱۴۹	اوه قرأتونه - صحابه قاریان	۱۰۵
۱۵۰	اوه قرأتونه	۱۰۶
۱۵۲	احرف سبعه	۱۰۷

صفحه	شماره	عنوان
۲۵۱	۲۵۱	په تناسخی ججازات کښ د جرم علم ندوی
۲۵۳	۲۵۲	د جستانی معاد رومی د دلیل
۲۵۴	۲۵۳	د وئیدر دلیل
۲۵۵	۲۵۴	د رییم دلیل
۲۵۶	۲۵۵	د خورم او پنجم دلیل
۲۵۷	۲۵۶	د شپږم دلیل
۲۵۸	۲۵۷	د اوم دلیل
۲۵۹	۲۵۸	د اتم او نهم دلیل
۲۶۰	۲۵۹	د یولسم او دولسم دلیل
۲۶۱	۲۶۰	د قیامت کیفیت
۲۶۲	۲۶۱	د عالی مرض موت یا د قیامت نخبه
۲۶۳	۲۶۲	د شپیلنی د قیامت پوکل
۲۶۴	۲۶۳	د پوکلو حکمت
۲۶۵	۲۶۴	د محشر ز مکه
۲۶۶	۲۶۵	د مومن خوراک څښاک
۲۶۷	۲۶۶	د بیان د حوض کوثر
۲۶۸	۲۶۷	د عمل نامه
۲۶۹	۲۶۸	د قیامت دورخه کواهی
۲۷۰	۲۶۹	د عملو نو تول
۲۷۱	۲۷۰	د اعمالو د تول - میزان او د موزون لیسر بیان
۲۷۲	۲۷۱	د عملو نو تولو ټکه به څوک وی؟
۲۷۳	۲۷۲	د عملو نو تولو حکمت

صفحه	شماره	عنوان
۱۹۳	۱۲۹	د نبوت
۱۹۵	۱۳۰	د نبوت خصوصیتونه
۱۹۸	۱۳۱	د چه معجزه، کرامت او سحر کښ بیلتون
۱۹۹	۱۳۲	د نبوت حقیقت
۲۰۸	۱۳۳	د ختم نبوت
۲۱۰	۱۳۴	د قرآن او ختم نبوت
۲۱۳	۱۳۵	د خاتم النبیین لفظ او د عربو لغت
۲۱۴	۱۳۶	د خاتم النبیین لفظ او مفسرین کلام
۲۲۳	۱۳۷	د میتا قی دلیل
۲۲۵	۱۳۸	د بحث عمومی دلیل، قبلی دلیل
۲۲۶	۱۳۹	د وعدی دلیل
۲۲۷	۱۴۰	د حدیث او ختم نبوت
۲۲۹	۱۴۱	د ختم نبوت او اجتماع امت
۲۳۰	۱۴۲	د ختم نبوت او درایت
۲۳۱	۱۴۳	د مرزائی د سوسو جواب
۲۳۸	۱۴۴	د ختم نبوت د علامه اقبال په نظر کښ
۲۳۱	۱۴۵	د قیامت، معاد او مجازات د اعمالو او د قیامت نومونه
۲۳۳	۱۴۶	د معاد او قیامت نقلی ثبوت
۲۳۷	۱۴۷	د معاد په باره کښ مذهبونو
۲۳۸	۱۴۸	د مجازات دره شکه
۲۵۰	۱۴۹	د تناسخی رد



## بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیش لفظ

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مِنْ لَدُنِّي بَعْدَ مَا  
احقر د خلونینتو کالونه هم زیاتہ مودہ د قرآن کریم پہ خدمت کن  
مصروف پاتے شوعے دے، ما دخیل توفیق مطابق د زروا ونو و تفاسیر و  
اونور و ہغہ کتا بونو مطالعہ کولہ د کومونہ چہ د قرآن فہمی پہ باز  
کینے مدد اُغستے شو، او کوم معارف چہ د الله د جانبہ پہ نرہ را و و  
کیدال ہغہ بتولیم پہ خپل خپل وخت د دریں قرآن شریف پہ شکل  
کینے پیش کول۔

الْحَمْدُ لِلَّهِ - دہ احقر د دے درسونونہ قدیم او جدید دوا  
طبقتہ دا میدانہ زیاتہ فائدہ اُرسیدہ، د دوستانوا صرا  
دو، چہ حہ تفسیر اُلیکمر، لیکن ما دامناسب اُگنر لہ، چہ د تفسیر  
پہ حائے د قرآنی علومو پہ مختلفو شعبو کتا بونو اُلیکم چہ پہ  
مختصر وخت کن ناظرین ہغہ اُلوستے شی، او د لجزاسمت پہ وجہ  
مالی توفیقہ حضرات ہم د ہغے نہ مستفید شی، لیکن تالیف کینے د دے  
خیال اُساتے شو۔

۱) چہ د مطالب قرآن پہ تعین کینے د سلفو طریقہ نہ وی  
پریںود لے شوے، او د بیان شو و معارفوا وحقا تقو بہ شان دوی  
چہ د سلفو تائید کوی نہ چہ د ہغے مخریف۔

۲) دوئمہ دا چہ د ادورد عقلیت او فلسفیت دے، د دے وجے نہ  
مقاصد شرعیہ نقلیہ و د عقل او فلسفے پہ رنگ کینے بیان شی، چہ د  
مغرب زدہ طبقے د ہدایت سامان ہم اُشی۔

۳) دریمہ - دا چہ د مقاصد و پہ تعبیرا تو کینے د اصطلاحی

صفحہ	عنوان	شہیر
۲۸۵	د غوریزا و ناغوریزو پیژندل	۱۴۳
۲۸۶	د تول مقام، د پل صراط تیریدل او نور	۱۴۳
۲۸۸	د صراط حقیقت	۱۴۵
۲۸۹	د صراط ادنوی حکمت	۱۴۶
۲۹۱	د نور اسباب	۱۴۷
۲۹۱	پہ کومہ وجہ د صراط پورے وتل اسانیری	۱۴۸
۲۹۲	جنت او دوزخ	۱۴۹
۲۹۳	د جنت او دوزخ د وجود دلائل	۱۵۰
۲۹۵	د آدم علیہ السلام د کبیر، دوحائے	۱۵۱
۲۹۷	د آدم علیہ السلام پہ را کوزو لو کین حکمتونہ	۱۵۲
۳۰۲	د جنت د ژوند حقیقت	۱۵۳
۳۰۳	د آخرت د ژوند اجمالی نقشہ	۱۵۳
۳۰۳	د عیسیٰ علیہ السلام را کوزیدل	۱۵۵
۳۰۶	د مسیح علیہ السلام ژوند	۱۵۶
۳۲۶	ختم نبوت او د عیسیٰ نزول	۱۵۷
۳۳۲	د ذوالقرنین دیند متعلق د کفارود عذاب ہمیشوالے	۱۵۸
۳۳۶	تتمہ	۱۵۹

تعبیرات کردی، اور بیات تَرْدِ هغه تعبیرات استعمال شی چه  
د جدید مذاق مُطابق وی، احقر دیرزیات مصروف دے، د دے  
وجے د بے ضرورتہ بسط او تفصیل نہ مِر دہہ اُکڑا، او پہ مطلب  
خیز اختصار مِر اکتفا اُکڑا، کہ چرے د موجودہ دور د مصنفینو پیا  
طرز مِر کتاب لیکل نو د دے نہ خو چندا نریات غت کتاب جو پریا دے  
شو د کتاب ترتیب پیا دے دے دے۔

① ضرورۃ القرآن :- یعنی دنوع انسانی د پارا دوحی الہی او د قرآن  
پہ ضرورت عقلی او فلسفی دلائل :-

② صداقۃ القرآن، یعنی پہ دے خبرہ عقلی دلائل او د مستشرقین  
یورپ تر دید چه قرآن د اللہ د جانبہ دے، او معجزا دے :-

③ تنزیلِ قرآن او د هغه تدوین :- د نزولِ قرآن او جمعِ قرآن  
تحقیق :-

④ محفوظیۃ القرآن :- د قرآن د محفوظیت دلائل او د مستشرقینو د  
شُبہا تو تر دید :-

⑤ مہنات القرآن :- یعنی د قرآن د اہم مقاماتو حل د هغه حکمتونہ  
اور ازونہ او د شُبہا تو انزال :-

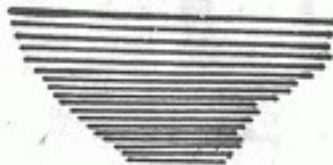
⑥ احکام القرآن :- یعنی د قرآن فقہی احکام او د هغه حکمت او د موجودہ  
دور د شُبہا تو جو ابونہ :-

⑦ تعبیرات القرآن :- یعنی د قرآنی تعبیراتو حقیقی حل پیا دے  
عرض چه صحیح مطالب قرآنی معلومہ شی او د جدید خیالوا اہل  
قلمو خا میا نے واضحہ شی :-

رومی پنخہ بابونہ پہ کتابی شکل کینے شائع کومہ چه د هغه نومرہ  
علوم القرآن وی، د عاکوم چه اللہ تعالیٰ د دے خدمت د

تکمیل توفیق مانتہ را کری، پہ خپل درکالا کینے د قبول او منظور  
کری، او دا خرت د نجات ذریعہ د کری، او محترم الحاج سید،  
عبدالرشید شاہ مہتمم مدارسہ فاروقیہ بہاولپور د پارا د  
اللہ جل جلالہ، د کتاب د سعادت باعث جو پری، او د هغه دینی  
محبت او مجاہدانہ کوششونہ، د اللہ تعالیٰ د دے کتاب د اشاعت  
سبب جو پری :-

احقر :- شمس الحق افغانی عفا اللہ عنہ :-





## دوحی او دقرآن ضرورت

د انسان د سعادت او شقاوت د حصول لپاره انسان عقل ته خوږ دے و چې کافی نه دے، چه د عقلی معلوماً نو بیا د هغه بجزرے او مشاهدات دی په کومو چه د سانسې اُصولو مطابق بوره عنت او ژور غوراو فکر شوے وی، او د سعادت او شقاوت د اُصولو بیا د د عقائدو، اخلاقو او اعمالو د خصوصیاتو پیژندل دی، او د مشاهداتو او د محسوساتو د اثرے نه دارنگ بهر دی چه په هغه باندے د بحرے او مشاهدے په ذریعہ هیڅ قسم غور نشی کیدے او نه د هغه د پامه، چه بخر به کا ه شته دے.

۲) دویم د دے و چې چه عقلی فیصلو کینے د و هم د خل وی، او د دے کبله دغه فیصلے اکثر غلط اُشی.

۳) دریم د دے و چې چه عقلونه مختلف دی، د صحیح عقل صورتونه گم او د فاسد عقل صورتونه په دے امور و کینے زیات دی.

۴) څلورم د دے و چې چه د عقل فیصلے عموماً په جدا با تو بنا وی، نو ځکه دا اکثر غلط وی هر دغه وجه د چه دا قوام عالم د عقلونو فیصلے د معرفتِ الهی، د نبوت د حقیقت معلومولو، د عملونو د جزاگانو، د امورِ آخرت او د صحیح او غلطو عملونو په باره کینے یو بل سره متضاد دی یو قوم شرک صحیح گنری، او بل تثلیث، بل خدا پرستی، او بل مخلوق پرستی، یو قوم د غوا غوښنه خوړل گناه گنری، او څوک ئے نه خوړل، څوک خنزیر خوړل بڼه گنری څوک ئے نه خوړل، د چا د عبادت کولو او د رضائے الهی موندلو یوه طریقه ده، او د چا بله، د چا د نبوت تصور یو ځے، او د چا بل، څوک دا اعمالو جزا او سزا د جنت او دوزخ په

شکل کینے مینی، څوک ئے د روحانی درد او راحت په شکل کینے او څوک ئے د تناسخ په شکل کینے مینی، دا حال په ټولو روحانی امور و کینے دے، دے نه، واضح شوه چه په مذکور امور و کینے عقل کافی نه دے، اُس موښن! هغه دلائل عقلی پلش کو و کومونه به چه د معلوم پیری چه د دے امور و د پیژندلو د پاره د خالق کائنات وحی، د هغه کلام یا په نورو ټکو کینے د قرآن ضرورت دے، او د دے د پاره چه د انسانی سعادت او شقاوت د اُصولو دا یقینی فیصله مقرر اُشی، چه په هغه کینے د شک ښه هیڅ گنجائش پاتے نشی، هغه دلائل په دے ډول دی.

## د قرآن د ضرورت دلیل بقائی

۱) رُوم د دلیل بقائی دے، د هرا انسان فطری خواهش دے چه هغه ته د دائمی بقا او ژوند حاصل وی، ځکه چه د انسان د ټولو نعمتونو تړون ژوند سره دے که چرے ژوندانه وی، نو ټول نعمتونه مثلاً، مال، او جا، اقتدار، خوړل، اغوستل، او ښه د ا ټول بیکاره دی، د دے فطری جاذبے دلیل دادے چه د هرا انسان د ژوند په بقا باندے څوک دُشمن که چرے حله اُگری، نو هغه به د ذات او د بقا سره د محبت په وجه د مُدا فعت کوشش کوی او د ژوند او بقا محفوظ ساتلو د پاره به زور کوی، دارنگ کچرے په انسان د رنج بیماری حمله وی چه د هغه حیات او بقا ته تر خطر اُ پښه شی نو هغه به دارو د ملوغت مال لکوی، او د ژوند د بقا کوشش کوی دے نه معلوم پیری چه بقا سره د محبت جاذب فطری دلا، اُس دے ختمیدونکی د نیا اوفانی جهان کینے هیڅ یو انسان ته دا فطری مقصد حاصل نه دے نو کچرے د ژوند په یو



دور کینے ہر انسان تہہ دوام حیات اور استمرار بقا کا مقصد حاصل نہ وی نودلتہ بہ دا ا و بیے شی چہ انسان دیونا ممکن خیر فطری خواہش ا کرو، چہ د علم نفسیا نو د مخ، صحیح نہ دے، خکہ چہ نامکنتا فطری خواہش نہ شی کیدے، او نہ پہ یونا ممکن مقصد بانندی بتول انسانان متفق کیدے شی دا خبرہ نامکنہ دہ چہ دؤہ پہ دؤر کینے پنچہ شی پیدہ توله نری کینے دا سے یوروخ گس بہ ہم پین نہ شی چہ دہغہ خواہش وی چہ دؤہ پہ دوو کینے پنچہ وی، دا خوشونا ممکن عقلی داسر نلک نامکن عادی ہم فطرہ د بتولوا انسانانو مطلوب نشی کیدے، دیوانسانان پہ فطرت کینے ہر دانہ دی پراتہ چہ ہغہ، و بتول عمر د خوراک خکاک او د ساہ اغستونہ بے نیازہ شی ددے نہ دامعلومہ شوہ، چہ نامکن عقلی او فطری دواپہ د بتولوا انسانانو فطری مطلوب نشی جو پیدے، نودوام حیات چہ د بتولوا انسانانو فطری د بتولوا انسانانو فطری مطلوب دے، ہجرے نامکن نہ دے بلکہ ممکن الحصول دے، اس دواہر بقا د پارہ پہ دے نری د عالم تغیرات کینے دا سے اشیاء موجود دی چہ کچرے د زرخزرا بید و نکی اوسخا کید و نکی بل خیر سرہ ا لگولے شی نوخہ زمانے پورے ہغے تہ بقا حاصلہ شی مثلاً یوتازہ مہی رقب، بانندے، چہ مالگہ امبزے شی او اوج کرے شی نوخہ مودے پورے خوباقی ساتلے شی، پہ چین کن دیومر سہری کالبوت د شہدو پہ د ک بکس کینے پہ ایسودوخہ مودے د پارہ باقی ساتلے شی، د مصر یہ آثارا قدیمہ کنس دا سے منرہ بیاموندے شوہ دہ چہ پہ ہغے بانندے د لیکلے سوری تاریخ نہ دامعلومہ شوہ چہ دا د پچوزو کالونہ دیو مسالے (مسی) پہ ذریعہ محفوظ دہ، ہرکله چہ پہ دے عالم تغیر کینے د بقا زیا تولو دا سے سامان موجود دے

نوابدی اولاً فانی اشیاء کینے دا سے مسالہ بہ نہ وی چہ د ہغے ترون دانسان روح سرہ اوشی اوپہ دے وجہ ہغہ تہ دوام بقا اوسترار حیات حاصل شی، ابندی اولازوال خیزونہ د الله تعالیٰ ذات او د ہغہ صفات دی، چہ انسان سرگلا د ہغے پہ لکید و انسان تہ دوام حیات اور استمرار بقا صلیدے شی اودا د اول صفت الہی صرف دا الله کلام او دہغہ وحی کیدے شی، پہ دے وجہ الله تعالیٰ خیل کلام پہ پیغمبرا نو علیہم السلام نازل کر و چہ انسان تہ ہغہ دائمی حیات اوبقا حاصل شی کوم چہ د انسان فطری مطلوب دے، کلام الہی پہ دنیا کینے نازل شوے دے، نودلتہ دہ ولے انسان تہ ہمیشہ ژوند ا نہ بخینلو؟ دا اعتراض یو خوبہ دے وجہ ناممقول دے چہ دنیا پچلہ دار فناء دہ اوپہ دے کینے بتول مؤثرات د فنا ہم موجود دی، او ہمیشہ ژوند ا و بقا د پارہ د دا سے محفوظ جہان ضرورت دے چہ پہ ہغے کینے مؤثرات د فنا ہم موجود نہ وی، (۲) دویم پہ دے وجہ ددے دنیا د تنگی د کبلہ د بتولوا انسانانو استوکنہ دلتہ نامکنہ وہ، دینہ معلومہ داشوہ چہ د ہمیشہ بقا غوندے د فطری جذبے د تکمیل د پارہ د کلام الہی او دوحی ربانی ضرورت دے، یوا اعتراض دا کولے شی چہ پہ آخرت کینے بہ د کلام الہی عالمینوتہ کہ ہوے د جنت پہ صورت کینے ہمیشہ ژوند حاصل وی، نو د کلام الہی مکرینو نکتہ ہم ددو زخ پہ صورت کینے ہمیشہ ژوند حاصل وی تو پوجواب دا چہ ددو زخیا نو ژوند د مرک نہ ہم پزردے، دویم جواب دا دے، چہ کلام الہی ابندی دے نو خکہ ددے اثر ہم دانی ابندی دے چہ دا انسان ژوند ابندی جو رہ وی خواہ ہغہ مسالہ جنت دی او کہ کفایت ددو زخ دی مگرد ابندی ژوند اوہ تہ دی



یوسرہ دارام او بل سرہ دکلیف نو دوام خو پہ دو اوہو کئے دے فرق صرف  
 د استعداد او د عمل دے، جتیا نو کلام الہی سرہ د ایمان او منلو  
 جد بے لاندے تپون لرو او دوزخیا نو سرہ دکفرا و نکار د جد بے لاندے  
 نو فرق صرف د نوعیت شو لو اگر چہ دوام حیات د وارہ دی، ددے مثال  
 دا بے دے چہ نمرشے سپینوی دوی او جاموسوہ د نر تعلق یوشان دے  
 مگر دوی خرمن پیر تو سبزی او د جامورنگ پیر سپینبزی نو د فرق صرف  
 د استعداد دے، ہم دغہ حال دکفرا و ایمان دے لکہ تنگہ چہ قرآن  
 واضح کہے دے :-

و نَزَّلَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ  
 إِلَّا خَسَارًا ط : سورة بنی اسرائیل آیت ۱۰۶ : پیدا کولو د پارہ نازل کرے دے ایکن  
 دکفرا و معاند، نو ظلم پہ وجہ قرآن د معنی د پارہ د نقصان سامان  
 جوہ شی :-

### دلیل قانونی

- ۲) دویم دلیل قانونی دے، دانسان پہ فطرت کئے د وے قوتونہ موجودی
- ۱) یوقوت شہویہ (نر و عیبہ) چہ ہفہ د قدرت دا بے عطا د چہ پہ  
 ہفہ انسان د خپلو مفاد د پارہ جد و جہد کوی :
- ۲) دویم قوت غضبیہ دے چہ پہ ہفہ انسان دد بے قوتونو مقابلہ مدافعت  
 کوی چہ کوم د مذکورہ فوائد پہ حصول کئے دہ سرہ مزاحمت کوی  
 دانسانی فوائد و کلیات، خو بل - حبیل، اغوستل، استوگنہ او د بلوغ نہ  
 پس منکو حہ دہ دانیول دانسان محبوب جسمانی مقاصد دی، د وے نورس  
 معنوی او روحانی مقاصد دی، دین او رتبہ دانیول او دانسان دا بے

مقاصد دی چہ پہ دے کئے ورتہ خہ ہم مانع، حائل یا مزاحم راجی نو بے  
 ئے مقابلہ کوی د بتولو انسانی جنٹ جگر و بنیا د ہم دا خیزونہ دی ،  
 فطرت دا غواپی چہ ددے او مقاصد و حفاظت د پارہ د کیو عادلانہ  
 دا بے قانون ضرورت دے، چہ پیر انصاف قائم شی، او جگرے  
 ختمے شی، اس دا قانون دے چاوی د خداوند تعالیٰ، کہ دانسان د اظاہرہ  
 د چہ دے قسمہ قانون جوہرہ و نکی د پارہ د خلود و صفا تو ضرورت دے  
 د، علم محیط (۲) رحمت کاملہ (۲) قدرت تامہ (۲) غیر جانبداری :-  
 علم محیط خو حکمہ ضروری دے، چہ دانسانی حقوق د ہر اہم علم و لری  
 او دانسانی فوائد او حقوق سرہ تہلی دانسان نو ڈوند پہ بتولو دوارو  
 د دنیا، قبر، آخرت) باندا دے د کدہ نظروی چہ دغہ عادلانہ فیصلہ دانسان  
 ڈوند پہ دے بتولو منزلونو کئے د رستہ وی، او د اہم ضروری دہ چہ دغہ  
 فیصلہ دے دانسان د پارہ د نتا تجویب لحاظ ہم د رستہ وی خواہ ہنہ  
 نتا تج انفرادی وی، او کہ اجتماعی ظاہری وی، او کہ باطنی (ڈورے) مثلاً  
 کچرے انسان د سود د جواز او د زنا یا لواطت یا الترضاد جواز قانون جوہرہ کوی  
 نو دے کئے خود خو شما شخصی آزادی لحاظ ساتلے شوے دے، لیکن دے بتولو  
 کئے د پورا معاشرے د اجتماعی ضرور لحاظ نہ، دے ساتلے شوے د سود  
 نتیجہ پہ حرص کئے اضافہ او دانسانی ہمدردی فقدان دے، او زنا او  
 لواطت سرہ د صحت جسمانی او عملی قوتونو د کمزوری غوندے، ضرورہ  
 نظر انداز کہیشوی دی، او پہ دے کئے ہمدارنگ پہ، قبر او آخرت کئے د  
 عذاب خیال ہم نہ، دے ساتلے شوے :-

د رحمت کاملہ پہ وجہ ضرورت دے، چہ د عادلانہ قانون جوہرہ  
 پہ موقعہ خد قسم غفلت انشی، او پہ قانون کئے عمدا دا بے اجزا شامل  
 نکری چہ ہفہ دانصاف خلاف دی :-



قدرت کا ماہ پیدائے وجہ ضروری دے کہ وہ دجا زور دلا تھا ہے انصاف انگری یا مجرم نہ  
 یہ سزا و کر کوئی کمزوری ظاہر نہ کری غیر جانبداری پیدائے وجہ ضروری دے :  
 چہ دھم قوم، ہم وطن ہر رنگ اور دھم زبان خہ طرف داری انگری  
 اور رنگ پہ قانون سازی کہنے دے کہ قسمہ خلق و خیال ساتھ پہ غرض  
 بل قسم خلق و تہ نقصان و رنگری، لکہ خنگہ چہ یورین خلق واسے کوی  
 داخل و صفتوں نہ چہ عادلانہ قانون جوہر و لوہہ پارہ ضروری وی  
 صرف د خداوند تعالیٰ پہ ذات کہے موجود دی نہ کہ ہفہ پہ رنگ د چا  
 علم محیط شتہ اونہ د چا رحمت :

اللہ ارحم بعبادہ من الہم یولیدہا، ترجمہ :- د اللہ پاک رحمت پہ  
 خیر بندگان دوسرہ زیات دے، چہ د مور بہ پہ خیل اولاد دوسرہ نہ وی  
 نہ د ہفہ پہ رنگ د چا قدرت شتہ چہ د چا زور پر اچلیزی، او پہ  
 قانون جوہر و لو کہنے د ہفہ رعایت انگری یا مجرم نہ پہ سزا و کر لو کہنے د  
 چاہے او کیریزی، صرف د خداوند تعالیٰ ذات غیر جانبدار ککہ کیدے شی  
 چہ ہفہ پہ قوم او وطن کہنے چا سرہ شریک نہ دے چہ د ہفوی لحاظ انگری  
 نہ چا سرہ پہ رنگ اور بہ کہنے شریک دے، بلکہ ہفہ خود سے ذات  
 دے چہ کم یلید و کم یولید، اولیس کئلہ شی دے، ترجمہ :- نہ ہفہ نہ  
 خوک پیدادی اونہ ہفہ د چا پیدا دے، اونہ د ہفہ پہ شان خوک  
 کیدے شی

لہ دے وجہ د انسان فطری حق، یعنی عادلانہ قانون صرف د اللہ تعالیٰ  
 ذات سرہ خاص دے : ع  
 سروری زبیا فقط اس بات پہ ہنما کو ہے، حکمران ہے اک وہی باقی بتان آری  
 برداری (حکمرانی) صرف دے پہ مثلہ ذات حق دے، ہم دے یوازہ حکمران دے :  
 نوریزولہ آذر بتان دی :

إِن الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ :- سورة يوسف : قانون جوہر و کول صرف د اللہ تعالیٰ  
 آية ۲۹ : جل جلالہ حق دے :-

د دے قسمہ قانون خداوندی، وحی الہی او حکام ربانی نوم قرآن دے  
 پیدائے وجہ د قرآن ضرورت د انسان د پارہ ثابت شو، بھر کیف انسانی  
 حقوق سرہ تولی قانون خداوندی نہ بغیر د یوانسانی قانون حکمرانی بہ  
 د جاہلیت حکمرانی پلے شی :

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْعُونَ ط وَمَنْ : ترجمہ، ولے خلق د انسان جاہلانہ  
 أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا الْقَوْمِ الَّذِينَ هُمْ : قانون غواری، ہمہ حقیقت بانہ  
 سورة مائدہ آية ۴۹ : یقین لرونکی قوم د پارہ د اللہ تعالیٰ نہ  
 سوا د بل چا قانون دیرینہ دے ؟

غیر حق چون ناسی و آمر شور : زور بتان قاہر شور  
 زیر گردون قاہری از آمری است : آمری از ماسوی اللہ کافری است  
 د اللہ نہ بغیر چہ شوک قانون سازی، پہ زور ظلم سرہ پہ عاجزانو غالب شی، د انسان  
 لاندے خرغہ صرف دیو حکمران (اللہ) دے، د اللہ تعالیٰ نہ بغیر بل حکمران  
 کافر دے :-

## د ضرورت قرآن دلیل غذائی

۳) دلیل غذائی - انسان د جسم اور روح نہ مرگب رجوبی دے او بیابہ دے  
 دوار و کہنے روح اعلا او اشرف دے او کدان د ہفہ پہ نسبت ادتے  
 او خسیس دے ہم دا وجہ دہ چہ د جسم نہ روح ارحی نو بدن بیکارہ  
 تی، د روح دا قسمہ برتری دوسرہ واضحہ او بدیہی دہ چہ حیوانات او  
 جمادات ہم دے نہ خبر د اردی مثلاً یوزو تہ دے سرے چہ روح بکھنے  
 وی او خوردے پہ یوحائے کہنے اودہ پروت وی نو ہیغ خیز پر حملہ نہ کوی



نہ پکین چنبی کیری نہ کارغان او تپوسان ددہ غوبنہ شوکوی نہ زمکہ  
دکدہ بدن خوری او نہ هوا او نبردے بدبو یہ کولے شی۔ لیکن ہم ددے  
انسان بدن نہ چہ خہ وخت روح او مٹی، نوجہادات او حیوانات ہول  
پہ دہ حملہ کوی باوجود دے چہ دمرگ نہ وہا اندے دے پہ کا بنا تو کینے  
حاکم وونہ چہ محکوم۔

وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ: ترجمہ۔ او اللہ تعالیٰ ذرکے او د  
سورۃ الحجاثیہ، آیۃ عتد: آسمانوں ہول خیزونہ ستا سوسینی کیری

بیانے زمکہ ہمدغہ جسم خوری، نمرے بدبو یہ کیری چنبی ہم ورتہ  
پہ پوزہ او خولہ کینے ننو مٹی او کارغان او تپوسان ہم ترے غوبنہ شوکوی  
دانول خیزونہ چہ روہے دانسان نہ مغلوب ووددہ دمرگ نہ  
پس یہ دہ حکم غالب شول چہ دوی ءالہام الہی پہ ذریعہ ددے خبرے  
نہ واقف وی چہ پہ انسان کینے دقوت او غلبے باعث دہغہ روح دے  
دادروح دبرتری دلیل دے، ہرکھ چہ بدن کمنا اوروح بربر دے  
انگتر دغذا دپارہ قدرت انتظام کرے دے، دانسان دخوراک دپارہ  
دغذائے انہ ہلہ جو پیری، چہ ددے ہول جہان وسیع کارخانہ پہ  
دے محنت اکری، مزکہ او ایہ بوہے دمزکہ نہ را ہتوکوی۔ ہوا شروتازہ  
اساقی، ستوری دہغہ دشوونما خدمت اکری، نمرے دانے پنے کیری  
تردے حدہ پورے چہ دانسانی بدن دپرورش دپارہ نبرد سمندار نہ  
بجارات او چت کیری دہغہ نہ ورع جورہ شی، او دبالن پہ صورت کینے د  
اوبوانتظاماشی، دانول انتظام دکتر انسانی جز (جسم) دغذا دنکیل د  
پارہ دے د حکمت خداوندی تقاضا دے، چہ دبرتر جز (روح) دپرورش  
دپارہ قدرت ضرور انتظام کرے دے دا حوکیدے نہ شی چہ دکتر جز  
بدن دپرورش دپارہ خود دومرہ لوکے انتظام وی اور دبرتر جز

(روح) دپارہ دہیج انتظام نہ وی دہغہ مثال پہ بیاد انصوی چہ پہ اس  
سور یورئیس دچامیلہ شی، نوکور بہ داس دکیا وغیرہ مکمل انتظام  
اکری، او درئیس دخوراک خیناک وغیرہ ہیج انتظام اکری، نو حکیم  
مطلق دبدن (سور لئی) نہ خیات دروح (سائیس) دغذا انتظام کیری دے  
حکہ چہ دوارہ بہ خیلو فرا نضواد اکولو کین دغذا محتاج دی بدن اوروح  
دوارہ پہ دے عالم تغیر کینے استوکنہ کوی او پہ چیل فرض پورہ کولو  
کینے دغذا محتاج دی، کہہ دینے نہ وی توتو خو بہ اس دتورے نہ دے پہ  
گرزیدے شی او نہ بہ ہغہ سور دلورے تندے پہ وجہ داس وایسے قابو کولے شی بلکہ کیری شی چہ  
درخ خور لوسر دوارہ ہم بدن زمینی دے ددے غذا ہم زمینی دہ گوروم اپنی دے اور دتورن  
دعالم بالا سرہ دے لہذا دکدہ غذا انصم لطیفہ او دعالم باہر ہیکار دہ  
اوداغذا وچی ربانی۔ کلام الہی یا قرآن دے۔ پہ دے کینے دغذا ایت دوا  
(میلان طبعی، اولشونما) خصوصیات موجود دی، لکہ دبدنی غذا دا  
خصوصیات پہ دودئی او غوبنہ کینے نہ دے دول موبودی چہ ددے  
خوراک نہ دانسان شوق کیری کانری او اہیضے خوراک نہ فی شوق نہ  
کیری، چہ دادوارہ اورہ کیری اووے خوری دغہ رنلک پہا دودئی،  
غوبنہ کن دشوونما صلاحیت شتہ پہا کانری او اسپنہ کینے نشتہ  
بلکہ دہلاکت خطرہ دہ۔ قرآن دروح غدا ئے روحانی حکم دے چہ  
پہ دے کینے دادوارہ خصوصیات موجود دی۔ میلان پہ دے دول دے  
چہ قرآن دیرلوئے کتاب دے او بیایہ اجنبی ژ بہ (عربی) کینے ہم دے  
لیکن سرکدے خلق ددے تلاوت دیرکوی دایادوی (حفظ کوی) اوددے  
یاد سائلوہ پارہ وورونہ او تکرار و نمرگہ پورے کوی، ددخت او محنت  
دقربانی ددے خبرے دلیل دے چہ پہ قرآنی غذا ایت کینے روحانی  
کشش موجود دے حکم چہ دادروح غذا دہ، کچرے غدا ئے



جسمانی نہ وی نوہ جسم مرکب لائرمی دے . ہمدارنگ روحانی  
 غذا چہ نہ وی نوہ روح اصلی (حقیقی) مرکب یقینی دے ،  
 غذائے قرآنی نہ حیاتی حقیقی پیدا کیدل پہ دے آبت کینے ذکر دی  
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ : ترجمہ : اے مومنو! تو اسو د اللہ  
 وَالرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ . اور رسول خیرہ منیٰ حکمہ چہ تاسو  
 سورہ انفال ، رکوع آیت ۲۴ : ہفہ قرآن ( طرف نہ بنی کوم کینے  
 چہ ستاسو حقیقی ژوند دے .

وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْواتُ : ترجمہ . اعلان اکری چہ دقرآنی  
 سورہ فاطر آیت ۲۱ : غذا نہ محروم مہ خلق مہی  
 خلقو سہ ، برابر نہ دی چاچہ دقرآن غذا بروحانی نہ حقیقی شووند بیاموندہ  
 دے :

### ۴ : دلیل دوائی

پہ دے عالم تغیر کینے انسان پہ بدن اور روح دوائی و تغیرات راجی  
 دبدن دپارہ دتغیر سبب مخالفہ آب و هوا ، فاسدہ غذا ، یا نا  
 مناسب فعل او حرکت کول یا خشہ بلہ حادثہ وی ہمدارنگ د  
 روح دپارہ دمرضونو او تغیرات اسباب گندہ ، فاسقانہ ، ملیحدانہ  
 مشرکانہ ماحول ، خراب تعلیم ، خراب تربیت ، خراب قانون او  
 خراب افعال او حرکات دی ، ددے دوارہ قسمہ بیمارو دپارہ مناسب  
 م اکثر یا حکیمتہ رجوع کیدے شی بدن او دھن دارو درمل  
 دوارہ مادی خیزو نہ دی پہ دے وجہ انسان پہ خپلو تجربو غور  
 او فکر سہ دبدن مرضونہ معلومہ وی او دھن دصحت دپارہ

ددا سے دارو درملو او علاج تجویز ہما کری کوم چہ قدادت دلتم  
 پیدا کری دی ، او یہ دے سلسلہ کینے پہ خپلو تجربو او کوشش سرہ  
 دے دپارہ قانون ہم جوہر لے شی ، لیکن روح انسانی ، دھن  
 صفات او امراض بتول دانسانی تجزیہ د اثرے نہ بھردی نہ نے  
 دمرضونو خشہ تشخیص کولے شی او نہ دے دپارہ خشہ دارو درمل  
 تجویز کولے شی ، روح پخپلہ امیر مہی دے ، او صرف عالم بالاسرہ  
 تہ لے یوحقیقت دے لہذا ددے ، علاج بہ ہم د عالم بالانہ کیدے  
 شی ، چہ ہفہ دمرضونو ازالہ کیدی زمینی علاج ( دارو درمل )  
 پرے اثر نہ غور کوی حکمہ چہ روح زمینی نہ دے ، دروحانی مرضونو  
 علاج دبدنی مرضونو د علاج نہ حکمہ دیرا ہم دے چہ دبدنی مرض  
 پہ وجہ انسان وقتی طور مرشی ، مگر دروحانی مرض پہ وجہ دانسان  
 دانسی مرگ او ہلاکت واقع کیدی ، ہم داوجہ دہ چہ خالق کائنات  
 دبدن د علاج انتظام انسانی تجربوتہ سپارے دے لیکن روحانی  
 علاج دپارہ دانبیاء علیہم السلام پہ ذریعہ نے پخپلہ انتظام اکری  
 چہ ہفہ وحی الہی او کلام ربانی بلے شی او دروحانی علاج دپارہ تجربہ  
 او بے خط نسخہ دہ :

وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ : ترجمہ . موبذقرآن نازل کپروچہ پہ  
 وَرَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ مہ بنی اسرائیل ایہ . ہفہ کینے دروح علاج او دھن دتوت  
 بخششی سامان موجود دے او یقین لوونکو دپارہ د اللہ رحمت دے ،  
 پہ دے وخت کینے دروحانی امراض کرازالے او ددے د فیضان صحت  
 دپارہ بل خشہ علاج یا نسخہ پہ کائنات کینے موجود نہ دہ حکمہ چہ  
 ذمہ مینا علیہ . پہ رنرا کینے دقرآن نسخہ دتولو انبیاء علیہم السلام پہ بتولو  
 روحانی نسخو بانڈے مشتملہ دہ ، او پہ دے کس دابدی روحانی صحتا بدی



اصول موجودی ہم داو جردہ چہ یوپ خود علمونوا بنا روت  
 اوستل او د هغه په وجه د ترقی آسمان ته اختل لیکن د دے روحانی  
 شفا نه د محرومیت په وجه انسان شرافت نه محروم دی نه په دوی  
 کینه خه نیکی شته نه خدا فی ویره نه انصاف، نه اطمینان قلب او نه امن  
 بلکه د دوی د گندہ او بیماری و روحونو په وجه د نیا هره و روح جمنو جو پیزی  
 او پدے کینه د فواجشو، منکرانوا و د وینو تو یولو د لسه یو سیلاب په چپو  
 دے چه د هغه د خمید و هنج قسم امید نشته د بولے د نیا د تباہی خطرہ  
 دہ حکمہ چه خرابی و روح په نیا تیدردی۔

### ه دلیل نوری

په د نیا کینه دوه قسمه خیزونه دی، یو هغه چه په سترگو لیدے کتے شی،  
 لکه د زکے نه نر آسمان نه بول خیزونه، دویم هغه چه په سترگو لیدے نه  
 شی، صرف په عقل معلومیری لکه ایمان، کفر، طاعت، معصیت د  
 انسانی اعمالو حسن او قبح۔ د رومی قسمه خیزونو د پاره قدرت دوه نورہ  
 پیدا کیری دی، یو داخلی نور او بل خارجی نور داخلی نور خود سترگو نور دے،  
 چه انسان کینه دننه موجود دے، که د چا سترگه رندہ وی او د داخلی نور  
 محروم وی، نو هغه په مار او پری کتے فرق بلشی کولے  
 دویم خارجی نور چه د انسان نه بهر دے، مثلاً، نمر، بجلی، لالین، دیوه  
 وغیره کچرے دا خارجی نور نه وی، اگر چه د سترگو بینائی د رسته وی  
 بیا هم هغه په نورہ تیاره کتے د مار او پری ذری نشی کولے دوا به نورونه  
 داخلی او خارجی چه جمع وی نو هله به علم او بیلتون حاصل وی۔  
 دارنگ د دویم قسم خیزو نور پاره هم د اندرونی او بیرونی دوا به  
 قسمه رنرا کاو ضرورت وی، انه رونی رنرا عقل او بیرونی رنرا آسمان ده

د دے دوا و ضرورت حکمہ دے چه د ایمان او کفر، د نیک او بد، د خیر  
 او د شر بیلتون اشی، هغه بیرونی رنرا د روحانی امور و د پاره کلام الہی  
 دے چه لکه د آسمانی رنرا نمر، په شان یو بله آسمانی رنرا ده،  
 وَأَتَّبِعُوا النَّوَارَ الَّذِي أَنْزَلَ مَعَهُ : اودوی د هغه رنرا تا بعداری کوبده  
 سورة اعراف آیت ۱۵۰ : کومه چه حضور سره نازلہ شوبده۔

### ۴ : دلیل حبی

انسان د بدن او روح مجموعہ ده د بدن په وجه هغه د جسمانی محبوبانو  
 مثلاً د خوراک، خبثات، او د مکان خواهشمند دے یا د دے محبوبانو حاصلو  
 د ذریعے (مال دولت) خواهشمند دے، دے خیزو نوسره هم د انسان  
 محبت فطری دے، او خالین کائنات سره محبت هم فطری دے هم دا وجه ده چه  
 انسان په خپل قول تاریخ کتے د محبت الہی د تقاضا نه خالی نه دے پاتے شوے  
 دا بیله خبره ده چه کله د دے فطری تقاضے صحیح او درتقت اظهار شوبده  
 لکه د مؤمنینو او مؤجیدینو په شان یا غلط اظهار شوے دے، لکه د بت پرستو  
 او مشرکینو په شان چه هغوی غیر الله د الله تعالی مظهر اگنر لو او د هغه  
 عبادت ئے اکرو، د دے دوا و صحیح او غلط طریقو اصلی محرک هم دا فطری  
 جذبہ (محبت الہی) وی تر دے حده چه د روس او چین خلق چه د خدا ئے  
 نه منکر دی د دے جذبے نه مجبور شول حکمہ چه دا ختمولے نشی چنانچه هغوی  
 د دے فطری جذبے د تسکین د پاره د لین او ما و زے تک مجسمه انصوری نه  
 خائے په خائے نصب کول چه د هغوی تعظیم د عبادت په صورت کتے  
 جاری آسانلے شی، ما په خپل بل یو کتاب، کیونرم او اسلام کتے د کیونستو  
 دا خبره نقل کړے ده چه د خدا ئے په خائے بل یو مصنوعی خدا ئے د خلقو  
 د پاره تجویز کول ضروری دی د پاره چه د دے فطری جذبے تسکین پر



اُشی، اودوی دا مقام خپلو ممتازو مشرانوته ورکړو. بھر صورت مُحبت  
 الہی و فطری جذبہ دے دے دپارہ زیومظہر ضرورت دے چه د  
 خدائی دخو بیے اونا خو بیے تابعداری اکر تھے شی کوم تے چه خوشوی  
 هغه اکر او کوم تے چه نا خوشوی هغه اکر و. لکه څنگه چه دهر محبوب  
 د محبت عامه تقاضا دلا، اُس د خدائے د خو بیے اونا خو بیے معلومول  
 تر هغه نامکنه دلا چه خدائے پخپله دخپل کلام په ذریعہ نه وی خود دی  
 حکم چه دیوانسان خو بیی اونا خو بیی تر هغه نشی معلومیدے تر خو چه  
 هغه پخپله د هغه اظهار نه وی کړے لکه څنگه چه یوکور به د میلہ دخو بیے  
 دخوراک انتظام تر هغه نشی کولے تر خو چه میلہ هغه نه وی نیکاره کړی،  
 د الله ذات خود دے نه هُم یر بلایا وبالادے، خو حکم د هغه د محبت تکیل  
 دپارہ دا ضروری دے چه هغه موربزه اُبنائے چه فلا نئی عقیدے، اخلاق  
 اعمال او اقوال د هغه خو بیی دی او فلا نئی نا خو بیی او ذاتم خود دل بغیر د  
 کلام الہی نه نامکن دی دے دپارہ د وحی او کلام الہی ضرورت دے چه  
 د هغه دخو بیے اونا خو بیے علم حاصل شی هغه کلام قرآن دے چه د هغه نه  
 ضرورت د قرآن ثابت شوی.

### دلیل اتباعی

په دنیا کینه اتباع او تابعداری موجوده دے، اولاد د والدینو، شاگردان  
 د اُستادانو، رعیت د حکومت ما تحت عمله د خپلوا نسا اوا حسامند د  
 احسان کورونکو تابعدار او فرما نبرداروی، دا صورتونه او د دے نه علاوه  
 نور نول د تابعداری صورتونه فطری او معقول دی او د دے په وجه نظام  
 تمدن قائم دے کچرے اولاد د والدینو تابعدار نه وی نو خاندانی ژوند به  
 تباکشی، شاگرد د اُستاد نا فرما نه وی نو نظام تعلیم به گپه و شی، رعیت

د حکومت او ما تحت عمله د افسرانو تابعدار نه وی نو د حکومت  
 انتظام به تمس نس شی، که زیر احسان دخپل محبت تابعدار نه وی نو دریا  
 نه به د احسان وجود هم ختم شی، په دے د نیا کینه د هوشیز دپارہ علت  
 او سبب موجودی دغه رنگ دے منکور تابعدار او فرما نبردارو د  
 پارہ هم د عدت او سبب ضرورت دے، چه هغه د احسان او اقتدار  
 دے. په اولاد د والدینو، په شاگرد د اُستاد اوا په زیر احسان د محبتانو  
 احسان د فرمانبردارئی او اطاعت فطری سبب دے، او په رعیت د سکر  
 په ما تحت عمله د افسرانو اقتدار د فرمانبردارئی فطری سبب دے د دے  
 پنځو صورتونو نه علاوه نور د د صورتونه د فرمانبردارئی هم شته  
 مثلا، عاشق د معشوق اطاعت کوی او عوام د اهل علمو مثلا د امام ابوحنیفه  
 امام بخاری رحیمہما الله اویا د اهل معرفت مثلا د شیخ عید القادر جیلانی یا  
 دنور و بزرگان نور رحیمہما الله تعالی تابعداری هم کوی د دے دواړو صورتونو  
 سبب حُسن دے هغه حُسن ظاهری دی لکه د معشوق حُسن د عاشق دپارہ  
 یا هغه باطنی او معنوی وی. لکه د علمای دین او بزرمان دین حُسن د عوام دپارہ  
 لہذا د دے ټولو اطاعتونو اسباب او علتونه صرف د دے دکت.

### ۱ قدرت ۲ احسان ۳ حُسن

په انسان کین چه د د دے و نه یو هم علت موجود وی نو د هغه اطاعت  
 کولے شی حالانکه داد انسانی ذاتی خو بیی نزدی بلکه د الله عطا او بخشش  
 دے هر کله چه خداوند تبارکے د دے د دے وانه و س چشمه او جامع دے،  
 او د اتول صفتونه د هغه ذاتی او قوی تر دی نو د هغه د و لے اطاعت اکر پخپل  
 فطرت غوازی چه د د ا سبب ذات اطاعت د خا مخاوی طریقہ د د د هغه وی،  
 هغه د د وی چه د هغه وحی او کلام د ک پیغمبرانو علیهم السلام په ذریعہ  
 انسانانوته را اُرسی چه د دے لاس صحیح طور متعین شی، د دے وحی نوم



قرآن دے چہ ہمیشہ دپارہ محفوظ دے، لہذا ذنوع انسانی د پارہ  
د قرآن ضرورت ثابت شو

## ۸ : دلیل نفسیاتی

انسان کہ چرے د خپل نفس اور روح پہ آئینے نظر و اچری نوڈ کلام الہی  
یا د قرآن ضرورت پچھلہ ددہ ذرہ دماغ و د ضمیر خاموش آواز دے  
یوسلیم الفطرت انسان کہ ہنہ پہ صحرائے افریقہ کینے وی یا آزا د  
قبائلو پہ غرونو کینے ہر کلہ چہ ہنہ یوبد کار مثلاً زنا یا قتل ناحق  
کوی نو د ہنہ دماغ او ضمیر د دے جرم کولونہ ضرورتاً شرکیزی او  
ہنہ پہ خپل ضمیر کینے د دے، جرم دا اثر یونسمردو نوالے تکدسا  
او انقباض محسوسوی سر د دے چہ ہلتہ پہ دے فعل د دہ کوفت کونکے  
ہیچوٹ نہ وی نہ خوشہ حکومت موٹوی نہ خرعدالت یا پولیس اونہ پہ  
دغہ خٹکے کینے خہ ضابطہ او قانون نافذ العمل وی بلکہ دا علاقہ  
د ہر قانون نہ آنا دہ وی، اس سوال دا پیدا کیری چہ پہ دے حالت  
کینے د دے دروندانی، تکدسا، انقباض سبب خہ دے،

کچرے دا او ٹیلے شی، چہ دہ جرم کپیدے قانون مات کپیدے نو داسزا  
حکے غلط دی چہ ہلتہ نہ قانون شتہ اونہ د سزا دیرہ شتہ بیاد  
دے تاثر و چہ خہ دہ ظاہرہ دہ چہ دادہ د ضمیر ہنہ خاموش آواز  
دے کوم نہ چہ دے دا محسوسوی چہ ضرور دہ خہ قانون مات کپیدے  
کچرے ہلتہ انسانی قانون نشتہ نو بر حقیقی او الہی ضابطہ د انسانی اعمالو  
د پارہ ضرور موجود دہ چہ پہ دے جرم د غنا ضابطہ ماتہ شوے دہ  
او ہنہ حقیقی او الہی قانون چہ د کوم نہ پہ خلاف کولود دے مجرم  
پہ ضمیر کینے دا تاثر پیدا شوے دے ہمدانہ کلام الہی یا پبلو تکر کینے

قرآن دے، چہ د ہنہ نہ د قرآن ضرورت پہ نفسیاتی تاثر ہر ثابت شو

## ۹ : دلیل تخلیقی

عالم دینے اللہ نہ بغیر نور بتول مخلوق صرف د دو خیزونو نوم دے  
انسان او خادم انسان، عالم تخلیق الہی او فعل خداوندی دے نو پہ دے  
کینے بہ ضرور خہ حکمت وی، خکہ چہ حقیر انسان بلا فائدے یا بلا حکمت  
ہنچ یوکار نہ کوی، نو د ہنہ خالق بہ خنگہ بے فائدے او بے حکمت یوکار کوی  
مشہورہ دہ چہ فعل الحکیم لا یخلو عن الحکیم اس عقل دا ضروری گنہری  
چہ د انسان یا د خادم انسان پہ پیدا کولونکے حکمت شتہ، د خادم انسان  
حکمت خود ایسے ظاہر دے چہ د عرش نہ ترفرشہ پورے بتول خیزونو  
دانسان د فائدے، پرورش او خدمت د پارہ دی، زمکہ معدنیات  
نباتات، حیوانات، اور، ابرہ، ہوا، نمرود د ہنچ گری او سزنا، ستوری و  
غیرہ بتول د انسان پہ خدمت کینے مصروفہ دی، لکہ خنگہ چہ د قرآن  
کریم ارشاد دے۔

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ طسودہ الجائتہ آیتہ : ہنہ خیزونو کوم چہ آسانونواد  
پہ زمکہ کینے دی،

خالق کائنات زمکہ او آسمان ستاسو پہ خدمت او پہ فائدہ کینے پہ دا ایسے زبرد  
جبری ذمہ داری لگولی دی، چہ پہ ہنچ د نگران مقررولو خہ ضرورت نشتہ  
اونہ د انسان پہ خدمت کینے د سستی یا د غفلت خہ ویرہ شتہ لہذا  
دا واضحہ شوے چہ، د انسان نہ سوا بتول مخلوقات دانسان د خدمت او تربیت  
د پارہ پیدا شوی دی، کچرے پہ دے کینے یو خیز ہم موجود نہ وی لوانسان



ژوند دے نه شو پاتے کيدے دا هم ثابتہ شوه چه ددے اشياؤ دتخليق مقصد او حکمت دانسان ژوند قائم ساتل دی اُس ددے ورگوتی انسان دتخليق حکمت خه ددے هرکله چه کارخانه عالم دانسان دپارده پيدا دوه نوذا ضروری خبره ده چه انسان دعالَم دپاره نه ددے پيدا د هغه دليل دادے چه دا بئول عالم که نه وے نو انسان ژوند دے نه شو پاتے کيدے کچره انسان نه وے نو عالم باقی پاتے کيدے شو، خبره داده چه انسان اشرف المخلوقات دے د هغه دتخليق مقصد به هم اشرف وی لکه څنگه چه اُس دخرنه اشرف په ددے وجه ددے چه دهغه مقصد هم دخرنه اعلى ددے. خلاصه کلام داچه جهان انسان دپاره ددے او انسان خالق جهان دپاره، هغه به دنا ئب خدا او د خليفه خدا په حيثيت هغه کارکوی چه دهغه دآقائے حقيقي کومه منشأوی، په دغه منشأ الهی به پخپله عاجل وی او بل به پوره عامل کوی اوردے ته وپیل شي عبدیت او بندگی:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ، سورة التَّوْبَةِ آيَةٌ ۵۴ : کائنات د عبدیت او بندگی دپاره ددے په بندگی کيڼه د خداوند تعالی هېڅ فائده نشته او دانسان فائده کيڼه ددے چه هغه د خپل مقصد تخليق تکميل اُکړی نو د حیات ابدی د خوشحالونه به يفضيلا ب شي، اُس مقصد تخليق يا منشأ الهی معلوم وکود نو دپاره ضروری ده چه پخپله خالق د هغه وضاحت اُکړی او هغه بغيره کلام الله او وحی الهی نه ناممکن ده نو ځکه د کلام الهی ضرورت ثابت شوچه هغه قرآن

## ۱. دليل ترحمی

رحمت او شفقت خوري ده او کمال صفات دی رحمت نه خالی کيدل نشي

دده چه دهغه نه دالله ذات پاک ددے ددے وچه قرآن کيڼه خاله پاتې د رحمت الهی ذکر موجود دپه نورو آسمانی کتابونو کيڼه هم او د عقل نقاضا هم دغه ده چه په خالق کائنات کيڼه درحم ضروری، د عالم کائنات یوا کيڼه ده په ددے کيڼه رحمت الهی صاف بیکاسری، کائنات کيڼه صرف دوه خبره دی

① مرحوم، او مُنعم، په چاچه رحمت او انعام وی هغه انسان ددے

② رحمت او نعمت، د آسانو نواو د زمکه هغه ټول مخلوق چه د خداوند تعالی دارخه دانسان دپاره نعمت او رحمت سامان ددے،

وَإِنْ نَعُدْ وَإِنَّمَا اللَّهُ لِأَلْحُصُولِ كَيْفَ تَعْبُدُونَ تَأْسُودَ اللَّهِ تَعَالَى نَعْتُونَهُ شَيْرِل  
إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكْفَالٌ ﴿١٧﴾ سورة غَوَارِي نُوذِي شَيْرِل بِيَشِكْهَ الْإِنْسَانُ  
ابراهيم آية ۳۳ : بے انصافه اونا شکره ددے.

دالله تعلق د رحمت خود حال ددے انسان فی اعمال نه ټول خراب دی او نه ټول بڼه دی، بلکه څه مُضِر او تبا ه کُن دی او څه مفید او نفع مند دی، د دُنیا ټول قومونه په ددے متفق دی چه انصاف بڼه ددے او ظلم بد، لیکن اعمال ددے لطیف اشیا دی چه په انسان غور فکر یا لیبار تری (تجربه گاه) کيڼه د هغه فائده نقصان نه شي معلومید ددے دغه اعمال عام دی عقائد وی که اخلاق که عبادات که معاملات، کچر په ددے اعمالو کيڼه دالله تعالی هدیته همره وی او انسان په تبا ه کُن او زهر اود عقائد و او اعمالو کيڼه مبتلا شي، او خالق کائنات صرف قماشه کولے نو دا به دده دشان رحمت د خلاف و د لکه څنگه چه یو انسان ته دا علم وی چه په طعام کيڼه زهر کم دی بل بے خبره انسان ئ خوری او ددے پیر غلے پاتے شي، نو دا به بے رحمی وی، دارنگ کچر په یو ژوند په گنده یا کوهی کيڼه خپه اگد ه او ورپر یو وحی، خوبیا انسان کوری او پیر چپ پلته شو نو دا بے رحمی ده، نو د آ حکم الحاکمین او ارحم الراحمین شان خوبه اتها اُچت ددے هغه کله دا بے کولے



کسی چیز انسان خود پہ مہلک اور تباہ کن اعمال کو کہنے میں تامل ہی اور دے دیا ہے  
 چپ وی، حالانکہ انسانان بے خبری دی اور وہ ذات پہ ہر شے خبردار دے  
 نودہ در حمت تقاضا دے کہ ہفتہ کی جانبہ دے دے ہدایت نامہ مہجور وی  
 چہ پہ ہفتہ کیے کیجات دے ہندہ اور مہلک عقائد اور اعمال کو تشریح اور بیلتوں  
 مہجور وی، ہمدغہ ہدایت نامہ کلام الہی یا قرآن دے چہ دے انسان  
 تہ ضرورت دے۔

## دقرآن صداقت اور اعجاز

دقرآن دے اعجاز زیادہ دے مہجور کید و مطلب داد نے چہ قرآن کلام الہی  
 دے آسانی اور تانی ہدایت دے، دے علوم اور معارف دے اللہ تعالیٰ دے ذات  
 علیہ و عرفان دے لا محدود دے سرچشمے ابدی قوانین دی دیوانہ انسان دے محدود  
 اور ناقص فکر اور دے ما غوی نتیجہ نہ دے اور نہ دے انسانی انکار اور نظر یا تو یہ شان  
 دے وہم خیال، جذبات اور خواہش نفسانی نہ اثر اور تبدیلی قبلہ تو نکو تصور اتو  
 مجموعہ دے، دے فطرت اور حقیقت دے چہ کلمہ نہ بدلیزی اور نہ پہ ہفتہ کیے د  
 غلطی شے گنجائش شے نہ دے پہ قوانین کو کہنے دے ترمیم اور تبدیلی ضرورت  
 شے اور نہ دے ہولو پٹری قوموں دے حقوق و سوسرہ تری دے عدل اور انصاف  
 دے لوگے لارے نہ دے اور یہ دے احتمال ممکن دے، چہ دے ہفتہ متعلق دے قرآن  
 کریم پہنچلے ترتیب وار دے دعوے دار رنگ دے :-

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَدَقُرَانِ بِهِ مَطَالِبُ كَيْتِ وَرَانِدِ وَرَسْتِ  
 لَامِنْ خَلْفِهِ طَقْتَرِيْلٍ مِنْ حِكْمِي حَيْدِي دِهِيحِ بَاطِلِ دَنْتُو هِيحِ كِنِجَاشِ نَشْتِ  
 سُوْرَةُ حَمِ السُّجْدَةِ آيَةُ عِلْمِ : دَلَهْفَةُ ذَاتِ نَازِلِ كَرْدَةِ كِتَابِ دِ  
 چہ دے حکمت اور دانائی سرچشمہ دے اور یہ ہولو صفات کاملہ دے موصوف دے  
 لَامْبِدَلِ كَلِمَتِهِ دَسُوْرَةُ اِنْعَامِ آيَةُ : پہ قرآن کیے دے ہفتہ ترمیم اور تبدیلی گنجائش

وَقَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَقُرْآنِ هِدَايَاتٍ بِهِي هِيحِي  
 عَدْلًا طَسُوْرَةُ اِنْعَامِ آيَةُ عِلْمِ : انسان عدل کیے پورا اور مکمل دی  
 اس یواغے دا خبرہ پاتے شوہ چہ ایاد رشتیا دے اللہ تعالیٰ کتاب دے یاد انسان  
 ذہن دے خواری نتیجہ دے، کچرے اولہ خبرہ صحیح وی نو بیابہ ہر وی غیر  
 الہی طاقت دے دے پہ ویراندے عاجز وی اور دے کیے بہ ہفتہ شک پاتے نہ شے  
 ... چہ دے کلام الہی ... دے اور کچرے دویمہ خبرہ صحیح شے نو بیابہ پہ  
 دے کیے ضرور شک وی چہ دے کلام الہی دے اور کہ نہ، موبز بہ ویراندے  
 دا ثابتو چہ قرآن مہجور دے اور تون انساناں طاقتونہ دے ہولو شے  
 چہ دے یور و روک جزر حصے جزر و لونہ ہم پلتے دی، ہم دا وجہ دے چہ  
 دے کلام الہی اور مہجور دے اور اندک دے نور و پیغمبران علیہم السلام دے مہجور  
 پہ شان دے یو وخت دے پارہ مہجور نہ دے بلکہ تون دے پارہ دے چہ  
 دے جواب دے مہجورین ترقیامتہ ہم نشی ور کوئے اور یور پی عیسا ئی  
 جارج سبیل دے خبرے نہ پورا دے شینی کیدے شے لکہ چہ ہفتہ لیکے  
 چہ دے انسان قلم دے قرآن پہ شان مہجور کتاب ہفتہ کیے لیکے بلکہ دے مہجور  
 دے مہجور دے کو لونہ ہم لویہ مہجور دے دے تاریخ اسلام جلد ۳۲۴  
 از عبد القیوم ندوی دے ہولو نہ اول موبز دے قرآن دے اعجاز اور مہجورے کیدو  
 تشریح کوو چہ پہ دے خبرہ پوہیدل انسان شے :-

## دے مہجورے اور اعجاز تشریح

پہ دے کیا کیے خومرہ خیزونہ چہ ظاہریزی دے ہفتہ ہولو درے قسمہ دی  
 ① عادیات ② عجائبات ③ مہجورات  
 عادیات  
 عادیات ہفتہ خیزونہ دی دے کومرہ چہ ترون ہفتہ مادی اسباب دے سوسرہ  
 دی چہ عام خلق نے پیڑنی لکہ دے غم کو کر لونہ غم را لیکو کیدل اور دے ہلو کو



کولونه د جُورے اونه را تو کیدل، د داروپه استعمال مرض لورے کیدل، دودئی خوراک سره لوبزه او اوبو خېشلو سره تنده ماتیدل د تجارت نه کته موندل او په سامان جنک سره برے موندل دا امور عادیه دی او د عام رواج مطابق دے نه ذکر شوی نتیجے حاصلیږي

**عجائبات**

عجائبات هغه یزونه دی چه د مادی اسبابو په نتیجه کینه پیدا کیږي، مگر د مخصوصو او ماهرینو نه بغیر عامو مخلوقو ته د دغه اسبابو او د هغه د پیدا نشوو نتیجې هېڅ علم نه وی، مثلاً ساکنسی نوی مصنوعات د مشین په زور او رکاو دے زفلول الوتکه او خول، سمندری جهاز چکول، ریډیو سټیشنونه آوازونه او تقریرونه خورول، میزائل، آتم بم او هائیډروجن بم جوړول دا ټول په عجایباً توکینے داخل دی، دارنک سحری عملیات د مادی اسبابو او د مهارت پیدا واری، لیکن د دے مخصوصو مخلوقو نه بغیر عام خلقونه دا اسباب او په دے اسبابو او د انړه نتیجے معلومه نه وی نوڅکه ورتا دا څیزونه عجیبه علومیږي، بیا په عادیاتو او عجایباً توکینے یو خاصیت مشترک دے :-

**مشترک خاصیت**

د دے دواړو قسمو په ډول نور خلق هم جوړولے شی فرق صرف دوسره دے چه په عادیاتو کینے د مهارت فن ضرورت نه وی، څوک هم چه غمړ اگری، نو غمړی پیلے شی، لیکن عجایباً توکینے د مهارت فن ضرورت وی صرف یوماهر انسان د هغه ایجاد اگری او نور په زړه کوونو ماهران ئے بیا جوړوی، لکه څنگه چه امریکه ایتم بم او هائیډروجن بم جوړ کړو بیا چین د دے په ډول لیکړو، دینه ثابتہ شوه چه عجایبات هم دا ځیزونه نه دی چه بل یوماهر انسان ئے نه شی کولے نوڅکه دے

عجایباً توته معجزه نشی ویلے :-

**معجزات**

معجزات هغه دی چه یو خپه هېڅ قسمه عامو عادیاتو خاصو عجایباً توکو مادی اسبابو باندے ا د انړه نړی

بلکه د هغو وجود خالق کائنات یه مخفی قوت او مشیت ا د انړه وی او دا بغیر د نبی علیه السلام نه بل هېڅوک نشی حاصل کولے مثلاً الوتکه هم الوحی، او د سلیمان علیه السلام تحت هم الوتولیکن اوله معجزه نه ده او دویمه معجزه ده الوتکه هر انسان جوړولے او الوتخولے شی لیکن د سلیمان علیه السلام تحت صرف په مشیت الهی الوتلو چه دا ټول نه خو چا وړاندے ا کرے شونه ا س څوک کولے شی او نه به آند که څوک اکرے شی :-

**قرآنی معجزه ، بلاغی دلیل**

په دنیا کینے دوه قسمه مصنوعات دی : یو الهی مصنوعات لکه نیر، سلېو، مئی وغیره او بل انسانی مصنوعات مثلاً موټر، سائیکل وغیره ا س مونږ چه غور ا کړو نو بیکاره غټ فرق دا دے چه الهی مصنوعات د انسانی طاقت نه بهر دی، او انسانی مصنوعات دا ځه نه دی بلکه بل یوماهر انسان ئے هم جوړولے شی، مصنوعات الهی نه خو بل انسان جوړولے شی نه دے د پاره په دنیا کینے کارخانے شته او نه خوپه بازار کینے خرڅیږي هم دغه حال دکتا بونو هم دے د انسان جوړ شوی کتابونه دا ځه نه دی چر د هغه په شان یاد هغه نه ښه بل څوک نشی جوړولے مگر د قرآن متعلق دادعوئده چه دا د خالق کائنات د علم او قدرت نتیجه ده د دنیا ټول انسانان په جمع د دے پشان څه چه د دے دیو وړوکی سورت الکوثر چه یو کرښه نه نږه یات نه دے، پشان هم نشی جوړه کولے دلته هېڅ شک پاتے نه نشو چه داد الله تعالی کلام دے، لکه څنگه چه هر په دے معیار قرآن



کریم پچھلہ د خپل اجماعاً و دکلام الہی کید و پہ باسرا کئے د عربو فصحاء  
او بلغاوتہ د مقابلہ دعوت و رکړے دے، فرمائی،

وَأِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَيَّ : کچرے ستا سو پہ قرآن کئے داشب  
عَبْدِنَا فَإِنَّا لَنُؤَاتِي سُوْرَةً مِّنْ مِّثْلِهِ : وی چه دا کلام الہی گوندی نه دے نو  
وَادْعُوا شُرَهْدَ اَعَاكِرْ مِّنْ دُونِ : تا سرتوک یو خائے شی خپل بتول  
اللہ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ (سورة : امدادیان هم را ا بلی او د دے دیو  
البقره آیه ۲۳ : و وړوکی سورت غوندے یو بل سورت

جوړ کړی، کچرے تا سو پچھلہ دعویٰ کئے، شتی بی،  
اودائے هم ورسره افرمائی:

وَكُنْ تَفْعَلُوا، سورة البقره، آیه ۲۳ ریض تا سودا سے هچرے نشی کولے  
په دویم آیت کئے د دے نه هم زیات مضبوط تیکو کن فرمائی :-

قُلْ لِّیْنَ اِجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَیَّ : کچرے بتول انسانان او جئات دے  
اَنْ یَّا نُوْا یَمِثْلُ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا یَاتُوْنَ : د پاره جمع شی چه د قرآن مثل  
یَمِثْلِهِ وکولوگان بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ : : جوړ کړی او را وړی، نو نشی را وړ په  
ظَهیراً (ط) سورة بنی اسرائیل آیه ۱۰۸ : کچر د اتول په دے کئے د تیریل  
ملا تر ا کړی :-

په دے آیت کئے د اے یو قوم ته خطاب د دے د کوم چه پخپل ادبی قابلیت او  
په فصاحت او بلاغت باندے ناز ووهغوی د قرآن د شنان و و او اول  
مقصود دهغوی قرآنی دعوی غلطول او ما تکل و و او دا اعلان د حضور  
علیه السلام په خوله مبارکه ا کړے شو کوم چه ا می و و نه شعرو شاعری  
نر د و او نه دے فصاحت بلاغت کئے خه تجر به او مشق لولو بلکه د دوی  
دا خلوی نبت کاله عمر دا ے تیر شوه و و چه د دغه زبان په ما هرینو کئے :  
دده هېخ شہرت نه و و په د اے حالت کئے د اعلان د هغوی تا وړ و

هم زیات کړ و کچرے کیدے شوه نو هغوی به په دیره آسانه قرآن او  
صاحب قرآن ته په دے سخت ماته ورکړے و ه چه کم با کم یو  
کر بنه عبارت خوبه دے د قرآن پشان جوړ کړے و ه، حکم چه د قرآن  
پچھلہ هم دا اقرار دے کچرے دا ے ا شونو قرآن بیا کلام الہی نه  
دے او صاحب قرآن به د خدائے رسول نه وے لیکن هغوی په خپل ادبی  
ذوق او د فطرت سلیمه په بنیاد د قرآن مثل جوړول ناممکن ا گنول او د دے  
آسانے لارے په خائے د قرآن د مقابلے د پاره د جنکو نو د پیره گران او طول  
تر مینه طریقه اختیار کړه چه په هغه کئے دے مالونه او خائونه تبا کړل  
او ه خو : پکئے د خپل ملک او وطن نه هم لاس ا ونخلو سره د دے  
چه په دے کئے هم ور ته کامیابی نصیب نه شوه، د تورے او خونریزی د  
مالی جانی قربانی وړ کول او د ژبه او د قلم خوزولو آسانه طریقه  
پرینودل د دے دلیل دے چه دوی سره د قرآن د دے چیلنج هېخ  
جواب نه و و حالانکه دا هغه خلق و و چه د دوی د فصاحت او بلاغت جواب  
به تر قیامتہ ا نکرے شی دا خود قرآن د اجماع بلاغی دلیل دے  
چه د یوصفا او آسان دے لیکن د یورپ و وغیره مستشرقینو د اسلام د  
مقابلے د پاره صرف د غنچو نغو اگانو او معاوضو هضمولو په فرض بیا هم  
خو گن و د بے بنیاد ا اعتراضات کړی دی هغه به موبن په وار وار  
نقل کو و او جواب به کړ و و کړو :-

**اوله شبهه** اوله شبهه اهل استشرقان دا کړیده چه کیدے  
شی د عرب فصحاء و په دے وجه بل قرآن نه جوړه  
چه دائی ضروری نه گنل نه دا چه د بل قرآن جوړولو نه عاجز و و لکه چه  
یو انسان نیو یارک ته خو تلے شی لیکن د غلته د نللو ضرورت نه گنری، د د  
جواب دا دے چه بیشک د نیو یارک سفر د پاره یوا ے قدرت کافی به



دے بلکہ دتلو باعث ہم ضروری دے، نو کچرے دقرآن پہ مثل زورلو  
 باندے دعر بوبلفاء قادر دے، نو دے نہ بلہ نریا ته کومہ موقه  
 کیدے شوہ حکمہ چہ قرآن ته شکست و رکولود پارہ ددوی اودقرآن منزکر  
 پہ مینج کینے مقابلہ پہ دے وجہ جاری وہ چہ قرآن ددوی دپلا مگنی دین  
 باطل کولو، نو دے مقابلے ضرورت دے دپارہ ووجہ خیل پلا دگنہ دین بہے  
 ہم بچ کرے وے اودقرآن مثال پیش کولو سرہ بہے پہ دے مذہبی  
 مقابلہ کینے خیل حریف یولی مسلمانانوا صاحب قرآن ته ماتے و رکریے  
 وہ، دقرآن پہ مقابلہ کینے دوی ته خیلہ بریانی دومرہ عزیزه اوضروری  
 ۱۰ چہ دھنے دپارہ دوی بے کچہ مالی او جانی قربانی و رکولے چہ پہ ہنے  
 جنگ بدر، احد، خندق او حنین واقعات او پہ قرآن متونکو باندے پہ  
 مکہ معظمہ کینے ددوی ہنے ظالمانہ کارنامے کوا ہانے دی، ہغوی پہ دے  
 سہ ہوہ ووجہ قرآن ته پہ ماتے و رکولوبہ دہغوی دین بریالی شے او د  
 ہغوی د فصاحت بلاغت بے مثلی بہ ہم اہنے شے او ددے مذہبی جنگ  
 یوفریق (مسلمانان) بہ ہم خوار اوزار شے اس دلتہ داشبہ داسے  
 عبث دہ لکہ خنگہ چہ پہ صحرا کین دتندے نہ مرسری پہ بارہ کینے او پیلے  
 شے چہ دے خوبزے ووبہ اوبو خیلوئے قدس ہم وولیکن داوبو خیلو  
 ضرورت دژنہ ووز آنری بہ نکر غلام جان) ددے نہ علاوہ حضرت مولانا محمد  
 قاسم نانوتوی رحمہ اللہ تعالیٰ دآریہ ساج بانی پنہات دیانندتہ دمنظر  
 چیلنچ و رکولونہ پس ہرکلمہ چہ ہنے تہ و رغلو، نو ہنے تہ د حضرت مولانا  
 علی مقام پہ رومبومنا ظرو کینے بنکارہ شوے وونو جوہ انکارے او کپرو  
 او دے ویل چہ مال را دہ دمنظرے نہ دہ کرے نو حضرت مولانا افرمایل  
 چہ ارادہ غم دا ختیار شے دے کہ اول دہ دہ کرے اسے اکہ بہ دے  
 خبرہ ہنے خاموش شو داحال ددے شے ہم دے، موہن وایوکچرے

مشرکین مکہ دنظیر قرآن پیش کولو ارادہ نہ دہ کرے، نو د عرواق مصر  
 شام لبنان او د بیروت ہنے گنہ شمیرہ عیسایان داس دقرآن دنظیر پیش  
 کولو ارادہ اگری، حکمہ چہ دہغوی مورنئی شریہ عربی دہ او پہ دے ژبہ  
 کینے دوی گنہ شمیرہ کتابونہ لیکلی دی او پہ دیرو جلد و نر کینے عے عربی  
 لغتونہ جوہ کرئی دی، د عربی ژبے لوئے لوئے شاعران ہمدی عیسائی،  
 غت غت حکومتونہ او قومونہ کدورونہ رو پی ہرکال دقرآن او  
 داسلام پہ خلاف خرخ کوی، کہ دقرآن نظیر پیش کول آسان وے نو د  
 دے دومرہ کرانے مقابلو او منصوبہ ہانے بہ ئی داکری وولیکن ممکنہ  
 دہ چہ عیسائی قومونہ خوسپوہ منئی تہ ارس مکر دہیجرے نشی  
 کیدے چہ دوی دقرآن ماتونے پیش کرئی:

**دویمہ شبہ**

اہل استسراق دادویمہ شبہ کرے دہ چہ  
 کیدے شے دعر بو فصحا و سہ ہنے اسباب  
 موجود نہ وکومر چہ دقرآن جوہ ولود پارہ ضروری و، داشبہ ہم حکمہ  
 بے خایہ دہ چہ دیوخیز جوہ ولود پارہ ضروری اسباب صرف خلورغیزوہی  
 ۱) قدرت یا مہارت (۲) مادہ یعنی ہنے مسالہ کومے نہ چہ دا جوہ بری  
 باعث او محرک، یعنی داسے مقصد چہ ددے پہ جوہ ولوآ مادہ کوی (۳) نمونہ د  
 ہنے خیز چہ کوم جوہ و ل غواری مثلا دمیز جوہ ولود پارہ اول دا ضروری  
 دہ چہ جوہ و نیکے دترکانر اولو ہاروی ددے قدرت او مہارت د لری، یو  
 عام سرے لے نشی جوہ و لے،  
 ڈویم۔۔ داچہ لورکے و موجود دی، حکمہ چہ بغیر لورگ میز نشی جوہ پے  
 ۲) درم۔۔ خیز ہنے باعث دے چہ پہ کوم دمیز جوہ ولو مقصد حاصلیر  
 مثلا دمیز قیمت حاصلول یا پخبلہ دہنے د استعمالول ضرورت۔۔  
 ۳) خلورم۔۔ خیز دمیز نمونہ دہ:



داخلہ ہر دہ چہ د عرب فصحاؤ سرہ داخلہ واپہ اسباب موجودوں  
 ان اول قدرت او مہارت د دوی خود و سرہ و وچہ د نظم اونثر دواہ و صورتوں  
 کہنے د دوی جواب نہ و وکہ دوی ہم دغہ مشغلہ وکہ، مادہ د قرآن ہغہ  
 آنہ و نیشٹ حرفونہ دی، چہ ہغہ ہم موجود و او د دوی بتول کلام د دے نہ  
 جوہ و و، د بقل قرآن جوہ و لو باعث او محرک ہم دوی سرہ موجود و و حکم  
 د قرآن مقابلے د پارہ ہغوی سر و نہ پہ تل کہنے ایسی و و، چہ د دوی زوہ دین  
 محفوظ شی :-

رم، خلوص د چہ نمونہ د قرآن ہم موجود و ہ نبی علیہ السلام ورتہ بار بار  
 قرآن آؤر لو، بلکہ د اسے قرآن جوہ و لو د پارہ لے ورتہ چیلنج و سر کرے و و،  
 نو حکم دا شبہ ہم بے حایہ دہ :-

**دریہ شبہ**

دریہ شبہ دادہ چہ کیدے شی، فصحاؤ د عز  
 د قرآن ماٹون جوہ کرے وی خصوصیت نہ دی  
 دار سید لے، ذام صرف دما شو ما نو خبرے دی، حکمہ چہ دغہ وخت  
 کہنے سیوا د خو کسا نو نورہ تولہ د نیا د قرآن خلاف وہ او اس ہم د قرآن  
 منو کو پہ نسبت د قرآن د مخالفینو شیر پہ د نیا کن دیر زیات دے  
 ہر کلمہ چہ ددغہ وخت ہغہ لب و مؤمنانو قرآن تر موجودہ د مؤمنانو  
 آرسو لو نو دیر و مخالفینو ددغہ وخت د موجودہ وخت دے دیر و مخالفینو  
 تہ وے راؤ نہ رسول؛ کا د دے خبرے دلیل دے چہ د اسے ہیغ نہ ووشوی  
 حکمہ خو بنکارہ قدرے ہم نہ شوہ،

**خلوصہ شبہ**

خلوصہ شبہ د اسے دہ چہ یوسائس دان  
 یونوے خیر ایجا د کبری بل سا نئس دان د اسے  
 نشو کوے دا د دے خبر د لیل نشی کیدے چہ د قرآن پہ مثل بل نہ جوہ بدل  
 د دے معجزہ دہ، د دے جواب دادے چہ نو مصنوعات کیتھو خیر و نہ دی چہ

چہ یوماہرے جوہ کبری بل لے خواہ مخواہ جوہ و لے شی اقرآن کیتھو نہ  
 دے حکمہ خو تراوسہ چا جوہ نکرے شو :-

**پنجمہ شبہ**

پنجمہ شبہ دادہ چہ د قرآن او سحر یومثال  
 دے سحر ہم بغیر د سا حرنہ بل شوک نشی  
 کو لے نو حکمہ داد خالق کائنات فعل او معجزہ نشی گنرے، د دے جزا  
 دادے چہ سحر او معجزہ کہنے د غر کے آسمان فرق دے سحر کسبی او د  
 اسباب بولاندے دے اگر چہ دا اسباب بنکارہ نہ دی کہ بل شوک ہم د غسے  
 اسباب استعمال کبری نو ہغہ، ہم د سحر عمل کو لے شی لکہ چہ پہ ہرہ  
 زمانہ کہنے دیر سا حران موجود دی د موسی علیہ السلام د ہمساکار کسبی نہ  
 دے نو سدستی د دے اقراریان شول چہ دا معجزہ دہ :-

**شپزمہ شبہ**

شپزمہ شبہ دادہ چہ اہل استشراف وائی چہ  
 د پیغمبر علیہ السلام فصاحت او بلاغت بے مثلہ  
 و و حکمہ بل چا دے مقابلہ ا نشوہ کرے کیتھو نبوی ہے خو قرآن د محمد صلی اللہ  
 علیہ وسلم کلام دے د دے جواب دادے چہ عربو پچھلہ و لے دا شبہ پیش  
 نکرے چہ ہغوی د قرآن اولنی بدترین د شمنان و و د ہغوی تہ اہل استشراف  
 زیات خبر داری، بلکہ دا تیر شوی بتول شہادت ہر کلمہ چہ پھیلہ فصیحاً نو د  
 عرب پیش نکرے نو معلومہ شوہ چہ تہ لے غلط او بے حایہ دی :-  
 دویمہ وجہ دادہ کچرے قرآن د رسول اللہ صلی علیہ وسلم کلام کو د ہغہ  
 پہ احادیث مبارک او قرآن کہنے بہ بیا ہیغ فرق نہ و و، حکمہ چہ ہغہ رنگ  
 اوشان پہ احادیثو کین قطعاً نشتہ کو مچہ پہ قرآن کہنے موجود دے دلتہ  
 مستشرقین بل مذہم پیش کوی چہ د نبی علیہ السلام کلام د دہ قسم و و یونوری  
 بے تیاری چہ معکونی بہ و و بل د تیاری او غور و فکر والا چہ ہغہ بہ بے  
 مثلہ و و، نو دا عذر ہم حکمہ غلط دے چہ دیر کرتہ یوسائل تپوس کیتھو



ظاہری و نہ ہم کار کیدے شی، او مججزہ غیر اغلبہ نہ دہ، "اکتوارو" "تسلسل ان لاجک" کینے لیکے چہ دیبا بان پہ تدرکوتو کینے کچرے ت پنخہ ویشو کنجیا نے ملاؤشی نو دا ضروری نہ دہ چہ دنہو سوونچہ او یا وؤ کنجیا نے دہم دغسوی، مطلب دادے چہ علتو نہ او اسباب چا بیانے دی چہ انسانی عقل معلومہ کپری دی او کوم اسباب چہ نامعلوم دی ہغہ، نسبتاً دیرزیات وی، لہذا دہرے واقعہ حل ددغے معلومہ علتو نو پہ کنجیا نو پرانستل صحیح نہ وی، پروفیسر ہکسلے لیکے، چہ مونزہ د فطرت حد بندی نہ شو کولے، ددے مطلب دادے چہ مونزہ پہ فطرت دا پابندی نہ شو کولے چہ کوم قانون دلاندا ہغہ ذات کار کپرے دے نو دہغے نہ بغیرے نہ شو کولے، "دانگلستان ولیم جیونس لیکے چہ" پہ کارخانہ فطرت کینے خداوندی مداخلت نہ مونزہ باطل نہ شووٹیلے دکاتنا تو خالق کبول او زیاتول ہم کولے شی، دادے رائے دمغرب دیو فلسفیا نو دہ او کما پہ نزدہم دارائے حکمہ صحیح کیدے شی، چہ قانون تعلیل بنا پہ ناقص لتون دہ چہ ہغے نہ یقینی علم نشی حاصلیدے، اودنولو سائنسدانانو مننے شوے قانون دے چہ تجربہ اولتوں چہ پورہ محیط نہ وی نو ہغے نہ یقینی علم نہ شی حاصلے دے، مثلاً خونز پہ تجربہ کبھی چہ خومرہ اور نہ سا خلی دی نو ہغہ سوزول کوی خوبیا ہم آیا مونزہ دیتولواورونوتجربہ کریدہ اودہغے اورہم مونزہ تجربہ کریدہ کہہ چہ کوم کن حضرت ابراہیم علیہ السلام غور زولے شوے و، کچرے نہ مودہ کپرے نو دا ناقص لتون شو چہ دہغے نہ د آتش ابراہیمی، فیصلہ نشی کیدے ددینہ علاوہ ہر علت چہ کوم یومعلول پیدا کوی نو دخپل ہومرہ طاقت پہ ذریعہ ئے پیدا کوی چہ۔

کوم دہ کینے موجودوی خودا قوت دخالق کائنات بخشیش او ورکپہ دہ چہ ہغے اغستے ہم شی چہ ئے داخل نو ددہ ہغہ صلاحیت ختم شوا و پہ دادے علت باندا ہے بیا معلول ہچرے نہ شی مرتب کیدے، ہم دغہ رنگ کچرے یومعلول بغیر د علت نہ موجود شو مثلاً پہ عصائے موسیٰ علیہ السلام سرہ دسمندر بیلیدل دا ہم دخالق فطرت کار دے چہ پہ ہمساکین ئے کربیلو لو طاقت کیشود و کوم ذات چہ بہ دے کینے ورا ندا دے طاقت نہ وؤ، ایبنودے نو دے وخت دا معلول با علت شونہ چہ معلول بے علتہ، داخو مونزہ د فلسفے مطابق لیکل اکپہ، ورنہ اصل جواب خودا ہے چہ د علت معلول خبرہ بالکل غلطہ دہ خالق فطرت چہ خنکہ اغواری ہم ہغے کولے شی، کلمہ د علت معلول مطابق کارا شی نو تا ثیر او طاقت ایبنودونکے ہم دغہ ذات دے، او کلمہ بغیر دے نہ چہ اشی ہغہ صرف پہ ارادہ الہی کپری اصل خیز ارادہ الہی دہ، معجزات ہم ارادہ الہی سرہ حکمہ تعلق لری چہ دا صرف افعال الہیہ دی اودغہ دخدا ئے اود انسان منبج کینے فرق دے، چہ انسان یوا ئے د عمل الادہ نہ کوی بلکہ ادا دے سرہ ہغہ اسباب ہم استعلما لوی مثلاً یوانسان پہ اوبویا و و دئی مریدل اغواری نو دا بہ یوا ئے پہ ارادہ نہ بلکہ دے سرہ بہ ہغہ دودئی خوری او اوبہ بہ خبندی نرہلہ پہ مریری خو خالق فطرت دادے نہ دہ ہغہ اسبابو نہ ضرورت نشتہ بلکہ دہغہ بتول کار و نہ صرف دہغہ دارا دے تابع دی۔

انما امرؤ اذا اراد شئیاً ان یقول کہ کن ینکون۔ سورہ یس رکوع ھا ایہ

کینے ہم دے مضمون تہ اشارہ دہ، آیا آسمانوں او زمکہ جو کہ ولو کین صرف ارادہ الہی کافی نہ وہ کمزور انو خہ ضرورت ہم پینش شوے و و؟

ہچرے نہ دغہ معاملہ د معجزات نو دہ چہ ہغہ دعادی اسبابو نہ بغیر صرف پہ ارادہ الہی سرہ وجود تہ را غلے دی،



### آتمہ شبہ

اہل استشرق وائی چہ کہ چرے قرآن معجزہ وی، نو دابہ وحی الہی وی دا پچھلہ او ددے پہ ذریعہ د علم و الفاء د عقل نہ بھر دے، ددے رُو جیہ جواب خود اے چہ پچھلہ پہ بائبل کینے دانبیاء علیہم السلام د وحی ذکر موجود دے نو وحی او نبوت دا دوارہ دا سے اُمر دی چہ اہل کتاب ر یهود او نصاری دوارہ کے، منی صرف د پیغمبر اسلام د پارہ د منلی شوی حقیقت نہ انکار محض صدا او عناد دے :-

دویم جواب دادے، چہ ڈ اللہ تعالیٰ د جانبہ د پیغمبر پہ زرہ بانڈے ڈ الفاظ ویا د معانی القاء بالکل معقولہ خبرہ دہ چہ ددے، تاہنہ د سمیزم د عمل نہ کیری گوم چہ یورو حانی عمل دے، صاحب د مناہل العرفان پہ علوم القرآن کینے لیکلی دی، چہ عیسائی مبلغین ر کوموتہ چہ مبشرین ہم وییلے شی، مصرتہ تلغدا و پہ یوحنا بانڈے د تنویم مقناطیسی عمل اُکرو، د ہفہ نہ ئی اول د خیل نُوم تپوس اُکرو ہفہ ورتتہ خیل اصلی نُوم اُبنود و بیا د غہ عامل ہفہ معمول حوان تہ توجہ اُکرو او وے وییل چہ دا نُوم ستا نہ دے بلکہ ستابل حوم دے پہ دے عملے ڈ ہفہ د ذہن نہ اصلی خیل نُوم لورے کپرو اوبل فرضی نُوم ئی د ہفہ پہ ذہن ورا تپلواو ددے عمل پہ ذریعہ نورے خبرے ہم ددہ پہ ذہن کینے و اچرے نتیجہ دا شواہ چہ ڈ غہ حوان پہ ذہن کینے د غہ الفاظ او علوم دا سے کلک پریو تل چہ عمل اثر د ختمید و نہ پس ہم پہ کئی پاتے شول دینہ معلومہ شواہ انسان پہ یوحفی طریقہ د بل انسان ذہن تہ الفاظ را اُروے شی نو آ یا خدا کے پاک دیو منتخب رسول ذہن تہ دوحی الفاظ او قرآن نہ شی را اُروے؛

دویم جواب دادے چہ تیب ریکار دودا حقیقت نور ہم دیرا سان دا سے

کرو چہ انسانی الفاظ یو بے رُوحہ تیب ریکار دود تہ دا سے اُروے او پکینے ئے محفوظ کولے شی نو آ یا خدا کے پاک دانسان نہ ہم عاجز دے چہ یو بے رُوحہ آے تہ ہم نہ بلکہ دیو منتخب نبی روح تہ وائی وی او پہا ہٹ کینے محفوظ کیری؛

سَنَقِرُ لَكَ فَلَا تَكْفُرْ : سورة : مونز بہ ستا پہ ذہن کینے دوحی الفاظ اعلیٰ آیہ ع : و اچو دچہ ہفہ بہ تہ نہ ہیر دے :-

ان عَلَيْنَا جُمُعَةٌ وَقُرْآنُكَ هُ : ستا پہ ذہن کینے دوحی الفاظ جمع کول بیا سورة قیامہ آیہ ع : : پہ تا بانڈی لو کول حونز ذمہ واری دہ

### نہم شبہ

اہل استشرق وائی چہ د قرآن مضامین پہ ترتیب نہ دی، نو حکہ دا اعجاز نہ شی کیدے، ددے رُو جیہ جواب دادے، لکہ خنک چہ شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ بیان کرے دے، چہ قرآن د نور و مصنفینو پہ طرز نہ دے بلکہ د قدیم عربو د دستور پہ طریقہ دے لکہ چہ د سبہ معلقات پہ یو قصیدہ کینے گنر مضامین بیانیری گلہ پکین د محبت اظہار، کلمہ د باران تعریف او کلمہ د آس د تیز نگ بیان ہو گیا لکہ، قرآن یو شاہی مکتوب دے پہ کوم کینے چہ یو گور نہ تہ د م یرو خیر و نودا انتظام حکم و رکوی چہ پہ ہفہ کینے ترتیب لتول خہ عقلمندی نہ دہ :-

دویم جواب دادے چہ د مصنفینو پہ نوکہ لتول مضامین پہ سبیل بیل باب کین نہ موت کول خہ نقص نہ دے بلکہ د یو بیل قسم اعجاز دے چہ ہر کلمہ د کتاب د بیجہ د خدا ئی شہ کتاب شد انسان جو کر کے نہ دے نو ددے شان پہ ترتیب کین ہم د نور و مصنفینو نہ بیل دے کچرے دا انسانی کتاب دے، نو پہ دے کینے بہ خا خدا انسانی ترتیب پینے شویے کویے دریم جواب دادے لکہ خنک چہ امام رازی رح پہ تفسیر کینے لیکلی دی چہ قرآن پچھلہ معجزہ دہ چہ ڈ ہفہ نور ترتیب ہم یو پورہ معجزہ دہ



اود ترتیبیہ قسم اجمازے کہ قول قرآن لایرما بیان کریدے، نور و مفسرینور ہمد غنے کرے دی لکہ بیان القرآن سبق الغایات فی نسق الایات، کینے د ترتیب قرآن چہ بیان شوے دے او اھیل استشرافو پہ ستریزو پستی لکولی دی اودانہ کوری، احقر پہ دے دول دقرآن داخری منزل تفسیر پہ عربی کینے جمع کرے دے چہ دتولونہ کوان دے اوتر اوسہ چاپ شوے نہ دے،

۴۱) خلورم جواب دادے، چہ پہ قرآن کینے بے ترتیبی چہ جاتہ بشکار کا دادھغہ د نظر قصور دے، حکمہ چہ دقرآن مقصدیوانکے تعلیم نہ دے، بلکہ تعیل (عمل کول) ہم دی چہ انسانی ضمیر د عمل کولونہ پارہ تیار شی چہ د ہغے د پارہ قرآن کلمہ د امر اونہی نہ پس د جنت اودوزخ اود ہغے د نعتونو او تکلیفونو ذکر دے د پارہ کوی چہ د تعیل حکم نتیجہ بہ جنت اود ہغے راحتونہ اود عدم تعیل نتیجہ بہ دوزخ تکلیفات دی کلمہ الہی اوصاف دے د پارہ ذکر کیری چہ د اللہ تعالیٰ لوئی پہ زرہ کینے یکلمہ شی، اود دے بہ زور انسان د حکم تعیل نہ تیار شی، کلمہ پہ انسان دخیلونہونو ذکر کوی کلمے د پارہ چہ دے شرمندہ شی اود دے د مخہ عمل نہ آمادہ شی، کلمہ ہنہ قصے اواقعات ذکر کوی پہ کومو کینے چہ بہ تا بعد از مؤمنان زبانی انعام شوے وکے، او پہ نا فرمانو عذاب نازل شوئے وی دادے د پارہ چہ انسان میلان اور غبت د فرمانبرداری تہ وی اود نا فرمانی نہ دے نفرت او کولکہ وی داخلو اصول معلومہ وی، نو پہ قرآنی مضامینو کینے بہ دے ترتیبی شک ہچہرے ہم پیدا نشی،

**لسبہ شبہ**

اھیل استشراف وائی چہ د قرآن پہ بعض ایونو کینے د عربی ڈبے دعامو قاعدو نہ خلاف شوے دے چہ ہغے تہ لحن و عیل نشی، اودا مجاز نہ خلاف دے لکہ چہ عروہ

د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت کوی، چہ ماد ہغے نہ د لحن قرآنی پہ بارہ کینے تپوس اکر و مثلاً راء ان ہذین لیسجین ط سوردہ طہ آیہ ۷۱، ۷۲) وَالْمُؤْمِنُونَ بَيَّا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ سوردہ النساء آیہ ۷۱، ۷۲) رَأَى الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِقُونَ سوردہ المائدہ ۷۱ نو ہغوی افرمایل:

يَا ابْنَ أُخْتِي هَذَا عَمَلُ الْكِتَابِ أَخْطَاؤًا فِي الْكِتَابِ رَوَاهُ أَبُو عَبِيدٍ فِي فَصَائِلِ الْقُرْآنِ وَأَخْرَجَ ابْنُ الْأَثَرِيِّ فِي كِتَابِ الرَّدِّ عَلَى مَنْ خَالَفَ مَصْحَفَ عُثْمَانَ عَنْ عِكْرَمَةَ لَمَّا كَتَبَتْ الْمَصَاحِفَ عُرِضَتْ عَلَى عُثْمَانَ فَوَجَدَ فِيهَا حُرُوفًا مِنَ اللَّحْنِ فَقَالَ لَا تُعَيِّرُوهُنَّ فَإِنَّ الْعَرَبَ تَسْتَقِيمُنَّ بِأَلْسِنَتِهِنَّ

گویا کینے دے ذکر شوی ایتونو کینے بظاہر چہ لحن رہے قاعدہ بشکاری د حضرت صدیقے رضہ نہ ہے چہ تپوس اکر و زہغوی افرمایل چہ دادا کتاب غلطی دہ۔ د دویم روایت نہ معلومیزی چہ دقرآن لیکلے شوے نشی چہ حضرت عثمان رضہ تہ پیش شوے نو ہغوی افرمایل چہ دے کینے ہغہ لکھ شتہ، لیکن عرب بہ ہغہ پہ خیلوڑ بوسرہ صحیح کوی،

د دے شبہ روئے جواب دادے چہ دادوارہ روایتونہ، ضعیف الاسناد منقطع او مضطرب دی، علامہ آلوسی رح فرمائی چہ در روایت د حضرت عثمان رضہ نہ حکمہ صحیح نہ دے چہ دے دوار و تردید ہنیلہ دے روایتونو کینے موجود دے، چہ حضرت عثمان رضہ ہر کلمہ چہ دے نشی دقرآن الیڈے نو دے فرمایل، يَا أَيُّهَا أَحْسَنُوا وَأَجْمَلُوا، مطلب دا چہ لیکونکو صحابہ کرام و رضہ دیر پہ خائستہ طریقہ د امر تب کر کے دی، نو دے نہ پس بیبا دا خنگہ وییلے شی چہ پہ دے کینے غلطی دی؟



د صحابی رم پہ یوروایت کئے دینہ اوبدا و جمع کیدال ددے جوگہ دی  
چہ داروایت د منلو قابل نہ دے، البتہ حضرت عثمان سم پہ دغہ نسخو کئی  
صرف در یونو خایونو تصحیح کرے۔

۱) لَمْ يَسْتَنْ لَمْ يَسْتَنْ كَرُو سورة البقرة آية ۲۵۹

۲) امهیل الکفیرین کے مہیل الکفیرین کہ لو، سورة المطارق آیت ۷

۳) لَا تَبْدِيلَ لِلْخَلْقِ لَمْ يَلْخَلْقِي اللهُ كَرُو سورة الروم آیت ۲۰

ہر کلمہ چہ ہغوی د قرآن د تصحیح دومرہ فکر کولو چہ یوم معمولی غلطی  
تے ہم در سنتہ کولہ نو پہ مذاکرہ روایت خنکہ اعتباراً را کرے، شی چہ د  
لحن او غلطی اقرار کولو سرہ بیا ہم ہغہ پخپل حال پر لبینودہ چہ د عقل نہ  
خلاف دہ لہذا د اس روایت د عقل او نقل دواہونہ خلاف دے چہ د قبلو لو  
جوگہ نہ دے۔

۴) دویم جواب دادے، چہ د لحن نہ مطلب ہغہ رسم الخط د ہجرت عام  
رسم الخط نہ خلاف وی ابو عبیدہ پہ فضائل القرآن کتے لیکلی دی، چہ  
د لحن معنی د مشہور رسم الخط نہ خلاف کول دی، لکہ لا اذ بحتاً او لا  
او ضعوا خلائکم۔

۳) دریم جواب دادے، چہ لحن نہ مطلب طرز تلفظ دے، نہ غلطی،  
لکہ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ، سورة محمد آیت ۲۴۔  
آئے تہج التلفظ مثلاً الصراط بالصراط المبدلۃ من السین لکہ

کولے دہرے غلطی یا بے قاعدگی چہ ذکر شوی دی د ہغہ دویمے جواب دادے  
کچرے پہ قرآن کتے د عربو د قاعدونہ خلاف خہ لفظ وے نو د قرآن مخالفینو پہ  
پہ دغہ ومانہ کتے د غلطی خا ہغہ پہ گوتہ کرے وے، ما او قرآن ا ہجاز پہ  
صامت کرے ورو فتح بہ تے حاصلہ کرے وے، چہ ہغوی دا سے ا نہ کہلے۔

۳) نہ مناہل العرفان جلد ص ۲۰، نہ مناہل العرفان جلد ۳ ص ۳۳ نہ مناہل العرفان

نو داشبہ نامعقولہ دے، بیا ہم محہ پہ واروار دے جواب و رکوم۔  
ان هذان د قاعدے پہ موجب ان هذین، پکاروو حکمہ چہ ان  
نصب و رکوی۔

۱) نور و جے جواب دادے چہ قاعدہ د زبان تابع وی او ہر د ہغہ نہ جو رہ  
شوی وی، قرآن چہ کومہ طریقہ استعمال کرے دے دا ہم پہ عربو کتے د  
کناہہ بنی احبارت قبیلے لغت دے، نثنیہ پہ دواہو حالتونو کتے بہ الفسره  
لولی لکہ چہ مناہل العرفان کتے موجودی۔

۲) دویم دا چہ ان پہ ضمیر شان مقدار کتے عاھل دے چہ انہ  
دے او هذان لسحران پہ خلو کتے سرہ مبتدا او خبر دی۔

۳) دریم دا چہ د هذان الفارولار زورم سحران سرہ د مناسبت پہ وجہ  
دے، لکہ سلا سلا، وَاغْلَا لَار سورة دھرایہ عے او دا ہم یوقاعدہ دہ لکہ  
خنکہ چہ د قرآن پہ آیت من سبأ نبیاً یقین، د سبأ کسرہ او تنوین د  
سبأ د مناسبت دوجے دے۔

۷) دوا المقیمین، منصوب کیدال د مدح پہ بنا دی،

۳) وَالْقِسْوَان مرفوع کیدال یا خود مبتدا کیدالو پہ وجہ دی چہ د  
ہغہ خبر محذوف وی، یعنی وَالْقِسْوَان كَذَا لِكَ يَاعْطَف دے پہ محل د ان  
سرہ دا اسم د ہغے او یا عطف دے د هادوا پہ ضمیر مرفوع باندا دے

**یولسمہ شبہ**

ہم بے مثالہ کلامونہ پہ عربی کتے جو رکری

دی لکہ مسیلمة الکناب، ابن الراوندی الزندیق، ابو العلاء المعری  
ابو الطیب المتنبی او د قبضی تفسیرے نقط چہ د ہغہ ہول حروف بے  
تکولہ نقطوم دی مثلاً، ح - در - س - ص - ط - ع - ک - ل - م -

و - لا، ہری، نو داشبہ حکمہ بے غایہ دہ چہ د



ذیفی تفسیرے نقط

ذیفی داتفسیر پھلہ کذیفی پہ نظر کنے  
معجزہ نہ دہ او دتولوبلیغاً نوپہ نظر کنے

ہم داسے کارڈ منبئی نہ شپہ سوہ کالہ ورا نڈے پہ عدبوکنے یو معمول او عام  
شیوہ۔ ذیفی نہ د یرورا نڈے پہ مقامات حریری کنے داسے عبار تونہ  
موجود دی چہ بعضے خالص پہ حریری مہملہ کنے او بعضے پہ حُروری معیہ  
کنے او بعضے عبار تونوکنے یو لفظ د حروری مہملہ رے نقطوم او دویم لفظ د  
حروری معیہ ر نقطہ دارم دے، ددے نہ علاوہ چہ ذیفی خیل دا کار  
دقرآن ماتون نہ دے کنرے اونہ دے دادعوے کرے دہ، بلکہ ہغہ تراخر  
عشرہ دقرآن د اجماعاً نل پاتے شوے دے اوپہ خیل ہم دغہ تفسیر کنے دے  
دقرآن اجماعاً ز تعریف پہ زور دارو الفاظوکنے پیش کریدے لکہ لیکے۔  
كَلَامُ اللَّهِ لَا حَدَّ لِحَامِدِهِ وَلَا عَدَاً ۚ وَاللَّهُ كَلَامٌ داسے دے چہ دہ د تعریفونہ  
لِكَارِمِهِ وَهُوَ مَا لَا سَاحِلَ لَهُ ۚ ہدو خہ حد نشتہ او د ہغے دفضا نلو شپہ  
ہم نشتہ داداسے سمندار دے چہ غارہ دے نشتہ، ذیفی دداسے اقرار با  
دجوہ ہغہ تفسیر سوا طع الالہام اجماعاً کنرے مدعی سست اذکواہ چت  
جو پیدل دی،

د مسیلہ توکرے

ذیفی نہ علاوہ د مسیلہ ہغہ توکرے  
چہ پہ ہغہ کنے دانسانی ہدایت بونئی تدر

ہر نشتہ نہ خوہنہ پھلہ دغہ دقرآن پشان معجزہ کنرے دہ اونہ بل چا کنرے دہ، بلکہ  
ہغے یولین ماہرزبان ہغہ د ذکر کولو و ر ہم ا نہ کنرے موبز دناظرینو د  
ضیافت طبع پہ خاطر ہغہ خہ لک نقل کووہ۔

وَالْمَبْدَاتِ رَزَقًا وَالْحَصِدَاتِ حَصْدًا ۚ خا دسروی پہ ہغہ بنحو چہ تخونہ کوی  
وَالذَّرِيَّتِ مَحَاوِرَ الطَّيْنَاتِ طَيْنًا ۚ اوپہ ہغہ بنحو چہ لوو نہ کوی اوپہ ہغہ  
وَالغِيْنِ مَجْنًا وَالْحَابِرَاتِ حَبْرًا ۚ بنحو چہ غم صفا کوی اوپہ ہغہ بنحو چہ

الشَّرَاذِ تَرْدًا وَاللَّقِمَاتِ لُقْمًا ۚ چہ اوریہ دمچن کوی اوپہ ہغہ بنحو  
إِهَالَةً وَسِنًّا ۚ ۚ چہ اوہ اغزی اوپہ ہغہ بنحو چہ دودی

پنوی اوپہ ہغہ بنحو چہ بنوہوا کنے دودی ماتہ وی او د واز دے او کچو پہ  
نوری اغستونکو بانڈے / دلفظ خامیا نونہ علاوہ ہغہ پہ ہر خائے کنے  
وآوہ استعمال کرے دے حالانکہ بعضے خایونہ د نا او د تم استعمال  
دی بیادا چہ کوم کارونہ د سروویا د بنحو او د سروپہ کماہ و و ہغہ دے ہم  
صیرف بنحو نہ منسوب کرل د مضمون پھلہ دیر لغواو بے فائدے دے  
چہ دیوانے درجے سری دبارہ شرم خبروہ د امرنگ دانو کو  
هُمُ الْفَيْلُ مَا الْفَيْلُ وَمَا أَذْرَبُكَ مَا الْفَيْلُ لَهُ ذَنْبٌ وَبَيْلٌ وَخَرْطُومٌ  
طَوِيلٌ، جا حظ دہغہ دل سے توکرے ہر نقل کوی دی  
بَا ضِفْدًا عِ بِنْتِ ضِفْدٍ عَيْنٍ نَقِيٍّ مَا تُشَقِّينَ بِنْفِكَ فِي الْمَاءِ وَبِنْفِكَ  
فِي الطَّيْنِ لَا الْمَاءُ تُكْبِّرُ بَيْنَ وَلَا الشَّارِبُ تَمْتَعِينَ  
دادوارہ توکرے د آئی رہا نفی او د چسند خے پہ بارہ کنے دی

ابن الراوندی ز ندیق یہودی

ابن الراوندی یہودی النسل المتوفى سنة ۳۲۰ھ دہ بہ د

یہود او نصاریٰ و نہ غتے پیے اغتے او دقرآن او اسلام پہ تردید کنے بہ  
کتابونہ لیکل د ہغہ د کتابونو نمونہ دادی، التاج والفريد، والزمر د کا  
وَقَضِيْبِ الذَّهَبِ، د کتابو لیکل ونہ پس بہ دے یہود او نصاریٰ و نہ نورے  
پیے غوبنے چہ نہ بہ دے وکولے نورہ د دے کتابونو تردید بہ لے بیاکولو  
ابوالعلاء المعری د دہ د کتاب تاج پہ بارہ کنے لیکل دی،

لَا يَصُحُّ تَاجٌ أَنْ يَكُونَ تَغْلًا رَد تاج دومرہ حیثیت ہم نشتہ چہ ہارہ ترورہ  
شہ داد ہغہ ابوالعلاء المعری قول دے، چہ د ابن الراوندی پہ شان پھلہ  
ہم صلحدو ابن الراوندی د بغداد پہ بول یو معتزلی ابوعلی جیائی سرہ



ملاقات اُکرو اور تہے اُوئیل چہ حُما قرآن اُو رے ، جُبائی اُوئیل  
چہ حُہ ستا د شرمناک علوم نہ خبر کیم ، بیا ہغہ اُوئیل چہ اے ابن  
الراوندی تہ پچیلہ منصف شہ چہ ستا پہ دے کلام کتے د قرآن پشان  
فصاحت ، بلاغت ، خوب و لے او ہیت در عہہ ، د اب ، تثنیہ

ہغہ اُوئیل چہ نشتہ

د صنبی تو کرے

متنبی د پیغمبری د دعویٰ کو لو بہ دخت اُوئیلی وو  
اُو قسم بحالِق اللیل وَالرَّیْحِ الْهَابِئَةِ بِاللَّیْلِ  
اِنَّ الْکَافِرَ لَطَوِیْلٌ اُوئیل و اِنَّ الْکُفْرَ لَمُکْفُوْفٌ الدَّیْلِ ۔ بیائے توبہ  
کرا او مخلص مسلمان شو ، د دے تولو ما حُدُّ د مصطفیٰ صادق الرافعی  
اعجاز القرآن نومی کتاب سن تر ص ۳۰ دے ، د دے خیزونو د نقل  
کو لو یو مطلب د قرآن اعجاز صفا بنکارا کول دی ، دویم دا چہ صنبی و  
غیرہ د مسیلمہ او ابن الراوندی وغیرہ نہ دیر زیات لور ادبی مقام لور  
لیکن ہغہ ہر گلہ چہ پہ دے میدان کتے قدم کینو دو نو د ہغہ  
کلام دا عے بنکاریدا و چہ د ہغہ معتقدینو پچیلہ ہغہ پورے خدا کولہ  
اود دہ ضمیر ہم پہ دے دلرہ ملامت کولو ۔

دویمہ خبرہ دا چہ د قرآن پہ جواب کن چہ چا خد اُوئیل مسلمانانو  
بے لہ تعصب ہغہ نقل کول ، دریمہ خبرہ دا چہ د قرآن دامقابلہ  
پہ بغداد کتے پہ ہغہ وخت شویدا چہ پچیلہ مقابلہ کوونکی درعیت  
پہ حیثیت دیو مخ پر ترقی اسلامی حکومت کتے استرکن وواد آزادی  
کتے دومرہ وہ چہ حکومت تپوس ہما نکرو چہ غالباً د ہغہ وجہ  
دا کیدے شی ، چہ اعجاز قرآن یونہر دے پہ دے تو کورو دے تہ ہغہ  
نقصان نشی رسیدے ،

د اعجاز القرآن پوہ

مشاہدات او معنویات

د قرآنی اعجاز اگر چہ بلاغی  
حیثیت سرہ ذوقی خیز دے

لکہ د ترخو او خوب و او بو پیژندل او د فصاحت و بلاغت ذوق لور و کور  
د بارک د ایوب دیہی خیز دے لیکن مو بنز تو خو خیزونہ پہ گوئہ کو د چہ  
د ہغہ پہ وجہ بہ معمولی فہم لور و کور حضرت اوتہ ہم د قرآن اعجاز واقع  
شی ، خہ مضامین خود مشاہداتو سرکہ تعلق لری چہ ہغہ بنکارا  
خیزونہ دی لکہ آسمان یا نور دل سے خیزونہ او خہ معنویات یعنی د  
لیدلو نہ بہر خیزونہ دی ، مثلاً ، اخلاق اعمال قلبیہ دا حکامو  
عقائد او د غیبیا تو قوانین ، د عرب او د عجم د شاعرانو د فصاحت  
بلاغت میدان مشاہدات و ونہ چہ معنویات ، د دومی کلام تبول  
غورزگونہ ہر بہ مشاہداتو کور وی معنویاتو کین بہ ہغہ د دک ندی لیکن قرآن  
مشاہدات ہم بیانوی او غیبیا او معنویات ہم اوسرہ دے پہ زور بیا کتے فرق ندرجی  
د عرب او د عجمو شاعران درشتیا دروغو پابندانہ وی خو  
خپل بیان او فصاحت و بلاغت کتے بہ تے خپل زور بنکارا کولو ہم  
د غہ وجہ دہ چہ د عربی شاعرئی پہ بارہ کتے دامقولہ مشہورہ ولا  
چہ اَحْسَنُہَا کَدَابُہُ ، یعنی ہغہ شعر دیر بنہ دے چہ پہ ہغہ  
کتے دروغ دیر وی مکر د قرآن مضامین تبول د درشتیا و پابندانہ  
چہ پہ ہغہ کتے د واقعاتو خلاف ہغہ مضمون نشتہ پہ دے وجہ  
د قرآن دائرہ تنگہ و کا خوبیا ہم د دے پہ فصاحت او بلاغت  
کتے فرق را نغلو او کہ یو شاعر صرف د درشتیا و چا پابند کور و نو د  
ہغہ کلام بہ بے خونداہ پلٹے شی ، او بلاغت بہ تی ہم ختم شی  
دا بوائے قدران دے چہ درشتیا و پابندانہ سرہ د ہغہ خوندا مزہ  
نورہ ہم زیاتیری او بلاغت کتے کے ہر وخت چٹا تو کینوی ۔



۲۷ انسان اودھے تو تونہ محمد ودی پہ دے وجہ بلیغ شاعر پہ  
 یو خاص میدان کتے دخیل فصاحت زور بنودے شی لکہ دامرو القیس  
 دشاعرئی زور دے بنخوا واسونو پہ تعریفونو کتے محمد ودے، دنا بخت  
 دیبان جوش د ویرے دمضامینو سہ مخصوص دی، داعشی، د  
 شرابوسہ، دغہ رنگ فیردوسی اونظائی د جنگ پہ مضامینو کتے لا  
 جواب دی، شیخ سعدی پہ اخلاق کتے بمثالہ دے خوبہ قرآن کتے د  
 ہر قسم مضامینو باوجود دغہ پہ فصاحت بلاغت کتے ہیج فرقانہ راجی  
 رم، دقرآنی بلاغت خصوصیت دادے چہ پہ لزو تلو کتے داسے اعلیٰ  
 مضمون بیان کدی چہ دغہ بہ کتا بونہ جو ریدے شی، خوبیا ہمد  
 قرآن پہ خوب والی کتے ہم فرق نہ راجی اونہ پہ مضمون بانڈے دلالت  
 کولو کتے کزلیج اوکر کچنی راجی مثلاً، وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ  
 رسورۃ الذریت، آیت علی

۲۸ سل کالہ پس ہرہ ژ بہ بدل بزی، حکمہ دھر کتاب سئل کالہ پس ہغہ  
 مزہ وی، بلکہ دغہ د مضامینو نہ پہ مطلب اغستو کتے گوانی راولا ریزی  
 دحضرت شاہ عبدالقادر رحمہ اللہ، ترجمہ قرآن بے مثالہ دہ لیکن دزملنے  
 پہ تیریدو سرہ دغہ د بعضے اردو الفاظو استعمال پاتے شو نو ددے  
 وجہ دغہ افادیت کمزورے شویا حضرت شیخ الہند رحمہ اللہ دغہ ترجمہ  
 دنووالفاظو پہ قالب کتے دغہ د افادیت قائم ساتو دہارہ واچولہ، لیکن  
 دقرآنی الفاظو پہ افادیت خوارلس سوہ کالہ پس ہم ہیج فرق رانغلو د  
 دے نہ معلومیری چہ دقرآن دالفاظو انتخاب خالق کائنات دے  
 دپارہ کدی دے چہ داہہ ترقیامتہ دیرے مو دے دپارہ برقرار دی،  
 ددے غلوروا مردوملاحظہ کولو نہ پس دے کتے ہیج شک نہ ہلتے کیری  
 چہ دادول کلام د بلاغت داسے حد نہ رسیدے دے چہ ہفتہ د انسان

۲۹ رسائی ہجرے نہ شی کیدے ہم دغہ وجہ دہ چہ قرآن خہ وخت  
 نازل شو نو خانہ کعبہ کتے ہغہ آویزان اودہ بمثالہ اومشہ ہورے قصیدے  
 دشاعرانو خپلوانورا کوٹھے کرے یواٹھے دامرو القیس یو قصیدے  
 ہر ہغہ آویزان حکمہ پاتے شوہ چہ دغہ خور دغہ دراکو خولونہ  
 انکار کرے وو، لیکن ہر کلمہ چہ ہغہ دطوفان نوح علیہ السلام متنتز  
 دقرآن دآیت واوریدو،

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَ : اے مزکے خیلے اہا حیرے کبرہ،  
 يَسْمَاءُ أَقْلَعِي وَغِيصُ الْمَاءِ : او اے آسانہ ادریزہ او اہہ کے شوہ  
 سورۃ ہود آیت ۴۳  
 نو دامرو القیس خور سمدستی دغہ قصیدے ہم ہراکو حکمہ کرہ،  
 راجاز القرآن (الرائی) :

جارج سیل لیکی چہ دیوانسان قلم ہم داسے معجزانہ کتاب نشی لیکی  
 اودا دمرو زونڈی کولو نہ ہم لویہ معجزہ دہ، ارمیکسوئل کنگ لیکی  
 کچرنے وحی خہ شی وی، نو بیشک قرآن یوالہا ہی کتاب دے تاریخ  
 اسلام عبد القیوم ندوی جلد ۱ ص ۳۳۳

قانونی اعجاز دقرآن بلاغی اعجاز خوبیان شو اس ددے خبرے  
 چہ قرآن داللہ تعالیٰ کلام دے دویم دلیل  
 قانونی اعجاز دے، انسانی قانون کہ یوتن جو پکڑے ری کہ کتے ورتنا نو  
 رپارلیمنٹ) اودوی دیر ماہران ہمدوی خوبیا ہمدغہ قانون پہ  
 مختلف قومونو، وملکونو کتے دیرہ مودہ نشی چلیدے او خا مخاہ دے  
 کتے داسے یوکزوری بنکارہ شی چہ پہ ہغہ کتے دترمیم او تغیر ضرورت  
 راولی، ہم دغہ وجہ وہ چہ کیو حکومت اوبا دشائھی پہ قوانینو کتے  
 دغہ قانون سازے اسمبلی او پارلیمنٹونہ دیمار بدلتی راولی او



اوسم غہ د انسانى قانون د خامى او کمزورى دليل دے ليکن د قرآن قانون چه هغه د انسانى ژوند د بنو لو او خبرو سترون لرى او د هغه بنکاره کوونکے هم صرف د پيغمبر عليه السلام هغه يو ذات دے چه ليکل لوستل لے نه وکړى او اقمى رنا خواصه بللے شو، د هغه وطن بتول خلق نايکلى او نالوستلى وو پکوم کيڼے چه دوى بنکاره شوى وو په دغه وطن کيڼے نه د تعليم زور شور ورواونه دغه قانون نه خلق خبر وو خوسره د دے د ايشيا، ميورپ او افريقه په درے وارو براعظمو نو کيڼے د زرق کالونه زياته موده په دے فيصله کيدے نه په دے کيڼے چا نقص بنکاره کړ و او نه په کيڼے د تر مير او تبدیلی ضرورت پيښ شو په موجوده زمانه کيڼے چه تعليم عام دے او د بتولے تيرى خلق د يو تير په لوگه يو بل سره تيرى دى خو صرف مسلمانان نه بلکه د يورپ مخالفين هم د قرآن قانون بے مثال معقول او جامع بولى حالانکه په دے خوار لس سوه کاله تير شوى دى،

۱۸) داکټر سوسيل ليکلى، چه د قرآن کريم مطالب دا سے همه گيراو د هرے زملنه په مناسب دى چه بتول آوازونه لے خامخا قبلوى او بخانو - شگلنو، بناړونو او باد شا هوکڼه کړي نكيږي؛

۱۹) مسټروف ليکلى، د رشد وهدايتا وسیع جمهوريت، انسانى او عدالت نوحى تنظيم، ماليات، د غنرباؤ د حمايت او د ترقى اعلا آيين په قرآن کيڼے موجود دے،

۲۰) د فرانس داکټر مويں ليکلى، د قدرت مهر يا نوحا کوم کتابونه انسان ته ورکړى دى قرآن د هغه بتولونه بهتر دے د تاريخ اسلام عبد القیوم ندوى جلد ۱ ص ۳۱ تا ۳۲ نقل شوى صرف په درے حوالو مونږه اکتفا کوو، د دے نه تا سواندازه اگلوئى چه دا دول د

کتاب د انسانى فکر پيداوار کيدے شى؟ هچرے نه بلکه د دے کتاب ماخذ د الله تعالے هغه بے اندازه علمى سرچشمه ده چه هغه ته د بتولو قومونو او د بتولو زمانو د ضرورياتو علم وواو په دے کتاب کيڼے بتول را خائے کړه،  
ايات اقبال مرحوم

<p>حکمت اولايزال است و قدیم معنى اش شرمندۀ تاويل نے بے ثبات از قوتش گير ثبات عصر با پيچيده ر آفات او حایل اور حمت للعلين !!</p>	<p>آن کتاب زنده قرآن حکيم حرف او را ريب نے تبدیل نے سخي تکوين اسرار حیات صد جهان تازه در آيات او نوع انسان را پیام آخريں</p>
---	--

۲۱) د دينه علاوه سردامند بربکى، د قرآن قوانين د تا جدار نه تر کتر فرد پورے، بانده حاوى دى او دا دومره معقول دى چه مثالئى نشته، د حواله بالا تاريخ عبد القیوم ندوى  
۲۲) آرئلډ ليکلى چه قرآن هغه اصول پيش کړه چه د سائنس هغه مخ په وړاندے ترقى هم دے ته ماته نشى وړکولے،

د تاريخ عبد القیوم ندوى هم دغه حواله  
**تأثيرى اعجاز** قرآن حکيم د خپلوتا تيرا تو دمخه هم يو معجزه ده حکه چه په هيڅ انسانى کتاب کيدا

دول تأثير نشته کوم چه قرآن خور کړو، او بتوله تيرى پر وړه بنانه کړه دا اثر اچولو اولنه ترون د انسان روح سره دے، حکه چه دا بدل شى نو انسانى تصورات، گفتار او کور د کيڼے پخپله تبدیلی راغى، د دے درے وارو مرکز روح يا زره دے، لکه شنگه چه حديث دا حقيقت بنکاره کړيدے چه



پہ بدن کینے یو تو پتہ دے چہ ہنہ درستہ وی نو بقول بدن درست  
 وی د بخاری شریف، اصلاح مرکز روح دے خوروج امر ربی او آسمانی  
 خیز دے، زمینی نہ دے لہذا اکوم کتاب چہ آسمانی وی نو کلام ربی بہ  
 وی پہ ہنہ بہ ذروح اصلاح کیزی کوم چہ امر ربی دے، قرآن حکیم  
 کوم قوم او ملک (عرب) کینے چہ بنکارہ شو ہنہ دے نو لے نری د خرابو  
 مرکز وو، اعتقادی خرابی دومرہ وے چہ د خدا پرستی، پیکنے خہ  
 تلبیہ ہم نہ وے بلکہ ہر خائے بت پرستی وے انصاف ورک و بقول  
 ظلم ظلم وو، ہرزور آور پہ کمزوری بوخت وو او بغیرد لوٹ مار نہ د  
 ہغوی بلہ ذریعہ معاش نہ وے ددوی دظلمو نو نہ ددوی اولاد ہم  
 خلاص نہ وو، تر دے چہ خیلے ژوندائی لونرہ بہ ئی پہ خاور و ور  
 مندے او ویاہ بہ ئے پر ہکو لوٹنے بہ ئی دومرہ کولے چہ د ہغوی ہیخ  
 مجلس بہ دشرا بوخبلو نہ خالی نہ وو، داتفاق بونی ہم پہ دوی  
 کینے نہ وو، او د ہرے قبیلے او قوم خلیق بہ دہر بل سرہ پہ جنگ کینے بیت  
 وواو دائے پہ تو لو کینے زیاتہ خوبنہ مشغلہ وے، د اصلاح تولے در پیے  
 (تعلیم، تربیت، قانون) دوی کینے نہ وے، جمالت لاقانونیت او خود سری  
 عامہ وے، داحالان انسانی ذرائع او وسائلوسرہ پہ زرکو نو کالہ کینے ہم  
 نہ شو بنہ کیدے دچا پہ خوب خاطر کینے ہم نہ راتلہ چہ دصد و جری  
 نیوونکی خرابی بہ چرتہ ختم شی، حکم چہ د اصلاح دذرا لبعو نوم و نشان  
 ہم دغلته نہ وو، اس چہ داہر خہ شتہ تعلیم عام دے، د نشر و  
 اشاعت تولے ذریعہ شتہ، قانون موجود، د اصلاح معاشرہ انجمنو  
 قائم، اصلاحی فلیونہ ہم شتہ خوبیا ہم پہ خرابو او شر و فساد کینے  
 اضافہ کیزی او دجرمو تو نوی نوی صورتونہ راجی، اس ددے  
 منظر او د قرآنی اصلاح د منظر نسبت آکرہ۔۔

چہ ہنہ پہ دودہ دودہ نیم کالہ کینے دا مشکل ترین کار پہ دیر آسانی حل  
 کرو او ہنہ اصلاحی انقلاب ئے پہ عربو کینے را و ستوکوم چہ تولے نری  
 نہ معلوم دے، د تاریخ پہ صفر کینے بنکارہ دے او دوست دشمن د  
 دے اقرار کوی، پہ عربو کینے بت پرستی، د بیخہ ختم شویہ او کور پہ  
 کور د خدا پرستی او توحید دا سے شور بیت ا شوچہ دغہ بت پرست  
 بت شکن شول، سرے صرف وحداء لا شریکاتہ تبت شو، پہ ژبوے  
 ہروخت دا اللہ توحید جاری شو، پہ زرو نو کینے دا اللہ خوف خائے شو  
 دغیر اللہ خوف ئے ذرہ نہ او تو۔ دغہ قوم چہ د خپلو سکہ رو نرو دشمنان  
 وو د اسلامی او قرآنی پیروں پہ دجہ ئے بلال حبشی، صہیب رومی، او  
 سلمان فارسی غوندے پردی خلق د خپلو سکہ رو نرو نہ ہم زیات  
 آکرل، خانہ جنگی ختمہ شویہ، او بقول عرب قوم دینے اور وولٹی  
 پہ مزی کینے پیٹلی قولادی دیوال جو رہ شول، جوار کی او سود خورل شول  
 خیل۔ غلا۔ داکہ۔ قتل، او ظلم نہ بولے، د عربو نہ ورک شول، بلکہ دوی  
 قدمچہ کوم خائے نہ، ارسیدو د ہنہ خائے نہ دا تولے خرابی ختہ  
 شوے، دیورپ یواہل قلم لیکي چہ د قرآن نازل کیدو نہ پس عرب  
 دانسانانو پہ شکل کینے فر بنیتے جو بہ شوے، دا یونانی حقیقت دے  
 چہ دا سے اصلاحی کارنامہ چہ سرتر یا یہ معجزہ دے صرف د قرآن  
 پہ وجہ ا شویہ چہ دتو لو انسانی کتاب نو زو پہ جمع او د نری دتولو۔  
 حکومتونو د طاقت (پہ جمع) نہ بھر وے نو دا دے خبرے دلیل نہ دے  
 چہ قرآن کلام الہی دے او د خداوندی تاثیر پہ وجہ دا ہتہ اصلاحی  
 کارنامہ ئے آکرہ؟ وے نہ دا خود دے خبرے تاثیر د دلیل دے، چہ  
 قرآن کلام الہی دے، دا کوم چہ ما لیکل د موجودہ دور اسلام دشمنان  
 عیسایانو ہم د ہنہ اقرار کرے دے د ہنہ تفصیل بیا تولو نہ ویا ندے



دا وضاحت کول غرارم چہ ما دودہ دودہ نیمہ کالہ ولے اُلیکن حالانکہ  
قرآن خود بیرویشٹ کالہ نازلیدو، دھنے وجہ دا دلچہ دکھنے  
دیارگی کالہ خوگفارو پہ خپل ظالمانہ طاقت دقرآن آواز بند کپیو  
اوددے دتبلیغ تیلے لارے لے ہم بندے کرے وے دہجرت بجہ  
پس اتہ کالہ کفارو دغہ کار دجنگ پہ زور دفتح مکے پورے جاری اُسانلو  
دایویشٹ کالہ خوقرآن نازلیدو لیکن کفارو دسے تبلیغ اوآواز نہ  
مذکور طریقو بند اُسانلو اوباقی پائے زمانہ ریعنی پہ دیرویشٹو  
کالو کینے، صرف دودہ دودہ نیمو کالو کینے دا کار اُشو، ددے وضاحت نہ  
پس بیا خپل مقصد تہ را کپو:

دیورپ پہ نظر کینے دقرآن تاثیر

ڈاکٹر مارین لیکی، چہ قرآن  
پہ دنیا ہنہ اثر اُخو رتولو  
چہ دھنے نہ بہتر مسکن نہ وو، دفرانس یسیان لیکی چہ قرآن دا سے ڈونڈا  
اوپر زور ایمانی جوش پیدا کوی چہ بیا پکس دسنگ گنجائش نہ پیدا کیدی  
سرولیم میورلیکی۔ چہ قرآن دکالنا تو دظورت پہ دلائل سرہ خداکے  
پاک دتولونہ اعلیٰ ہستی تابنہ کرکے او انسان لے دھنے پہ اطاعت  
را نیست کولو۔

مستر جی۔ ٹی لیکی چہ قرآن پہ بیشمیرہ انساناوا اثر اوجولو و دسانس  
دنیا دقرآن ضرورت نورہم واضح کپو۔

مستر عمانوئل دی انش لیکی، چہ دقرآن رنرا پہ یورپ کینے ہنہ وخت  
دابشکارہ شوہ چہ تیرہ خورہ اوپہ دے دیونان سر علم او عقل تہ  
ژوندا حاصل شوہ

مستر ایچ۔ ایس لینور لیکی چہ دقرآن دتعلیم نہ دحکمت اوفلسفہ  
ظہور اُشو او دا سے ترقی لے اُکری، چہ د خپل وخت دتولونو

لوئے یورپی حکومت نہ زیات اُچت شو  
انجذابی تاثیر

دقرآن کوم اصلاحی تاثیر چہ موبنہ بیان  
کپو ہنہ ہم دا سے یومعجزہ دہ چہ بوانسان  
کتاب نہ ظاہریدے نشی، لیکن داصلاحی اجماز نہ علاوہ دقرآن انجذابی  
تائیر ہم یومعجزہ اوددے خبرے پختے دے چہ قرآن کلام الہی دے،  
د، حکمہ چہ قرآن دیر غت کتاب دے دھنے یادول دیرگران د،  
دویم داچہ دغیر عرب مسلمانانو دپارہ دکہ ڈبہ پردئی دہ چہ دھنے  
پہ یادولو کینے دویم بنداش دے خپلہ ڈبہ کس کتاب یادول آسان او پورڈی  
ڈبہ کینے یادول دیرگران دی،

د، دہیدہ خبرہ دادہ چہ پہ دے کینے یورنگ آیا تونہ دیردی چہ پہ  
دھنے سپری پزل کیری، او غلطیری، داہم دھنے پہ یادولو کینے یوبنداش د  
د، غلورہ ماہ داچہ دقرآن حافظ دپارہ دقوم یاد حکومت نہ خہ تقضواہ  
نہ دہ ترے شوے نہ لے پہ دوی کینے خہ خاص عزت شتہ د،

د، پنچہ داچہ دقرآن یادولو دپارہ دیر وخت پہ کار دے اویا دیا د  
سانلو دپارہ لے بول عبرت مرکہ ددورا و تکرار ضرورت دے،  
دوسرہ خواری کچرے ددنیاوی دگری حاصولو دپارہ کرے نو دیر

مال او عزت بہ ئی گتلا، دا بول دحفظ قرآن پہ لادگت غت  
خندان دی، لیکن سرہ دے پہ مسلمان قوم کین لکھو نہ حافظان د

قرآن موجود دی اوددے دحفظ رواج پہ دے بے تپوسہ حال کینے ہم مخ پہ  
ترقی دے چہ دا ددے دلیل دے چہ دقرآن پہ ذات کینے معجزانہ او انجذابان  
دا سے کشش موجود دے چہ ددے بنداشو تیرہ ہم مسلمانان خپل  
خان تہ را کبزی او ہیٹخ یوبندیز پہ دے اثر نہ غریجوی داکشش او انجذابان  
تائیر دقرآن یومستقلہ معجزہ دہ اوددے دلیل دے چہ قرآن کلام



الہی دے حکم چہ بل بو کتاب دومہ حفظ کوونکی پہ مخ دز کے نشستہ  
نہ دا سے کشش پہ بل کتاب کینے شتہ تردے حدہ چہ دتوریت او انجیل  
بو حافظ ہم نشستہ :-

**دقرآن اعجازی تاثیر پہ شخصیت** در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم  
دا صلاحی او انجذابی تاثیر نہ علاوہ دا شخصیتی تاثیر ہم دقرآن یومستقبلہ  
مُعجزہ دہ، دقرآن پہ بارہ کینے صحیح او غلط دوارہ رائے دی، یوصیح  
رائے دہ چہ دا کلام الہی دے اوبلہ غلطہ رائے دہ چہ دا کلام الہی نہ دے  
دصحیح رائے ثابتلو او دغلط رائے دیکارہ کولو دپارہ مؤثر قرآن د شخصیتی  
تاثیر اعجازی ہم ورا ندے کور :-

د شخصیتی تاثیر اعجازی درے صورتونہ دی :-

① نزولی اثر      ② قلبی اثر      ③ قالبی اثر

① شخصیتی نزولی اثر :-

مخالفین وائی، چہ قرآن دا اللہ تعالیٰ کلام حکم نہ دے چہ دا رسول اللہ  
محمد صلی اللہ علیہ وسلم کلام دے، کہ دا غلطہ رائے اُمتلے شی نو بیباچیل ہنہ  
کلام چہ پہ ہنہ کینے پہ خدا کے تعالیٰ دروغ و پیلے شوی وی حکم بہ زور  
اثر پہ دغہ انسان اُغر حوی لکہ خنکہ چہ د عربو دہنہ مشہور اوتو  
قصید و خاص اثر پہ ہنہ شاعرانہ نہ پر یوتو کو موچہ دا پیلہ جو رہے  
کرہے وے کہ دا سے وے نو تاریخ کینے بہ گے خہ قدرے ذکر شوی وے  
لیکن دقرآن وحی :-

**پہ یخنئی کینے خولہ**

بہ چہ پہ حضور علیہ السلام شہ وخت پہ  
یوعامہ جمع کین کیدہ نو د بیخ موسم  
باوجود ہغوی د بیخ مبارک نہ بہ د خولو غت غت خا خکی پہ دیر زور  
خشیدل د حضرت صدیقہ رحم نہ پہ اول د بخاری کین منقول دی :-

لَقَدْ رَأَيْتَنَّهُ يَنْزِلُ عَلَيْهِ الْوَحْيُ فِي  
الْيَوْمِ الشَّدِيدِ بِرَدِّ الْبُرْدِ فَيَقُصُّمُ عَنْهُ  
وَإِنَّ جَبِينَهُ لَيَتَفُضُّ عَرَقًا  
ما حضور علیہ السلام اُلید وچہ پہ  
سخنہ یخنئی کینے بہ برومی نازلیدہ او  
ختمہ بہ شواہ نو د ہغوی د تند و مبارک  
نہ بہ دا سے خولہ را خنیدہ لکہ خنکہ چہ و ہلی رگ نہ وینہ دارے وھی  
پہ یخنئی کینے دا سے سخنہ خولہ را تلل غیرا خنیری دہ چل و ل پہ د کینے  
نشی کیدے اُس دا بناکارہ خبرہ چہ دا سے تاثیر پہ انسانی کلام کینے نشی  
کیدے معلومہ شواہ چہ دا حضور علیہ السلام خیل کلام نہ و و بلکہ  
الہی دے :-

**دروند والے او پینے**

کلام د الفاظونہ جو روی پہ ہنہ کینے دروند  
والے او پینے لہ گہ ا حکم چہ دا خوبہ اجسامو

کینے خاص وی او قرآن خوا الفاظوی جسم خوند وی بیبا ہم پہ حضور علیہ  
السلام بہ چہ قرآن نازلید و نو د ہغوی پہ شخصیت کینے بہ د معجزے پہ  
دول دروند والے او پینے پیدا کیدہ او لگ ہم بلکہ دیر زیات :-

بخاری شریف کینے زید بن ثابت رحم نقل کوی :-  
كَادَتْ فَخْدِيُّ أَنْ تَرُضَّ، ترجمہ: قدریہ وہ چہ خما د پتون ہلو کے د پیتی  
د زورہ چورہ چورہ شوے وے :-

دسورہ مزمل پہ تفسیر کینے مستدرک حاکم د صدیقہ رحم نہ نقل کوی،  
چہ حضور علیہ السلام پہ سفر کین پہ اربنہ سور روان دو، چہ وحی قرآنی  
نازلہ شواہ، ہنہ اربنہ دوحی قرآنی د پیتی د زورہ کینا ستہ، د اشکارہ  
خبرہ دہ چہ پہ زید بن ثابت رضا و پہ اربنہ دا دول اثر نہ دوحی را تلونہ  
ورا ندے او نہ وُر ستو چرے شوے و و، دا صرف د قرآنی نزول اثر و  
چہ دا پہ قرآن کینے ہم نو کور دے :-

إِنَّا سَمِعْنَاكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ○ اے پیغمبر علیہ السلام موہنہ تاباند



یو دروند قول دروا چوؤ :-

ھر کلمہ چہ دا خیر قرآن او حدیث کینے را غلو عام و مخلوق اکتلو کچرے دا  
تاثیر دا قضا تو نہ خلاف وے نو د قرآن عا لافینو کفار و بہ خا عا دا اعتراض  
او انکار دوا رہ کرے وے، ھر کلمہ چہ ہغوی دا سے نہ کرے، نو دا دلیل شو  
و دے خبرے چہ دا تاثیر واقعی پہ نواتر سے ثابت دے، دا تا تیر صرف  
قرآن سرہ سترے نہ دے بلکہ دھنے قرآن سرہ چہ د جبرائیل علیہ  
السلام پہ واسطہ نازل دے نو دا سے شوے، لکہ چہ د وخت دنا زلیدا و د جبرائیل  
علیہ السلام د فعل او عمل ہم پہ دے کینے دا خل وی دا د قرآن د تاثیر  
محرر، دہ چہ بل السانی کلام کینے نشتہ:

## ۲- د قرآن شخصیتی قلبی تاثیر

د صاحب قرآن حضور علیہ السلام پہ ذرہ مبارک باندا دے د قرآن دا  
انرو چہ د حضور علیہ السلام پہ فرمائش حضرت عبد اللہ بن مسعود  
دوی پہ ورا ندا دے قرآن شریف تلاوت کھو، نو خلقوا کتل چہ د  
ہغوی دستر کو مبارکونہ بے اختیار اے و بکے جاری وے و عینا ک تدرقان  
طرب بن عبد اللہ بن شخیر رض نہ نقل دے، ہنہ وائی چہ د شیے  
پہ تہجد و کینے حضور علیہ السلام یوا تے دھنوک ہم نہ وو، قرآن  
لو سنلو خہ پہ لارہ تیریدم نو د حضور علیہ السلام د ڈرا پہ وجہ د  
ہغوی سینے مبارکے دا سے جوش و ہلو لکہ پہ دیمکی کینے ویشیدے پہ  
چہ جوش وھی، فَلَجَوْہِ اَزِیْرٍ کَا زِیْرٍ الْمُرْجِلِ، بنہ! چرے د چل دل د  
خبرو بہ چلوئی سری پچیلہ د شیے پہ تیرے کینے پہ یوا تے، دا سے اثر  
کیدے سی، دا تا تاثیر خود کلام الہی کیدے شی۔

## ۳- تاثیر قلبی

پہ وینا کینے دوسرہ تکلیف نہ وی خومرہ چہ بہ عمل کولو کینے وی د

چل ول خبرے یوا تے د خلقو بنو د لو د پارہ وی چلوئی سرے پچیلہ  
نل ترنلہ دہر د وکے عمل پر نشی کولے تر خو چہ ہنہ کلام الہی ا نہ کنری  
او د ہنہ مضامین حتی ا نہ کنری لیکن د حضور علیہ السلام پہ قالب اوبدا  
مبارک باندا دے د قرآنی احکام موخہ اثر بہ کیدا و چکوم وخت چہ دا  
آیت نازل شو :-

فَاِذَا كَرَعْتَ فَانصَبْ وَرَالِ رَبِّكَ اے پیغمبر علیہ السلام تہ چہ خہ  
فَاَرْعَبْ: سورہ الانشراح ایت ۱۷ وخت د ضروری کار نہ فارغ شے نو  
خپل خان د اللہ تعالیٰ پہ عبادت کینے سترے کرے، او اللہ طرف تہ پڑتیت شہ  
د دے نہ پس حضرت صدیقہ رض فرمائی چہ ہغوی بہ بولہ شپہ عبادت  
کولو تر دے حد اے چہ (تَوَكَّرَمَتْ قَدَمَاهُ) د ہغوی قدامونہ مبارک بہ اُپرسید  
بخاری شریف کینے دی چہ د صدیقہ رض نہ د حضور علیہ السلام دا خلقو  
پہ بارہ کینے تپوس ا نشو نو ہغوی اُخر مایک چہ پورہ قرآن د ہغوی اخلاق  
ووالکہ ختنگہ چہ شوک خپل عادتونہ او اخلاق نشی پریبیو دے د غم  
شان د حضور علیہ السلام اخلاق او عادات قرآنی احکام جو رہ شوی و وچ  
خہ پہ قرآن کینے و وہم ہنہ د ہغوی پہ عمل کینے موجود وو، بنہ! چرے  
پہ یوا انسان د خپل چل ول د کتاب پہ دے مول نالی، جسمانی او عملی  
تاثیر کیدے شی؟ کچرے نشی کیدا دے نو دا دلیل د دے خبرے دے  
چہ قرآن کلام الہی دے او پچیلہ حضور علیہ السلام پہ دے د کلام الہی پہ  
حیثیت د ہولو نہ زیات عمل کوونکے وو :-

## د قرآن سیاسی اعجاز

قرآن عربو کینے نازل شو او دوی د ہولو قومونہ کمزوری بے علمہ او بے  
ہنرہ وو، د سیاسی غلبے حاصلو لوھیخ ذرائع دوی سرہ نہ وو، خکک چہ  
سیا بی غلبے او اقتدار حاصلو لو د پارہ اول دا فزا روزیا تولے ضروری وی



اودوی گنر نہ وو۔ عرب بہ پہ ہنہ وخت کینے صرف سعودی عرب  
 اوین تہ ویلے شو، عراق، شام، فلسطین، اردن، لبنان، بیروت  
 مصر او شمالی افریقہ دا عرب ملکو نہ نہ وو، خود اسلامی فتوحاتو  
 نہ پس عرب ملکو نہ جو رہ شو، (۲) دویم خیز تعلیم دے او عرب دایا نو،  
 یعنی دناو ستو ملک وو، دریم خیز اتفاق او یووالے وو، لیکن دے عربو ہرہ  
 قبیلہ دے پہلے دشمنہ وکے تر دے چہ دے مدینے منورے دانصارو دوا مشہور  
 قبیلہ اوس او خزرج پھلو دیوبل دے شیمان وو، (۳) خلودر خیز کار یگری  
 دے او بہ عربو کینے نہ کارخانہ وکے او نہ کار یگری دے اورے او دے معمولی  
 پوشاک دیارہ ہم ہنوی دھندوستان او دشام دے عیسائو محتاج وو،  
 (۴) پنجم خیز زراعت او غذائی کفالت دے، او دے قبور پو نہ بغیر ہنوی  
 دنور و قومونو محتاج وو، حکم چہ دے ہنوی وطن دے کووندے جو کہ نہ دو  
 چا پنچہ قرآن ہنہ تہ پھلہ "وَ اِدْعِیْ ذِیْ ذُرِّیَّتِیْ اٰ وکیلے۔

(۱) شپدم خیز معدنی دولت دے او پہ دغہ وخت پہ عربو کینے یومعدنی  
 دولت تہ وو اُس چہ موبنزخہ کوڑو ہنہ دے سنی ذملے پیداوار دے،  
 (۲) او مہ جسمانی قوت دے، او دا ہم پہ دوی کینے حکم نہ وو چہ دغہ  
 ملک چہ پرگرم دے ضروری غذا اور تہ حاصل نہ وکے، دا او بوہم بکوت  
 وو دیختی او گرمی نہ خان ساتلو دے پارہ دوی سرہ کوڑو نہ وو نہیا تو  
 خلقو بہ پہ تنبوا نو کینے گزارہ کولہ او دے علاج خہ انتظام ہم ورسرہ  
 وو، (۳) آتم خیز روحانی او اخلاقی قوت دے چہ دے توحید اعلیٰ او پاکیزہ  
 تصور نہ پیدا کیری، لیکن دے عربو خلقو بہ دے کانہ ویا دے کانہ و نہ جو  
 بتا نو عبادت کولو

پہ دے حالاً نو کینے قرآن پہ عربو کینے بناکارہ او عربو پتو لو پہ جمع  
 دے رہا دے کوڑو کولو بنہ زور اگلو دوا دوا نیم کالونہ زیات وخت

قرآن دے آزادا شاعت (خوزولو) دیارہ وخت نہ وو موندلے شوے،  
 لیکن دے لہزہ مود کینے قرآن عربو لہزہ دے کوڑو کولہ نہ نہ تو کوم حالے  
 اُس سول دے اندازہ دے قرآن نہ ورا ندے او دے قرآن نہ وو ستو عربو  
 دے نسبت کولو نہ معلومیدے شی عرب نبیل القرآن ہنہ وو چہ دے کوڑو  
 موبنز ذکر او عرب بعد القرآن دا سے یو قوم جو رہ شو چہ پہ تنظیم  
 اتحاد، اخلاق، بلند خیالی، اولوالعزمی، ایثار، قربانی، خدا پرستی،  
 شجاعت، سخاوت، عفت، پاکدامنی، رحم او شفقت، عقل و تدبیر،  
 جہان بینی، جہانگیری، دیانت، امانت، صدق اور استی، دوعہ دے پورے  
 کولو او پہ عدل و انصاف کینے دے دوی یو قوم ہم سیال نہ وو، بلکہ دے بشریت  
 بتول تاریخ دے وی دمثال پیش کولو نہ تش تو دے ہر دغہ وجہ دے چہ  
 دے تیر شووا تہ کمزور و سرہ ہم ہنوی دے مشرق او مغرب دوا لو یو  
 متمد نو او بے اندازے سامان نہ دے پک با دشا ہر قیصر دے کسے  
 پہ یو وخت تکرہ او ہلہ او پہ دیر لہزہ وخت کینے ہنوی تار پہ تار کوڑو  
 دے ہنوی دے وے والو خولے او دے ہنوی لوکے او تخت و تاج دے کسے کسے  
 کہلے۔

اُس سوال دا دے چہ داسیا سی غلبہ عربو تہ پہ کومہ وجہ حاصلہ  
 شوہ، چہ دے وڈے ہنہ طوفانی چہ پہ مشرق کینے کاشغرا و دیوار چین  
 سہارا اُتھیدے او پہ مغرب کینے مراکش او فرانس پورے  
 دے جواب دا دے چہ سیاسی اقتدار او غلبہ حاصلو دے پارہ دوا  
 قسمہ اسباب کیندے شی، (۱) یومادی (۲) او دریم روحانی او فیزی  
 اُس ذکر شو چہ ماڈی ہیچ اسباب عربو سرہ نہ وو، بلکہ دے عربو  
 دشمنانو او حریفانو سرہ وو، کچرے پہ ماڈی اسبابو دے غلبہ فیصلہ  
 کولو دے نو عرب بہ دے دے کہ نہ قطعاً و رک وو او نتیجہ بہ اے وے،



(پہ عکس) وہ، تو معلومہ شوقہ چہ دا ہر خہ پہ ہفہ غیبی اور و خا  
 طاقت چہ کوم عربوتہ دقرآن او صاحب قرآن علیہ الصلوٰۃ والسلام  
 دبرکتہ نصیب شوے وو اس بشکارہ خبرہ دہ چہ دا سے معجزانہ طاقت  
 د کتاب الہی د طاقت نہ بغیر ممکن نہ دے ہم دے نہ معلومہ شوقہ چہ  
 قرآن کلام الہی دے او پہ کوم یا ک ذات چہ دا نازل شو ہفہ دیولونہ  
 زیات کامل او خاتم النبیین ذات وو د مسلمانانو اوسنی زوال باعث  
 ہم دا دے چہ دوی د اسلام او د قرآن پہ ہدایا تو عمل پرینے دے ورینہ  
 ددے دوارو اس ہفہ طاقت دچہ کوم وو۔ د قرآن دا نسخہ د زر و کالونہ  
 ہمزیاں وخت از مینیت شوے او تجربہ شویدا، او نَزَّلَ مِنَ الْقُرْآنِ  
 مَا هُوَ شِفَاءٌ۔ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَ شِفَاءٌ۔ لیکن پہ کاغذ  
 لیکلے شوے او پہ خوے وچلے شوے بہترینہ نسخہ تر ہفہ اثر نشی کوے  
 ترخوچہ پہ ہفہ عمل انشی دیورپ مستشرقین داراز بنہ پیڑنی چہ کہ  
 چرے مسلمانانو اسلام او قرآن نہ رجوع اکرے نونوی کہورہ۔  
 مسلمانان پہ یوحائے شی پہ یومرکز کینے بہ راشی د ہغری خوارہ وارہ  
 طاقتونہ او د ترقی ذرائع بہ یومرے شی او د دنیا ر و ہیمہ منبر طاقت  
 بہ جوہر شی او چھو بز دلاس نہ بہ دغہ بنکار اٹھی، نو خکہ خہ مودے  
 را سے ہغوی مسلمانانو لورہ د قرآن او اسلام نہ د بیرتہ کولو کوششونہ  
 شروع کری دی، او دا واتی چہ د مسلمانانو ذوال دقرآن او د اسلام پہ  
 وجہ دے او دا ہم واتی کچرے مسلمانانو د مغرب ہفہ گنداہ او خدائے  
 ویزارہ تہذیب اختیار کرو نو دوی بہ ترقی اکرے او ہمدنا وجہ دہ چہ  
 پہ اسلامی منکر نو کینے زور او نوسہ جنگ جاری دے اوور ترورے پہ مسلمانانو  
 کینے انتشار او مرکز نہ تہتید وکی جذبات پائتم مومی۔ مو بز پہ خپلو  
 لے سورہ بنی اسرائیل آیہ ۸۴ لے سورہ تم السجدة آیہ ۲۵

دوو کتابونو ترقی او اسلام اشترکیت او اسلام کینے دامسلہ پورہ حل  
 کرے دہ چہ د ہفے رُوح دوا خیزہ دی ہفہ دا چہ دیورپ کار یگری،  
 ہزارو علم یو خیزدے او د ہفہ طرز ژوند، معاشرت او تہذیب بل  
 سینے دے۔ اول شے دا سلام دے چہ یورپ پر قبضہ کریدا، یعنی یورہ  
 ہغوی صنعتکاری چہ ہفہ واخلائ اودوم د ہغوی کنہکاری دہ چہ  
 پریندی پہ دے د زور تعلیم یافتہ ہفہ اعتراض نشنہ خکہ چہ ہفہ  
 اسلام سر ہ پچھلہ فتی دے دفت کولو ضرورت کے نشنہ دلائل خما پہ  
 نور و کتابونو کین شتہ او دیورپ تہذیب کنہکاریانے پریندی چہ ہفہ  
 د اسلام او ترقی دوارونہ خلاف او پچھلہ یورپ د ہفہ پہ وجہ د تنزل  
 بنکار دے او د خنکدن پہ حالت کینے دے، دا سے خمو بز خانہ جنگی  
 ختمیدے شی، دنوی او زور تعلیم دوارہ وزرے د ترقی د پرواز د پارہ ضروری  
 دی دوارہ د لے یوحائے کری جگہوی لے مہ۔

۴- غذائی اعجاز

النسان د جسم اور روح نہ جوہر دے دا دوارہ پہ دے بدلید وکی او  
 خرابید وکی جہان کینے آباد دی، خکہ پہ دوی کینے ہم بدلی او خرابے  
 راخی، نو ترخوچہ دے دوارہ د پارہ د غذا انتظام نہ وی نو د دوی باقی  
 پاتے کیدل نا ممکن دی پہ دے وجہ قدرت د جسم او بدن د بقا د پارہ  
 د غذا انتظام کرے دے، چہ دے د ختمید و نہ بچ شی او د دے د پیدا کولو  
 نہ چہ کوے فائدہ اخستل مطلب وو ہفہ ہم پورہ شی او دے کینے  
 خہ نقصان را نشی او د روح د غذا د پارہ لے ہم پہ دے غرض انتظام  
 کرے دے چہ دے ہم ژوندے پاتے شی او د دہ د پیدا اٹس مقصد پورہ  
 شی، قدرت دانسانی بدن د غذا دا سے لوتے انتظام کرے دے چہ د  
 زکے نہ واخلہ تر آسمانہ او تر نمر او سپوز مٹی پورے ددہ د غذا پہ



پہ تیار کی گئی تھی مثلاً بدن غذا رو دیتی، دپارہ ذمکہ غنم را  
 اُبتوکوی اوبہ اوہوا ہفہ شہہ اونازہ ساقی دستور و پہ کشش ہفہ دانہ  
 نیسی اوغتییری، نمر د سمندار نہ براس اوجت کپی پورتہ ورچ شی  
 اود ہفہ نہ تباران پہ شکل کینے د اُبو انتظام اُکری او پینچہ گرمی ہفہ د غنم  
 دانے پغوی، بادونہ بوس او غنم جُدا کولو کینے مدد کوی شپہ ورچ یوبل  
 پسے لکیدی دی نو دے کینے اعتدال پیدا کوی مطلب دا چہ بولہ کارخانہ  
 د جہان پہ غنم جو رہہ لو کینے لگیا دہ چہ انسانی بدن لہ د خوراک تیار کپی  
 حالانکہ د روح نہ بدن قیمت او قدر دیر لگ اولاندے دے چڑغہ  
 لاندے او کمزوری جُردپارہ دومرہ لوئے او وسیع انتظام د قدرت د طرفہ  
 موجود دے نو دا خو ہیچرے نشی کیدے چہ د روح د غذا دپارہ د خہ  
 انتظام نہ وی دا خونہ عمل معنی او نہ لے حکمت خو بیلٹون صرف دومرہ  
 دے چہ بدن ذمکہ شہ دے دے غذا سامان ہم ذمکہ نہ اُشو  
 اوروح آسہانی او امر ربی دے لہ دے وجہ دے غذا اہم د غہ خائے نہ  
 پکار دہ :-

**د روح آسمانی غذا**

د روح د ژوند د پارہ قدرت یو روحانی  
 غذا بتجویز کرے دہ خو ہفہ دلے دہ  
 چہ خوک د ہفہ کیفیت او مقدار نشی بنود لے خکہ چہ د روح پہ دے  
 کینے اللہ تعالیٰ سرہ مشابہت او مناسبت دے نو دے د پارہ بہ غذا ہم  
 دا سے پکار وی چہ دا اللہ ذات سرہ تہذون لری، بلکہ د ہفہ صفت وی  
 دا اللہ د غہ صفت صرف ہم د ہفہ کلام کیدہ پشی چہ روح انسانی تہ منتقل  
 شی اودے ژوندے اُ ساتلے شی نو د کلام الہی او وحی ربانی تہ بغیر انسانی  
 روح ژوند نا ممکن دے، لکہ خکگہ چہ د جسمانی غذا تہ بغیر د جسم  
 ژوند نا ممکن دے :-

**د روحانی ژوند معیار**

د روح اصلی ژوند او مرگ ہم ہفہ  
 معیار لری کو مرچہ یو انسانی اندام لری  
 دا فیصلہ بہ د غذا پہ مقرر معیار موقوف وی چہ واقعی کلام الہی یا قرآن

**د غذائیت معیار**

د غذائیت معیار دوہ خیزونہ دی (۱) طبعی  
 میلان (۲) ترقی او نشوونما، (۳) مثلاً دو دوی

او غوبنہ جسمانی غذا دہ او اُ سپنہ اولرکے جسمانی غذا نشی کیدے د دوار  
 پہ مینج کینے بنکارہ بیلٹون دا سے دے چہ دو دوی او غوبنہ خورل د  
 انسان طبیعت غواری او دانے طبیعت نہ غواری چہ د اُ پسنے اولرگی یو  
 جو رہہ کپی او وے خوری :-

(۴) دویم معیار دا سے چہ دو دوی او غوبنے خوراک سرہ بدغتییری  
 او ترقی کوی مگر اُ پسنے اولرگی خوراک سرہ دا سے نہ بلکہ نقصان  
 کیری، د غہ رنگ قرآن ہم طبیعت غواری، خکگہ خو پہ لکھونو حافظ  
 دیر غر لگیا وی قرآن یاد کپی او بیا د ہفہ د ساتلو د پارہ تہ مرگہ بول غر  
 ہ ہفہ دورونہ او تکرارونہ کوی۔ د دے قرآن د علم او عمل سرہ پہ لوج  
 دا سے اصلی رحیقی، ژوند پیدا کیری چہ بیا یوموتے خلق پہ زرگونو نور  
 خلقو تہ کیدے شی لکہ موبزہ سیاسی اعجاز کینے چہ بیان کیرا کچرے  
 روح تہ قرانی غذا اور تکرے شی نور روحانی ژوند دا سے ختمیری، لکہ چہ  
 خکگہ بدانی ژوند د بدانی غذا نہ موند لو پہ وجہ ختمیری :-

**د روح مرگ او ژوند**

د روح مرگ او ژوند د ہفہ د پیدا کولو د  
 مقصد نہ معلومی :-

دا د ستر پہ پیدا کولو مقصد لیدل، او د غوبنہ پیدا کولو مقصد اور بیدار  
 ستر کہ چہ لیدل نشی کولے او غوبنہ چہ اورید لے نشی نو دا د دوی مرگ



دے دغہ شان درُوح پیدا کول د " معرفتِ الہی " دپارہ دی خو پورے  
چہ دامقصد حاصلیری نوز روح ژوندے گوندی مردے :-

(۷) دالله پہ معرفت اودالله پہ تعلق سرہ روح کینے بولوئے دا سے  
طاقت راشی، چہ د هغه مقابلہ ددغے قوت نہ خالی روحونہ نشی  
کولے اُس ددے طاقت نوم روحانی ژوند اوددے نیشتوالے روحانی مرک  
دے، داسے ژوند قرآن حکیم پہ دے الفاظوبیا نوی:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ إِذْ عَاظَمْتُمْ لِيَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ إِذْ عَاظَمْتُمْ  
وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ ط: أَمْئِي هغوی تا سوداسے خیزتہ  
سورۃ الانقال - آیة ۲۳ :- دابلی کومچہ تا سوتہ ژوند درکوی،

دے نہ معلومہ نشوہ چہ روحانی ژوند دجسمانی ژوند نہ اعلیٰ اوزیات  
اوجت دے ددے روحانی ژوند پہ برکت اوطاقت سرہ صحابہ کرامو  
دخپل نہ خوچند لایات لبسکروتہ ماتے ورکریہ سرہ ددے چہ  
هغوی سرہ بہ هیج سامان نہ ووا و تحیرانی دل سے کارنایے بہ فی اکریہ  
چہ صرف دجسمانی ژوند خاوند انوبہ نشوے کولے دا ژوند هغوی تہ  
دقرآن او اسلام نہ حاصل دوا، دابن جریر طبری پہ تفسیر کینے:

وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ لِرَسُولِهِ سوره آل عمران آیة ۱۰۳ :-  
دحضرت ابوقتا دہ وضاحت داسے بیان شوے (کدائے ترجمہ) چہ "د  
عربو خلق دیرذلیل خوار اودیتولونہ زیات کمراہ و و هغوی سرہ نہ  
خوراک اونہ پوتشاک و و هغوی درومر او فارس غوندے ددووزمرو  
پہ منبج کینے تری و ووی سرہ دپشخید و هیج خیزنہ و و هغوی دخوراک  
نہ محروم و و، نوردو گوانہای خلقوبہ هغوی خو پورل تردے چہ اسلام راغے  
اسلام ورنہ یو کتاب رقرآن ( و و کروی چہ هغه دوی لره د قومونو  
سرداران او حاکمان جو پکول :-

### قرآن روحانی غذا دہ

د غذا دپارہ موبزوراندے دوه معیاره  
بیان کروی دی دا، د طبیعت میلان (۷) او

ترقی را، قرآن طرف تہ د ماتے خوداحال دے چہ دنرئی بل یو کتاب دومرہ  
نشی لوستے خومرہ چہ دالو ستے کیری نرئی کینے د هیج کتاب دومرہ خافظان  
نشتہ خومرہ چہ د قرآن دی، حالانکہ دے غریبانو حافظانوتہ نہ د  
مسلمانانولہ طرفہ خہ عیوضانہ و رکولے نشی نہ د قوم یا حکومت له طرفہ  
اویا خود قرآن ژبه همر غیر عربود پارہ اُپرادہ چہ د مجبوری نہ بغیر  
هغه تہ طبیعت نہ ورعی، هم ددے نہ معلومیری چہ قرآن روحانی غذا دہ  
حکله خوددے تہ لومشکلا تو با وجود دے تہ د طبیعت میلان نشتہ :-

(۷) دویہ خبرہ دادہ چہ غذا خو پورونکی تہ د غذا نہ ترقی اوطاقت  
حاصلیری نو د قرآن تاریخ هم دا بنائی چہ د قرآن پہ برکت کمزوری انسانان  
طاقتور شول، بے اخلاقہ با اخلاقہ شول، لاندے خلق بڑا اوناپاک خلق  
پاک شول، ددے نہ پس د هیچا همر بہ دے کن شک نہ پاتے کیری، چہ قرآن  
آسمانی غذا دہ چہ درُوح دپارہ د آسمان نہ نازلہ شوے دہ او قرآن باندے  
یقین لرونکو تہ همر دے قرآن هغه عظمت او شان ورا بخیلو چہ د هغه  
مثال پہ انسانی تاریخ کینے نشی موندے اوداشان یواحے دکلام الفی کیدیشی

### (۶) دلیل نظامی

قرآن حکیم د انسانی ژوند دپارہ داسے نظام قائم کپے دے چہ دهغینہ  
چخپله دا یقین پیدا کیری چہ دا دخالق انسان له طرفہ دے دانسان  
جو پ شوے نہ دے، محکله چہ د انسانی ژوند رازونہ اورمزونہ صرف  
خالق حیات پیژنی نہ چہ بل خوک انسان چہ کله هم ددے لاسے نہ  
داوریدو او په یوانسانی لائحه حیات باندے دنگ کو شش اکرونو  
هغه تہ امن او آدام نصیب نشود قرآن نظام حیات دومرہ کامل اود



ژوند په ټولو اړخونو باندې خور دې چې کچرې د هغه تفصیل بیان  
 شی نو د بیړغې کتاب به تر جوړ شې لهندا مو بزد قرآن د صداقت په  
 غرض یو خو نیا دی اُصول پیش کوو،  
 (۱) د انسان تعلق د خالق کائنات سره (۲) د انسان تعلق د خپلو هم جنسو  
 انسانانو سره

(۳) د انسان تعلق د ټول عالم د کائناتو سره -

(۴) د انسان د ژوند مقصد -

(۵) د انسان د ژوند اخیری پورې -

(۶) روحیه اصول — د انسان تعلق خالق کائنات سره -

خالق کائنات د انسانی ژوند مرکز دے، د انسان ژوند، د هغه د ضروریاتو  
 د ژوند د ظاهری او باطنی فائدا اخری فیصله د خالق کائنات مرضی  
 سره تړلې ده د خپل مرکز حیات نه د انسان جدا کیدل د هغه  
 مرگ دے او د هغه سره یوځای کیدل د ده حقیقی ژوند دے لهندا د  
 انسان پوښی ذمه واری داده چې هغه د خالق کائنات په وړاندې  
 په دے حیثیت رشات، یقین اُلری - د انسان دے حیثیت بشکاره کولو  
 د پاره قرآن پوښی ارشاد فرمایلو:

حَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ رَسُوْرُهُ مَلِكٌ آيَةٌ عَدِيْعُهُ خَالِقُ كَائِنَاتٍ  
 د انسان د مرگ او ژوند خالق دے، بیانے اعلان اُکړو -  
 وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ رَسُوْرَةُ النُّخْلِ آيَةٌ عِلْمَانِ اِنْسَانٍ تَه تَوَلَّ حَصْل  
 نعمتونه د خالق کائنات بخشش دے، بیانے ارشاد فرمایلو چې انسان  
 خپل کوشش سره چې کوم څیزونه حاصلو د هغه آخری فیصله  
 هم د قدرت په لاس کینے ده انسان له پخپل کوشش نیاز بدل نه دی پکار  
 وَمَا تَشَاءُوْنَ اِلَّا اَنْ يُّشَاءَ اللّٰهُ رَسُوْرَةُ التَّكْوِيْرِ آيَةٌ عِلْمَانِ سَنَأ سُوْخُوْبِنَه

د الله د خوښې تابع ده

قرآن د سید الکائنات د خوښې مبارکې نه دا اعلان اُکړو -

قُلْ لَا اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا اِعْلَانِ اُكْرَهْ جِهْ خَهْ د خپل خان د  
 اِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ ط رَسُوْرَةُ اِعْرَافِيَّةَ ۱۱۰ پاره هم د سُوْد اُوْرِيَانِ اَخْتِيَارِ نَه  
 لرم تر خوچه د الله خوښه د ا فیصله اُنکړی -

د دے خیالاتو لازمی نتیجه به داوی چې (۱) رب العلمین سره به د انسان  
 د محبت یو مضبوطه رښته پیدا شی، چې کله هُم نښلیزی،

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ ط د ټولو نه زیات محبت د الله سره د ایمان

سُوْرَةُ الْبَقْرَةِ آيَةٌ ۱۶۳ : اُوْیْقِيْنَ د خاوندانووی هم د دے محبت

د اثر وی چې د هغه فکری او عملی ژوند د الله سره اُتر لے شی او د هغه

ظاهرا و باطن د الله په محبت سر چپیتے شی، د هغه ظاهرا و باطن د الله

به یاد و اباد شی او په کائناتو د هغه نظر د اسی وی چې هغه د ا د جمال

د محبوب صیرف یو آئینه کزوی، هغوی په ولاړے په ناسته او په ملاسته

يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ قِيَامًا وَرُكُوْعًا وَاَوْ : اللّٰه یاد وی او په دے خیال او فکر په

عَلٰی جُنُوْبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُوْنَ فِيْ خَلْقِ : آسمانونو او زمکے نظر اُچوی چې له

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ : د عالم خالق نه تا د عالم بے مقصد نه

هَذَا يَا طِلَّالَ ط رَسُوْرَةُ اَلْاِعْرَافِ آيَةٌ : دے پیدا اُکړے :

اَوْ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ ه : په تصور کینے دے د دین د نیاد کامیابو

چشمه رب العلمین کزوی او اعتقاد دی، قولى او عملی عبادت صرف د هغه

کوی، او د خپلو منبها و تر و نه پس د دین د نیاد خپلو مشکلا تو د حل د

پاره هم د هغه مدد غواړی هغه خپله رضا د الله په رضا کینے ورکه کوی

او د الله تعالیٰ په امر، نهی باندے عمل کول یعنې د هغه د حکمونو تعميل

د خپل ژوند ضروری حصه جوړ کوی، قرآن نه چې چا فائدا رییض



حاصل کرے دہ قرآن پچھلے ذہنوی حال پچھلو دے الفاظ کو کہے بیا نبوی  
 وَلَئِنَّ حَبَابَ الْيَكْمُ الْإِيمَانَ وَزَيْنَةً ۖ اللَّهُ سَتَّاسُ بِهِ زَرْوَنُوكَيْهَ دَايَعَان مِينَه  
 فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّةُ الْيَكْمُ الْكَفْرَ وَالْفُسُوقِ ۖ وَاجْوَلَه اوستاسو پہ زرو نو کینے لے ور  
 وَالْعُصِيَّاتُ ط اُولَيْكُ هُمُ الرَّشِيْدُوْنَ ۖ نَبُوَسْتُواوَسْتَاَسُوپَه زَرْوَنُوكَيْهَ دَكْفَه  
 گناہ اونا فرمائی کر کہ واجولہ ہم خلق پر سمہ لاددی رسورہ حجات آیہ ع  
 داهم ہفہ خیز دے چہ پہ دے دخالقی کائنات او دمرکز حیات سرہ  
 ترون پیدا کیری او داترون بیا ہفہ خیز دے چہ ہفہ سرہ دانسان زہ  
 او دماہوتہ نسلی او آرام نصیب کیری او دیولو د نبوی پریشا نو خاتمہ اشئ  
 اَلَا يَذْكُرُ اللّٰهُ تَطْمِئِنُّ الْقُلُوْبُ ر الوعدا بية عس) صرف دالله پہ یاد زرو نو تہ  
 (راطمینان حاصل کیری)

### دویم اصول، دانسان دنور و انسانا نوسرہ تعلق

دانسان ژوند پہ تمدن افا جتماعیت بنا دے یعنی پہ گناہ وخت تیرولے شیخ  
 بواجے نہد خیل ژوند ضروریات دنور و انسانا نو پہ مدد حاصلوی۔  
 حجامت دپارہ دنائی ضرورت مندوی، جامود پارہ دجولا دلونو دپارہ  
 دکولال دکان جورولود پارہ دکلامرا او علاج دپارہ دکطیب او دکتر محتاج  
 وی دارنگد بے شمیرہ نور و ضرور تو نو دپارہ دبیشمیرہ نور و انسانا نو  
 محتاج وی۔ ترخوچہ ددہ دنور و انسانا نوسرہ تعلق نہ وی نو ہفہ ژوند  
 نشی تیر۔ ولے نور و ضروری شوہ، چہ دانسانا نو پہ مینج کینے تعلق دپارہ  
 دا سے بنا ناسہ اصول دی چہ انسان پہ ہفہ راجتماعی ژوند فائدے  
 حاصلولے شی۔ قرآن حکیم دحقوق انسانی متعلق دا سے بنکارہ احکام او  
 جامع ہدایات و دگری دی چہ پہ ہفہ عمل کولو سرہ دانسان دکہا  
 ژوند دبوجور شحالہ او پرامن جوریدے شی دتفصیلا نو گجاش  
 تک کینے دانسان دکہا دے ڈژوند یو خوشی و صول نوران

قائم کروی دی، لاک بشریت دیو والی اعتقاد یعنی درتک نسل او وطن  
 دا اختلاف باوجود بتول انسانی قومونہ دیو بہر مثال لری لہذا ایوانسان  
 دیولو انسانا نوسرہ ہم ہفہ سلوک کوی کوم چہ ہفہ دخیل بہر  
 (خانندان) سرہ کوی، حکمہ چہ بتول انسان دیومود پلا مرعی د آدم علیہ  
 السلام او دحو آبی اولاد دی،

رب) رنگ، نسل او دملک اختلاف صرف دیوژند کلتی دپارہ دے دجنگ  
 جکریو یاد کر کے دپارہ نہ دے۔

### دریم اصول، دانسان دکائنات عالم سرہ تعلق

دانسان تعلق دکائنات سرہ دخادمرا دتختاومر بہا حیث دے کل کائنات د  
 انسان پہ خدمت کینے لگیادی انسان تہ معلومہ وی او کہ نہ خوشفلی  
 عناصر بتول یعنی زمکہ، باد، آویہ او اور، ذرکے آسان مینج کینے دبرج  
 او باران او بکرتی نمبر، سپور مئی او ستوری دا بتول پہ خیل خیل خائے  
 دانسان پہ خدمت کینے لگیادی او دوی ڈژوند ضروریات تو تیارولو کینے  
 لگیادی ہمدافہ حال دخناور و، اونو ژوتو او دمعدنیانو دے چہ ڈھریو  
 دکفائد و تحقیق یومستقل علم دے ددے حقیقت نوران حکیم بہ دے  
 الفاظ کو کہے اعلان کرے دے :-

خَلَقَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ط اے انسانہ دزمکے او دآسمان بتول خیزونہ  
 سوره البقرہ آیہ ع ۱۱) : ستا دکفائدے دپارہ پیدا دی،  
 وَسَخَّرَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ط او لگیاکری دی ستا سود فائدے  
 سوره الحجاثیہ آیہ ع ۱۱) : دپارہ دزمکے او آسانونو بتول خیزونہ دکائناتو  
 دے تعلق معلومیندوسرہ پہ انسان بانڈے شو حقیقتونہ پرائستے شی  
 (ر) ددے جہان بتول بکرتی اولاد بہی خیزونو کینے دانسان فائدے دی  
 انسان لہ بکار دی چہ دا لیتوی ددے نہ دانسان پہ زرہ کینے پی



کائناتوں کو حاکمیت اور دھنے کا قبو کو لو جذبہ پیدا کیڑی، دانسان او  
د کائناتوں پہ صیغہ کینے د فائدے وو کو لو او د فائدے ا غسٹو ترون .

قائمیڑی انسان دے نہ د فائدو او غسٹو کو ششونہ کوی، او د علوم کوینہ  
پہ ذریعہ پہ دے فائدو او قبو مووی او د دے فائدو د تخلیق حکمت پورہ کوی

رب (دوبہہ نتیجہ د عالی تعلق بہ داوی، چہ انسان بہ خان حاکم او  
مخدوم او قبول کائنات بہ محکوم او خادمان کنری لهدا ہنہ بہ داوی

د نبوی فائدے د انسانی شرف خادم، محکوم او تابع جو کو یوی او شرف انسانی  
بہ د دوی خادم محکوم یا تابع نہ جو کو یوی او دے پہ دے نظریہ عمل کو یوی

(جہان ہے تیرے لئے، تو نہیں جہان کے لئے) جہان تا د پارہ دے تہا جہان د پائے  
نہے بلکہ دخالق جہان د پارہ ہے پہ دے بنا بہ ہنہ د نیا د انسانی شرف د تکمیل

ذریعہ جو یوی انسانی شرف بہ پہ د نیا نہ قریب نو ی ہنہ بنا زرواں  
حاکم وی دھنے بندہ او غلام کہ نہ وی پہ دے اصولو بہ دھنہ خودی

نورہ ہر گورہ شی ہنہ بہ دخیل روحانی شخصیت د لویبی اقراری شی  
او د نیا د ذیلو ضرمنو نو د پارہ بہ پہ انسانی شرف ہاں تک داغ نہ لکوی .

رج) د کائنات عالم د قابو کو لو او دھنے د خاد میت یو نتیجہ بہ د اہم  
وی، چہ انسان بہ د شرف نہ ہی شی خپل خان بہ اشرف المخلوقات او

نور قبول مخلوقات بہ خپل خادمان کنری ہنہ بہ د عبادت لائق نہ  
کنری حکم چہ محلا و مرکلہ ہم د خادم عبادت نکوی او نہ دھنہ نہ

مرا د و نہ غواہی ہم دغہ وجہ د چہ قرآن د ہنہ انسانوں پہ بارہ  
کینے فرمائی کو مو چہ آسمان یا زہکے خیزونہ معبودان جو رکڑی :-

وَمَنْ يَشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّمِنَ : چاچہ د مخلوق عبادت او کرو نو د ایسے  
السماء : سورہ حج آیت ۳ :- شوہ چہ ہنہ انسانی شرف د آسمان  
نہ خان را گذار کوی :-

او ہم د دے تعلق اثر بہ وی چہ انسان بہ د مخلوق د عبادت نہ ویزارہ  
مصرف د خالق کائنات عبادت گذار شی، او ہم دا د قرآنی تعلیم نتیجہ دہ

۴- خلورما اصول، دانسان د ژوند مقصد

دانسانی زندگی خلورم بنیادی اصول دا چہ چہ انسان دخیل ژوند د  
مقصد معین کو لو غتہ پہ پرا بیٹی د ہولو نہ ضروری علم دا دے چہ انسان

تہ د دخیل ژوند مقصد معلوم وی او دا د اعلیٰ وی، لکہ خنگہ چہ  
انسان د ہولو مخلوقات نہ برتر او اشرف دے، نو د ہنہ مقصد حیات

دہم دا سے برتر او اشرف وی چہ پہ ہنہ کینے د سر بل یو مخلوق  
ہم نہ وی برابر - د غوا، مینے او بڑے مقصد پئی دی پہ کومہ کین چہ

پئی د بیرونی او بنہ وی نو ہنہ بہ زیاتہ قیمتی وی بڑے نہ غواو  
عوانہ مینہہ زیاتہ قیمتی دہ د خرنہ آس خکہ زیاتہ قیمتی دے چہ

دخرنہ د ہنہ مقصد او چت دے پہ دے خبرہ کچرے انسان فکر  
اگر و نو ثابتہ بہ شی، چہ دانسان نہ بغیر قبول مخلوقات دانسان د پارہ

دی انسان بہ دے نہ خادمت او فائدہ آخلی اُس د غور جو کہ دا خبرہ  
دہ چہ دانسان د ژوند خد مقصد دے، او د دے سوال حل کول د  
انسان د ہولو نہ رومی ذمہ واری دہ

دا خوکیدے نشی چہ معمولی خیزونہ خود د مقصدیت نہ خالی نہ وی  
دانسان غوندے د ہولو نہ دلوتے ہستی پیدا کول د بے مطلبہ وی؟

خکہ چہ د خالق کائنات پہ حکمتی بہ داغ اُلگی نو بنا پہ دے دانسان د  
پیدا کولو مقصد د پر غتہ دے لکہ خنگہ چہ انسان پھلہ یو غنہ ہستی

دہ، د مادہ پرستانو پہ خیال کینے خود دغہ مقصد صرف خون د و نہ  
اعتقل ری د خوراک خون د وی او کہ د غرتہ یا د حکومت، روجے خبر

(خوراک) خود انسان د شرو نہ مقصد خکہ نشی جو پہ دے چہ بعض



خناور لکھ مبینہ اور ہاکی دانسان نہ دیر نریات خوراک کوی اودہ لرخونہ  
 ہم زیات ورکوی، حکمہ دیر خوراک کینے خونہ ہم دیر وی، لکہ خنکہ چہ  
 یوکس دودہ آمونہ خوری اوبل کس شل آمونہ اُخوری نودے دویم  
 کس لہ بہ خونہ ہم زیات ورکوی، داو نیل حکمہ غلط دی چہ دیبینہ  
 اوہاتی نہ دانسان خوراک بنہ دسر ہاتی اومیبینہ وابنہ گیا خوری  
 او انسان پولا داو چرکان ا حکمہ چہ دہاتی اومیبینہ دپارہ دغہ وابنہ  
 گیا پولا داو چرکان دی دوی تہ داخیزونہ نریات خونہ ورکوی اُس  
 دویم خیزر رتبه، عزت) امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ دینا مطابق  
 وہی خیزونہ دی حکمہ چہ عزت اور تبه دمال دپارہ دہ اومال ہم د  
 خوراک دپارہ خوفرق صرف دواسطے دے ورا ندے ہم مقصد خوراک  
 ووبلا واسطہ او اُس ہم مقصد خوراک دے خوبلا واسطہ :-  
 دغہ دپارہ دیر نیم خیزر حکومت) ہم یو مستقیل مقصد، حکمہ نہ دے  
 چہ دمال اور تبه دپارہ اومال ور تبه دخوراک دپارہ مطلوب دی  
 لکہ خنکہ چہ ورا ندے ذکر شو، خوراک خنکہ مقصد نہ دے، بلکہ دا  
 چہ دانسان حکومت دگو نیش او د تکلیف دے، مال پر خرچ کیری  
 منہ سے تریے پکینے وھلشی شرو نسا د پکینے کیری، ووتونہ دھغ  
 دپارہ بکاروی حکومت آوری بدل پکینے راحی، مطلب داچہ دزر کونو  
 خنکونہ انسانی حکومت دک وی پہ دے پکینے خوددہ پیا زمرے بنہ  
 دے چہ دھغہ حکومت قدرق دے ہول خناور کے قدرتی زیر فرمان  
 دی اودا سے ہیغ قسم خطرے ہم پکینے نشتہ ہم پہ دے دور انسانی  
 لذات او خونہ ہم دغونو او تکلیفونو نہ دک دے پہ دے خونہ وونو  
 اغسٹو کینے کلہ سر و مال او ہول تہ ہم ا بیلی مگرد خناور ولذات  
 ددے ہولو خطر و نر خالی دے دھغہ وچہ دا دہ چہ دانسان بہ فطرت

کینے تیر شوے غم اودہ مستقبل فکر پروت دے ددہ پہ منگرو یا  
 خیلوانو کینے خوک چہ ورا ندے سر دی دہ تہ چہ ریا دشی خامخا  
 غم جن کیری او آندہ خطرے فکر ہم دسرہ خا مخاوی ددے وچہ  
 دانسان ہول لذتونہ دغونو او فکر وونو نہ دک دی اود خناور وھیغ  
 یولذت کینے ہیغ قسم غم فکر نشتہ ددے ہول تقدیر خلاصہ داشہ  
 چہ انسان دخیل ژونہ مقصد پچیلہ نشی مقرر رولے دامقصد  
 بہ ددہ خالق مقرر وی، لکہ خنکہ چہ دہاتی جہاز جورہ ونکے د  
 ہواتی جہاز مقصد متعین کوی نہ چہ پچیلہ ہواتی جہاز خیل مقصد  
 متعین کوی ہمدامقصد بہ صفا و بلیغوالفاظ کون قرآن حکیم بیان  
 کرے دے :-  
 وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ○ دپیریا نوا مبنیاد مود تخلیق  
 مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعَمُوا ○ مقصد عبادت الہی دے مود  
 سورۃ التدریات آیہ ۵۵ :- ددوی نہ روزی گھنل دغوار  
 اونہ پہ بل خور دل :-  
 دا سے لکہ خنکہ چہ انسان دا دودہ مقصدونہ پچیلو غلامانوا اپورہ  
 کوی حکمہ چہ موبز تہ نہ ددروزی حاجت نشتہ اونہ دخوراک ات  
 اللہ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ○ بلکہ خداوند تعالیٰ دوا ندے  
 نہ دانسانی مشین قائم ساتلو دپارہ ددروزی انتظام کرے دے، حکمہ  
 چہ ہغہ دیر کوی اوزور آور دے،  
 کچرے یومشین تہ درنگ روغن ضرورت دے دپارہ وی چہ ہغہ  
 خراب نشی نو دادمشین دوجود مقصد نہ دے، بلکہ ددے مقصد ہغہ  
 کار دے چہ مشین ساز کوم کار دپارہ جور کرے دے ہم دغہ مال  
 دانسان اودھغہ دیر ذی دے دانسان دپارہ روزی بقاء سامان دے



مقصد تخلیق نہ دے، مقصد تخلیق بہ ہم ہفہ وی چہ کوم د پارہ  
 انسان پیدا شوے دے، یعنی عبادت الہی۔ ذنیل اور و غن۔ ایشان رد  
 مشین د پارہ ( روزی ہم د انسان صحیح ساتلو د پارہ یوسامان دے د  
 ہفہ د ثوندا مقصد نہ دے، پہ د نیا کئے د ہر مشین قیمت د ہفہ د  
 مقصد مطابق متعین کولے شی مثلاً د چینو بہ ہفہ مشین زیات قیمتی  
 گنرے شی چہ لپر وخت کئے د پرچینی پیدا کوی ہم د غرنک دانسا  
 مشین قیمت بہ د ہفہ د تخلیقی مقصد بہ مطابق وی چہ ہفہ عبادت  
 الہی او تقوی دے فرمائی، اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰىكُمْ، او ہم دا  
 انسان د الله پہ نزد د پر قیمتی د شرافت او عزت خاوند او دیر  
 مقبول کئے۔

پنجم اصول دانسانا ژوند آخری منزل

دانسانی ژوند آخری پورے د الله سرہ یو خائے کیدل دی، قرآن دا وظیفہ  
 دانسان ژوند متحرک دے ساکن نہ دے۔  
 يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا، تَهْ فِي مَرْحَلَةٍ مِّنْ تَكْلِيفُونَ  
 فَمَلِّقِيهِ ط سوره الانشقاق آیت ۷: تَبْرَأُونَ لِلّٰهِ تَه و دروان ئے او  
 بیا بہ ورنسره یو خائے شے۔

- ① ددے آیت نہ معلومہ شوک، چہ انسانی ژوند متحرک دے۔
- ② پہ دے حرکت کئے ورنہ تکلیفونہ ہم خائے پینیری۔
- ③ ددے حرکت آخری پورے خدائے سرہ یو خائے والے دے۔

دا خبرہ دیرہ بنکارہ دے چہ انسانی ژوند متحرک دے انسان اول  
 شوم وی، بیا ہلک او خوان شی، تر دے د ترقی حرکت دے بیا مرگہ  
 پورے د تنزل حرکت جاری وی، د مرگہ نہ پس برزخی حرکت شروع  
 شی، دا ہول قسمہ حرکتونہ ضروری دی دا ہیخوک نشی بندلے د

ترقی پہ حرکت کئے بہ ترقی کیری او د تنزل پہ حرکت کئے بہ  
 خائے تنزل کیری خود ا ہول حرکتونہ د غمونا او مصیبتونہ د ک  
 پاک دی۔

دا خود بنکارہ ژوند حرکتونہ وو، د پت حرکت، یعنی د قبر او د برزخ  
 حرکت ہر خوک نشی بندلے دا بنکارہ او پتہ قسمہ ہول حرکتونہ  
 پہ، ہلہ ختمیری چہ ددے حرکتونو آخری پورے راشی او دا آخری  
 پورے کومہ دے، دا پورے ہفہ دے بہ کومہ کئے چہ دانسان ژوند  
 نتیجے او غرے بیا موندلے شی،

پہ دنیا کئے ہر حرکت یو عمل نہ ویلے شی، چہ خد وخت د ہفہ عمل نتیجہ  
 را ائی نو د ہفہ عمل حرکت ختم شی، یوزمیندا از مکہ چو کھوی  
 تخم پکھے آجوی، د ہفہ ا بہ خورد کوی، سرہ پہ کئے آجوی۔ خیال ئے  
 ساتی، خچکیداری ئے کوی، چہ فصل پوچ شی بیا گیبی، پہ مشین  
 یا پہ غوا یا نواو خروئے غولوی، بوس او غلہ بیلہ کری چہ د غلہ  
 درمن واخلی نو دا حرکت ختم شی، حکم چہ ہفہ د عمل نتیجے او حرکت  
 آخری پورے تہ ا رسی او ددے نہ پس د غلہ حرکت ختمیدل ضروری دے  
 ہم د غلہ حال دانسان دے ہفہ پچیل ژوند کنی تکلیفونہ تیرہ وی  
 اوور سرہ حرکت کوی، خوک د خیر او نیکی د پارہ تکلیفونہ تیرہ  
 او خوک د شر او بدی د پارہ خان خوری دا سلسلہ ترمرگہ  
 جاری وی بیا و پاندا ہے پہ آخرت کئے چہ ہر گلہ دا دوارہ قسمہ  
 خلق د خلو عملونو نتیجے او د خلو حرکتونو ثمرے د جنت او دوزخ  
 پہ شکل کئے بیا مومی نو ژوند بہ خپل خائے او آخری پورے بیا مومی آویہ  
 تہ بہ ا دریزی او دا د ژوند د حرکت انتہا د لکہ خنگہ چہ پہ دے آیت  
 کئے د عملونو نتیجہ بیان دے۔



فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ۖ فَسَوْفَ يَحْسَبُ حَسَابًا سِيرًا ۖ وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا ۚ وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ وَرَآءَ ظَهْرِهِ ۖ فَسَوْفَ يَدْعُو نُبْرًا ۚ وَوَصَلَّىٰ سَعِيرًا ۚ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ۚ

سورۃ الانشقاق آیۃ ۷ تا ۱۳

چاہتہ چہ عمل نامہ پہ بنی لاس ورکے شہ، نوہفہ نہ بہ آسان حساب آغٹے شی اوخپلو خلقوتہ بہ خوشحالہ راشی اوچاہتہ چہ عمل نامہ، دشاڈر سترور کرے شہ نوہفہ بہ مرگ غواہی او

یہ جہنم کینے بہ اغور خیری، حکمہ چہ ہفہ بہ کورکے بیغمہ وو: دانسان دا حالتونہ قرآن حکیم پہ دے آیتونو کینے بیان کری دی

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ يَرْزُقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا ۗ إِنَّ اللَّهَ سَوِءٌ رَّزِقٍ

سورۃ ہود آیۃ ۶ : : : : : دہ او دہفہ داستوکنے اوامانت

الینو خانے ورتہ ہم معلوم دے،

پہ دے آیت کینے دانسان ددرے وار و حالتو ذکر دے ڈنوی ژوند چہ خہ وخت پہ زمکہ گرجی او حرکت کوی دا آخرت منزل کوم بخا چہ استوگنہ کوی یعنی جنت یا دوزخ دقبر او برزخ حالت چہ کوم کینے امانت وی تا اکتل چہ دانسانی ژوند پنچہ بنیادی اصولہ قرآن پہ خہ بنہ طریقہ حل کریدی او دانسانی ژوند نظام ٹے پہ بنہ دول پیش کریدے چہ داد ول بوغت فلسفی او حکیم ہر نہ دے حل کرے نودا دلیل ددے خبرے دے چہ قرآن کلام الہی دے۔

۷۔ شمولی اعجاز

دا اعجاز شمولی مطلب پہ قرآن کینے دا سے خوشیزونہ دی کوم چہ پہ انسانی کلام کینے نشی جمع کیدے ددے نہ معلومیزی چہ دانسانی کلام دے نہ چہ انسانی ہفہ خیزونہ دادی :

۱۱) حدیث اسلوب مطلب داچہ قرآن حکیم طرز بیان دانسان کلام نہ مختلف دے یہ دے بتول ماحول کین دے مثال نشی ماسا انسان چہ خہ واخلی نوخپل ماحول نہ ٹے مراخلی نوکچرے دانسانی کلام دے نودعربود ماحول نہ بہ ماخوذ دے خود ایسے حکمہ نہ دہ چہ پہ عربو کینے خو خہ چہ پہ بتولو ژبو کینے کلام دسے طرز، موندے شی :

۱۲) کلام منظوم یعنی شاعری رب کلام منشور مسجع رجم کلام منشور غیر مسجع : قرآن حکیم پہ دے دریاو وکینے یو طرز ہم نہ دے اودوست دشمن دا قرار کوی چہ قرآن دسبع معلقات یا ددیوان حماسہ پشان شعر ہم ندے حکمہ چہ دردیف، قافیہ او بحر وغیرہ پابندی پہ دے کینے نشتہ او دمقامات حریری پشان منشور مسجع، یعنی د بند و نوالہ نشر ہم نہ دے او دعام مصتفیبنو پشان بے بندہ نشر ہم نہ دے، دینہ معلومیزی چہ پہ مخ د نکے دا سے کلام بل ہدا و شتہ نہ نود دے بئیا داوسر چشمہ انسانی اوزمینی ندا بلکہ الہی او آسمانی دک:-

۱۳) پہ انسانی کلام کینے دمتکلمہ دجذباتو جیر دخل وی چہ ہفہ د قہر خبرے کوی نو، پکینے درحم بونی ہم نہ دی اوچہ درحم خبرے کوی نود قہر اخ : پکینے نہ وی حکمہ چہ انسانی جذباتو کینے اعتدالی نہ وی پہ خلاف قرآن حکیم چہ دے کینے پہ یو وخت دزیری او دویرے دجنت او ددوزخ، او قہر او درحم ٹیکو پہ یو خانے وی دے نہ معلومیزی چہ دانسان پہ شان دجذباتونہ مغلوبہ ہستی دقرآن نہ دہ فہائی نَبِيٌّ عِبَادِي اَنْ اَنَا الْعَفْوُ الرَّحِيمُ وَاَنْ عَدَاِي هُوَ الْعَذَابُ الْاَلِيمُ سورۃ الحجر آیہ ۷۷) پہ دے آیت کینے دمغفرت دا اعلان سرہ د



دردناک عذاب ہم ذکر دے، مگر انسان کے قصے اور یہ وقت  
درحم او شفقت اظہار ہیچرے نشی کوئے او دے دم او شفقت پہ وختے  
دے غصے خبرہ پہ خولہ فنی راتلے :-

اس دے ہر انسان کے کلام چہ مطالعہ اُشی نو پہ ہجے کہتے بہ خانقا داسے الفاظ  
بنکارہ شی چہ دے بھرنی دُورے دباؤ پیداوار بہ وی چہ دے ہجے نہ بہ  
معلومیزی چہ متکلم دے ویرے پہ وجہ داسے خبرے کوی، دینہ علاوہ  
پہ انسانی کلام کہنے خو کلمہ دے قوت اظہار کیزی مگر دے داسے قوت ہیچرے نہ  
چہ ہجے نہ پہ زمکا آسمانوں نو باندا دے حکومت اظہار کیدے شی کہ  
چرے چالبرہ مطالعہ دے قرآن ہم اُکریا، نو ہفتہ تہ پہ ہر ہرہ صفحہ دا  
محسوسہ شی چہ دا دے داسے متکلم کلام دے چہ دے کائنات عالم دے یو چیز  
نہ ہم ہجے نہ ویریزی اونہ دبا ویزی ہلکے عظیم تو کجکل کائناتو باندا دے  
حکمرانی کوی۔ دے طرفان نوح دے بندیز پہ بارہ کہنے دے قرآن دے الفاظ نور  
جو اگورہ :-

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقْوَاهُ ۖ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ  
آقِلِي : سورہ ہود آیت ۱۰۷ : اے آسمانہ دوریدونہ بنداشہ  
چرے یو انسانی طاقت ہم داسے حکم و رکوع شہ :-

۱۴) انسانی کلام دے انسان دے دماغی قوت دے محدود والی مظهر وی دے ہجے  
دے بلاغت اس پہ ہر میدان کہنے یو شان منہ ہر نشی دے ہلے۔ ددہ  
قابلیت پہ خاصو مضامینو کہنے دے بلاغت نور بنو دے شی بل قسم مضامینو کہنے  
دے ہجے دے بلاغت دے ہجے زور نہ وی، یو عرب مشہور شاعر ابو نواس صرف  
دے ہر ابو پہ تعریف کہنے بہترین شعر خود ویلے شی پہ بلہ موضوع نہ  
بل شاعر ابوالتاہیہ، پہ دے ہدو تقویٰ، پہ فتاویٰ دنیا او پہ شوق  
آخرت باندا دے دے بلاغت نہ کہ شعر ویلے شی خو بہ نور و مضامینو

داسے نشی ویلے، پہ فارسی شاعرانو کہنے فردوسی نظامی پہ جنگی  
مضامینو پورا زور سرہ شعر ویلے شی لیکن پہ بل میدان کہنے ہجے  
پس راجی، سعدی، اخلاق شاعر دے جنگی یا بل نہ دے، کچرے دے  
خوش قسمتی نہ یو شاعر پہ ہر موضوع باندا دے شعر ویلے شی نو دا  
فرق بیا ہم وی چہ پہ بعض مضامینو دے پر بنہ کلام او پہ بعضو لڑکم  
او پہ نور دے ہجے ہم کم ویلے شی۔ دے نہ علاوہ دے شاعرانو او بلیغانو  
تول مضامین دے فکر او دما دیا تو کہ دائرہ نہ بھر نہ وی پہ دے  
ہتو لو کہنے غیبیات او دے مادیا تو نہ پور نہ مضامین دے لڑکم وی، پہ  
محسوسا تو کہنے دے شاعرانو خیالات کار کوئے شی، لیکن پہ غیبیا تو کہنے  
دے تخیل پرواز ختم شی او دے ہتو نہ علاوہ شاعران دے رشتیا دے  
او دے واقعاتو یا بند نہ وی، حکم چہ پہ دے بیا پہ خیال یا بندی راجی  
دے شاعرانو کار دے وی چہ پہ خیال کہنے خہ خبرہ ہر خنگ چہ داغلہ  
ہجے دپارہ ہر خہ الفاظ چہ دے ہجے پہ خیال کہنے داغلہ نو دے شعر پہ نقاب  
کہنے رنگینی سہارو ورا چوی پہ دے کہ بے نہ وی چہ داسے کیدے ہم  
شی کہ نہ او دارشتیا دی او کہ دروغ، ہر پہ دے وجہ دے شاعرانو  
پہ بارہ کہنے یو معقولہ دے چہ، "أحسنه أكذبها"، چہ دے پر بنہ  
شعر بہ ہجے وی کوم کہنے چہ دے دروغ بیان وی، لیکن دے قرآن حکیم  
مضامین یو طرف نہ دوسرے وسیع دی، چہ دے کہنے عبادات،  
معاملات، قوانین منزلیہ، معاشرت احکام، دے منکلت قوانین، بین  
القوامی قوانین او بیا عقائد، اخلاق، تاریخ محسوسات، غیبیات،  
واقعات دنیا او حقائق آخرت تول مضامین دی بیا دے وسیع مضامینو  
دے بیا نولو دپارہ دائرہ دوسرے تنگ دے چہ ہیچ یو مضمون او عبارت  
نہ دروغ او خلاف واقعہ نہ وی او سرہ دے دے دے قرآن پہ فصاحت



او بلاغت کئے یو ذرہ فرق ہم نہ راسخی لکہ چہ فرمائی :-  
ذَلُوْكَانَ مِنْ عِنْدِ عِيْرِ اللَّهِ لَوْ جَدُّوا كَجِرَةِ تَدَانِ دَخْدَانِ نَه سَوَادِيْلٍ  
فِيْرٍ اِخْتِلَاْفًا كَثِيْرًا ○ سورة النساء : چا کلام دے نو ذہمہ پہ مشا ن  
"یہ عہ :- بلاغت ارد مضامینو پہ صداقت کئے بہ خا مخا فرق

را غلے وو

داسے شان دھندہ کلام کیدے شی چہ دھے سرچشمہ لا محدود  
قوت وی او ہندہ صرف خالق کائنات کیدے شی، نو دا دلیل ددے خبر  
شوچہ قرآن ہم د اللہ تعالیٰ رشتیا کلام دے :-

۸ - غیبی اعجاز

پہ قرآن کریم کئے د غیبی علومو یو لویہ ذخیرہ موجودہ چہ  
ہفے نہ دیر غبت فلسفی اولو کے عالم رسائی نشی کیدے نو دا بہ کلہ  
اشی چہ د نالوستی قوم یو نالوستی ذات بہ ہفے نہ رسائی اشی ددے  
غیبی علومو دیر نمونہ وی :-

۱) کو با ندینو پیغمبرانو علیہم السلام او قومونو تاریخ، دھے نتیجے او اثرے  
۲) داتلو کے واقعے، دوخت نہ ڈو و جے دھے خبر ورکول اودھے داسے  
حقیقت بیا نول چھ ظاہری اسبابوا اثرہ نہ وی،

۳) دمرگ اطبعیا تو نہ بعد امورو پہ بارہ کئے داسے حقیقتونہ  
بیا نول چہ دلو کے فلسفی اودے یو فلسفیا نو د مجموعی قوت نہ ہم  
دیر اوچت وی :-

(۴) دتیر شوو پیغمبرانو علیہم السلام مثلاً آدم علیہ السلام حضرت  
نوح ۲- حضرت ہود، حضرت صالح، حضرت ابراہیم، حضرت  
اسعیل ۳- حضرت اسحاق، حضرت یوسف ۴، حضرت موسیٰ  
حضرت ہارون ۴- حضرت داؤد - حضرت سلیمان ۵، حضرت عیسیٰ

حضرت یحییٰ او حضرت زکریا علیہم و علی نبینا الصلوٰۃ والسلام  
تاریخی واقعات اوددے یو لو حضرتو علیہم السلام د دعوت او تبلیغ  
مقصدونہ اوددے یو لو حضرتو علیہم السلام مرد قومونو امتونو  
واقعات اوددوی پیغمبرانو علیہم السلام د دعوتونو ارشادونو  
خیل خیل امتونو بانڈے موافق او مخالف اثرات اوددوی انجامونہ  
اونتیجہ، ددے نتیجہ علتونہ واسباب عبرتو نہ اونصیحتونہ چہ خٹکے  
تحقیق او حیرت انگیز صداقت او بلاغت سرہ قرآن بیان کریدی  
دھے مثال پہ انسانی تخریر کئے نشی موندے :-

دے واقعاتو یو حصہ پہ توڑیت کئے موجودہ او حہ حصہ دتوڑنت  
دعالمانو او تاریخ پہ سینو کئے محفوظ وہ لیکن دصاحب قرآن علیہ  
السلام پہ نول ٹوند کئے یو واقعہ ہم داسے نشہ چہ ہفوی نہ دانشانی  
استاذ نہ دزکلی کرے خہ موقعہ پینہ شوی وی یائے تیر تکر کرے کوی  
وی، یا چا استاذ داسے ویلی وی، چہ ما نہ حضور علیہ السلام زکر کرے کریدی  
داسے علومو باقاعدہ حاصلو دپارہ بالخصوص دیوانی اونا لوستلی  
سری دبارہ دیرہ زمانہ اودپر لہ نیے زکر کرے ضرورت وی، دے  
دپارہ د خوکینتو یا خوملتو ملاقات کافی نہ وی لیکن د نبوت د زمانے  
دقرآن دشنا نو ہیخ وخت ددوی ددائی تو بہ انکار انکار واونہ د  
تیر شوو پیغمبرانو علیہم السلام یا دتیر شوی قومونو پہ واقعاتو کئے  
خہ شک بنکارہ کرے وودا خبرہ ددے واضح دلیل دے چہ نول دشنا  
اوددستانو دا حقیقت او رشتینی منلہ چہ ہفوی علیہ السلام ائی و  
اوپانہ ہم ہفوی زکر کرے نہ وہ کرے او قرآن کومر و صبی واقعات  
د انبیاء یا دامتونو چہ بیان کریدی ہفے ہم صحیح منل کہ منڈے  
منل نو خاغا بہ فی اعتراض کرے وے، پہ دے بنا موجودہ مستشرقینو



اعتراضات رد و اورد و موروپه بار کجککه غلط او بے بنیادی چه ددے، مقصد سیاسی دے او استعمار تہ و دہ ورکول دی، داستراقت فتنہ علمی ارادہ نده بلکه د تحقیق پہ مرکزی سرچشمے د طاقت د قرآن او بیوت بانہ سے حملہ کول غوازی چه د مسلمانانو د زبر و نونہ د قرآن او نبوت ہفہ جرے غٹے شی او دھغوی د فطری وحدت خاتمہ اشی او دردی د جگد اکولوا و خان خان لہ کولونوی دو کو تہ پرا نستے شی:

يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَنۡوَاهِهِمْ ۗ وَيَكُونُوا كَالَّذِينَ نَزَّلَ اللَّهُ مِنۡهُنَّ نُورًا وَكُلُّ كَافِرٍ لَّا يَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾ : خولو مگر کی ادا اللہ د خیلے رنہ سورہ الصف ایۃ، ع: پورہ کو تہ دے ہر خومرہ چه کافران بے بدگنہی پہ عامو انگریزی دانو کتے صحیح علم دین نشتہ او د دینی ژبے عربی ہم مہارت نشتہ او ددے نہ علاوہ د دوی دیورپ ہر یوم صنف سرہ عقیدتندی ہم دہ چه دا د مغربی تہذیب اثر دے او د علماء دین نہ کرکہ دے، دا خلور خیزونہ دا سے دی، چه مستشرقین خیلے فتنہ تہ پہ دے ہنہ ودہ ورکولے شی، مؤید د گولڈزیتر د مذاہب تفسیر یہ نوم کتاب او د ولیم میور د دلائل آف محمد، نوم کتاب پہ آزاد فکر دیرہ ہنہ مطالعہ کریدہ لیکن پہ مؤید ہر ہفہ اثر شو چه نوم مؤید اس بیان کہ او دا خمونیز د یقین د مضبوطوالی یو باعث جو رہ شو، مؤید دراتلو کی ۹ مورہ پہ بارہ کتے د قرآن کریم یو خو ہفہ غیبی اعلانات بیا نوو چه نوم لاشو تہ وواونہ د ہفہ خہ اسباب او ذرائع وو

۱ قرآن کریم دا سے قسم اعلان پہ دے الفاظ کتے کہیدے: عَلَيْتِ الرَّؤُفُ فِي اَذۡنِ الْاَرۡضِ وَهَمۡ مِّنۡ بَعۡدِ عَلَیۡہِمۡ سَیۡلُوبُنۡ ﴿١٠﴾ : سورہ الروم آیۃ ۱۰ رومیان د ایران پہ مقابلہ کتے د سے مغلوب شو چه د کسری فو کونوروی حکومت او د ہفے مرکز دل سے تباہ کرو، چه دے یو

خپل قلنگی، یا ست جور کرو، تاریخ ا بنو دل چه ددے خبر سے خہ نبتہ ہونہ و، چه رومی حکومت بہ بیاراپا لکھی او د کسریہ ہفہ لوے حکومت تہ بہ ماتے ورکوی، مگر قرآن یضع سینین، یعنی دلسوکالونہ کہہ مودہ مقرر کرے او ہر دفعہ ا شوہ دلسوکالونہ کہہ مودہ کتے رومیانو کسری تہ شکست ورکرو او دوست دشمن د قرآن دا غیبی اعلان پھیلو ستر بدورشتیا او کیدونیکے ا کیدو او د تاریخ پہ بانو کتے محفوظ شو۔

۲ مسلمانان دیر کمزوری ووا او قدیش دیر زور آورو، با مخصوص د حدیبیہ پہ مقام سسنہ ہر کتے چه صحابہ کرام د دیر لڑے خایہ مدینے سورے تہ د عمرے پہ نیت راغلی وو قریشو د طاقت بہ نشتہ کتے ہغوی دمکے شریف او د عمرے نہ منع کول سرہ ددے چه دا کار د عربو د منل شری قانون نہ ہم خلاف وو، مسلمانانو د صلح حدیبیہ ہغیا کمزورے دفع ہوا منہ پہ ہفے کتے یو دا دفعہ ہر و، چه داخل د مسلمانان عمرہ نہ کوی بلکه آسنہ کال د بیاراشی او پہ دے حال کتے سورہ فتح نازل شو، اِنَّا فَتَحَّا لَکَ فَتْحًا مُّبِیۡنًا ﴿١﴾ (سورہ الفتح آیۃ ۱) چه پہ دے کتے د دو فتنو پیشگوئی شوے و، یو د یہود و خیبر ازہ زمکہ د مسلمانانو پہ قبضہ کتے را تلک او د ہغوی لوے طاقت تہ ملتے ورکول، او دویم د قریشو بلکہ د عربو مجبوعی طاقت تہ ماتے ورکول او مگر عرب مکہ مکرمہ فتح کول، دا دوا رہ فتح مسلمانانو صرف پہ د دو کالو کین حاصل کرے، ددے نہ معلومہ شوہ چه قرآن کریم دعا لیل الغیب کتاب دے

۳ قرآن حکیم دا سے وخت کتے د خلفاء راشدینو د خلافت پیشگوئی کرے چه د صحابہ کرام و زونہ تہ ہم خطرہ وکہ بلکہ یومسلمان ہم خان محفوظ نہ کتے یو لیکن د قرآن حکیم دا پیشگوئی درستہ ثابتہ شوہ او ہم ددے مطابق ہغوی د دھکے حکومت حاصل کرو د ہغوی دین



او اسلام هم سیاسی طاقت بیا مؤند او مضبوط شوا و اسلام په بقل جهان  
 د خلفا و راشدینو په ذریعه خورشو، او د مسلمانانو نه د یو حکومت نه هم  
 خدیو په پاتنه نشوه، د دے څلور وارو خبرو اعلان په څلور دے الفاظو  
 کینه قرآن کریم وو، وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ  
 لِيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلِيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ  
 دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلِيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا (سوره نور  
 آیه ۳۱) په نادوغه حالا تو کینه قرآن حکیم د اے نور د یرغیبی اعلانات  
 دوخت نه رو و یرغیبی او بیارشتیا اخیل مکره لهند والی په عرضی  
 صرف هم دا مثالونه کافی گنرو.

۹- انجذابی اعجاز

د قرآن حکیم د جاز بیت دا اے یو خاص شان دے چه په هېڅ  
 انسانی کلام کینه نشته:  
 دا د جاز بیت یو دلیل دا دے، چه غیر عرب خلق د پردی ژبے د قرآن  
 په یرغیب یا دوی یادے ساتی او د دے دورو نه او تکرارونه کوی،  
 حالا نکه د دے کین د نبوی هېڅ فائده نشته. دا جاز بیت یواځے د قرآن  
 کیدیشی، د بل هېڅ کتاب نه. ۱-  
 (۲) دویم دا چه د دے په معنی نه پوهیدونکی خلق هم بیا بیا ټول  
 د دے تلاوت کوی او زړه ته یو پورته کیږی نه دینه معلومه شوه چه  
 انسانی روح د باره په قرآن کینه یو خاص جاز بیت مؤند د شی  
 (۳) دریم دا چه د دے په مطلب نه پوهیدونکی خلق هر چه دا تلاوت  
 کوی تو په هغه هم یو خاص اثر کیږی، او د دے تجربه شوه د دې په  
 پوهیدو وگوڅواثر خا هماغی کیږی، نو دا اے کشش چه په بل یو انسانی کتاب  
 کینه هم نشته. د دے خبر دے دلیل نشی جوړید دے چه قرآن کلام الهی دے

۱- تالیفی اعجاز

د قرآن حکیم په تالیف کینه هم اعجازی شان موجود دے، ځکه چه  
 انسان یو کتاب جوړه وی، نو د هغه یو څو مضامین، د فصل، بیا څو  
 فصلونه د باب، بیا څو بابونه د کتاب په عنوان سمه یا دوی او  
 بل لیکن د قرآن تالیف بالکل د انسانی تالیف نه جدا ونه شای  
 لری، او سره د دے دومره معقول دے، چه ا ما مرازی رح فرمائی،  
 چه د قرآنی ایتونو ربط هم یو مستقلة معجزه ده، په قرآن کینه په  
 یو ځلے احکام، واقعات انبیاء، امور آخرت، او صفات د باری تعالی  
 بیا یرزی، نو ظا هر بین نابوهه خلق د اے ربطی گنری خو قرآن حکیم  
 خپل مضامین د دوو مقصدونو د باره بیا کوی یو د د اے څیز ښودل چه  
 انسان ته پوه د هغه علم نه وی، او دویم چه قرآن په دے عمل غواړی  
 ځکه چه یو بهترینه نسخه معلومول څه کمال نه دے تر څو چه په هغه  
 عمل نه وی شوه، نو قرآن دا دواړه غواړی، علم او عمل لیکن د هبل  
 ترغیب د پارده قرآن حکیم نور مضامین هم بیا کوی چه هغه به د تاریخ  
 منای شوی واقعات وی با لخصوص د پیغمبرانو علیهم السلام او د هغوی د  
 امتونو واقعات او یا به دا آخرت نتایج وی ځکه چه ښه عمل انسان  
 هله کوی چه د هغه ښه نتیجه د هغه په دماغ کینه راشی او بد عمل پرینو  
 په هله تیار کیږی، چه د هغه بد نتیجه په وړاند د وی، او یا به دا  
 صفات د باری تعالی وی د دے مطلب به دا وی، چه انسان به ځان د عالم  
 اکمل، قاهر مطلق، عادل، ذات په وړاند د ذمه دار گنری نو نتیجه تی  
 دا وی چه د د اے ذات د حکمونو خلاف ورزی به نکوی، د تالیف دا  
 حیرت انگیز نظام د دے دلیل دے چه قرآن کلام الهی دے



### ۱۱- اعتدالی اعجاز

انسان جذباً تو گوید دے دے ددہ ہر حرکت پہ جذباً تو بنا وی  
 قہر پہ وخت و رحم او شفقت نہ خالی وی او درحم پہ وخت دے  
 او غصہ نہ تن وی، پہ خو شمائی کینے بہ چووی ضم بہ ورسرہ پوتے نہ وی  
 لیکن دالله شان جذباً تو نہ پاک دے، او قرآن دہنہ کلام دے  
 پھنے کین غضب سرہ د مہربانی او مہربانی سرہ د قہر ذکر وی خوٹا یونہ  
 جدا وی مثلاً د غضبہ خائے گنہگار ان وی او د مہربانی خائے  
 فرمان برداران وی ہر مدعہ وجہ دہ چہ قرآن کینے دویزہ لوسرہ د زب  
 و رکولو اوزیری و رکولو سرہ دویزہ لو، جنت سرہ ددوخ او دورخ سرہ  
 جنت ذکر پہ یو محلے کینے موجود وی او بے شمیرہ خایو کینے پہ یو آیت کینے  
 مینہ، او قہر، دواہہ موجود وی مثلاً،

نَبِيِّ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْعَفْوَ الرَّحِيمُ ۝ حُصَا بندگان خبر کرہ چہ  
 وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ۝ خود معاف کوونکے او مہربان  
 سورۃ الحجراتہ ۴۹

دے دے جمع نہ مطلب دا چہ دقرآن سرچشمہ د جذباً تو گوید دے انسان  
 نہ بلکہ د جذباً تو نہ پاک د حکمتونو د خزانے کلام دے، دہنہ د حکمت  
 تقاضا دہ، چہ انسان کینے د محبت او خوف دواہہ حکم وی، کچرے خوف  
 خدا نہ وی، نو بیابہ د خدائے پاک د فرمان برداری کارخانہ کلبہ او د  
 شی، کچرے معمولی انسانی حکومت کینے د حاکم ویرہ نوی نو حکومت  
 پاتے کیری دارنگ د محبت ضرورت حکم دے، چہ پہ عبادت کینے  
 وی د محبوب حکم پہ اخلاص سرہ مینے شی او دہنہ د پارہ عجب د خدا  
 قربانی و رکولو نہ ہم تیار وی، ہر کلمہ چہ پہ اللہ تعالیٰ کینے دا دواہہ  
 جمع دی نو دہنہ کلام قرآن کینے د ہم دا دواہہ خائفا جمع وی، پہ نہ

خیزو نو کینے دا دواہہ جمع کیدل د نینت پہ حساب دیر کم دی،  
 انسان دہ زموی یا د ظالم انسان نہ ویریزی مینہ نے ورسرہ نشہ  
 مور سرہ دہنہ محبت شتہ لیکن ویرہ نے تر نشہ معلومہ فتوح  
 بولے خالق کائنات کینے دا دواہہ جمع کینے شی بلکہ دہنہ ذات دے  
 دواہہ و مرکز دے، ثابتہ شہہ چہ قرآن حکم ہر دے ذات کلام

د ترغیب او ترہیب پہ بارہ کینے آیتونہ پیش کوم  
 لَا تَقْظُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ دَرَحْت نَأْمِيدی مکر  
 يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ بِيَشْكَة اللّٰه تَوَلَّ كُنَا هُوَ نَه مَعَا  
 الْعَفْوَ الرَّحِيمُ سورۃ الزمر ایۃ ۴۰؛ کولے شی، پہ تحقیق ہنہ معاف  
 کوونکے او مہربان دے:

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةٍ ۝ هِيَتْ نَفْس نَه پوہیزی چہ ما کوم  
 أَعْيُنٍ جَزَاءً لِّمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (سورۃ ستر) ۝ ستر وی و یزولو والا نغنونہ دہنہ  
 السجده ایۃ ۴۱ ۝ ۝ ۝ ۝ د پارہ د معلونو پہ بدل کینے پت سائلے  
 دکا: ۝ دویزہ لو پہ بارہ کینے ارشاد دے:

وَحَابٌ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ۝ مِنْ وَرَائِهِ ۝ ناکامہ دے ہر ہنہ کس د چاہ  
 جَهَنَّمَ وَيُسْفَى مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ ۝ يَجْرَعُهُمْ ۝ پہ خیل زور ویا پروا و اسلام  
 وَلَا يَكَادُ لِيَسْبَغَنَّهُ ۝ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ ۝ سرہ نے ضد کولو دہنہ د رستو  
 مَكَانٍ ۝ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٌ ط ۝ وَمِنْ وَرَائِهِ ۝ جہنم دے، دہنہ د زور او پہ پتہ  
 عَذَابٍ عَلِيمٌ ۝ سورۃ ابراہیم ایۃ ۴۴ ۝ ۝ ۝ ۝ دہنہ کینے شی کوپ بہ تراخلی  
 مگر تیزولے بہ نے نشی او د ہر طرف نہ پہ دہ دے دمرگ سختی وی خرمی  
 بہ نہ او دے نہ پس بہ، سخت عذاب کینے کیری؛

### ۱۲- ملکی اعجاز

دہلو و ہلوئے انسان بادشاہ حکم ہر چلیزی او خلق تر ویریزی ہم



مکرر دوا راہ محدودی، اودا سے ہنچرے نشی کرے چہ زمکے یا  
 آسمان غوندا سے یوغت مخلوق تہ حکم در کری، لیکن قرآن طوفان  
 نوح علیہ السلام کینے زمکے او آسمان تہ دا سے حکم در کرو۔  
 يَا رُسُّ اِبْلٰغِيْ مَآءِ لِيْكَ وَ لِسَمَاءُ : اے زمکے خپلے اہہ تیرے کرہ او اے  
 اَقْلِيْ : (سورہ ہود آیت ۴۱) : آسمانہ اہہ بندے کرے۔  
 اودا حکم کے جاری ہور کر و د د نیا لوئے باد شاہان د خلق و خورشامدا  
 تقریرونہ او خبرے دے د پارہ کوی چہ ہنری چہ ہر ہفاوت ا نگری او حکم  
 نروا نخلی، لیکن د یو یورپی مصنف پہ قول قرآن نہ دامعلومیزی،  
 چہ د دے مصنف چانہ نہ ویریزی دے نہ معلومیزی چہ قرآن د  
 خالق کلام دے۔

### دریم فصل

د تفسیر او تاویل او د دے دوا رو د متعلقاً تو بیان :  
 را د تفسیر او تاویل د لفظو نو معنوی تحقیق :-

تفسیر پہ عربی لغت کینے د فہم نہ جو رہے چہ د ہنغ معنی دیوخیز بنکارہ  
 بیا تو ل دی او پہ دے وجہ فارورہ، تہ ہم تفسیر و ییلے شی حکم چہ د  
 ہنغ پہ لید و بہ د اکثر د مریض حال بنکارہ شی تاویل پہ عربی لغت کینے  
 د اول نہ جو رہے چہ د ہنغ معنی را اگر خیدال دی، د تاویل اصطلاحی  
 معنی ہمد غیے د قرآن الفاظ تو لو احتمال معنی کانو کینے یومعنی تا  
 را گر خول دی،

د تفسیر او تاویل پہ شرعی او اصطلاحی معنی کینے خرا نوال دی  
 دا ابو عبیدہ قول دے چہ دوا راہ یومعنی لری (۲) امام راغب فرمائی  
 چہ تفسیر عام لفظ دے کلام الہی تشریح او د کلام انسانی تشریح دو راہ  
 تہ وییلے شی، مگر تاویل یوائے د کذب الہیہ تشریح تہ ہر وییلے شی :-

(۳) دامام ابو منصور ما نزدیک دارائے دہ، چہ تفسیر دے تہ وائی چہ  
 د قرآن مراد یقینی طور متعین کرے شی، او تاویل بہ دے تہ وییلے شی  
 چہ احتمال معنی کانو د قرآن کنی یوہ معنی غیر یقینی طور متعین کر شی، روح المعانی  
 جلد اولی الاقن، جلد اولی ص ۱۰۳) خمون بہ نزدیک دے اقوالو کینے خہ اختلاف  
 نشہ صرف دا اصطلاح کانو اختلاف دے د متقدمینوا اصطلاح دادہ چہ  
 تفسیر او تاویل دوا راہ پہ یومعنی کینے استعمالہ وی او د تفسیر پہ موقعہ لفظ  
 د تاویل استعمال وی، تفسیر ابن جریر دا طرز غورہ کرے دے ابو عبیدہ  
 دوا راہ ہم معنی بولی د ہنغ پہ ہور اندا دے د غہ اصطلاح د متقدمینو دہ  
 او د متاخرینوا اصطلاح ہنغ دے کومہ چہ ابو منصور ما نزدیک بیان  
 کریدہ چہ تفسیر ہنغ دے چہ نو یقینی دلیل نہ مراد الہی متعین کرے  
 شی او تاویل بہ ہنغ ییلے شی چہ بہ احتمال معنی کانو کینے یومعنی پہ ظن او  
 جہتا متعین کر بشی۔ دامام راغب فرق حقیقی نہ دے بلکہ د متعلق پہ  
 اعتبار یوا اصطلاحی فرق دے۔ چہ د تاویل یقینی د کتب الہیہ تہ تشریح  
 سورہ دے او تفسیر عام دے۔

(۴) دارنک دا قول چہ روایۃ د قرآن د معنی متعین کول تفسیر او دوائیہ  
 متعین کول تاویل دے :-  
 (۵) یا کومہ معنی چہ د قرآن د عبارت نہ واضح معلومیزی ہنغ تفسیر  
 کومہ چہ پہ اشارے د الفاظ سورہ معلومیزی ہنغ تاویل دے :-  
 (۶) د متاخرینوا اصطلاح کانے دی کونڈی د قد ماڈ پہ اصطلاح کینے  
 دوا رو یومعنی دہ چہ صاحب ناموس دا بنکارہ بیان کریدہ او د  
 متاخرینوا اصطلاح علامہ آلوسی پہ روح المعانی کینے بیان کریدہ :-  
 (۷) د تفسیر، تعریف، موضوع او غایۃ (غرض)  
 علامہ آلوسی پہ روح المعانی کینے د علم تفسیر دا تعریف کرے دے، چہ



علم تفسیر ہفہ علم دے، چہ پہ ہفہ کینے دقران ذالفاظ طرز لفظ ہر معلومی دقران رومی محاطبو (صحابہ کرام و اعراب) تہ د  
 دمفرداتو دقران مدلولات اومعانی مرادہ اود ہفہ افرادمی او تکریم نزول قران پہ وخت ددے علومو ضرورت نہ ووحک دہغوی  
 احوال اود بورومتعلقا تو بحث دی او پہ قول دصاحب ذمناهل العرفان بہ ہر دادہ پہ دے کینے دہغوی طبعی مہارت و وافرطری ذوق تہ ہم  
 رجلد، اصلاً ددے مختصر تعریف دادے، چہ علم تفسیر قرآن سرمدے لرلو نو حکم ہغوی ددے علومو دمقاصد و ماہرو، لیکن دغیر  
 تری دہفہ تحقیق نوم دے، چہ دہفہ نہ مراد الہی متعین کیدے شیء ربوا و نزول قران ذرمانے نہ پس دنور و عربود پارہ دقران دپو  
 دقدما و ذاصطلاح مطابق قران دتفسیر او تاویل یومعنی بنودے، بہ غرض ددے علومو مہارت ضروری اگنرے شو حکم چہ رستی  
 سورہ فرقان کینے دی، **وَلَا يَأْتِيَنَّكَ بِمِثْلِ الْاِجْتِنَاكِ بِالْحَقِّ وَالْخَبْرُ يُوَكِّدُ** دنور قوم نو دکلمون پہ وجہ دا ذوق فطری باقی پاتے نشو  
**تَفْسِيرًا: آيَةُ عَمَّ** پہ بل خلتے کینے ارشاد دے، **وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ** ددے شرط ضرورت پچھلہ دقران نہ ثابت دے:

إِنَّ اللَّهَ رَأَىٰ عَرَانَ آيَةَ عَمَّ) موضوع د علم تفسیر کلام دے روح المعانی لے علی قلبک لتکون من المنذرين ۱ بلسان عربی مبین او  
 غایت او غرض د علم تفسیر دمراد الہی علم حاصلون بہ دے غرض دا قول دالله تعالیٰ اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ  
 چہ پہ اعتقاد او عمل کینے دہفہ تا بعداری اکرے سہی۔

**د تفسیر او دمطالبو دقران دپوہ آداب او شرائط**

روح المعانی، الاتقان، برهان، مناہل العرفان او پہ تور دکتا بونو کینے فہم حاصلون بہ دے غرض دا قول دالله تعالیٰ اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ  
 تفسیر کاہلیت او استعداد اود قران دپوہ دقاہلیت دپارہ خود استعداد ہم دادہ چہ پہ اردو ژبہ کینے دغالب یا د مؤمن ددیوانو نو  
 شرطونہ ذکر دی موبزہ داسرکہ ددلائلو بہ ذکر کو:

**عِلْمُ اللُّغَةِ يَأْخُذُ بِاللِّسَانِ**

د مفسیر قران دپارہ دقران دذکر کوہ نہ دہ:

**علم السنۃ** (عربی) مہارت دپہ ضروری دہ۔ علم السنۃ

دقران دپوہ دپارہ علم السنۃ ہم ضروری دے اود صاحب قران علیہ السلام نہ بغیر دقران

اود مہارت پہ دے علومو حاصلیری، دمفردات قران دمذلولات تو  
 دہو قوع استعمال تحقیق چہ دا بہ پہ علم اللغہ سرہ کیری، دقران  
 مفردات لسانی تغیرات او تصرفات چہ دا بہ علم الصرف والاشتقاق پہ دے پارہ چہ دنزول قران اسباب۔ دقران دمجملاتو تشریح اود  
 ذریعہ حاصلیری، د مرکباتو اود قران دجملود تغیراتو تصرفاتو لہما شو وغیرہ دتعیین علم حاصل شی ورنہ پہ قران کینے دمانحہ اود  
 حرکاتو اعدا با تو د تبدل چہ دا بہ علم النحو سرہ معلومی، دقران کتو حکم شوے دے لیکن دا وضاحت نشتہ چہ دنمونونو بقول  
 الفاظو دانتخاب اود مجمل استعمال دنکتو اود آسرا وچہ دا بہ علم البلاغہ، خومرہ دے۔ دہرمنونج وخت دکوم خلتے نہ شروع کیری

علم تفسیر ہفہ علم دے، چہ پہ ہفہ کینے دقران ذالفاظ طرز لفظ ہر معلومی دقران رومی محاطبو (صحابہ کرام و اعراب) تہ د  
 دمفرداتو دقران مدلولات اومعانی مرادہ اود ہفہ افرادمی او تکریم نزول قران پہ وخت ددے علومو ضرورت نہ ووحک دہغوی  
 احوال اود بورومتعلقا تو بحث دی او پہ قول دصاحب ذمناهل العرفان بہ ہر دادہ پہ دے کینے دہغوی طبعی مہارت و وافرطری ذوق تہ ہم  
 رجلد، اصلاً ددے مختصر تعریف دادے، چہ علم تفسیر قرآن سرمدے لرلو نو حکم ہغوی ددے علومو دمقاصد و ماہرو، لیکن دغیر  
 تری دہفہ تحقیق نوم دے، چہ دہفہ نہ مراد الہی متعین کیدے شیء ربوا و نزول قران ذرمانے نہ پس دنور و عربود پارہ دقران دپو  
 دقدما و ذاصطلاح مطابق قران دتفسیر او تاویل یومعنی بنودے، بہ غرض ددے علومو مہارت ضروری اگنرے شو حکم چہ رستی  
 سورہ فرقان کینے دی، **وَلَا يَأْتِيَنَّكَ بِمِثْلِ الْاِجْتِنَاكِ بِالْحَقِّ وَالْخَبْرُ يُوَكِّدُ** دنور قوم نو دکلمون پہ وجہ دا ذوق فطری باقی پاتے نشو  
**تَفْسِيرًا: آيَةُ عَمَّ** پہ بل خلتے کینے ارشاد دے، **وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ** ددے شرط ضرورت پچھلہ دقران نہ ثابت دے:

إِنَّ اللَّهَ رَأَىٰ عَرَانَ آيَةَ عَمَّ) موضوع د علم تفسیر کلام دے روح المعانی لے علی قلبک لتکون من المنذرين ۱ بلسان عربی مبین او  
 غایت او غرض د علم تفسیر دمراد الہی علم حاصلون بہ دے غرض دا قول دالله تعالیٰ اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ  
 چہ پہ اعتقاد او عمل کینے دہفہ تا بعداری اکرے سہی۔

**د تفسیر او دمطالبو دقران دپوہ آداب او شرائط**

روح المعانی، الاتقان، برهان، مناہل العرفان او پہ تور دکتا بونو کینے فہم حاصلون بہ دے غرض دا قول دالله تعالیٰ اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ  
 تفسیر کاہلیت او استعداد اود قران دپوہ دقاہلیت دپارہ خود استعداد ہم دادہ چہ پہ اردو ژبہ کینے دغالب یا د مؤمن ددیوانو نو  
 شرطونہ ذکر دی موبزہ داسرکہ ددلائلو بہ ذکر کو:

**عِلْمُ اللُّغَةِ يَأْخُذُ بِاللِّسَانِ**

د مفسیر قران دپارہ دقران دذکر کوہ نہ دہ:

**علم السنۃ** (عربی) مہارت دپہ ضروری دہ۔ علم السنۃ

دقران دپوہ دپارہ علم السنۃ ہم ضروری دے اود صاحب قران علیہ السلام نہ بغیر دقران  
 اود مہارت پہ دے علومو حاصلیری، دمفردات قران دمذلولات تو  
 دہو قوع استعمال تحقیق چہ دا بہ پہ علم اللغہ سرہ کیری، دقران  
 مفردات لسانی تغیرات او تصرفات چہ دا بہ علم الصرف والاشتقاق پہ دے پارہ چہ دنزول قران اسباب۔ دقران دمجملاتو تشریح اود  
 ذریعہ حاصلیری، د مرکباتو اود قران دجملود تغیراتو تصرفاتو لہما شو وغیرہ دتعیین علم حاصل شی ورنہ پہ قران کینے دمانحہ اود  
 حرکاتو اعدا با تو د تبدل چہ دا بہ علم النحو سرہ معلومی، دقران کتو حکم شوے دے لیکن دا وضاحت نشتہ چہ دنمونونو بقول  
 الفاظو دانتخاب اود مجمل استعمال دنکتو اود آسرا وچہ دا بہ علم البلاغہ، خومرہ دے۔ دہرمنونج وخت دکوم خلتے نہ شروع کیری



او کله ختمبیزی، بیا د هر منوخ د کتونو شمیر خومره دے د منوخ او  
 ترکیبی خومره دی او څنکه دی د منوخ شرائط خومره دی، او کوم کوم  
 دی دغه رنگ د زکوٰة حال دے چه زکوٰة په کوم کوم مال کښه دے او په کوم  
 کښه نشته. د میاشت دے که د کال د مال په هر جنس کښه د دے منوخ  
 خومره دے، د زکوٰة شرطونه څه دی او د هغه مصارف کوم دی  
 دے ټولو تشریح چه حقیقت کښه د قرآن تشریح دے بغیر د سنته نامکده  
 د دغه حال د حج روغی او د نورو احکامو دے، څنکه چه مونږ  
 د قرآنی الفاظو په مطلب د پوهیدو د پاره د هر بودوخت محتاج یو  
 دغه رنگ د قرآن عملی شکل متعین کولو د پاره د حدیث او سنت  
 محتاج یو، او دا خوینږ محتاجی د قرآن محتاجی نه د ده ځکه چه  
 مونږ ته د قرآن نه د فائده اغستو د پاره قدرتی طور د دے  
 امور و ضرورت دے، مونږ چه اوبونه فائده اغستل غواړو  
 مونږ ته د کومې کښتو یا د و لے جوکړولو ضرورت وی، د دے  
 دا مطلب هرگز نه دے، چه اوبه محتاج دی، یا کوه یا و لکه محتاج  
 د ده بلکه مونږه فائده اغستو د پاره د دے دواړو محتاج یو او په  
 بے نیازه دی، همداغه وجه د ده چه پخپله قرآن د خپل پوهه د پاره  
 د حدیث او د سنت ضرورت بنود لے دے کوم چه د حضور علیه السلام  
 قول او عمل بللے شی ارشاد دے،  
 وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ط (سوره جمعه آیه ۵) د حضور علیه  
 السلام منصب داد دے چه هغه خلقوته د قرآن او د حکمت تعلیم ور  
 کړی، دا د قرآن د مطالبو تعلیم بنیاتی، ځکه چه د قرآنی الفاظو ته  
 ژو چه ذکر دے، یَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ، ځکه د عامے قاعدے له مخه  
 کچرے یو استناد صرف د کتاب علمت و اوږدی نودانسی و بیله چه

ده د کتاب تعلیم ور کړی و تدخو چه هغه د کتاب د مطالبو تعلیم  
 نه وی ور کړی په بل ایت کښه دی :-  
 لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ س (سوره النحل آیه ۱۰۶) د پاره چه ته  
 واضح کړی، خلقوته هغه کتاب چه دوی د پاره نازل شوی دے  
 علی هذا القیاس په دے باره کښه د پرايیتونه موجود دی چه د هغه  
 د قرآن پوهه په علم الحدیث باندے موقوفه ثابت شوی د ده  
**علم الآثار** د قرآنی معنوی پوهیدو د پاره د صحابه او تابعینو  
 د آثارو علم ضروری دے صحابه خو براه راست  
 د حضور علیه السلام شاگردان دی او تابعین په یو واسطه  
 شاگردان دی، د دوی د قرآن پوهیدو روښنولو خلقونه زیاته  
 صحیح دے، امام شافعی رحمه الله تعالی په الرساله کښه بیکي چه هر  
 اجتهاد هُم فَوْقَ اجْتِهَادِنَا، چه د صحابه کرامو رض اجتهاد خوینږ  
 د اجتهاد نه د پیر غوره دے، د صحابه کرامو په باره کښه د قرآن  
 کریم ارشاد دے،  
 رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ط (بینه آیه ۵) الله تعالی د هغوی  
 نه راضی او دوی د الله تعالی نه راضی دی  
 د رضائے الهی دا آسمانی سند دومره اوچت (اعلی) دے چه دے  
 سره دا احتمال نه پاتے کیدی چه مجبوری حیثیت سره به دوی نفسیر  
 غلط شی او د امت د پاره به د گمراهی سبب جوړ شی، ځکه چه د رضائے  
 الهی نه پس د دے قسمه احتمالاً تو گنجائش نه پاتے کیدی، دے نه علاوه  
 د علم الآثار نه د صحابه رض او تابعینو روحه او احوالو علم را تلے شی او  
 مفسر قرآن د داسے تفسیر کولو نه محفوظ پاتے شو چه د دے ټولو خلاف  
 دی او د تحریف قرآن غوندے د یو غیبت جوړم سبب جوړ شی په



چہ پہ ہفتے ہاںدے قرآن کینے دے دوزخ و عید را غلے دے  
 وَمَنْ يَشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ اُو دَمُومِنَانُونَه پَه خِلَاف لَارْمِي  
 تُوْلَه مَا تُوْلِي وَتَصْلِيَه جَهَنَّمَط وَسَاءَتْ نُوْمُوْنَه بَه هَعُوِي دَهغُوِي د  
 مَهِيْرَاط رَسُوْرَه النَّسَاءِ آيَه عَه ۙ حُوْبَه پَه لَار تَلُوْتَه پَرِيْزُوْاو  
 جَهَنَّم كِيْنَه بَه تُوْرَا تُوْمُوْو چَه هَعَه دِيْر خِرَاب خَائَه دَه، دَدَه آيَت  
 نَه مَعْلُوْمَه شُوْرَه چَه خُتْكَه مَخَالَفَت دَرَسُوْل هَلِيَه السَّلَام جُرْم دَه دَغَه  
 رَنَك دَصِيْحَاه كَرَامُوْ مَخَالَفَت هَر جُرْم دَه، خُتْكَه چَه دَنزُوْل قُرْآن  
 مُؤْمِنَان هَمْدَغَه دِي، لَه دَه وَجَه دَايَسَه تَفْسِيْر چَه دَصْحَاب كَرَامُوْد  
 مَجْمُوْعِي رَا تَه نَه خِلَاف دِي هَفَه تَخْرِيْف اُو جُرْم دَه، چَه دَهغَه سَزَا  
 دُوْرَخ دَه ۙ

۴- علم القواعد و اصول استنباط ۙ

دَمُفْسِر دَه پَارَه دَعَرَبِي زَبَان دَهغَه تُوَانِيْنُو عِلْم هَم ضَرُوْرِي دَه  
 چَه پَه هَفَه دَجْمَل، مُفْصَل، عَام، خَاص، مُطْلَق- مُقَيَّد، اَمْر  
 نَهِي وَغِيْرَه حَقِيْقَتُوْنَه اُو مُقْتَضِيَات مَعْلُوْمَه كِرِي شِي چَه دَتْسِيْر  
 كُوْلُو پَه وَخْتَل اَحْكَام اُو نِيْتَجُوْر اُو سَلَز كِيْنَه غَلْطِي اُنْكَرِي، دَا قُوَاعِد  
 دَا اُصُوْل فِطْه دَعِلْم نَه مَعْلُوْمِيْرِي- دَا دَعَرَبِي تَبِيْ بُوْثُوْر عِلْم دَه  
 چَه خَاص اَهْل عِلْم تَه يِيْزْنِي اُو دِيْنَه اَهْل اسْتِنْبَاط و يِيْلَه شِي دُوِي  
 پَه دَه قَاعِد و كِيْنَه مَاهَرُوِي، اُو دَدَه پَه زُوْر دَا اَحْكَامُوْد اِسْتِخْرَاج  
 جُوْكَه وِي قُرْآن كِيْنَه دَدَه خَاص طَبَق دَكُر دَه ۙ

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ يَخَفُوا ۚ وَإِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ يُدْعِي إِلَى الْخَوْفِ وَأَلَى الْخَوْفِ الْأَمْرُ ۚ  
 إِذَا عَزَّابَهُمْ وَلَوْ كَدُّوا إِلَى الرَّسُولِ أَلَى  
 أُولِي الْأَرْبَابِ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ ۙ  
 اِنَّه اُو دَرَسُوْل هَلِيَه السَّلَام تَه حُوَالَه

مِنْهُمْ ۙ سُوْرَه النَّسَاءِ آيَه عَشْر ۙ كِرِي نُوْدَا اسْتِنْبَاط خَاوِنْدَا نُوْبَه دَهغَه حَقِيْقَت  
 پِيْزْنَدَا لَه وَسَه ۙ  
 شَرِي اَحْكَام كَجْرَه اُو اَمْرِي نُوَامِر دَه اُو دَا مَن خِيْز دَه اُو كَجْرَه مَهِيَات وِي  
 نُوْنَهِي دَه اُو دَخُوْف خِيْز دَه، خَه مَعَامَلَه كِيْنَه دَا تَحْقِيْق كُوْل چَه مَاهُوْر  
 دَه كَه مَنَهِي نُوْد دَه بَه دَا مَطْلَب وِي چَه دَا مَن كِيْنَه دَا خِل دَه كَه  
 خُوْف كِيْر ۙ اُو دَا اَلله اُو دَهغَه دَرَسُوْل صَلِي اَلله عَلِيْهِ وَسَلَم رَكْتَاب اَلله  
 اُو حَدِيْث طَرَف تَار اُو رِيْل بَكَار دِي، دَه دَه پَارَه چَه اَجْتِهَاد كُوْنَكِي  
 دَكْتَاب اَلله اُو سُنَّت مَنصُوْصَا تُوْسَرَه دَدَه مَعَامَلَه مَوَازِنَه اُنْكَرِي اُو  
 دَهغَه حَكْم تَرَا اُو بَاسِي دَدَه دَه پَارَه دَعَرَبِي پَه عَامَه تَبَه دَه بُوْهِيْدَن  
 حِلَاوَه دَعَرَبِي تَبَه دَخُصُوْصُو قُوَاعِد و مَعْرِفَت رِيْزْنَدَل، هَم ضَرُوْرِي  
 دِي چَه پَه هَفَه دَقُرْآن دَصَحِيْح قَانُوْنِي اِنْدَا نَه فِكْر دَار و مَدَار دَه  
 اُو دَا اُصُوْل فِطْه دَعِلْم نَه دَدَه قَانُوْنِي قُوَاعِد اُو پِيْزْنَدَل كِيْلِي حَاصِلِيْزِي

۵- علم قواعد الالهيات

دَمُفْسِر فَرَض دِي چَه هَفَه تَه دَا ذَاتِ اَلِهِي سَه كَه تَر لُوْجَا كُزُو اُو نَا جَانُو  
 عِلْم حَاصِل وِي، اُو هَفَه پَه دَه پُوْهِيْرِي چَه اَلله تَعَالِي يُو دَا يَسَه هَسْتِي  
 دَه چَه دَجْسَمِيْت، طَرَف اُو مَكَان اُو زَمَان نَدَا مُنْزَرَه اُو پَاك دَه اُو د  
 دَه قِيْد و نُوْنَه بِالْكَل بَهْر دَه، هَفَه دَا يَسَه ذَاتِي كَمَالًا تُو سَرَه مَوْصُوْف  
 دَه چَه لَا مَحْدُوْد دِي دَا دَه دَه پَارَه چَه دَهغَه آيَتُوْنُو پَه تَفْسِيْر كِيْنَه رِيْخ  
 اُنْخُوْرِي كُوْم چَه اَلِهِيَا تُو اُو دَا اَلله ذَات اَوْصِفَات تُو سَرَه مَنَعَلَق وِي، اُو بِيَا دَه  
 اُمُوْرُو دَه پَارَه دَعِلْم اَلْعَقَائِد اُو عِلْم اَلْكَلَام ضَرُوْرَت دَه، چَه دَا اَلِهِيَا تُو  
 پَه مَسْئُوْلُو كِيْنَه دَكُر اَهِي نَه مَحْفُوْظ پَاتَه شِي ۙ

إِنَّ اللَّهَ شَهِيدٌ كِيدَه شِي چَه دَجَا پَه زُرَه كِيْنَه دَا شَبَه وِي چَه د تَفْسِيْر  
 قُرْآن دَه پَارَه پَه كُوْمَر عِلْمُو كِيْنَه دَه مَهَارَت شَرَط اِيْخُوْمَه



شوے دے نو ہفغہ علوم خود نزول قرآن پہ زمانہ کہتے نہ ووبلکہ دہفغہ تہ  
 تداوین شو لکہ علم الصرف، علم النحو، لغت، بلاغہ علم الحدیث والاثر  
 علم العقائد او علم الکلام او اصول فقہ۔ اُس ددے ضرورت ولے پیدا  
 شو او کہ ددے ضرورت وی نو ذولیا ندینی صحابہ کرام او تابعین تو تفسیر  
 بیاختگہ ووجواب دادے چہ د علم وجود او دہفغہ تداوین کہتے فوق دے دا  
 بتول علوم مذکورہ، د نزول قرآن بلکہ دہفغہ نہ ہم ویرا ندے موجود و  
 عربی ژے سہ دا گندلی وواو پہ عربی خبر و اترو کہتے بہ استعمال بدل مبر  
 ددے علوم تداوین او تصنیف نہ ووشوے ہے خو فاعل مرفوع و نیل  
 مفعول منصوب و نیل، عام، خاص، مطلق او مفید دغہ رنگب د صرف  
 او نحو تغیرات، دا استعمال بلاغتی موقع دا بتول د نزول قرآن پہ  
 وخت کہتے موجود و او عربو بہ استعمال تول صرف د تصنیف او تداوین  
 پہ سانچہ کہتے پس و اچولے شو۔ علم الحدیث او علم الآثار د قرآن د تشریح  
 پہ حیث قرآن سہ سرہ وجود تہ را فتل خو صرف تصنیف او تداوین تے  
 رستوا شو نو دا شبہ حکم بے حایہ دہ۔

۶۔ علم الموهبة

دقرآن د پوہے او د تفسیر د مہارت د پارہ علم  
 و ہبی او د شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ پہ قول علم لدنی  
 ضروری دے، چہ د نور ایمان او تقوی نہ پیدا کیزی، دقرآن ارشاد دے  
 لَا يُمْسِكُهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ○ (سورۃ الواقعة آیہ عشر) دقرآن ظاہری الفاظ  
 او نقوشوتہ صرف پاک لاس لگولے شی، یعنی دکوم، کس چہ طہارت او  
 اودس نہ وی، نو ہفغہ ظاہری قرآن تہ لاس نشی لگولے دغہ رنگ چہ د  
 چا طہارت باطنی او قلبی نہ وی، نو ہفغہ دقرآن باطن او دہفغہ معانی  
 نشی موندے۔ دا طہارت باطنی او قلبی نور پہ طاعت الہی او تقوی سرہ  
 پیدا کیزی، چنانچہ امام سیوطی رو پہ اتقان جلد ۷ ص ۱۸۱ کہتے دامام

ذکرشی د البرہان فی علوم القرآن نہ نقل کپیدی،

إِعْلَامَاتُهُ لَا يَحْصِلُ لِنَاظِرِ فَهْمٍ مَعَانِي: دقرآن معانی او اسرار داسے کس  
 القرآن وَلَا يَطْهَرُ اسْتِرَافًا لِمَنْ فِي قَلْبِهِ  
 بَدْعَةٌ أَوْ كِبْرًا أَوْ هَوًى أَوْ حُبًّا لِلدُّنْيَا  
 أَوْ مِحْرَةً عَلَى ذَنْبٍ أَوْ غَيْرًا مَلْحَقًا بِالْإِيمَانِ  
 أَوْ ضَعِيفُ التَّحْقِيقِ أَوْ يَعْتَمِدُ عَلَى  
 مُفَسِّرٍ كَيْسَ عِنْدَهُ عِلْمٌ أَوْ رَاجِعًا إِلَى  
 مَعْقُولِهِ وَهَذَا كُلُّهَا حُجُبٌ وَمَوَالِجُ  
 بَعْضُهَا أَكْبَرُ مِنْ بَعْضٍ وَهَذَا مَعْنَى  
 قَوْلِهِ تَعَالَى سَأَصْرَفُ عَنْ آيَاتِي  
 الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ  
 الْحَقِّ، قَالَ سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ  
 يَقُولُ أَنْزَعُ عَنْهُمْ فَهْمَ الْقُرْآنِ  
 أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ قَالَ  
 سُفْيَانُ الشُّورَى لَا يَجْمَعُ فِيهِمْ  
 الْقُرْآنَ وَالْإِسْتِعَالَ بِالْحُكْمِ  
 فِي قَلْبِ مُؤْمِنٍ ط

پوہے نوراً باختم سفیان ثوری فرمائی چہ حکام پرستی او دقرآن  
 پوہے دوا بہ د مؤمن پہ زہ کہتے شی جمع کیدے۔  
 دے نہ معلومہ شوہ چہ دقرآن د پوہے دپارہ زہ درنہ ضرورت  
 دے، چہ خوک دے نہ محرومی نو ہفغہ بہ دقرآن دپوہے نہ ہم محروم  
 دی او دارنہا دہفغہ امور نہ پیدا کیزی کوم چہ پور تہ عبادت کہتے ذکر  
 دی او داللہ تعالی نہ د نبض حاصل وود پارہ شرط دی ددے نوم



”عِلْمُ الْمَوْهَبَةِ“ دے چہ پہ دے دَقْرَانِ دَرَوَازَةِ پُرَانَتے شی

پہ حدیث شریف کہتے دی چہ چا پچھلہ رائے دَقْرَانِ صَیْحِ تَفْسِیْرِ  
 هُمْ اَكْرَمُوْنَ بِمَا هَمَدَهُ فَهَلْ اَكْرَمَهُ رَابِدًا وَاوَدَ تَرْمِذِي، نَسَائِي ( د  
 ابوداؤد پہ یوبل روایت کہتے دی، فَلْيَتَّبِعُوا مَتَعَدًا اَوْ مِنَ النَّارِ يَعْنِي پچھلہ  
 رائے تفسیر کوونیکے ددوزخ مستحق دے پہ دے وجہ بتول علماء پہ دے  
 متفق دی چہ تفسیر بالرأے یوبدکار دے

**د تفسیر بالرأے بتحقیق**

د تفسیر بالرأے نہ دامعنی قطعاً  
 مُرَاد نَهْ دَهْ چہ دَقْرَانِ پہ تفسیر

دھنورائے او فکر استعمال نشی، حُكْمٌ چہ دے نہ خوبیر تفسیر  
 کیدے نشی او پچھلہ قُرْآنِ پَهْ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ چہ خلق د  
 قُرْآنِ کہتے فکر کوی او پہ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ چہ دا خلق  
 پہ قُرْآنِ کہتے ولے غور نکوی) قسم الفاظوسرہ پہ قُرْآنِ کہتے د فیکراو  
 تذکر کوونیز غیب ور کہتے دے پہ دے وجہ رائے او فکر خہ بد نہ دے  
 بلکہ د تفسیر بالرأے مطلب دادے،

را، چہ پچھلہ رومی قائمہ کہتے رائے بنیاد جو رکری او تک آن دے  
 رائے نہ ذرا آکر ولو کو شنش کوی پہ دے صورت کہتے رائے اصل شرہ  
 او قُرْآنِ تابع شو، چہ موضوع پہ سب کول دی او بددی او ددوزخ  
 باعث دی، پہ دے صورت کہتے تفسیر بالرأے کہتے داسپ، سیبیت  
 د پارادہ سیاق سیاق او د عربی قواعد و مطابق درائے پہ استعمال دے  
 تفسیر کول چہ د قُرْآنِ او د اسلام د بنیادی مقاصد و نہ خلاف نہ  
 وی ہغہ محمود“ دے مذموم نہ دے او دے تہ تفسیر بالرأے ہم  
 نشی ویٹیلے، بیا ہر کہ دے نہ خوک تفسیر بالرأے اوائی نو د گتہ  
 بِالْقَلَمِ“ کہتے استعمال شوے، پ، پشان رائے بہ صرف یو آلہ د تفسیر

د تفسیری عمل مجتہد اور مرجع بہ ندوی،

دویم صورت دادے، چہ پہ قرآنی تفسیر کہتے د عمل او نقل  
 دود جہدا دائرے دی، دقرآن د مفردا تو معنی متعین کول اسباب  
 نزول، ناسخ، بیان د مجملاتو او مختلف قرآنونہ، دا بتول داسے خیزو  
 پہا چہ صرف پہ نقل معلومی ری رائے پہ دے کہتے نشی چلیدے۔ لہذا  
 پہ دے امور و کتب د رائے د دخل تفسیر بالرأے وی، چہ ہغہ بد دے  
 باقی پچھلہ رائے ذالیت جیرو معنی یومعنی متعین کول یا دھغہ نہ د  
 حکم استنباط د قواعد و استنباط مطابق یا د قرآنی حکم د حکمت  
 اودراز وغیرہ استخراج دا بتول تفسیر بالرأے کہتے داخل نہ دے،  
 حُكْمٌ چہ دا بتول امور د عقل او درائے دائرے سرہ تپلی دی نہ  
 چہ دنقل اودرایت سرہ رالاتقان جلد ۲ ص ۱۰۱ و ص ۱۰۲ نو د  
 تفسیر بالرأے بہ دامطلب وی، چہ رائے د نقل پہ دائرہ کہتے مدخلت  
 اگری، او د نقل اور روایت پہ موقعہ نقل اور روایت پہ جائے پہ راہ  
 سرہ تفسیر اگری، نو دا حد نہ تجاوز دے،

د شبہی ازالہ، د صوفیہ و اباطنیہ و د تفسیر پہ منہج کہتے فرق  
 د اسلام صوفیہ و ہم دقرآن تفسیر و نہ کوی وی، اباطنیہ ملاحظہ  
 ہم لیکن اول تہ تحریف او تفسیر بالرأے نشی ویٹیلے او دویم قسم پہ  
 تحریف کہتے شامل دے، ددے فرق دادے، چہ صوفیہ کرام د قُرْآنِ  
 ظاہری معنی مینی او د ہغہ سرہ د مناسبرا و مہائلو خیزو نو ذکر کوی  
 چہ د ذہن د پرواز دائرہ وسیع وی، او دھنہ مناسب خیزو نہ د اسلامی  
 مسلماً تونہ خلاف نہ وی، ددے نہ د اسلامیاتو انکار نہ لازمی  
 مگر باطنیہ ظاہری معنی نہ مینی او د خپلے خوبنے دغہ باطنی معنی  
 اصل مواد د اللہ گنری، لکہ حُكْمٌ چہ دا فرق روح المعانی بلکہ تفتازانی



ہم بیان کریدے، علامہ اوسمی فرمائی

وَأَمَّا كَلَامُ الصُّوفِيَّةِ فِي الْقُرْآنِ فَهُوَ  
 مِنْ بَابِ الْإِشَارَاتِ تَسْكِنُفَ عَلَى  
 أَرْبَابِ السُّلُوكِ وَيُمْكِنُ التَّطْيِيقُ  
 بَيْنَهَا وَبَيْنَ الظَّوَاهِرِ الْمُرَادَةِ وَ  
 ذَلِكَ مِنْ كَمَالِ الْإِيمَانِ بِمَحْضِ  
 الْعِرْفَانِ لَا أَنَّهُمْ اعْتَقَدُوا أَنَّ  
 الظَّاهِرَ غَيْرُ مُرَادٍ أَصْلًا وَأَمَّا الْمُرَادُ  
 الْبَاطِنُ فَقَطْرٌ أَوْ ذَلِكَ اعْتِقَادٌ  
 الْبَاطِنِيَّةِ الْمَلَاحِدَةِ تَوْسَلُوا بِهِ  
 إِلَى نَفْيِ الشَّرِيعَةِ بِالْكَلْبِيَّةِ وَحَاشَا  
 سَادَاتِنَا مِنْ ذَلِكَ وَقَدْ حَضَرُوا عَلَى  
 التَّفْسِيرِ الظَّاهِرِ وَقَالُوا الْأَبْدُ مِنْهُ  
 أَوْلَا إِذْ لَا يُطَمَعُ فِي الْوُصُولِ إِلَى  
 الْبَاطِنِ قَبْلَ أَحْكَامِ الظَّاهِرِ وَمَنْ  
 إِذْ عَلَى فَهْمِ آسْرَارِ الْقُرْآنِ قَبْلَ أَحْكَامِ  
 الظَّاهِرِ فَهُوَ كَمَنْ إِذْ عَلَى الْبُلُوغِ إِلَى  
 صَدْرِ الْبَيْتِ قَبْلَ أَنْ يُجَاوِزَ الْبَابَ  
 (روینوالی) نہ دریا نڈلغیرد قرآن رازونہ حاصلون خواہی نوہغہ داسے دے  
 لکہ دکوم، صیغ نہ لغیرد رواسے در سید لو دعوی کوی۔

د علامہ اوسمی ددے بیان نہ معلومیزی، چہ د صوفیہ کو پہ تفسیر کینے د  
 خوا مؤردو لجاظوی، چہ ہغہ د باطنی تفسیر نہ جگا کوی،  
 را د اللہ مراد صرف ظاہری تفسیر دے نہ چہ باطنی اشارات (۴) صرف پہ

ظاہری تفسیر کینے د مہارت پہ وجہ باطنی اشارات توتہ ساسائی کید یثی  
 (۳) باطنی اشارات ظاہری تفسیر سہ مطابق کیدل ضروری دی (۴)  
 د معرفت الہی پہ نتیجہ کینے د باطنی اشارات تو مطلب، د مناسبو خیر و ذواکشان  
 دے، نہ چہ د الحاد او د خواہش نفسانی پہ نتیجہ کینے د حدیث پہ دے  
 الفاظ: لِكُلِّ آيَةٍ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ وَكُلٌّ حَيْثُ مَطْلَعٌ. کینے د ظاہر نہ مراد  
 ظاہری معنی دے او د باطن نہ آئینہ مراد دی (روح المعانی جلد ۱ ص ۴۷)  
 د صوفیہ او باطنیہ و پہ معنو کینے د بیلٹون پہ عرض مؤربن یومثال پیش  
 کو وجہ د بیلٹون بینہ بنکارہ شی، حدیث شریف کینے دی: إِنَّ الْمَلِكَةَ  
 لَا تَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَصُورَةٌ. یعنی پہ کوم کو رکھنے چہ سپے یا تصویر ی  
 نو پہ ہغے کینے د رحمت فرشتے نہ داخلیری، دا خوا ظاہری معنی شوہ اس  
 کچرے، خوگ دا معنی پہ چہل خاگے ہر دل سے داخلی او بل یومناسب مطلب  
 ہے دا ہم داخلی: ..... چہ دکور نہ مطلب ذرہ  
 او د سپی نہ مطلب د ذرہ نڈا کو خویونہ دی او تصویر نہ مطلب محبت دنیا  
 دے نوچہ پہ کوم ذرہ کینے محبت د دنیا او د سپی پشان اخلاق وی،  
 نو ہغے کینے ملکی نور نہ داخلیری، اوسہ ددے حدیث د ظاہری الفاظ  
 پہ جو رہے ضرورتہ سپے او د سناہ والہ خیز تصویر پہ کور کینے حرام گنوی  
 دامثال د صوفیہ د باطنی تفسیر دے، لیکن کچرے اس خوگ ددے دا  
 مطلب بیان کوی، چہ دے نہ ظاہری کور ظاہری سپے او ظاہری تصویر  
 مراد نہ دے او نہ ہغہ پہ شریعت کینے منع دے، بلکہ ددے مطلب پہ حدیث  
 کینے د سپو خویونہ دی، او د تصویر نہ مطلب یواغے محبت د دنیا دے نو دے نہ  
 بہ مؤربن ہغہ باطنی تفسیر رالو کوم چہ الحاد او تحریف دے، دغہ رنگ  
 پہ سورت بقرہ کینے د بنی اسرائیلو پہ سلسلہ کینے دا غل دی، إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ  
 أَنْ تَذُجُوا بَقْرَةَ: سورۃ بقرہ آیة ۷۱ د بنی اسرائیلو دیکو



مقتول سہی د قاتل معلوم نہ ہو د پاره دوی ته حکم اُترچہ غواذ کبریٰ  
 اویا د هغه یوجز مقتول سرہ اُ مبنی نو مقتول بہ ژوند سے شی او خیل  
 قاتل بہ اُ بنائی، اُس ددے ایت داسے تفسیر کول چه د بقرة تہ غوا یا  
 غوے تہ دے مَراد بلکہ نفس بہیمیہ تر مَراد دے بنکارہ مطلب بہے دا  
 وی، چه خیل نفس بہیمیہ د عبادت او ذریعہ صنت پہ چارہ ذبح کبریٰ  
 یعنی مرے کبریٰ ہر کلمہ چه نشا سو پہ عبادت اور یا صنت سرہ د نفس سہی  
 ختمہ شی نذر روحانی ژوند بہ نصیب شی، او اصل قاتل یعنی خواہشات  
 نفسانی بہ پہ گو تہ کبری، د مطلب د اچہ د خواہشات نو مغلوب انسان  
 مرے دے، د غوا/ غوی تہ مطلب هغه نفس بہیمیہ دے، ا کومر چه د  
 خواہشات نو مرکز دے، ددے ذبح کول پہ ریاضت او عبادت سرہ ددہ  
 خواہشات مغلوب کول دی، چه هغه قاتل بولی، د ژوندی کید و مطلب  
 جسمانی تہ، بلکہ روحانی ژوند مَراد دے، (مترجم)

د تفسیر کول چه غوا/ غوے تہ دے ذبح شوے او تہ خولے  
 مقتول بیبا ژوند سے شوق او خیل قاتل تہ اُ بنودلو، نو دا تفسیر بالرائے  
 دے چه چو بت الحاد او زندیقیت دے،

کہ اصل واقعہ او ذابیت ظاہری معنی پہ خیل خائے صحیح اُ گبری اویا  
 د غے باطنی تفسیر اُ گری نوخہ بدیت تہ نشتنہ لکہ خنگہ چہ قاضی  
 بیضاوی پہ خیل تفسیر کجے دغه ذکر شوے اشارے د معرفت الہی د  
 نکتو پہ درجہ کجے نقل کبری دی:-

د تفسیر بالرائے قسمونہ امام سلو طی رح پہ اتقان کجے د ابن  
 النقیب رح نہ نقل کرچتہ دی:-

مَا تَحْصُلُ فِي مَعْنَى حَدِيثِ التَّفْسِيرِ: بِه شَرِيْعَتُ كَيْفَ دَمَعُ شَوِي تَفْسِيرُ نَجْهٍ  
 بِالرَّأْيِ حَسَنَةً أَوْ أَلِ أَحَدًا هَا: صُوْرَتُوْنَه دِي

د تفسیر د پاره د ضروری علومو  
 حاصلونہ بغیر تفسیر کول :-  
 ۱) د صفات باری تعالیٰ یاد مَقْطَعًا تو  
 یاد متشابھاتو تفسیر کول چه د هغه  
 علم اللہ سرہ خاص دے (۲) د خیل  
 غلطی قائم کرے شوے رائے د مضبوط  
 د پاره داسے تفسیر کول چه هغه د  
 خیل غلطی رائے تابع کبری، او هر دے  
 تہ کے دیماردا کازی، غلور د اچہ  
 بغیر دلیلہ دعویٰ اُ گری چه هم دا  
 مطلب یقیناً د اللہ تعالیٰ دے، پنجم  
 د اچہ د قرآن تفسیر پہ خیلہ خوبشہ

جلد ۱ ص ۱۳۳

او خواہش اُ گری:-

د ابول صور تونہ بہ تفسیر بالرائے کبن دا خل دی اپہ کومو چه د  
 دوزخ د سزا وعید را غلے دے، د لوی رنگ پہ تفسیر و لؤ کجے بہ ویر  
 کم دا بھوی، چه پہ دے نچو صور تو لؤ کجے بہ پہ خہ طریقہ داخل تہ  
 وی، العیا ذبا للہ:-

اقسام تفسیر:- ابن عباس رضی اللہ د تفسیر خلو ر قسمہ بنودلی دی

د اچہ صرف د عربی ژبے پہ خاص مہارت او د  
 هغه پہ قواعد و پیژند و معلومیدے شی (۲) هغه اعتقادی او عملی بنکارہ

احکام چه د تراوی الفاظو بہ آوری د سرہ معلومیدے شی، لکہ چه  
 فَأَعْلَمُ أَنَّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ سُوْرَه مَهْدِيَّةٌ ع: ہو شہ چه بغیر د اللہ بل معبود نشتنہ  
 أَنْبِيَا الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَالْبَقْرَةَ آيَةً ع: نوح قائموی او زکوٰۃ و رکوی



چہ داد عربو عوام ہم معلومونے شی اودے د پاره د عربی دباریکو ضرورت نہ وی اونہ پہ دے بانڈے دنہ پوہید و خہ عذر قبول دے، (۳۳) چہ صرف مجتہدین علماء پر پوہیزی او عموماً دے تہ تاویل و تیلے شی مثلاً د فقہی احکاموا استنباط بیان د مجمل تخصیص د عام او تقید د مطلق حقیقت لغویہ بانڈے حقیقت شرعیہ تہ ترجیح ورکول او حقیقت عرفیہ تہ پہ حقیقت لغویہ بانڈے ترجیح ورکول خوہلہ چہ پہ خلافے دلیل قائم نہ وی، لکہ وصل علیہم ط ان صلواتکے سکن لهن: چہ دلیل پہ معنی لغوی ستہ نو معنی عرفی بہ تر مطلب نشی اغتہ :-

(۳۴) غلور مرہغہ چہ د هغه علم الله سرہ خاص دے، لکہ د متشابہاتو د وخت د قیامت او درروح وغیرہ علم رالاتقان جلد ۱ ص ۱۱۷) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ كَيْتَمَّ د مذکورے آسانئی نہ مطلب دویم قسم دے لفظ د ذکر دے قرینہ دہ چہ یولخے هغه قرانی مضامین آسان کرے شوی دی چہ وعظ او نصیحت سرہ تروون لوی او هغه هم دغه دویم قسم دی امام زرکشی د التفسیر خوبن کریدے، او پہ دے تقسیم کینے علماء سرہ چہ کوم قسم خاص شوے دے هغه پہ عامہ اصطلاح کینے تاویل بللے شی خون تاویل محمود پہ دے لاندینی شراط و مفروض دے کہ دا سے نہ وی نو بیات تاویل مذموم او مخریف دے :-

(۳۵) د کومر ایت تاویل چہ کیبری هغه بہ دوپا ندینی آیت سرہ جوہر خوری (۳۶) دُر ستنی آیت سرہ بہ هم جوہر خوری (۳۷) دلغت پہ اعتبار سرہ د آیت پہ مطلب کینے د دے خائے وی (۳۸) د کتاب الله او سنت رسول نہ بہ خلاف نہ وی :- الاتقان جلد ۲ ص ۳۱۱ کینے وی :-

قَالَ قَوْمٌ مِّنْهُمْ الْبَغْوِيُّ وَالْكَرَائِيُّ التَّوِيلُ صَرَفُ الْآيَةِ إِلَى مَعْنَى مُوَافِقٍ لِمَا قَبْلَهَا وَمَا بَعْدَهَا تَحْتَمِلُهُ الْآيَةُ غَيْرَ مُخَالِفٍ لِلْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ :-

۱) تاویل د صحت بغوی او کراشی د شرطونہ نقل کریدی را، د ترومی ایت سرہ جوہر بنت (۳۶) دُر ستنی آیت سرہ جوہر بنت (۳۷) د کتاب الله او سنت سرہ مخالف

کیدل امام زرکشی د علامہ زمخشری نہ دانچم شرط ہم نقل کرے دے، چہ د دے تاویل او تفسیر نہ د قرآن پہ معجزا نہ بلاغت کینے خہ نقصان نہ پیدیزی، بلکہ اعجازی بلاغت پہ خیل خائے باقوی قال الزمخشری مِنْ حَقِّ مُفسِرِ كِتَابِ اللَّهِ الْبَاهِرِ وَكَلَامِهِ الْمُعْجَزِ أَنْ يَتَعَاهَدَ فِي مَدَائِهِ بَقَاءَ التَّعْظِيمِ عَلَى حُسْنِهِ وَالْبَلَاغَةَ عَلَى كَمَالِهَا ر البرهان جلد ۱ ص ۳۱۱ :-

(۳۸) د مفسر قرآن د پاره د اضروری دہ، چہ هغه د تفسیر پہ یولو لارو کینے دا خبرہ پہ نظر کینے ساقی چہ د قرآن د نظم ر عبارت خوبی او د قرآن د بلاغت کمال پھیل خائے پلے وی، دے نہ پنجم بشرط ہم معلوم شود علامہ زمخشری رائے بالکل صحیح دہ د قرآنی ایت اصلی مقصد د پاره پہ قرآنی تفسیر کینے اعجازی شان موجود دے کچرے معنی بدلہ شی او د خیلے خوبنے معنی اکرے شی نو د قرآنی تفسیر اعجازی شان پختہ شی او پہ قرآنی الفاظ کینے د نظم قرآنی او د سیاق سباق د ارتباط او د دلالت شان د دغه خانی معنی را ہو مبلو پہ ر جہ کمزورے شی، (۳۹) کتاب او سنت کینے چہ کوم بیان شوے دے هغه یونا قابل تقسیم آسانی حق دے نو د قرآن د کوم ایت چہ تفسیر کیبری نو دا بہ کتل بکاروی، چہ د تفسیر یا مطلب پہ بل خائے کتد قرآن یا سنت نبوی د مطالبوسرہ خو تکرہ نہ وی

x



کہ نگرا وہی نوداہہ ددے خبرے دلیل وی چہ ڈا تفسیرخپل خانی او تحریف  
 دے حتی یو د بل سرہ نہ تگرا ویری نو تفسیربہ ہم ہفہ صحیح دی چہ  
 پہ ہفہ کنے یو بل سرہ تگرا و تعارض نہ وی خو تعارض نہ مطلب حقیقی  
 تعارض دے ہسے خو ظاہری تعارض مضر حکم ندے چہ ہفہ پہ قرآن  
 کنے غور کولو سہ ختمیری، ہم دغہ وجہ دچہ ڈھرایت پہ تفسیر کنے  
 ڈہ مفیسر نظر دپہ ہتول کتاب او سنت وی دے ڈپارہ چہ ڈہفہ تفسیر  
 ڈ مجموعی کتاب او سنت نہ خلاف نشی، دارنگ ڈ خیر القرون (یعنی صحابہ  
 تابعین او تبع تابعین چہ ڈ قرآن ڈ پوھے یوغنہ او ممتاز، برخ لری) ڈ  
 تفسیرونو ڈ مجموعی روح پچہر ستنے کوم تفسیرخلاف وی نو ہفہ بہ  
 تحریف وی او ڈ قبکولو قابل بہ نہ وی، البت کچرے یوما ہر مفیسر دتفسیر  
 ڈ شراطلو پہ رہنرا کنے داسے مطالب قرآنی بیان کبری، چہ سلفونہ وی  
 بیان کبری خود ہفہ خلاف کے ہم نہ وی کہے، نو ڈ داسے معارف  
 قرآنیہ و دروازہ ڈر سٹو خلقو ڈ پارہ بندہ ہم ندہ او پہ قرآن  
 ڈ صحیح غور او فکر پہ زور ڈ معارف و اسرار و استخراج کار بہ تزیامتہ  
 جاری وی، پہ حدیث شریف کنے راجی، لا ینکلی عجاہبک؛ ڈ قرآن  
 عجیبہ مضامین نہ ختمیری ڈ دے متعلق ڈ امام شافعی رح ارشاد دے  
 جَمِيعُ مَا تَقُولُهُ الْأُمَّةُ شَرْحٌ لِلسُّنَّةِ  
 وَ جَمِيعُ السُّنَّةِ شَرْحٌ لِلْقُرْآنِ وَ  
 جَمِيعُ الْقُرْآنِ شَرْحٌ لِأَسْمَاءِ الْحُسْنَى  
 وَ صِفَاتِهِ الْعُلْيَا : یا شرح دہ او قدآن ڈ اللہ تعالی ڈ اسماء  
 حسنی او ڈ صفات عالیہ و شرح دہ : او ددے اسرار و متعلق ڈ حضرت  
 ابن مسعود رضہ ارشاد دے :  
 قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ مَنْ أَرَادَ الْعِلْمَ : خُوكَ چہ علم غواری نو ڈ قرآن

فَيْشُورُ الْقُرْآنَ فَإِنَّ فِيهِ عِلْمٌ : د مضامینو لیتون ڈ ان کبری حکہ  
 اکا و لاین و الآخرین رر و اہ : چہ پہ دے کنے ڈ اولینو او آخرینو  
 البیہقی فی المدخل : علم دے مراد اصول دعلم دی  
 او ہر پہ دے بارہ دار شادات ڈ باری تعالی دی، تَبَيَّنَتْ لِكُلِّ شَيْءٍ  
 تَفْصِيلاً لِكُلِّ شَيْءٍ، غرض داچہ ڈ دین ہتول اصول پہ قرآن حکیم  
 کنے موجود دی او پہ فیضان الہی سہ ڈ اللہ تعالی پہ خاص بند کا نو ڈ  
 قرآن نہ ددین اسرار پرانے کیزی ددے فیضان ڈ کر پہ روح المعانی  
 جلد علی گوری، دے قسم فیوضاتو تہ تفسیر اشاری و بیلے شی  
 ڈ باطنیہ و پہ تفسیر اشاری کنے چونکہ ڈ ظاہری معنی انکار دے پہ دے  
 وجر ہفہ مردود دے، ڈ اهل السنة صوفیہ و چہ کوم اشاری تفسیری  
 کبری دی پہ ہفہ کنے آہم خلود دی، تفسیر نیشا پوری، تفسیر الا لوسی،  
 المتوفی سنہ ۱۲۰ھ تفسیر التستری سہل بن عبد اللہ التستری المتوفی  
 سنہ ۳۱۳ھ و لم یتیم (یعنی پورہ نہ دے) او تفسیر دمی الدین بن  
 عربی المتوفی بد صنف سنہ ۲۰۰ھ دا ہتول صاحبان د قرآن ظاہری  
 معنی تسلیم کولو نہ، پس اشاری تفسیر و نہ کوی چہ ڈ ہفہ متعلق ڈر کنے  
 پہ برہان کنے لیکنی :  
 كَلَامُ الصُّوفِيَّةِ فِي تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ : د صوفیہ و کلام تفسیر نہ دے بلکہ  
 قِيلَ لَيْسَ بِتَفْسِيرٍ وَ إِنَّمَا هُوَ مَعَانٍ : ہفہ واردات او وجدانیات دی  
 وَ مَوَاجِدًا يَجِدُونَ عِنْدَ التَّلَاوَةِ : چہ ہفوی ڈ تلاوت پہ وخت  
 محسوسوی بن الصلاح پہ خیلہ فتاوی کنے لیکنی :  
 وَ جَدَّتْ عِنْدَ الْأَمَامِ أَبِي الْحَسَنِ الْوَاحِدِيِّ : ما ذابوا الحسن الواحدی  
 أَنَّهُ قَالَ صَنَّفَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السَّلْمِيُّ : نہ معلومہ کرہ ہفہ او بیلے  
 حَقَائِقُ التَّفْسِيرِ فَإِنْ كَانَ اعْتَقَدَ أَنَّهُ تَفْسِيرٌ : چہ عبد الرحمن السلمی

x



فَقَدْ كَفَرَ قَالَ ابْنُ الصَّلَاحِ أَنَّهُ لَمْ  
 يَذْكُرْهُ تَفْسِيرًا أَوْ لَا ذَهَبَ بِهِ  
 مَذْهَبُ الشَّرْحِ لِلْكَلِمَةِ فَإِنَّهُ لَوْ  
 كَانَ كَذَا لَكَ كَانُوا قَدْ سَلَكُوا مَسَلَكَ  
 الْبَاطِنِيَّةِ وَإِنَّمَا ذَلِكَ مِنْهُمْ ذِكْرُ  
 نَظِيرٍ لِيَأْوِدَ بِهِ الْقُرْآنُ فَإِنَّ النَّظِيرَ  
 يُذَكَّرُ بِالنَّظِيرِ

حقائق التفسیر لیکلے دے کچرے  
 ہغہ دا تفسیر گنری نوکا فردے  
 ابن الصلاح فرمائی چہ ہغوی دا  
 ک تفسیر پہ توگہ نہ دے ذکر کرے او  
 نہ تے دغہ لفظ تشریح گنری، کچرے  
 دا بے نو دا باطنیت دے،  
 دا خو یو لگے د قرآنی مدلول نظیرے

ذکر کرے دے، حکم چہ یونظیر نہ بل نظیر یا دپزی:

دے اقوالو نہ معلومہ شوہ چہ صوفیہ دا سے قسم تفسیر نہ بولی بلکہ د  
 قرآنی مقاصد و نظیر بیا: ہغوی او دے سرہ د باطنیہ و او د صوفیہ و  
 د تفسیر بیلتون دا علوا و ل د قرآن د ظاہر نہ انکار کوی لیکن صوفیہ  
 د قرآن ظاہری معنی مفلونہ بعد دا سے قسم بیان کوی، بہ منا اهل

العرفان جلد ۱ ص ۵۵۵ کہنے دی:

وَمِنْ هُنَا يُعْلَمُ الْفَرْقُ بَيْنَ  
 تَفْسِيرِ الصُّوفِيَّةِ الْمُسَمَّى بِالتَّفْسِيرِ  
 الْإِشَارِيِّ وَبَيْنَ تَفْسِيرِ الْبَاطِنِيَّةِ  
 الْمَلَاحِدَةِ فَالصُّوفِيَّةُ لَا يَمْتَعُونَ  
 إِرَادَةَ الظَّاهِرِ بَلْ يُحْضِرُونَ عَلَيْهِمْ  
 وَيَقُولُونَ لَا بَدَمِنَهُ أَوْ لَا ذَمَّنْ  
 إِذْ عُلِيَ فِيهِمْ أَسْرَارُ الْقُرْآنِ وَ  
 وَلَمْ يُحْكِمِ الظَّاهِرُ كَمَنْ إِذْ عُلِيَ  
 بَلُوغَ سَطْحِ الْبَيْتِ قَبْلَ أَنْ  
 يَجَاوِزَ الْبَابَ

دے خاکے نہ د صوفیہ و د تفسیر اشاری  
 او د باطنی ملحدینو د تفسیر فرق  
 معلوم شو، صوفیہ د ظاہری معنی  
 انکار نہ کوی، بلکہ د ہغے ترغیب و رکوی  
 او وائی چہ دا دیرہ ضروری دے، حکم  
 چہ د ظاہری مراد د پختگی نہ بغیر  
 د قرآن پہ اسرار و د پوہ دعو  
 دا بے دے لک چہ خوک د طوی ا لری  
 چہ پہ دروازہ د ننو تو بغیر حما  
 د نمنہ کورتہ لارم

صاحب د منا اهل د تفسیر اشاری قبلو لو د پار لا پنچہ شرطو نہ بیا کریدی  
 (۱) ظاہری معنی د قرآن خلاف نہ وی۔

(۲) دادعوئی د ہر نہ وی چہ معنی مراد کا یولگے معنی اشاری دہ نہ چہ  
 معنی ظاہری۔

(۳) د قرآنی الفاظو د پیر لے تاویل د نہ وی چہ د الفاظو عربی حیثیت  
 د ہغے خلاف وی۔

(۴) تفسیر اشاری د د شرع او عقل مقابل او معارض نہ وی۔  
 (۵) اشاری مضمون د پہ شرعی دلیل مضبوط او مؤید وی۔

مناهل العرفان جلد ۱ ص ۵۴۵ بانڈے امام ابن تیمیہ رح د قرآن  
 ہر ہغہ تفسیر غلط بنودے دے چہ د صحابہ و او د تابعینو د تفسیر نہ  
 خلاف وی، اصول التفسیر کہنے لیکي:

وَفِي الْجُمْلَةِ مَنْ عَدَلَ عَنْ مَذَاهِبِ  
 الصَّابَةِ وَالتَّابِعِينَ وَتَفْسِيرِهِمْ  
 إِلَى مَا يَجَالِفُ ذَلِكَ كَانَ مُحْطًا فِي  
 ذَلِكَ بَلْ مَبْتَدَأَ عَالِمًا لَيْسَ لَهُمْ  
 بِتَفْسِيرِهِ وَمَعَانِيهِ كَمَا أَهْلُهُمْ  
 بِالْحَقِّ الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ بِهِ رَسُولًا  
 آتَمَى :-

ہر ہغہ تفسیر چہ د صحابہ و  
 او تابعینو د تفسیر نہ خلاف وی  
 نو دے مفسر پہ غلطہ دے  
 بلکہ بد معنی دے، حکم چہ د قرآن  
 پہ تفسیر او د ہغے پہ معنودوی دیر  
 بنہ پوہ وونکہ خنکہ چہ ہغوی د  
 حضور علیہ السلام د را وری شوی حق

دیر زیات عالمان و:

امام سیوطی رح پدا نقان جلد ۱ ص ۵۴۵ کہنے ہم دے پہ بار کہنے لیکي  
 وَهُوَ نَفِيسٌ جِدًّا چہ د ادیرہ قیمتی او اعلیٰ خبرہ دے لیکن دے سرہ  
 لیکي چہ د صحابہ و او تابعینو د سند د صحت تحقیق پکار دے حکم  
 چہ پہ دے قسم روا یا تو کہنے ضعیف او موضوعی ہر موجودی ہر دغہ



يَا اِلٰهَ عُلَمٰمٍ فِيْ خَفَاٍ رَفَعَ الْبَارِيْ اِبْتَدَا جِلْدَاوَلِ يَعْنِيْ بَلْ نَهَيْتَ خَدَّ  
بنودل، دادوحي لغوی معنی دی، اوددے شرعی معنی اِلَّا عُلَمٰمٍ بِالْشَّرْعِ  
یعنے صرف شرعی احکام بنودل وحی دہ۔ دوحی لغوی، درے قسم دی

۱) فِطْرِي ۲) اِيْجَادِي ۳) عِرْفَانِي

**فِطْرِي** لکہ د خدائے پاک پہ الہام د تودو مجوگین جوہر ول  
اوپہ ہفے کہنے شہد جمع کول د غہ رنگے د تودو حیوانان  
کارنئے خود اقسام وحی صرف حیوانان تودو رخنارو و خارو) د پارہ وی، پہ  
قرآن کو پیر کہنے دی :

وَاَوْحِيْ رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ اِنِ اتَّخَذِيْ مَوْبِنًا شَهِدًا مَّجْمُوْمًا بِهٖ وَحِي  
مِنَ الْجِبَالِ بَيُّوْتًا رَّسُوْمًا النَّحْلِ اِيْتًا ۱۱۳ فِطْرِي سِرہ ا بنودل چہ تاسو

پہ غرو نو کہنے گبیونہ جوہر کپری

**اِيْجَادِي** لکہ دیورپ سائنسدان چہ یوآرخ تہ مخہ کپری او  
ہفے دیارہ کوشش کوی تودد غہ مطلوب خیز صورت

اونقشہ اللہ پاک ددہ پہ ذہن کہنے راوی اودغہ خیز بیا جوہر شی، مثلاً  
ہر وہمی سری ہوائی جہاز جوہر بول غو بننہ ہفے اول ڈالوہیکے شکل تودو  
لید لے د یوآلو تونکی خیز شکل ئے پہ خیال کہنے راو سنوا و کارئے پر  
شروع کپرو بخرجے ئے کولے او تکلیفونہ اوتنا و تونڈے برداشت کول تودد  
چہ قدرت د آلونکے مکملہ نقشہ ددہ پہ ذہن کہنے واچولہ، د موجد  
کارخپل ذہن متوجہ کول و او د خدائے کار د مطلوب خیز نقشہ اچول  
دا ہفہ وحی او الہام ددے چہ عاموانسانان تونہ کپری ہفہ د کافرو لے  
نہوی:

كَلَّا تَنْبَغُ هُوَ لَآءٌ وَهُوَ لَآءٌ مِّنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْضُوْرًا  
یعنی مؤمن او کافر دو اپہ کوشش  
کوی نومونڈہ ہفہ مدد کو و ستا

سورہ بنی اسرائیل آیت ۱۷۱ | د خدائے بخشش او فیض پہ چا بند ددے  
دا قسم وحی عاموانسانان تودد پارہ خاص دہ اگرچہ ہفہ کافر ہم وی:

**عِرْفَانِي** دریم قسم وحی عرفانی دہ چہ اولیا و سرہ خاص دہ  
ہلہ چہ یوولی د شریعت پہ تابعداری او پہ ریاضت سرہ

ذکرہ صفاتی بیاموی نو پہ، دہ بانڈے خاص علوم د الہام پہ ذریعہ  
د اللہ د طرفہ وار د پیری چہ ہفے تہ قرآن اشارہ کوی:

وَالَّذِيْنَ جَاهَدْنَا وَاٰمِنَّا كَتَبْنَا لِيْهِمْ ذِكْرًا مِّنْ قَبْلِ هٰذَا وَلَئِنْ لَّمْ يَرْاِ الْآيٰتِ  
سُبُلَنَا لَرٰسُوْمًا مِّنْ عِنْدِنَا ۱۱۴ اللہ پہ فرمان برداری کہنے محنت کوی  
نومونڈہ پہ ہغوی د ہدایت خاص لارے پرا نیجو:

د دے ہدایت مطلب الہامی معارف دی چہ د ہدایت ایسانی زیوا  
دی، حکمہ چہ ایسانی ہدایت خود محنت کولونہ ورا ندہ ہم حاصل دے  
دادرے وارہ قسم الہام پہ لغت او پہ معنی عامہ کبی وحی دہ دا حیوان  
انسان اولیا و کراموتہ کیدے شی اگرچہ دمر تہ توفیق د پکتن ہفہ دے  
چہ کور ماورپانڈے بیان کپرو او دا وحی یوآئے د پیغمبران تونہ دہ  
بلکہ د پیغمبران وحی خاص وحی شرعی دہ:

**وحی شرعی**

خلورم قسم شرعی دہ چہ انبیاء علیہم السلام سرہ خاص دہ  
خوہر نبی ولی ہم وی نو ہفہ ترو حی عرفانی ہم کپری چہ د ہفے نو  
حیت دوحی شرعی دے، چہ د قانون او احکام و حیثیت لری۔ بخلاف د  
ولی دوحی عرفانی چہ ہفہ قانونی حیثیت نہ لری او دا د علم کلام یو  
عامہ مسئلہ دہ: وَاللّٰهَامُ لَيْسَ بِحُجَّةٍ عِنْدَ الشَّرْعِ: یعنے د ولی  
الہام قانون شرعی نشی جوہر ہے۔ دوحی شرعی حقیقت دادے  
چہ د اللہ د جانبہ د فرشتے پہ واسطہ یا بیغ پہ نیغہ پہ خوبیا پہ



۱) د یو جسم په یو مکان کېنې لکه او کیدل لکه  
 نَزَلَ الْأَمِيرُ الْمَدِينَةَ : (امیر په ښار کېنې بکا و شو)  
 رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُّبَارَكًا : ترجمه : اے خدایه ما د برکت  
 سورة مؤمنون آیه ۲۳ : وَاللَّهُ خَالِعٌ يُنَزِّلُ السَّمَانَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مَّأَبًا رَاكِبًا : مؤمنان د آسمان د برکت او برکات لکه  
 ۲) د یو جسم باندې نه لاندې را تلل، لکه  
 وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَارَكًا : مؤمنان د آسمان د برکت او برکات لکه  
 کړی دی :

د قرآن حکیم الفاظ د جسمیت او مکانیت نه بهر د پاک (دی په دې وجه  
 د نزول قرآن مطلب اعلام رښودل) دے مطلب دا چه قرآن په فریدم  
 د فریسته رسول علیه السلام نه ښودل دا نزول قرآن دے او په  
 دے تعبیر نزول (کښ د قرآن د شان لوی ښکاره کول مقصود دی  
 (مناهل العرفان جلد ۱ ص ۳۳) چه انسان ته د لور مقامه پر خیز  
 را غلے دے، یا قرآن باندے د نزول اطلاق په دے اعتبار دے چه  
 جبریل علیه السلام د لور مقامه په زمکه را کو ز شو دا خو حقیقت  
 دے نو په دے واسطه قرآن ته هم نزول منسوب شو.

(۳) د یمه معنی د نزول دا هم ده چه پخپله خو یو خیز را کوڅ نه شو  
 خوا سباب ته د عالم بالا سره تړون لری چه اراده الهی هم کیدای شي  
 یا آسمانی تاثیرات او هم په دے اعتبار سره اُسپنه خارووا و انسانی  
 لباس د پارده هم قرآن د نزول لفظ استعمال کړی دے.  
 وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ لِّدُنَا : مؤمنان سپنه را کوڅه کړه چه د هغه  
 وَصَلَفٌ لِلنَّاسِ : سورة الحديد آیه ۲۵ : وَذُجَّجَ سَامَانَ هَمَّ جَوْرِي يَزِي  
 وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ : مؤمنان ستاسو د فاندے د پارده  
 أَشْرَاحًا وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يَأْوِي : خارووا ته جرے را کوڅه کړی دے

سَوَاءٌ تَكْمُرُ، سورة الاعراف آیه ۱۷۰ : مؤمنان را کوڅه کړه چه د هغه  
 په اغوستو ستاسو د حیا حایونه پرده شي،  
 د دے درے وار و خیزو نوا سباب آسمانی وی تودے د پارده هم د  
 (نزول) لفظ استعمال شو :-  
 نزول نه بیا دوه نور لفظونه، انزال او تنزیل جوړی، (۱) تنزیل  
 په وار وار را کوڅیدو ته وائی، او انزال په وار وار او په یوځل را کوڅیدو  
 د پارده استعمالیږی، لکه چه عذاب د پارده هم د دے استعمال شو :-  
 دے :-

إِنَّمَا نُنزِلُكَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ : مؤمنان په دے کلی د آسمان نه عذاب  
 مِنْ سَمَانٍ مِّنَ السَّمَاءِ : سورة منکوت : نَزَلُوا نَكِيحًا  
 آیه ۳۳ :  
 ښکاره خبره ده چه عذاب په یوځل نازل شویدے. او قرآن په  
 وار وار د دے د وار د پارده در انزال) لفظ استعمال شو، نورمانی  
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ : توعه خوبی د هغه الله دی، چه په  
 الْكِتَابِ (سورة كهف آیه ۱) : خپل بند دے دا کتاب نازل کړو  
 د مفردات امام مراغب ص ۳۰۰

د قرآن درے تنزلات

۱) نزول اول : د بارگاه خداوی نه لوح محفوظ نه نزول، چه هغه  
 دے آیت لیکه ذکر دے :- بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ فِي  
 لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ سورة البروج آیه ۲۲، ۲۱ :  
 ۲) دویم نزول : د لوح محفوظ نه د لاندینی آسمان د بیت العزة  
 مقامه نه نزول چه په سورت د خن سورت  
 قدر او سورت بقره لیکه ذکر دے :-



اودویم کرت دَرُومبی آسمان پہ بیت العزت مقام کئے اودریم کرت  
 نزول سے پہ واروار پہ حضور علیہ السلام اُشوا، نور آسمانی کتابوں  
 پہ یوحنا پہ کتابی صورت کئے نازل شوی دی دَقْران دوارہ قسمہ ریپو  
 خُل، پہ واروار نزول دابنائی چہ دَحْدائے حکمت فرستوتہ را  
 بنود و، چہ دا آخری کتاب دے، یارُومبی آسمان تہ دَنار لولومطلب  
 ذہبی علیہ السلام شوق زیاتنول وور، حکم چہ دَحْوَجے شے رانزدے کیدل  
 شوق نورہم زیاتنوی، یاد احکمت دوچہ دَقْران د مکمل حفاظت  
 یقین راشی اوشک شبہ بالکل خترشی (مناہل العرفان جلد  
 ص ۳۶ تا ۴۰)

دَاحقردا خیال دے، چہ دَقْران دحفاظت مکمل انتظام کول پہ دے  
 وجہ مقصود ووجہ دا آخری کتاب دے، یوحنا دعمومی انتظام پہ صوت  
 کئے قرآن پہ لوج محفوظ کئے محفوظ کرے شوچہ د حکومت الہیہ  
 مرکزی محافظ خانہ دہ - دویم خُل پہ بیت العزت کئے د آسمانی حفاظت  
 انتظام اُشوا ودریم خُل دنبی م پہ زبرہ نازلید سرہ د زمینی حفاظت  
 انتظام اُشوا، پہ خلورم خُل دامت پہ سینو ددے دحفاظت انتظام اُشوا  
 لکہ فرمائی: اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ اِنَّا لَهُ لَحٰفِظُوْنَ رِسُوْرَةُ الْحِجْرٰی اِیْدُوْ  
 وینحوم خُل د حضرت ابوبکر، عمر و عثمان رضی اللہ عنہم اجمعین پہ ذریعہ  
 تحویر پہ صورت کئے ددے دحفاظت انتظام اُکریے شوپہ زبرہ وور  
 بے خبرہ اچوونکے اوپہ سینو کئے محفوظ کوونکے یوائے اللہ دے،  
 جبرائیل علیہ السلام قدآنی الفاظ خٹکے حاصل کرل،  
 صحیح خبر د اده چہ جبرائیل علیہ السلام اللہ نہ قرآن واورید واور  
 دے الفاظ پئے حاصل کرل، لکہ خٹکے چہ بیہقی د اِنَّا نَزَّلْنَا لَنْہ، بہ تفسیر  
 لیکلی دی اوددے تاہید د طبرانی ہفہ حدیث شریف دے چہ د

اِنَّا نَزَّلْنٰہُ فِی لَیْلَةٍ مُّبٰرَکَةٍ ۝ ہم موبن داپہ مبارکہ شبہ کئے نازل  
 سورہ دُخان ایتہ ع : کپے دے،  
 اِنَّا نَزَّلْنٰہُ فِی کَیْلَمَۃِ الْقَدْرِ ۝ ہم موبن داپہ شبہ دقدر کئے  
 سورہ القدر ایتہ ع : نازل کپے دے،  
 شَهْرَ رَمَضَانَ الَّذِیْ اُنزِلَ فِیْہِ ۝ دَرَمضان میاشت ہفہ دہ پہ کومہ  
 الْقُرْآنُ (سورہ البقرہ ایتہ ع) ۝ کئے چہ دقرآن نازل کپے شوپہ دے  
 ددے دوارہ ورنزول مطلب پہ یوحنا نازلیدل دی، شبہ دقدر اوشبہ  
 مبارکہ دوارہ لودی اویر رمضان شریف کئے دی نوایتونو کئے ہیج تعارض  
 نشہ لکہ خٹکے چہ مستدرک، حاکم اوسانی اوبیہقی ہم دا بن عباس  
 نہ نقل کپری دی۔

(۳) دریم نزول د جبریل علیہ السلام پہ واسطہ  
 د نبی علیہ السلام پہ زبرہ مبارک شویدے، لکہ

فرمائی اللہ جل شانہ  
 نَزَّلَ بِرُوحِ الْاَمِیْنِ عَلٰی قَلْبِکَ ۝ دَارُوح الامین ستا پہ زبرہ راکوز کپے  
 لَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُنذِرِیْنَ ۝ بَلِیْسَانَ  
 عَرَبِیٍّ مُّبِیْنٍ ۝ سورہ الشعراء  
 آیتہ ۱۹۳ تا ۱۹۵

دانزول تقریباً پہ دروینت کالہ کئے مکمل شو، دلته داشبہ کول بے خایہ  
 دی چہ د نبی علیہ السلام پہ زبرہ مبارک دقرآن دنزول مطلب داچہ صرف  
 معانی پہ نازل شوی وی الفاظ بہ نہ وی نازل خٹکے چہ دقرآن ربلِیسان عربی  
 مُّبِیْنٍ ۝ الفاظ داکواھی وکوی، چہ دقرآن الفاظ ہم نازل شوی وو،  
 حکم چہ الفاظ دزبان رڑبے وی،  
 قرآن دوا کرتہ پہ یوحنا نازل شویدے اول کرت پہ لوج محفوظ کئے او



نوا س بن سمان رضی اللہ نہ تے مرفوعاً نقل کرے دے :-  
 اِذَا تَكَلَّمَ اللهُ بِالْوَحْيِ اخَذَتِ السَّمَاءُ  
 رَجْفَةً شَدِيدَةً مِّنْ خَوْفِ اللهِ فَاِذَا  
 سَمِعَ اَهْلُ السَّمَاءِ صَفِقُوا وَخَرُّوا  
 سُجَّدًا فَيَكُوْنُ اَوَّلُهُمْ يَرْفَعُ رَاْسَهُ  
 جِبْرَائِيْلُ فَيَكَلِّمُهُ اللهُ بِوَحْيِهِ مَا ارَادَ  
 فَيَنْتَهِي بِهٖ حَيْثُ اَمَرَ : : :  
 راہ چت کرمی نوا اللہ تعالیٰ دوحی کلام ہفہ سرہ اگری چہ کوم خائے نہ  
 ورتہ حکم اشی ہلتہ د خدا تے وحی ارسوی :-

د جبرائیل علیہ السلام دوحی حاصلو یوغیبی معاملہ دہ بہ ہفہ  
 کئے درائے خہ خدے نشتہ لہذا ادا صورت د تلو نہ نہایات غور  
 دے ، پہ مناہل العرفان جلد ۱ ص ۱۱۱ کئے اللہ تعالیٰ نہ د جبرائیل  
 بیغ پہ بیغہ رو حانی حصول او دلوح محفوظ نہ حاصلو ہر ذکر دی  
 دقران تازل شوی الفاظ کلام د انسان پہ ذہن کئے وی بیائے  
 پہ ثبہ د الفاظو پہ شکل کئے ادا کو  
 داکلام کہ کرو پونہ خلق ہروائی نو دغہ رومی کس کلام بہ بلے شی  
 مثلاً کو امر و القیس قصیدہ یا دحریری مقامات چہ خوک ہر لول  
 اووائ نو دابہ ہر د امر و القیس او دحریری کلام گنر لے شی ، دغہ د  
 اللہ تعالیٰ خپل کلام د قرآنی الفاظ پہ شکل کئے ظاہر کرو بی جبرائیل  
 علیہ السلام اوستو حضور علیہ السلام اوستو پہ اربونو انسانا  
 اوستو اولوی بہ تے مگر کلام بہ د اللہ گنر لے شی نہ چہ د جبرائیل علیہ  
 یا د محمد علیہ السلام پہ قرآن کئے دی رحتی یسمع کلام  
 اللہ اوبلسان عربی مبین دہنہ بنکارہ ثابت پری چہ د

لفاظ د اللہ د جانبہ دی ، او د اذ اللہ کلام دے ، کچرے مضمون دیوزید  
 وی او د دغے مضمون اذ اپہ الفاظو د بل (عمر و) وی نو دے نہ بہ د زید  
 کلام نہ بلکہ د عمر و کلام و بیٹے شی پہ دے ، وجہ د قرآن الفاظ او معنی  
 دوارہ د اللہ د جانبہ دی او قرآن لہ ہم دے ذات ترتیب  
 کچرے دے ، موبن نور زیات د خبرو پہ ولو نو کئے خان نہ تسکو و حکہ  
 چہ خہ دیرہ فائدہ تے نشتہ ، پہ مناہل العرفان کئے داپور اتہ ذکر  
 مضمون شبتہ دے :-

دقران ، سدت او د حدیث قدسی بیلتون

مام سیوطی رحمہ اللہ د امام جوینی نہ نقل کریدی ، چہ د قرآن  
 لفاظ او معنی دوارہ د جبرائیل علیہ السلام پہ واسطہ د اللہ تعالیٰ  
 د جانبہ نازل دی او د حدیث مضمون د اللہ د جانبہ دے مگر الفاظی  
 د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دی ، اتفاق جلد ۱ ص ۱۱۱ او حدیث  
 قدسی بہ ہفہ وی چہ الفاظ تے ہم د اللہ د جانبہ وی لیکن معجز نہ وی  
 ونہ د ہفہ د الفاظو پہ تلاوت ہفہ ثواب حاصل پری کوم چہ د قرآنی  
 الفاظو پہ تلاوت حاصل پری او نہ پے منحج کئے د دے لوستہ کیدیشی  
 مناہل العرفان فی علوم القرآن جلد ۱ ص ۱۱۱

د آحقر پہ رائے کئے د حدیث نبوی او حدیث قدسی دوا لہر مضمون  
 د اللہ د جانبہ دے لیکن د حدیث نبوی نسبت اللہ تعالیٰ نہ کول  
 معنوی دی ، مطلب د جانبہ د اللہ خو مضمون دے لیکن پہ بنکارہ  
 الفاظو کئے تے نسبت اللہ تعالیٰ نہ نہ دے شوے مگر د حدیث قدسی  
 نسبت پہ بنکارہ الفاظو کئے اللہ تعالیٰ نہ کول حکہ ضروری دی چہ دا  
 د اللہ تعالیٰ حکم او امر دے او ہم پہ دے وجہ د حدیث قدسی الفاظ  
 بل لول اوروایت بالمعنی جائز نہ دے او د حدیث نبوی جائز دے



خوبہ شرط دے چہ اصل معنوی کے فرق را نشی ہمدغم  
 وجہ دہ چہ حدیث قدسی تہ کے حدیث اوتیل چہ الفاظ نبوی د  
 پارہ دار حدیث خاص دے (قدسی) لفظ زیاتے د بکارہ نسبت پر  
 وجہ شوے دے چہ حدیث نبوی نہ د دے زیات اہیت او  
 خصوصیت ثابت شی، واللہ اعلم :-

### دوہی دنازید و قسمونہ

دوہی نازلیدل بہ یا پتہ ذریعہ د فرینتے دی یا بیخ پہ نیغہ د اللہ د  
 جانبہ

### دروہی قسم بیادریے قسمہ دی

۱۲) وحی متصلی ۱۲) وحی تمثلی ۱۳) وحی روعی  
 ۱۲) وحی متصلی کہے جبرئیل علیہ السلام پہ خیل اصل حقیقت (ملکیت)  
 باندے قائم وی او وحی راوری چہ پہ حدیث د بخاری کہے دے تہ دیوار  
 سختہ وحی ویلے شوے دہی فرمائی (وہو اشدک علی) داشتات پر دے  
 وجہ دے چہ بشریت او ملکیت دوارہ یوحائے کیدل دیروے پیتے حکہ  
 دے چہ فرینتہ او انسان یوجنس نہ دے او بلہ وجہ دے دادہ چہ  
 نبی علیہ السلام د بشریت نہ ملکیت تہ عروج اگری گویا کن دوارہ  
 حضرت جبریل او حضور علیہما السلام فرشتے خیل منیع کہے یو  
 جائے شی اودا حکہ پیتے دے چہ گویا کہے د حضور علیہ السلام جنس  
 بدل شی د بشریت نہ ملکیت تہ اودا خہ آسان خبرہ نہا :-

۱۳) دوہی وحی تمثلی دہ چہ جبرئیل علیہ السلام د انسان پہ شکل کہے  
 راوری پر دے صورت کہے حضرت جبرئیل علیہ السلام د ملکیت  
 بشریت نہ تنزل اگری اود و وہم جنس یوحائے کیدل خہ پیتے نہ جنس  
 دادوارہ قسمہ وحی او دروہی قسم وحی شدت د بخاری پہ ابتدا کہے د

او قرآنی وحی عموماً پہ دے دو طریقہ غلط دہ :-

۱) دریم قسم وحی روعی دہ : چہ جبرئیل علیہ السلام وحی پہ خبرا ہ  
 مبارک د نبی علیہ السلام د اللہ پہ حکم نازلہ کہی او د حضور علیہ  
 السلام د آوری د ور پہ غوب و مبارکی ہنے سہا خہ تعلق نہ وی :-  
 (اخرجہ احرکم)

### د بالذات رینغ پہ نیغہ) وحی دوہی قسمہ دی

۱) پہ ویسہ لکہ د معراج پہ شپہ د اللہ د جانبہ بیغ پہ نیغہ (بلا واسطہ)  
 پہ وحی شوے و ا :-

۲) یا پہ خوب کہے لکہ د حضرت معاذ رض پہ حدیث کہے دی :- آتانی رینغ نقال  
 نیرم یخصم الملک الا علی، یعنی خوب کہے ماتہ اللہ تعالیٰ راغے اووے  
 یومائیل چہ د عالم بالا فرینتے پہ خہ کہے بحث کوی (اتقان جلد ۱ ص ۱۲۵)

## پنجم فصل

### د قرآن جمع کول او د ہنغ تدوین

قرآن د خالق کائنات اخری کتاب دے، حکم اللہ تعالیٰ د دے د  
 محفوظ ساتلو مکمل انتظام اگری و عالم بالا کہے تے پہ لوح محفوظ  
 بیت العزت کہے محفوظ کروی او پہ زمکہ تی د دے د حفاظت دوہی قسمہ  
 نظام اگری، یو حفاظت صداری، چہ د نبی علیہ السلام او د امت پر زرو نو  
 د ماغون کہے تے محفوظ کروی، چہ د قرآن پچیلہ ذکر کہیدی پہ بخاری  
 د ابن عباس رض نہ منقول دی، چہ د قرآن د نازلید او پہ وخت بہ  
 جبریل علیہ السلام سہ سہا حضور علیہ السلام لوستہ او تلاوت کولو  
 قرآنی وحی محفوظہ شی نو د آیت نازل شو :-



لَا تُحَرِّكُ بِهِ لِسَانَكَ لِتُجِبَلَ بِهِ ۖ ذُرِّيذًا مِمَّنْ لَوْ كَانُوا يَدْرُسُونَ ۚ  
إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ۚ **سورة** ۚ خِطْبَةٌ بِهَا مَثَلُ خَيْرٍ مِمَّا يَحْكُمُونَ ۚ  
الْقِيَامَةَ آيَةً ۚ **سورة** ۚ ذَمُّهُ دِي دَرِّ جَمْعِ كَوْلِ سِتْنَا سِينَةٍ  
كِنْتِ اُولُو سِتْلٍ سِتْنَا پَهْ ثَبَه ۚ ۚ ۚ ۚ

دے نہ پس بہ دوی علیہ السلام پہ چپہ خولہ دَ قُرْآنِ وَحی آوریدہ او ہم  
د غسے بہ ئے یا دیدالہ او نور و خلقتہ بہ بی رسولہ دارنگ د قُرْآنِ د حِفْظِ  
ذمہ واری یو بل خائے کینے الله بچیلہ افسیتہ دہ ، فرمائی ، سَتَقَرُّوا رِجْ  
فَلَا تَنْسَى : موبن بہ تانہ (قُرْآن) لَوَلُو بیا بہ تانہ ہیریری  
د اُمت پہ سینو کینے د قُرْآنِ مَحْفُوظِ کولو ذکر ہُم قُرْآنِ کینے شتہ فرمائی  
بَلْ هُوَ آيَةٌ بَيِّنَاتٍ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ ۚ ذَقُرْآنِ سِنَا دَا اِنْتُونِ  
دوی چہ د اہل علمو پہ سینو کینے موجر دوی :-

قُدْرَتِ دَا اُخْرِي كِتَابِ پِه سِينُو كِنْتِ مَحْفُوظِ سَا تَلِ غُو بِنْتِ نُو دِ دِ پَارَا  
د رُو پِه نہ د اے قوم چورن کپو چہ د هغوی حَافِظِہ بِيْمَثَالِہ وَا د هغوی  
سِينِ د قَوْمِي وَانْعَا تَرَاوَدَ قِبَائِلِي نَسْبُو نُو خَزَانِہ وِے اُو د وِي بِيہ يُوخَلِ  
د سُرُو لُو شَعْرُو نُو قَصِيدَا چہ وَاوَرِيدَا نُو رَتِہ بِ يَادَا شُوَا اُو د عَرَبُو  
تَارِيخِ پِه د نِے گَوَاہ دِے ، اُو بِيَا دَا نَالُو سِتِے قَوْمِ وُو دِ د وِي د هَرَاوَرِيدَا  
شَوِي شِي تُولِ دَاو مَدَارِ پِه قُوْتِ حَافِظِہ بَانْدِے وُو نُو د وِي دِے فِ  
قُوْتِ حَافِظِہ لِه قُرْآنِ اُو اِسْلَامِ نُو رِہِمِ تَرَقِي وِر كِرَاہ اُو دَا نُو ، ه  
رِيَا تِ شُو دِ دِے نِ بَعِيْرِ عَرَبُو سِہَا دِ قُرْآنِ مَحْفُوظِ سَا تَلُو دِ پَارَا دِ  
هغوی د زِرَا لَكُو لُو ، اُو شَوْقِ زِيَا تُولُو نُو اِسْبَابِ اُو مَحْرُكَاتِ هِم  
شُو چہ د هغے پِه زُو رِ د وِي د خِيْلِ ذِہْنِ اُو د مَآغِ قُرْآنِ يَا دُولُو تِ دِہِي  
زِيَا تِہ هغہ كِرَاہ چہ هغہ دَا دِي

رَوْنَا **اول محرك** د عَرَبِي سَادَاہ اُو د تَكْلُفِ نِہ خَالِي وُو ، د هغوی دَرِّ

ضروریات دیر مختصر و وجہ ہنے د پارہ د دیر محنت او منہ و تدر و  
ضرورت نہ دو چہ کوم بہ ئے بیامونداہ نو ہم پہ ہنے بہ ئے قناعت کولو  
او نور و پسے بہ ئے ہغہ نہ اوریہ ہم پہ دے وجہ د هغوی ڈوندا فارغ و  
اُو د قُرْآنِ د حِفْظِ د پارہ د وِي سِہَا چِیرَا زِکَا رِ وِخْتِ وُو مَطْلَبِ دَا  
چہ دَا زِکَا رِ وِخْتِ زِيَا تُولُو ہِم یُو سَبَبِ اُو مَحْرُكِ وُو ۚ ۚ ۚ

**دویم محرك**

قرآن او وحی سرہ د دوی د حد نہ زیاتہ  
میںہ او عشق و و او دا دوارہ د اے خیزونہ  
دی چہ د یو خیز را بنکلا و حاصل کولو د پارہ د تہ لونہ لوئے محرك دے  
چہ دوی ئے ، د یو عاشق پشمان پہ قُرْآنِ يَا دُولُو مَحْبُورَاہ کول د صحابہ  
کرام و قُرْآنِ سِرَاہ د عشقِ اُو مَحَبَّتِ دِیرِ تَارِيخِي وَاقِعَاتِ مَوْجُودِي چہ  
دے کینے د شِکِ کولو ہن و خہ خائے نہ پائے کیری ہر کلمہ چہ یو خیز  
سِرَاہ د مَضْبُوطِ حَافِظِہ وَا لاقومِ پِه عَاشِقَانِہ دُولِ مَحَبَّتِ پِيدَا شِي نُو بِيَا  
دِ عِنْدِہ چِيزِ چِیرِ زِيَا دِو لے شِي :-

**دسیرم محرك**

قرآن حیران کن او تعجب پیدا کونکے رنگ دریم  
محرك و، خصوصاً چہ تہول د عرب و فصیحان  
اوبلیغان د دے د مثل را و ہونہ پائے را غے و و او دا ہم د صحابہ کرام و  
خپل خانہ دے د را بنکلو یو باعث و و، محکمہ چہ د انسان پہ طبیعت کینے دَا  
پرانہ دی چہ هغہ د ہر عجیبہ اونا آشنا خیز دیا د و لو کو سنش کوی لہذا  
دے محرك ہم د صحابہ کرام و زبونہ د قُرْآنِ يَا دُولُو تِ دَا تِبْتِ کِرَاہ  
اُو د وِي پِه پُورَاہ توجہ سِرَاہ د دے پِہ یَا دُولُو کِنْتِ لَکِيدَا اُو د قُرْآنِ  
حیران کن ا عجاظہ د وِي کِنْتِ د دے د یَا دُولُو زَبْرِ دِ سِتِہ جِزِہ اُو اِسْتِیَاقِ پِيدَا کِرَاہ

**خلورم محرك**

یَا دُولُو اُو پِه دے د عمل کولو نرغیب و رکپہ



شوے دے چہ پہ ہنخہ صحابہ کرامو ایمان او کامل یقین و وتردے حد  
چہ پہ قرآن عمل کولو بانڈے بہ ہغوی پچپل حائونو قربانوںو فخر  
اوویار کولو، اوکلہ بہ چہ صحابہ کرامو د ترغیب الہی آیتونہ و او ریدل  
نود ہغوی د شوق اور بہ نور زیات پہ لمبو شو مثلاً دا آیتونہ۔

وَأَنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ  
سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَهُ سوره فاطر آیت ۷۷  
۲۳) كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ  
د صحیح مسلم پہ روایت د حضرت عثمان رض یوحنا پت شریف دے  
خَيْرُكُمْ مَن تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ؛ پہ تاسو کینے دے تلوونہ زیات بنہ  
ہنخہ کس دے چہ قرآن زدہ کری او بل تہ تے اذدہ کری۔

او بل حدیث د عبد اللہ بن مسعود رض پہ روایت د ترمذی دے  
مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِّنَ الْقُرْآنِ فَلَهُ بِهِ حَسَنَةٌ وَ الْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا  
لَا الْقَوْلَ الَّتِي حَرْفٌ بَلْ أَلِفٌ حَرْفٌ وَلَا م حَرْفٌ وَمِثْرٌ حَرْفٌ ؛  
پہ دے حدیث کینی د قرآن پہ یدرو لفظ د سولسونیکو د بد لے او ثواب  
موند لو وعدہ شوے دہ نو داسے قسم ترغیباً تو او تشویقاً تو نہ بہ پہ  
صحابہ کرامو دیر غنبا اثر غور کید و کوم نہ چہ قرآن او حدیث  
چک دے، ہمدغہ و جدوہ چہ صحابہ کرامو خپل نول ژوند د قرآن  
پہ حفظ کولو کینے نیکو و۔

**پنجم محرزك**

د صحابہ کرامو د دین د نجات راگی یوہ ذریعہ  
ہم دا قرآن وودوی بہ خپلہ بتولہ کتہ او کامیابی  
ہم قرآن سرہ تر لہ او دا عشق جد بہ او یقین د دے باعث شو چہ ہنخہ  
بہ قرآن ددے د عاشق پہ توگیہ یا دولو۔

**شپنم محرزك**

صحابہ کرامو بہ قرآن حکیم پہ نما خنہ کینے پہ

تراویچو کینے لوستلو د ژوند پہ تلوو کارونو کینے بہ تے ہم پہ دے فیصلہ  
کولے پہ عقائد و عباداتو، اخلاقو او اعمالو کینے بہ ددے پہ ہدایت  
تلا غرض دا چہ اسلامی ماحول او معاشرہ کینے د قرآن حفظ د پیر  
عزت او شرافت ذریعہ وہ نوحکہ ددے باعث شو چہ قرآن حفظ  
یاد کرے شی۔

**د قرآن یا د اول او صحابہ کرام**

د دے تیرو شوو محرز کاتو اثر و وجہ صحابہ کرامو خپلہ بتولہ ہنخہ قرآن  
یا د ولونہ کرے وہ۔ د عربو قبائلو د پیر لہ لہے مزلونہ کول او د  
قرآن د یا د لو د پارہ بہ ملوینے منورے تہ راتلا او بتی علیہ السلام بہ  
ہم قاریان او حافظان د قرآن، قبائلوتہ پہ دے غرض لیزل چہ  
قرآن ہغوی تہ و زیاد کری پہ صخرہ سکنہ د ابو براء پہ در خواست  
نجد یا نوتہ د قرآن د تعلیم او تبلیغ بہ غرض د حضرت منذر بن عمرو ساعدی  
پہ مشرئ کینے داویا د قاریانو یوتولے حضور علیہ السلام ورا لیزلو  
خود عامر بن طفیل پہ تکی سواد د و صحابہ کرامو منذر بن محمد رض  
او عمرو بن أمیہ رض بتول شہیدان کرے شو د شہید کید و پہ وخت  
چہ حرام بن ملحان رض نہ نیزہ پورے را پورے او تہ نو ہغوی افریابیل  
اللہ اکبر فزت وکبت الکعبۃ را اللہ اکبر حجاب د کعبہ پہ پروردگار قسم  
وی چہ خد کامیاب شو م۔

د دے بتول نوم د سیرتہ القرآن (ط) و او ہم د دینہ پہ دغہ دخت کینے  
د قاریانوا و حافظانوا د گنبر و الی پتہ لگی د فتح الباری جلد ۱ ص ۲۹۶  
علامہ ذہبی پہ طبقات القراء کینے دا و مشہور حافظانوا و قاریانوا  
نومونہ بنودلی دی کومونہ چہ د قاریانوا د قرات سند سیرئ  
ہنخہ دادی، (۱) عثمان بن عفان رض (۲) علی بن ابی طالب رض (۳) ابی بن



کعب رضی (۱۸) عبد اللہ بن مسعود رضی (۵) سالم مولیٰ رضی (۱۶) ابی حذیفہ  
 (۷) معاذ بن جبل رضی چہ پہ دے کئے ابی بن کعب رضی قاریا نوسہ داردے  
 پہ مفتاح السعادات جلد علی کتبہ وی چہ ابو موسیٰ الاشعری پورہ قرآن  
 یاد کرے ووا و حضور علیہ السلام تے واورولو، پہ صحابہ کرام کیتے سن زہ  
 حافظان صحابہ کرام دیر مشہور ووجہ پہ ہغوی کیتے اوہ دیر شوتہ اعلیٰ  
 مقام حاصل وود ہغوی نومونہ دادی رب ابو بکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ  
 عمر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ عثمان بن عفان رضی اللہ تعالیٰ عنہ علی بن  
 ابی طالب رضی اللہ تعالیٰ عنہ عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ طلحہ رضی  
 اللہ تعالیٰ عنہ سعد بن ابی وقاص رضی اللہ تعالیٰ عنہ حذیفہ بن الیمان  
 رضی اللہ تعالیٰ عنہ ابو ہریرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ عبادہ بن الصامت رضی اللہ  
 عنہ معاذ بن جبل رضی اللہ تعالیٰ عنہ مجمع بن حارثہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۳)  
 فضالہ بن عبید رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۲) ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ تعالیٰ  
 عنہ (۵) عمرو بن العاص رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۶) سعد بن عبادہ رضی اللہ تعالیٰ  
 عنہ (۱۷) عبد اللہ بن عباس رضی (۱۸) ابویوب انصاری رضی اللہ (۱۹) عبد بن ذو  
 ذوالحارث رضی اللہ تعالیٰ (۲۰) عبید بن معاویہ بن زید بن ثابت رضی اللہ  
 تعالیٰ عنہ (۲۱) ابو زید رضی اللہ تعالیٰ (۲۲) سالم مولیٰ ابی حذیفہ رضی اللہ  
 تعالیٰ عنہ (۲۳) سلمہ بن مخلد بن الصامت رضی اللہ تعالیٰ عنہ سعد بن عبید  
 بن نعمان الانصاری رضی اللہ تعالیٰ (۲۵) زید بن ثابت رضی اللہ تعالیٰ (۲۶)  
 ابی بن کعب رضی اللہ تعالیٰ (۲۷) عبد اللہ بن السائب رضی اللہ تعالیٰ (۲۸)  
 سلیمان بن ابی حشمتہ رضی اللہ تعالیٰ (۲۹) تمیم الداری رضی اللہ تعالیٰ (۳۰)  
 معاذ بن الحارث رضی اللہ تعالیٰ (۳۱) ابوالدرداء رضی اللہ تعالیٰ (۳۲) عقبہ  
 بن عامر الجعفی رضی اللہ تعالیٰ (۳۳) عبد اللہ بن عمر بن الخطاب رضی اللہ  
 (۳۴) سعد بن المنذر بن اوس رضی اللہ تعالیٰ (۳۵) قیس بن صعصعہ رضی

(۳۶) عبد اللہ بن عمرو بن العاص رضی اللہ (۳۷) ابو حلیمہ معاذ (۳۸)  
 بحوالہ تہذیب، طبقات بن سعد، تذکرۃ الحفاظ ذہبی، مفتاح  
 السعادات، اتقان، صحیح البخاری) دا خود پورہ قرآن د حافظان  
 لندیان دے اوچا تہ چہ نیم گریے قرآن یاد وود ہغوی خوشمیر  
 نشی کیدے اودا د قرآن د حافظان، رومیہ دور و نو اسلام چہ خورہ  
 بہ خرید و ہومرہ بہ ورسہ حافظان د قرآن  
 ہم زیاتیدل، سرولیم میور غونہ دا سلام د شمن ہم خیل  
 کتاب "لائف آف محمد" کیتے اقرار اکر وچہ صحابہ کرام حافظہ  
 زیاداشت) بے مثالہ وہ لکے چہ لیکے چہ ددوی حافظہ دیرہ اوچتہ  
 وہ خود قرآن د پارہ بہ لے دا دیرہ زیاتہ استغیا لولہ، ددوی حافظہ  
 دومرہ مضبوط واد مجتہدے ہم دومرہ قوی ووجہ لکھ صحابہ و د پیغمبر  
 علیہ السلام بہ حیات مبارک کیتے بہ وحی صحیح لوستہ او یاد وود، پہ شپیر  
 صدی عیسوی کیتے عرب چہ ہولہ د نیا کیتے د لیکو لکولوستو لکولوستو  
 شیر زدو کیتے یونہ ہم کم وود پریس اوچاپ خانے انتظام نہ ووپہ دے  
 ددوی نیات کار بہ پہ یاد وود روان و و گوندی پہ یو خوشو تخریر و نو کیتے خو  
 زیاتے کیتے را و ستل چہ پرا سان وود ہم دغہ وجہ دہ چہ د نیا ہولو  
 مذہبی کتابونو کیتے تحریف اشو۔ قرآن حکیم پہ زمانہ د پیغمبری  
 کیتے پزیرگونو سینو کیتے پورہ محفوظ ووا لکھونو سینو کیتے نیم گریے محفوظ وود  
 دا بیان پہ سورہ عنکبوت کیتے شویدے،  
 بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ: قرآن د واضحو آیتونو مجموعہ دہ چہ  
 اَوْ نُؤْتِيهِمْ (سورہ عنکبوت آیت ۷) : ذاهل علویہ سینو کیتے محفوظ دی؛  
 د قرآن د یاد وود او د تلاوت کار تلو و مسلمانا ناو جاری ساتلو، مسلمانا نو بہ  
 حکم قرآن پہ نونج کیتے لوستو چہ ددے لوستہ پہ غائٹہ کیتے فرض وہ



تردے چہ عثمان غنی رضی اللہ تعالیٰ اوتیم داری رضہ پہ یوں رکعت  
 کہنے بول قرآن ختمولو (تہذیب التہذیب واستیعاب) عبداللہ بن عمر  
 اوعبداللہ بن عمرو العاص بہ پہ یوشپہ کہنے قرآن ختمولو (فتح الباری)  
 سعد بن المنذر بہ پہ درے ورخو کہنے قرآن ختمولو (اسد الغابۃ) دسلفو  
 دقرآن دتلاوت دا حال ووجہ بہ بعضے شواروز کہتے آتہ کرتہ قرآن  
 شریف ختمولو، یعنی خلور ختمہ دورے اوخلور ختمہ د شپے بعضہ دورے  
 درے کرتہ او بعضہ بہ دوہا حلہ حالانکہ حضور علیہ السلام د درے ورخونہ  
 کم وخت کہنے دقرآن شریف د ختمولو نہ منع کویوہا، چہ دقرآن دمطالبو  
 پہ پوہہ کہنے خہ نقصان رانشی، ترمذی کہنے عبداللہ بن عمر رضہ مرفوعاً  
 روایت کہے دے :-

لَا يَفْقَهُ مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي أَقَلِّ مِنْ ثَلَاثٍ (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۰)  
 پہ سینو کہنے د حفاظت دا انتظام ہیچ یو انسانی کتاب نہ نصیب شوہ  
 نہ دے کوم کتاب چہ د مسلمان پہ غور بہنہ خرمن خہ چہ پہ رگ رگ  
 او پہ زہرہ اود ماغون کہنے نوتے وی اومشرق اومغرب دواہو کہنے ددے داسے  
 حافظان موجود وی چہ د ہغوی الفاظ اوحروف بالکل یوشان وی، خہ  
 کہے زیا تے پکینے نہ وی، ددے بيمثلہ انتظام باوجود دقرآن پہ حفاظت کہنے  
 بیامہ دچاشک شبہ کیدے نہی :-

**ذکر قرآن حکیم تحریری حفاظت**

پہ اتقان کہنے د مستدرک حاکم پہ حوالہ نقل دی چہ قرآن پہ تحریری صورت  
 کہنے درے کہتہ جمع شوہ دے (۱) د پیغمبر علیہ السلام پہ زمانہ کہنے (۲)  
 دا ابو بکر صدیق رضی اللہ پہ زمانہ کہنے (۳) د حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ  
 پہ زمانہ کہنے دا رومی دوہا جمع پہ بخاری وغیرہ کہنے د خرید بن ثابت الانصاری  
 د روایت نہ ثابتنے دی (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۹ تا ۱۱۰) اودا دہمہ جمع،

یعنی عثمانی جمع د حضرت حذیفہ بن الیمانی د روایت نہ منقولہ ددے  
 دکر و آہ و جمعوہ نو عیت کہنے فرق وو، د رومی قسم ربنوی جمع مقصد  
 دا ووجہ قرآن ضائع نشی نو حکم قرآن پہ مختلفو خیزونوا لیکل شوہ -  
 خہ خود سپینو کانرونہ جو رہے کرو تختو باندا، خہ د سپینو خرمنو پہ  
 تکر و اوخہ دکرگی پہ ہوارو تختو باندا، نو دا جمع دیو کتاب پہ  
 شکل کہنے نہ وہ د صدیقی رض جمع مطلب قرآن د کتاب پہ شکل یوخلے  
 کول ووجہ د خان خانان لہ تکر و د ضائع کیدو ہیچ خہ خطرہ پاتے  
 نشی دا جمع پہ کاغذ شوہ وہ چہ د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کہنے نہ وو  
 (کاغذ) اود ابو بکر صدیق رضی اللہ پہ زمانہ کہنے د شام نہ مدینہ منورہ  
 تہ دارسید لے وو - مؤطا امام مالک کہنے د سالم بن عبداللہ نہ  
 روایت دے :-

جَمَعَ أَبُو بَكْرٍ الْقُرْآنَ فِي الْقَرِاطِيسِ، ابو بکر رضہ صدیق قرآن پہ کاغذ  
 جمع کویوہو) معازی موسی بن عقبہ کہنے دی :-

حَتَّى جُمِعَ عَلَى عَهْدِ أَبِي بَكْرٍ فِي الْوَرَقِ (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۹) دا ابو بکر  
 پہ زمانہ کہنے قرآن پہ کاغذ لیکل شوار جمع شوہ :-

د حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ پہ زمانہ کہنے دقرآن جمع کولو مطلب داوہ  
 چہ د مختلف قسہ تلفظ نہ دا محفوظ کرے شی، چہ دے نہ فساد  
 پیدا نشی، دا فرق امام سیوطی پہ اتقان کہنے د ابن تین نہ نقل کویوہ  
 (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۹) :-

**صدیقی جمع**

ددے جمع صحیح فاروق اعظم رضہ و بخاری کہنے د خرید بن ثابت نہ  
 روایت دے، چہ کلہ پہ جنگ یمامہ کہنے او یارہ، حافظان شہیدان  
 شول نو ابو بکر صدیق رضہ د اہلکمہ خر چہ لایم نو ہلنتہ حضرت عمر رضہ



ہم موجود ہو، حضرت صدیق رضی اللہ تعالیٰ فرمایا یہ ہے:

۱) مَا تَعْمُرُونَ رَاغِلًا وَاوَعَىٰ وَيَسِيلُ  
 قَدْ اسْتَحْرَ يَوْمَ الْيَمَامَةِ بِقُرْآنِهِ  
 الْقُرْآنَ وَإِنِّي لَأَخْشَىٰ أَنْ  
 تَسْتَحْرَ الْقَتْلَ بِالْقُرْآنِ فِي الْمَوَاطِنِ  
 ذَهَبَ كَثِيرٌ مِنَ الْقُرْآنِ وَإِنِّي  
 أَرَاهُ، (۳) أَنْ يَأْمُرَ بِجَمْعِ الْقُرْآنِ  
 فَقُلْتُ كَيْفَ تَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ  
 رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ  
 نَهَ أَوْ يَسِيلَ جِهَ مَوْبِنٍ خَنِكَ هَعَه كَارًا كَرًا كَوْمٍ جِهَ بِيغْرِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ تَارِكًا  
 ۴) فَقَالَ عُمَرُ بْنُ هَذَا وَاللَّهِ خَيْرٌ قَلَمٌ يَزِيلُ: حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ  
 ۵) بَرَأ جَعْنِي حَتَّىٰ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِذَلِكَ: أُوَيْلَ جِهَ خَدَائِعِمْ دَقْمِ وَي  
 جِهَ دَعَىٰ كَيْفَ خَيْرِ دَعَىٰ، نُو هَمِيشَه بَهَمَ: ۵) مَا تَه هَم دَا سَي وَبِيل تَر دَعَى جِه  
 جِهَ خُأَسِينَه اللّٰه دَعَى كَارًا دَا رَا عَه پَرَا نَسْتَه:

مؤید ہو جسے لیکل دی ہے نبی علیہ السلام بچیلہ زمانہ کہنے د قرآن لیکلو  
 حکم ور کرے وو، لیکن ہعہ پہ کتابی شکل کہنے نہ وو خود حضرت عمر رضی  
 مطالبہ داوہ جہ دا د کتابی صورت کہنے جمع شی، حکم خو حضرت ابو بکر رضی  
 ا فرمایا یہ جہ مؤید خنکہ دا سے کار کو لے شو کو مچہ حضور علیہ السلام  
 نہ دے کرے لیکن حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ دے ہعہ ضرورت پہ  
 ابو بکر رضی ا منلو کو مچہ دے وخت کہنے را پین وو د نبی علیہ السلام پہ زمانہ  
 کہنے نہ وو پین شہ، د نبی علیہ السلام زمانہ کہنے قرآن جہ کتابی شکل کہنے  
 جمع نہ وو د ہعہ و جہ دا سے لا د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کہنے ہعہ  
 حالات نہ وو کو مچہ صدیق رضی پہ زمانہ کہنے را پین شو او د ہعہ پہ وجہ

قرآن تہ کتابی شکل ور کرے شو، (۲) د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کہنے  
 ہعہ خیز و نہ نہ مؤید کے کیدہ کو مچہ د صدیق رضی پہ زمانہ کہنے ا صوتہ  
 شوہ ر لکہ کاغذا و نوز د لیکلو سامان وغیرہ :-

۳) د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کہنے لا د تلاوت منسوخ کید و احتمالاً وو  
 کچرے دغہ وخت د کتاب پہ شکل کہنے قرآن لیکلے شوے وے، نویابہ د  
 بعضے تلاوت منسوخ کید و پہ وجہ ہعہ ہول کتاب بد کو لے شو چہ ہعہ  
 پیر گمان کار وو۔

۴) قرآن بہ د احوال و او فعاتو پہ تر نیب ناز لید و او ای تون و او سورتو  
 بہ د مضا میںو پہ ترتیب لکیدل کچرے د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کہنے  
 قرآن د کتاب پہ شکل جمع شوے وے، نو د نوی ای تون نویو خاکے کول بہ  
 مناسب و ای تون و او سورتو نو سہ بیام پر گمان وو، دا صورت د حضرت  
 ابو بکر صدیق پہ زمانہ کہنے ختم شو، حکم جہ وحی راتل بند شو، کاغذا و  
 نو سامان د لیکلو بیامونہ دے، شر حافظان د پیر شہیدان شول، نو  
 حکم قرآن تہ کتابی شکل ور کرل ضروری شول:

د صدیقی جمع دستور

حضرت صدیق رضی د قرآن پہ جمع کہنے پورہ احتیاط کرے وو او دا سے انتظام  
 لے کرے وو، جہ د قرآن پہ کتابی جمع کہنے د ہیرے یا دبے غلطی خہ احتمال  
 ہم پاتے نشی ہعہوی پہ جمع کو لو د قرآن کہنے صرف پہ دے اکتفا نکرے، جہ  
 ہعہ یا تونہ د را جمع کرے کرے شی کو مچہ چا نہ یاد وی، یا پہ خہ خیز لیکلی  
 وی، یا د حضور علیہ السلام نہ آوری دلی شوی وی، بلکہ دے بار لاکتے  
 پہ دوہ قاعدو عمل ا کر و :-

۱) ہعہ لیکلی شوی آیتونہ د جمع کرے شی، چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ  
 السلام د خیل و راندے پہ چالیکلی وی او د دو عا د لا نو گواہانو پہ



ذریعہ دے ثبوتاً مؤندے شی، پہ ابوداؤد کہتے حضرت عروہ بن نہ  
روایت دے،

إِنَّ أَبَا بَكْرٍ قَالَ لِعُمَرَ وَزَيْدٍ أَقْعَدَا  
عَلِيَّ بَابِ الْمَسْجِدِ فَمَنْ جَاءَ كَمَا  
بِشَاهِدَيْنِ عَلَى شَيْءٍ مِّنْ كِتَابِ اللَّهِ  
فَاكْتَبَاهُ:

حضرت ابوبکر رحمہ حضرت عمر رحمہ اور زید  
دواہوتہ اوسیل چہ تاسود جماعت پہ  
دروازہ کہتے کیئی چہ دکتاب اللہ پہ کوم  
لیکلی شوی ایبتونو دہ کسان گواہان

تیسر شول نوہغہ ایبتونو ا لیکئی،

دویم داچہ دغہ لیکلی آبتونہ دے دیرو صحابہ کرامو پہ سینو محفوظ  
ہم وی ہوناہل العرفان جلد ۲ ص ۲۳۵

دغہ رنگ ابن ابی داؤد پہ کتاب المصاحف کہتے سندسہ بیان کر پدے چ  
وَمَا كَانُوا يَكْتُبُونَ فِي الصُّحُفِ وَالْأَلْوِاجِ: صحابہ ورمہ پہ چہ کوم قرآن پھصحیفہ  
وَالْعَصْبِ وَكَانَ لَا يَقْبَلُ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى: پہ تختو او دے جورو پہ، خا گولیکلی و  
بِشْهَادِ شَاهِدَيْنِ: نوہغہ بہ دے و کسانو دگواہئی نہ  
پس قبلوے شو

عثمانی جمع

د اسلام دائرہ ہرکلہ چہ لویہ شو نو کومو مسلمانا نو  
قرآنی آبتونہ د کومر استاذ نہ پہ کوم تلفظ او قرآن

کہتے چہ زدہ کری وو، نو پہ ہغوی کہتے او پہ نورو ہغہ مسلمانا نو اختلاف پید  
شو کوموتہ چہ پہ بل قرأت کہتے تعلیم ور کہتے شوے وو، لکہ خنکہ چہ مجاز  
کہتے د حدیف بن الہالی داؤد کو شوے خبر دے قسہ فتنے دلیل دے کوم چ  
دآرمینیا او دآذربائیجان د فتح کولونہ پس مدینے منورے تہ واپستی کہتے  
د حضرت عثمان رض پہ خدمت کہتے د اعرض و ہانداے کہو۔

أَدْرِكُ هَذِهِ الْأُمَّةَ قَبْلَ أَنْ يَخْتَلِفُوا: پہ دے امت کہتے دیہود دا و انصاف  
اخْتِلَافِ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَةِ: پشان اختلاف پیداکید و نہ و ہانداے

تاسود اسنبال کری:

تردے چہ پہ مدینہ منورہ کہتے ہر د استاذانو اشاکر جانو پہ مینخ کہتے د  
قرأت د اختلاف فتنہ پیداشوہ، نو خکہ خو حضرت عثمان رضو اللہ  
پہ خطبہ کہتے ا فرسہ حہ ہرکلہ تاسو کہتے دا اختلاف دے رچہ پہ مدینہ  
کہتے یئی) نو لہ بنارو نو کہتے خود دے نہ ہر د نیات اختلاف پید  
کیدر خطرہ دہ ہغوی خیل الفاظ دادی،

أَنْتُمْ عِنْدِي تَخْتَلِفُونَ فَمَنْ نَأَى مِنَ الْأَمْصَارِ أَشَدَّ اخْتِلَافًا.  
رناہل العرفان جلد ۲ ص ۲۳۵ واتقان ص ۲۳۵

نوبیا ہغوی دا قضیہ صحابہ کراموتہ و ہانداے کہو او د ہغوی پہ  
اتفاق سرہ حضرت عثمان رض د حضرت حفصہ رض نہ د قرآن ہغہ  
نسخہ را ا بللہ کومہ چہ د حضرت صدیق رض پہ زمانہ کن لیکلے شوے وہ  
او د ہغہ نویر نقلونہ وے واغستل دے د بارہ چہ ہغہ مشہور و

بنارو نو تہ ا کیری او ہر د ہغہ پہ مطابق دے قرآن ذکر کر پدے  
اوسود نہ جاری وی او د دے نہ علاوہ د نورو قرآنو نو بندیزے  
ا کرو، د دے عثمانی مجموعے نو مامر حکم کینو دے شو چہ ہغہ د قبلو  
قرآنی نسخو پیدشو او امام دے، پہ اجماع د صحابہ کراموسہ د دے لیکل  
چہ د کوم مجلس (کیتقی) پہ حوالہ شو، ہغہ خلورت تہ وو، دے تیش  
اویوانصاری وو د قریشو صاحبان داوو،

۱) عبداللہ بن زبیر رض (۲) سعد بن العاص رض (۳) عبدالرحمان بن  
الحارث رض (۴) اوزید بن ثابت انصاری وو۔

عثمانی جمع دستور رائین

پہ عثمانی جمع کہتے د دے خبر و خیال ا ساقے شو۔  
۱) پہ مصحف کہتے ہم ہغہ خیز درج دی کوم چہ یقینی قرآن منے شی۔



۲) داہم معلومہ وی چہ حضور علیہ السلام پہ آخری دور کہنے دے سے تلاوت باقی وو۔۔

۳) ذکر صحیح والے چہ حضور علیہ السلام نہ ثابت وی او دھنے تلاوت منسوخ نہ وی (مناہل العرفان جلد ۱ ص ۲۵) : امام سیوطی رح نقل کریدی چہ دے نسخہ شہیرا وہ و وجہ او و بنا و نوسرہ تہرون لری، یوہ نسخہ حضرت عثمان رضیہ مدینہ منورہ کہنے اساتلہ اونورے مے مکہ مکرمے، شام، یمن، بحرین، بصرے، او کوفے تہ البین لے اتفاق جلد ۱ ص ۲۵) بیاد دے نسخہ نہ مسلماً نانو پیشیرہ نسخے نقل کرپہ او حضرت عثمان رضیہ حکم اکرے، چہ دے نہ سیاپہ کومونور و نسخہ کہنے چہ دقرات اختلاف وی نوہغہ ضائع کرپی، دحارث مجالسی تہ پہ اتفاق کہنے نقل دی چہ مشہورہ دادہ چہ حضرت عثمان رضیہ جامع قرآن دے مگر پہ اصل کہنے جامع قرآن حضرت ابو بکر رضیہ دے، حضرت عثمان رضیہ خلق دے تلفظ (قرآت) پہ یوہ طریقہ راجع کرل اٹکھ چہ پہ ویراند بیو نسخہ کہنے پہ قرآن تو نہ موجود و و خو پہ اصل مضمون دقرآن کہنے تہرنہ ہیخ فرق نہ را تلو، حضرت علی رضیہ فرمائی کچرے خہ پہ دغہ و خت کہنے امیر المؤمنین دے، نو ما بہ ہم ہغہ کول چہ کوم حضرت عثمان اکرل (اتقان جلد ۱ ص ۲۵)

### دقران آیتونہ او سورتو نہ

عثمانی جمع پہ سہنہ م کہنے اشوہ امام زرکشی اونور و علماء و اجماع پہ دے خبرہ نقل کریدی چہ دقرآن دآیتون ترتیب توقیفی دے مطلب دا چہ داللہ پہ حکم شوے دے کہ کہن دچارلے او خیال کارنہ دے کہے دہر ایت پہ بارہ کہنے بہ جبریل علیہ السلام دا حکم را و و چہ فلا نے ایت د فلا فی ایت سرہ بو حاتے اگلوئی، امام احمد دعثمان بن

العاص نہ پہ اسناد حسن سورا نقل کریدی، حضور علیہ السلام رضیہ نقل دی چہ فلا نے ایت پہ فلا فی سورت کہنے شامل کرئی ہمدغہ رنگ ابو داؤد

ترمذی اونسانی کہنے دا بن عباس رضی اللہ تعالیٰ نہ نقل شویدی، کان اذ نزل علیہ الشیء دعا بعض : یعنی پہ حضور علیہ السلام بہ چہ من کان یکتب فیکتب فیکول ضعوا ہذیہ : خدوخت خہ ایتونہ نازل شو نو الا یات فی السورۃ التی یدکر : لیکونکے بہ فی را ا بللوا و وے بہ نے فیہا کذا و کذا : فرمایل چہ دا ایتونہ پہ ہغہ سورت کہنے شامل کرپہ پہ کوم کہنے چہ دا دا مضمون دے،

دسورتونو پہ ترتیب کہنے غور یزہ خبرہ دادا چہ ہغہ ہم توقیفی دے، مطلب دا چہ دا ہم داللہ پہ حکم شویدی، امام جلال الدین سیوطی رح دکر مانی رح دکتاب البرہان نہ نقل کریدی،

ترتیب السور ہکذا ہوعند اللہ فی اللوح المحفوظ : دسورتونو ترتیب ہم دفعہ شان د اعلیٰ ہذا الترتیب و علیہ کان صلی اللہ بعرض : اللہ پہ نزد پہ لوح محفوظ کہنے دے علی جبریل کل سنۃ : او ہم پہ دفعہ ترتیب بہ حضور علیہ السلام ہکذا لجزیل ۳۳ لہ آورلو:

دغہ شان دامام یحییٰ نہ ہم منقول دے امام بیہقی پہ المدخل کہنے ہم لیکلی دی،

کان القرآن علی عہد رسول اللہ : د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ زمانہ صلی اللہ علیہ وسلم مرتباً سورۃ کہنے دقرآن سکورتونو آیتونہ وایتہ علی ہذا الترتیب الا البراءۃ : ہم پہ دے ترتیب و و، سوا د سورۃ براءۃ او سورۃ انفال، و الا انفال،

ابوجعفر نجاس نہ ہم دغہ منقول دی، امام سیوطی رح پہ اتفاق



جلد ۶۳ کتبہ دَحْدِيفَه تَفْقِي رَضِ پَه رَوَايَتِ يُوْحَدِيْثِ دَا سَعِ  
نَقْلِ كِرِي دَعِي كَوْمِ چَه پَه مَسْنَدِ اَحْمَدِ اَوْ پَه سُنَنِ اَبِي دَاؤُدِ كِي سَه مِ  
مَوْجُوْدِ دَعِي اَوْ دَا اَبْنِ رُشْدِ دَكْتَابِ المَصَاحِفِ نَه مِ پَه تَايِيْدِ كِي  
دَا سَعِ رَوَايَتِ نَقْلِ كِهِيْدَا سَه چَه دَقْرَانِ دَا اَيْتُوْنَوِ اَوْ سُوْرَتُوْنُو تَرْتِيْبِ  
هُمَّ دَا اللّٰهُ پَه حُكْمِ شُوْبِدِ سَه رَتُوْقِيْقِي دَعِي

اِمَامِ زُرْكَشِي رَجِ پَه رِبْرَهَانِ كِي لِيكَلِي دِي چَه حُوكِ دَسُوْرَتُوْنُو  
تَرْتِيْبِ نَه اِجْتِهَادِي وَا ئِي نُو هَعْرِي سَه هُمَّ تَوْ قِيْقِي مَنِي جَكْرَه يُوْلَا  
دَلْفُظُو تُوْدَه اَحْكَه چَه تَوْ قِيْفِ عَامِ دَعِي كَه قَوْلِي اَوْ كَه فِعْلِي بَه رَحَالِ  
دَحْدِي شُوْدِ دَخِيْرِي نَه تَابِتَه دَه چَه دَسُوْرَتُوْنُو تُوْمُوْنَه پَه زَمَانِ  
دَنبُوْتِ كِي مَشْهُوْرِ اَوْ مَعْرُوْفِ كَوْمِ چَه پَه اِتْقَانِ كِي سِتّه اَوْ دَا  
دَعِي خَبِرِي ثَبُوْتِ دَعِي چَه دَسُوْرَتُوْنُو تَرْتِيْبِ تَوْ قِيْفِي دَعِي

دَعْمَانِي رَضِ مَصْحُوفُوْنُو تَارِيْحِ

مصحف مدنی

دَعْمَانِي مَصْحُوفُوْنُو كَوْمِ نَسْخَه چَه پَه مَدِيْنَه  
مَقْرُوْرَه كِي اَيْنُوْدَه شُوْءِ وَه نُو هَعْدِ دَشَهَادَتِ  
تَرُوْحْتِه حَضْرَتِ عَثْمَانِ رَضِ سِرَه وَه دَهغُوِي نَه پَسِ حَضْرَتِ عَلِي رَضِ سِرَه  
اَوْ بِيَا دَخْلَافَتِ مِلَاوِيْدِ اَوْ سِرَه حَضْرَتِ مَعَاوِيَه رَضِ تَه اَسْپَا لِي شُوْءِ  
بِيَا دَا اَنْدَلَسِ تَه اُرْسِيْدَه بِيَا دَمِرَاكَشِ دَا رِالسُلْمَنْتِ مَفَاسِ اَنْدَا رْسِيْدَه  
رِ تَارِيْحِ اِدْرَايْسِي تَذَكْرَه المَصَاحِفِ بِيَا پَه خَه طَرِيْقَه مَدِيْنَه مَنُوْرَه تَه  
اُرْسِيْدَه پَه رُوْمِي جَكِ عَظِيْمِ كِي دَمَدِيْنَه كَوْمِ نَزْفَعْرِي پَا شَا نُوْرُوْتُو كَا  
سِرَه قُسْطَنْطِيْنِيَه تَه يُوْرَه اَوْ تَرَا سَه هَلْتَرِي تَه دَه

مكي مصحف

مَكِي نَسْخَه سَنَه ۶۵۴ هَجْرِي پُوْرِي پَه مَكِه مَعْظَمَه كِي پِرْتَه وَه مُحَمَّدِ بِنِ  
جَبْرِ اَنْدَلَسِي پَه سَنَه ۵۹۸ هَجْرِي دَعْلَتَه دَهغِ زِيَاْرَتِ كِرِي دَوَا

مَوْلَانَا شَيْبَلِي نَعْمَانِي لِيكَلِي دِي چَه دَهغَه دَسِيَاْحَتِ پَه وَخْتِ دَهغَه نَسْخَه  
پَه جَامِعِ دَمَشَقِ كِي پِرْتَه وَه اَوْ هَعْرِي سَه غَالِبَا دِ نُو لِي سَه صَدِي پَه اَخِرِ كِي  
زِيَاْرَتِ كِرِي پُوْرِي اَكْشَافِ المَهْدِي صَنَه ۱۵۰۰ كِي لِيكَلِي دِي چَه سُلْطَانِ عَبْدِ  
الْحَمِيْدِ خَانِ سَنَه ۱۸۰۰ هَجْرِي تَرْدِيْرِ شُوْكَا لُو بُوْرِي حَكُوْمَتِ كِرِي پُوْرِي وَه  
زَمَانِه كِي جَامِعِ دَمَشَقِ كِي اُوْرَا لِكِيْدَا اَوْ دَهغَه نَسْخَه پَكِي مَسْجِدِ سُوْحَيْدَه

شامي مصحف

مُوْرِيْحِ اَحْمَدِ مَقْرِي سَنَه ۳۰۰ هَجْرِي دَعِي نَسْخَه زِيَاْرَتِ كِرِي پُوْرِي دَا كُوْفِي  
نَه دَا اَنْدَلَسِ دَبَا دَشَاهَانُو بِيَا دَسُلَاطِيْنِ مَوْحِدِيْنُو بِيَا دَسُلَاطِيْنُو  
بَنِي مَرِيْنِ پَه قَبْضَه كِي رَاغَلَه اَوْ جَامِعِ قَرْطَبَه كِي پِرْتَه وَه قَرْطَبَه وَرُوْمِ  
سُلْطَانِ عَبْدِ المَوْمِنِ نَه وَرَكْرَه اَوْ هَم دَعِي پَه حُكْمِ اَبْنِ الشُّكُوَالِ دَمِرَاكَشِ  
دَا رِالسُلْطَنْتِ تَه پَه شَوْلِ سَنَه ۵۰۰ هَجْرِي سَنَه ۵۰۰ هَجْرِي كِي خَلِيْفَه مَعْظَمَه  
عَلِي بِنِ مَامُوْنِ سِرَه وَه اَوْ هَم پَه دَهغَه كَالِ دَه هَرَكَلَه چَه پَه تَلْمَسَانِ  
حَمَلَه اَكْرَه نُوْدِي پَه پَكِي مَرِ شُوْبِه دَعِي هَلَه كَلَه كِي دَهغَه نَسْخَه وَرَكِ شُوْءِ  
خُوْبِيَا دَتَلْمَسَانِ بَا دَشَاهِي خَزَانِي تَه رَا اُرْسِيْدَه دَهغَه خَا تَه  
يُوْسُوْدِ اَكْرَه بِيْعَه وَاغَسْتَه اَوْ فَا سِ تَه رَا وِرَه چَه تَرَا وِسَه هَلْتَرِي پِرْتَه دَه

بصري مصحف

دَا نَسْخَه دَمِصْرِي پَه كُتُبِ خَانَه خَدِيُوْكِي پِرْتَه وَه دَسُلْطَانِ  
صَلَاحِ الدِيْنِ اِيُوْبِي يُوُوْزِيْرِي پَه سَنَه ۵۰۰ هَجْرِي دَا پَه دِيْرِيْشِ زِدَه  
اَشْرَفُوْ وَاغَسْتَه

يماني مصحف

يَمَانِي مَصْحُوفِ دَمِصْرِي جَامِعِ اَزْ هَرِي پَه كُتُبِ خَانَه كِي اَسْ هَم شَه  
دَا دَفْرَانِ سِ پَه يُو كُتُبِ خَانَه كِي پِرْتَه دَعِي



### گوئی مصحف

ذاد قسطنطنیہ پہ کتب خانہ کچنے شتہ دے، حضرت عثمان رضی اللہ  
 درے نور مصحفونہ ہم دی پہ دے کچنے دویم مصحف عثمانی دقاہرہ  
 پہ جامع سیدنا حسین رضی اللہ عنہ کچنے شتہ۔ دریم مصحف عثمانی دینپہ جامعہ  
 ملیہ ملی کچنے ووا کچرے د تفسیر پہ ہلک کچنے کلا و د شوعے نہ وی نو  
 ہلتہ بہ پروت وی، غلور مصحف عثمانی د لندن پہ اندیا آفس  
 کتب خانہ کچنے شتہ پہ دے لیکل دی، کتبہ عثمان بن عفان، دا  
 د مغلوباد شامانوسرہ وو، د اکبر باچا مہر ہم پر شتہ پہ ہشتاد  
 کچنے دامبجر راؤنس لہ گو تونہ و، غلو ہغہ د ایست اندیا با کتب خانہ  
 تہ ور کرو۔ د دے یوسل یواتیا صفحے دی او پہ یوصفہ کچنے شادس  
 کرینے دی

د قرآن محفوظو لے یو داسے حقیقت ہے، د ہغہ اقرار بحدہ د  
 اسلام مخالفینو ہم کرے دے لیکن بعضے مستشرقینو مثلاً گولڈ لیٹر  
 وغیرہ د مسلمانانو د یقین او عقیدے کمزورے کولو د پارا دے سولویج  
 سکو نو پیدا کولو کو شش کریدے، نومونز اس د دے نہ تا سو خبرور  
 د دے خلقو اصلی غرض پہ قرآن کچنے گپون او بدلون راوستل دی  
 دغے گولڈ لیسٹریہودی مستشرق خوبیا پہ دے د یوزور کولے دے  
 پہ نقسیری مذاہب کوکن ہغہ د بیشیرہ اسلامی کتابونو مطالعہ کریدے  
 او دا خیل کتاب کے د علمی تحقیق پہ تو ما لیکلو لیکن بیا ہم د مستشرقینو  
 د عادت پہ تو گدے دوی ہر کتاب تحقیقی او علمی شان کہ لری خو  
 سیاسی شان د یوزریات لری دوی یقین دے، چہ مسلمانان د خیل  
 مرکز و نور قرآن او صاحب قرآن نہ د تیکارہ سیاسی طاقت پہ ذریعہ  
 لریے سائل ممکن نہ دی نو د خیل اصلی مقصد د تکمیل د پارہے د جنگ

او سیاست د میدان پہ خائے علمی میدان فوراً کر و او داستنار  
 پہ زہر جنہ وسلہ دے د مسلمانانو د یقین کمزوری کولو او پہ دو کچنے  
 لے د شک د زہر و خور لولو د پارہ د اسلامی تحقیق پہ نور کمزورونہ  
 روپئی لگو لے او کتابونہ لیکل لے دکامیابی پہ امید شروع کر دے د کامیابی آمین نہ دای  
 را، د مغربی طاقتونو سیاسی ترقی او د مسلمانانو سیاسی تنزل چہ دے  
 نہ ہغوی دا پر شتونی نتیجہ را ا بنگلہ چہ پر یوتی تو مونہ د غالب قومونو  
 ہر قسم ر غلطہ ہم خبرہ منی او پر یقین کوی:

۱) انگریزی دان یوازے نہ بلکہ تو مغرب زدہ خلق (چہ احساس  
 کہتری کچنے مبتلا دی) دیورپ ہر مصنف محقق گنری او د خیل دینی  
 عالمانو نہ کر کہ لری، خو بز نو ی تعلیم یافتہ خلق د دینی تعلیم نہ تا  
 خبرہ د یورپی مصنفینو ہر یو خبرہ ہے تحقیقہ منی او دینی علما و تہ ذکرے  
 پہ وجہ ہد و گوری نہ چنا پچہ د مسلمانانو دا قسم کمزوری دستشرقینو  
 دکامیابی باعث شوے، او مسلمانان پچیلہ د دے نہ پہ شکوک او شبہاتو  
 کچنے را کبر شو د قرآن د محفوظیت پہ بارہ کچنے د دوی شیعہ اصولاً دا دی

- ① بعضے آیتونو اور وایتونو د قرآن د غیر محفوظ کیدو د لیلونہ نیول د
- ② د اختلاف قرأت او سبعا احرافونہ دلیل نیول د
- ③ د شیعہ و د روایتونو نہ حجت نیول د

موزیہ دا نیول پہ لند و نقل کو او د دے جوا بونہ بہ ورا کوو  
 د بعضے آیتونو اور وایتونو نہ دلیل نیول  
 د سورة اعلیٰ آیت **سَنُقَرِّبُكَ فَلَا تَنسَىٰ اَلَا مَا شَاءَ اللّٰهُ : الْبَیِّنَةُ**  
 موزیہ تاتہ ا لووونو تہ بہ ہیر کرے خوچہ کو م  
 اللہ ا خوار ی،  
 د آیت نہ مستشرقینو دا نتیجہ را ا بنگلہ د چہ د قرآن خوا آیتونہ ہیر کرے



خودا غلط حکمہ دے (ا) چہ دا استثناء صوری دہ حقیقی نہ دہ، پہ علی  
اصطلاح کہنے دا قسم استثناء دخیل فضل یا قدرت د اظہار د بارہ  
استعمالی بی دے نہ دیوخیز مستثنیٰ کول مطلب نہ وی بلکہ مطلب دا  
دے چہ مؤنذ بہ تا تہ قرآن داسے ا لو لو وچہ تہ بہ تہ ہیر نکری نو دا  
د اللہ فضل او احسان اکثرہ ددے مثال داسے دے، لکہ د قرآن  
کریم پہ بل یو خائے کہنے پہ جنت کہنے د جنیا نو د ہمیشہ پاتے کید و بیان  
نہ پس الا ماشاء اللہ چہ ذکر دی، او مطلب تے دا دے چہ جنت  
کہنے ہمیشہ الے د اللہ فضل دے، مگوندی اللہ تعالیٰ خودا ہیٹوالے د  
جنتی ژوند واپس ہم اغتے شی خود اللہ وعدا دہ چہ واپس تے نہ  
اخلی رہ دہ تہ علا و کہ د امنب ہم و اغتے شی چہ تہ بہ تہ نہ ہیر دے  
خوہلہ کہ مؤنذہ تے ہم نہ ہیر د ا غوار، یعنی داستا نہ ہیر د  
د اللہ پہ مرضی موقوف۔ نو بیا ہم ہیر د حکم ثابت نہ دی چہ  
قرآن کریم پہ بل خائے کہنے صفا فرمائیلی دی، چہ مؤنذہ تے تا نہ  
ہیر د نہ غوار و بلکہ مؤنذہ دا خوبنہ دہ چہ قرآن دستاسینہ کہنے،  
محفوظ وی، لکہ چہ سورہ قیامتہ کہنے دی۔

ان علينا جمعہ وقرآنہ: سورہ القیامتہ (ستا پہ سینہ کہنے د قرآن جمع  
کول د ہنہ محفوظ کول او ستا پہ ژ بہ د ہنہ د لو ستلو ذمہ واری مؤنذہ دہ  
پہ دے سورت کہنے د استثنائی صورت جو رہ تے ہد و پریکرا اُس خوہلہ  
د ہیر د لو بیا ہیرید لو سوال نہ پیدا کیوی۔

(۳) دہیم جواب دا دے کچرے خہ آیتونہ ہیر کرے شی نو دا بہ د ہنہ د  
منسوخ کید و یو شکل وی پہ دے د قرآن پہ محفوظیت کہنے ہد و خہ فرق  
نہ راخی یعنی کوم آیتونہ چہ د حضور علیہ السلام پہ سینہ مبارکہ  
کہن اللہ تعالیٰ محفوظ اُ سائل او ہغوی اُمت تہ اُ د سؤل نو ہم دا

قرآن دے او کہ د حکمت پہ وجہ د حضور علیہ السلام نہ ہیر  
کرے شونو ہنہ قرآن پاتے نشو، بلکہ خالق کائنات پچیلہ ہنہ  
د قرآن برخہ جو رہ نہ کرے، لکہ خنکہ چہ ہر حاکم تہ اختیار وی چہ  
خپل فرمان کہنے خہ تکی او جیلے لیکے او خہ تکی او جیلے تر لرے کوی دا  
کار د فرمان د محفوظیت نہ خلاف نہ دے، دا خود صاحب فرمان خپل  
کار دے د بل چا کار خونہ دے، چہ فرمان پریکارہ کیوی د قرآن  
کریم ارشاد دے،

قُلْ مَا يَكُونُ لِي اَنْ اُبَدِّلَهُ مِنْ اَمْرِ بَيْتِي ۗ اِنَّ اِيَّاهُ يَرْجِعُ  
اَلْحَاكِمَاتُ ۗ وَرِءَايَ الْوَالِدِ عَلَيْهِ ۗ وَرِءَايَ الْعَمَلِ ۗ اِنَّ  
اِيَّاهُ يَرْجِعُ الْحَاكِمَاتُ ۗ وَرِءَايَ الْوَالِدِ عَلَيْهِ ۗ وَرِءَايَ  
اَلْعَمَلِ ۗ اِنَّ اِيَّاهُ يَرْجِعُ الْحَاكِمَاتُ ۗ وَرِءَايَ الْوَالِدِ عَلَيْهِ ۗ  
وَ رِءَايَ الْعَمَلِ ۗ اِنَّ اِيَّاهُ يَرْجِعُ الْحَاكِمَاتُ ۗ وَرِءَايَ الْوَالِدِ عَلَيْهِ ۗ

### حضرت عائشہ حدیث

عَنْ عَائِشَةَ اَنَّهَا عَلِيَّهِ السَّلَامُ سَمِعَتْ  
رَجُلًا يَقْرَأُ مِنَ اللَّيْلِ قَالَ يَرْجِعُهُ  
اللَّهُ لَقَدْ كَرِهِيَ كَذَا وَكَذَلِكَ اَيَّةُ كُنْتُ  
اَسْغَطُهَا مِنْ سُورَةٍ كَذَا وَكَذَلِكَ اَرَوَاهُ

دایا د کبری دو

د دے روایت نہ دا ثنا بتیزی چہ د قرآن دغہ آیتونہ بالکل بیکارہ او ضائع  
شول بلکہ د دے سری د لو ستلو ذمہ وارا ندا د حضور علیہ السلام نہ دا  
یاد و، صحابہ کرامونہ ہم یا دور لیکے شوی ہم ورا صحابہ کرام پہ بوسل  
لکہ خنکہ چہ دغہ سری ا لو ستل، نو پہ دے وجہ د دے آیتونہ د  
ضائع کید و خو خہ احتمال پاتے نشویرف دومرہ خبرہ دہ چہ د نبی  
علیہ السلام توجہ ورتہ نہ دہ او دغہ سری پہ لو ستو د نبی علیہ



تَوْجُّهٌ بِيَاوَرْتَهُ أُشْوَهَ دَلَسَ نَهَ چہ حضور علیہ السلام نیا کل ہیر و  
دا خوب عامہ محاورہ دہ خودے سرہ ہر کلہ چہ قرآن د لیک پہ شکل  
کینے موجود دو، لکھو توتہ یادو، نوبیا خوکسانو نہ کہ ہیر ہم شی نو دے  
سرہ د قرآن پہ محفوظیت ہیخ اثر نہ پریوخی ۔

یوعامہ ضابطہ یوعامہ قاعدہ دادہ چہ داسے قسم ہر جائے  
کینے بکاراخی، ہغہ دادہ چہ قرآن یہ تواتر او  
قطعی اجتماع سرہ ثابت دے کا اعتراض دیارہ کوم روایتونہ چہ پیش کولے  
شی ہغہ خویا ضعیف وی او بیاریات نہ زیات خبر واحدی، خبر واحد  
ظنی وی او ظنی د قطعی پہ مقابله کینے بیکارہ دے، نو حکم داسے بقول قسم  
اعتراضونہ بالکل بے حایہ وی ۔

روایت مسعودی

مسند احمد او طبرانی او ابن حبان کینے د حضرت عبد اللہ بن مسعود  
نہ منقول دہ، چہ ہغوی بہ قرآن کینے معوذتین یعنی قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ  
الْفَلَقِ اَوْ قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ السَّمٰوٰتِ درارہ سورہ تونہ نہ لیکل، دغہ  
شان ابو عبیدہ رح پہ روایت د ابن سیرین رح د ابن مسعود رح نہ نقل  
کوی چہ ہغوی بہ سورت فاتحہ پہ قرآن کینے نہ لیکلہ او حافظ  
بن حجر د بخاری پہ شرح کینے دے روایتونو نہ صحیح و ثعلبی دی خود دے  
خوجوابونہ دی ۔

رح د سورۃ فاتحہ او د دوار و معوذتین و قرأت پہ یقینی تواتر سورہ  
ثابت دے نو ظنی خبر دے مقابله کینے ہیغ نہ دے او کچے د ابن مسعود  
دا انکار ثابت ہم شی نواجماع او تواتر دیو کس پہ مخالفت نہ ماتہزی کہ  
داسے کیدے ہاشوے نوبیا خوب متواتر ہر ج نہ رو پاتے او دین بقول کار  
بہ بیارنگ و و، قاضی ابو بکر رح د ابن مسعود د انکار جواب داور کینے

چہ داد ہغہ د قرآنیت نہ انکار ندے، بلکہ پہ مصحف کینے دنہ  
د لیکلونہ انکار دے، حکہ چہ لیکل د ہغہ خیز ضروری دی چہ د کومود  
ہیر یکتا ویرہ وی او سورۃ فاتحہ او معوذتین داسے سورہ تونہ دی  
چہ د دے د ہیرید و ہدو خہ امکان نہ وو، ہر دا جواب ابن قتیبہ پہ  
مشکلات القرآن، کینے ور کرے دے اگر چہ پہ روایت کینے اَللّٰهُمَّ  
لَيْسَتْ مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ رَدَّ دوارہ د کتاب اللہ نہ نہ دی راغہ دم خو د کتاب  
اللہ: مطلب مصحف وی او پورہ مطلب بہ بی د اشی چہ د دے دوارو پہ  
مصحف کینے د لیکلو ضرورت نشہ ۔

(۳) ابن الصباغ رح جواب ور کرے دے، چہ دا سورہ تونہ د ابن مسعود رح  
پہ زمانہ کینے متواتر دو مگر ہغوی تہ د تواتر علم نہ وور سیدے  
پہ دے وجہ تے احتیاط کولو خہ وقت چہ دوی تہ د تواتر علم اشنو نو د  
خپل قول نہ دے رجوع اکبر، لکہ چہ عاصم رح پہ واسطہ د ر د ابن  
مسعود نہ قرأت نقل کریدے چہ دادرے وارہ سورہ تونہ کینے ثابت دی  
نو دا د خپل رومی قول نہ دے د رجوع کولو دلیل دے

د دے تلو جوابونو ضرورت ہلہ پینیزی چہ د ابن مسعود نہ دے  
انکار ثابت شی، لیکن دیرو محققینو د ابن مسعود نہ د انکار تردید کریدے  
او دے روایت تہ فی موضوع، باطل او غلط و ثعلبی دی ۔

قَالَ النَّوَوِيُّ فِي تَرْجِيحِ الْمَهْدَبِ اَجْمَعِ امام نووی رح پہ شرح مہذب کینے  
المُسْلِمُونَ عَلَيْهِمْ اَنَّ الْمُعْذَاتَيْنِ وَ لیکلی دی چہ د مسلمانانو پہ دے  
الْفَاتِحَةِ مِنَ الْقُرْآنِ وَ اَنَّ مَنْ اتفاق دے چہ معوذتین او فاتحہ  
تَحَدَّثَ شَيْئًا مِنْهَا كَفَرُوا مَا نَقَلَ عَنْ ابْنِ د قرآن حصہ د کہ چہ خوک دے  
مَسْعُودٍ رَضِيَ بَاطِلٌ لَيْسَ بِصَحِيحٍ وَقَالَ نہ انکار کوی ہغہ کافر دے او کوم  
ابْنُ حَزْمٍ فِي تَدْوِجِ الْمُعَلِّ الْمَجْلِيِّ چہ د ابن مسعود نہ نقل دے



هَذَا كَذِبٌ عَلَى ابْنِ مَسْعُودٍ وَإِنَّمَا  
 صَحَّ عَنْهُ قِرَاءَةُ عَاصِمٍ عَنْ زَيْدٍ  
 عَنَّهُ وَفِيهَا الْمَعْوَدَةُ تَانِ وَالْفَاتِحَةُ  
 رَاتِقَانِ جِلْدًا صَدْرًا : :  
 روایت دزد در عاصم قرأت داعیے ثابت دے، چہ دے بکن ما درے واریہ  
 سورتونہ دی

دغہ رنگ امام رازی پہ تفسیر کبیر کین لیکلی دی پہ اتقان جلد عا مشہور کین  
 تفصیل شتہ، چہ دا بن مسعود الکاکر لوقہ نووی باطل ویشلی دی او ابن حن  
 ورثہ دروغ او مہر ضوغ ویتلی دی

### دَقِرَاتِ اِخْتِلَافِ اَوَاذِ اَحْرَافِ

مُسْتَشْرِقِينَ دَقِرَانَ دَخْرِيْفِ يُوْدَادِ لِيْلِ هَمْزٍ رَكْوِيْ اِچِه دَعْمِ كَيْفِ كُنْزِ  
 قِرَاءَتُوْنَهْ وَيْ رِيْعِيْ يُوْقِرَاتِ لَيْ نَهْ دَعْمِ نُوْدَادِ لِيْلِ حُكْهْ غَلَطِ دَعْمِ اِچِه  
 تَحْرِيْفِ هَمْزِ دَعْمِ اِچِه پَهْ بَادِ شَاهِيْ دِسْتَاوِيْزِيْ كَيْفِ دَا صِلِ مِتْكَلِمَاوَدِ  
 دِسْتَاوِيْزِ جُوْرُوْ نَكِيْ نَهْ بَغِيْرِ بِلِ خُوْكَ زِيَا تَهْ كَيْفِ اَكْرِيْ كَهْ بَادِ شَاهِ  
 پُجَلَهْ دَعْمِ كَيْفِ زِيَا تَهْ كَيْفِ اَكْرِيْ نُوْحِيْجِ عَقْلِسِدْ دَعْمِ تَهْ تَحْرِيْفِ نَهْ وَا فَا  
 دَقِرَانَ پَاكِ قِرَاتِ دُوْكَ قِسْمَهْ دَعْمِ رَا مَتَوَاتِرَهْ اَوْ رَا غِيْرُ مَتَوَاتِرَهْ دَا  
 دُوِيْمِ قِرَاتِ دَقِرَانَ حُكْهْ نَهْ دَعْمِ اِچِه دَا صَوْلِ اِمَامَانِ پَهْ دَعْمِ مُتَقِيْ دِي  
 اِچِه قِرَائِيْتِ دَبَارَهْ تَوَاتِرُ شَرْطِ دَعْمِ اَوْ هَمْ قِرَاتِ مَتَوَاتِرَهْ قُرْآنِ دَعْمِ  
 دَعْمِ نَهْ تَحْرِيْفِ نَهْ ثَابِتِيْرِيْ تَحْرِيْفِ دَعْمِ تَهْ وَيْلِيْ شِيْ اِچِه غِيْرُ قُرْآنِ  
 پَهْ قُرْآنِ كَيْفِ دَا حِلِ كَرِيْمِيْ اَوْ يَا دَقِرَانَ خَهْ بَرَحَهْ دَقِرَانَ نَهْ بَهْرِ كَرِيْمِيْ  
 نُوْدِ قِرَاتِ اِخْتِلَافِ پَهْ دَعْمِ دَوَالِ وَ كَيْفِ يُوْهْمِ نَهْ دَعْمِ لَانُوْرِ دَا اِچِه اِمَامِ  
 زِرْكَشِيْ پَهْ بُرْهَانَ كَيْفِ لِيْ كِيْ چِه قُرْآنِ دَا فَاظُوْ نُوْمِ دَعْمِ اَوْ دَقِرَانَ  
 قِرَاتِ دَا فَاظُوْدِ تَلْفِظِ اَوْ دَا اِطْرُزِ دَعْمِ نُوْدِ دَعْمِ پَهْ زِيَا تَوَالِيْ دَا

دَقِرَانَ پَهْ فَاظُوْ كَيْفِ هَمْزِ كَيْفِ زِيَا تَهْ رَا حِيْ (اِتْقَانِ جِلْدِ عَا صِنْ)  
 اَوْهْ قِرَاءَتُوْنَهْ

پَهْ بُرْهَانَ كَيْفِ اِمَامِ زِرْكَشِيْ لِيْ كِيْ دِي اِچِه قُرْآنِ دُوْحِيْ هُوْ فَاظُوْ نُوْمِ  
 وَيْلِيْ شِيْ اِچِه حُضُوْرِ عَلِيْهِ الصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ تَهْ دَا حُكَاوِيْ يَا نُوْلُوْ دَبَارَهْ  
 كُوْمِ اِچِه پَهْ مَعْجَزَانَهْ اِنْدَا زِ نَا زِلِ شُوْيِدِيْ اَوْ قِرَاتِ دَدِ تَلْفِظِ اَوْ  
 دَا اِطْرُزِ تَهْ وَيْلِيْ شِيْ اَوْهْ قِرَاءَتَهْ تَرَاوُ قَا رِيَا نُوْ پَهْ تَوَاتِرُ ثَابِتِ  
 دِي اَوْ يِيَا دَدِ غَهْ اَوْ اِمَامَانُوْنَهْ تَرَحُضُوْرِ عَلِيْهِ الصَّلَامِ پُوْرَهْ سِنْدِ  
 دَقِرَاتِ پَهْ كِتَابُوْنُوْ كَيْفِ مَوْجُوْدِ دَعْمِ اِچِه يُوْرَاوِيْ دَبِلِ نَهْ نَقْلِ كَرِيْمِيْ  
 لِيْ كِنِ پَهْ اِتْقَانَ كَيْفِ دَا بِنِ جَزْرِيْ نَهْ نَقْلِ دَعْمِ اِچِه حُضُوْرِ عَلِيْهِ الصَّلَامِ پُوْرَهْ  
 هُمْ دَا اَوْهْ قِرَاءَتَهْ مَتَوَاتِرِ دِي

وَقَدْ نَصَّ عَلَيَّ تَوَاتِرُ ذَلِكَ كَلِمَةً : دَا صَوْلُوْ اِمَامَانُوْ بِنْ كَارَهْ بِيَا نِ كَرِيْمِيْ  
 اَنْتُمْ اَلْاَصُوْلُ كَقَاضِيْ اَيُّ بَكْرِيْ : اِچِه اَوْهْ قِرَاءَتُوْنَهْ سِرَاسِرِ حُضُوْرِ  
 غِيْرَهْ وَهُوَ الصَّوَابُ لِاِنَّهٗ اِذَا : عَلِيْهِ الصَّلَامِ پُوْرَهْ مَتَوَاتِرِ دِي  
 ثَبَتَتْ تَوَاتِرُ اللَّفْظِ ثَبَتَتْ تَوَاتِرُ : نُوْ هِرْ كَلَهْ اِچِه فَاظُوْ مَتَوَاتِرِ شُوْنُوْدِ  
 هَيْئَتِهٖ اَدَا بَهْ لِاَنَّ اللَّفْظَ لَا يَفُوْمُ : هَمْزِ تَلْفِظِ اَوْ اَدَا هُمْ مَتَوَاتِرَهْ شُوْرَهْ  
 اِلَّا بَهْ وَلَا يَصِيْحُ اِلَّا بِوُجُوْدِهٖ : حُكْهْ اِچِه تَلْفِظِ اَوْ اَدَا فَاظُوْ سِرَاسِرِ  
 رَاتِقَانِ جِلْدِ عَا صِنْ : : دِي رَحْمَانَ لَهْ دَدِ وَ جُوْدِ نَشْتِهْ

### صَحَابَهُ رَمَّ قَارِيَانَ

هَمْزِ قَارِيَانَ اَوْهْ دِي كُوْمُوْ اِچِه نِيْغِ پَهْ نِيْغِهْ حُضُوْرِ عَلِيْهِ الصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ  
 نَهْ قِرَاتِ زِدَهْ كَرُوْ دَقَارِيَا نُوْ پَهْ نُوْمِ مَشْهُوْرِ شَوْلِ دَرُوْسْتُوْ قَارِيَانَ  
 اَسْتَاذَانَ اَوْ شِيُوْخِ دِي اَوْ دَدُوْ قِرَاتِ پَهْ تُوْلُوْ مُسْلِمَانَ مَلِكُوْ نُوْ كِنِ  
 خُوْرِ شُوْحِيْ اِچِه تَرَاوُ سَهْ دَا شْتِهْ رَا حُضُرْتِ عَمَّانِ رَمَّ رَمِ حُضُرْتِ  
 عَلِيْ رَمِّ رَمِ اَبِيْ بِنِ كَعْبَرِ رَمِّ رَمِ زِيْدِ بِنِ ثَابِتِ رَمِّ رَمِ عَبْدِ اللّٰهِ بِنِ مَسْعُوْدِ



(۶) ابوالدرداء رضی عنہ ابو موسیٰ اشعری رضی عنہما اهل العرفان جلد

ص ۱۰۰  
**اُوه قرأتونہ**

زل ابن عامر رحمہ چہ نومئی عبد اللہ بحصبی دے  
 بحصب دحیر قبیلے دیو شاخ نوم دے دا ہفتہ  
 منسوب دے، ابو نعیم و ابو عمران نے کنیت دے، تابعی دے، ذہ  
 د مغیرہ بن ابی شہاب المخزومی نہ قرأت حاصل کرے و واو ہفتہ  
 د حضرت عثمان رضی عنہ او ہغوی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ، دا  
 عامر بہ ستلنہ ہ کینے پہ دمشق کوفات شو۔

(۷) ابن کثیر۔ نومئی عبد اللہ بن کثیر دارمی، ابو محمد یا ابو عبدتی  
 کنیت دے، دا د مکہ معظمہ قرأت امام و دوی د مجاہد نہ قرأت  
 حاصل کرے و ہغوی د ابن عباس رضی عنہما دوی د ابی بن کعب نہ او ابی  
 بن کعب د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ حاصل کرے و، دا ابن  
 عامر دہ بالواسطہ شاگردان ہشام او ابن ذکوان مشہور دی او  
 دا ابن کثیر دہ بالواسطہ شاگردان النبزی او قبیل مشہور و، دا  
 ابن کثیر رحمہ پہ ستلنہ ہ کینے پہ مکہ مکرمہ کینے وفات شو۔

(۸) عاصم، عاصم بن ابی النجود نے نوم، پہ قرأت، فصاحت او خوش  
 آواز نے کینے مشہور و۔ دوی د زکریا بن حبیب او ہغوی د عبد اللہ بن  
 مسعود رضی عنہما او ہغوی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ قرأت حاصل  
 کرے و۔ یہ ستلنہ ہ کینے پہ کوفہ کینے وفات شو د دوی پہ خاصو  
 (بلواسطہ) شاگردان کینے شعبہ بن عباس رحمہ او حفص بن سلیمان رحمہ  
 زیان مشہور دی۔

(۹) ابو عمرو مازنی بن العلاء عمار البصری، دوی د سعید بن جبیر رضی  
 او مجاہد رضی عنہما دوی د عباس رضی عنہما او ہغوی، دا ابی بن کعب

او ہغوی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ قرأت حاصل کرے و  
 د یزیدی پہ واسطہ د ہغوی مشہور شاگردان د وہ ذی راع، د کوری  
 ابو عمر حفص بن عمر المقری العزیز البغدادی المتوفی ستلنہ ہ  
 ابو شعیب صالح بن زیاد المتوفی ستلنہ ہ

(۱۰) حمزہ بن حبیب بن الزیات الکوفی مولیٰ د عمر بہ بن ربیع البتھی دوی دا عیش د ہغوی رضی  
 و ثاب نہ ہغوی د زکریا بن حبیب نہ او ہغوی د عثمان، حضرت علی رضی  
 عبد اللہ بن مسعود رضی عنہما دوی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم  
 نہ قرأت حاصل کرے و۔ دے د عربیت د علم قرآن و د علم حدیث  
 ماہر و وہ ستلنہ ہ کینے پہ حلوان کینے وفات شو، دا ابو عیسیٰ و واسطہ  
 د دوی د وہ مشہور شاگردان سلیم بن عیسیٰ الکوفی خلف المتوفی ستلنہ ہ  
 او خلا د المتوفی ستلنہ ہ و واو د دوی د قرأت سلسلہ پہ د وار دروانہ  
 شوے و۔

(۱۱) نافع بن عبد الرحمن بن ابی نعیم المدنی، دوی د ابو جعفر القاری  
 او دنور و یاؤ تا بعینونہ قرأت حاصل کرے و، کومو چہ د ابن عباس  
 او د ابو ہریرہ رضی عنہما دے د وار د ابی بن کعب نہ او ہغوی د رسول اللہ  
 علیہ وسلم نہ قرأت حاصل کرے و، د نافع ہم کنیت ابو ریم دے د دوی  
 دا قالون ابو موسیٰ، عیسیٰ بن منیا النخوی، د قالون معنی گرا دہ قرأت  
 دیر گرا و و حکم و رتہ قالون و یلی شی المتوفی ستلنہ ہ او رس و مرش  
 نوم نے عثمان سعید المصری دے، پہ قرأت او خوش آواز نے کینے بیثالہ  
 و وہ مصر کینے ستلنہ ہ کینے وفات شو د وہ د وہ مشہور شاگردان دی و  
 کومو چہ د دہ د قرأت سلسلہ چلیدے د۔

(۱۲) الکسائی، ابو الحسن علی بن حمزہ الکسائی النخوی پہ احرام کینے بیث  
 کساء (خادر) رنگ) آغوستو حکم پہ کسائی مشہور شو، پہ نوم بیت



اوپہ قرآن کتے بمثالہ دو سئہ ۱۸۶ م کتے وفات شو۔  
پہ لشوقاریا نو کتے نور درے دادی۔

۱۸۷ ابو جعفر یزید بن القعقاع ددوی دقرات سند د ابن عباس  
او ابی ہریرہ رض ددے دواپو د ابی بن کعب رض نہ او دگرسول اللہ  
علیہ وسلم نہ دے المتوفی سئہ ۱۳۰ م۔

۱۸۸ روح یعقوب بن اسحاق الحصری دوی د عاصم ابو عمر بن الملاء  
قرات حاصل کرے وو المتوفی سئہ ۲۰۵ م۔

۱۸۹ ابن خلف بن ہشام بن ثعلب، کنیت ابو محمد دے د عاصم بالواس  
شاگرد وو المتوفی سئہ ۳۳۹ م رطبقات القراء لابن الجزری و

مناہل العرفان جلد ۱ ص ۲۹ تا ۴۵

**أحرف سبعة** پہ اوقو آخر فود نزول قرآن حدیث د بولین  
صحابونہ روایت شوے دے ابو عبید بنکارس کرے

چہ دامتواتردی، اتقان جلد ۱ ص ۳۶ پہ صحیحین نو کتے د ابن عباس رض درو  
الفاظ دادی چہ حضور علیہ السلام انما نزل چہ جبرئیل علیہ السلام ماتہ

یوحرف اولو لولو مانور ہم غریبتہ نو هغوی بہا نریا نول  
نزدے چہ او تہ را ارسیدل ددے حدیث پہ شرح کتے امام سیوم

پہ اتقان جلد ۱ ص ۳۵ کتے خلونیت اقوال او علامہ آلوسی  
المعانی کتے اوہ اقوال نقل کریدی، غوریزہ خیرہ دادہ چہ داوود

مطلب د عربو قبیلو او لغتہ دی، گوہر د دیر و فیض او و قبیلو و  
دادی را قوش ۷۲، ہذیل، ۷۳، تیسر ۷۴، ارد ۷۵، ربیعہ ۷۶، ہوازن

سعد بن بکر دا غورہ قول دے حکم چہ ابو عبید، ثعلب، زہری او  
علم او بلکہ عطیہ ہم دے تہ مختار غورہ و ییل دے او بیہقی پہ شہ

الایمان کتے د سئہ صحیح و ییلی دی، اتقان جلد ۱ ص ۳۶ و روح المعانی

پہ دے قول امام سیوطی دے اعتراض کرے دے، چہ دا اولہ قرأتہ  
یوازے د قریشوو، حکم چہ د عمر او د ہشام دقرات پہ جکرے کتے حضو

علیہ السلام دواپو تہ صحیح او ییل حالانکہ دا دواپو قریشیان وو، داے  
ابوقتیبہ او ابو علی الاہوازی ہروائی، خو حو بنز پہ خیال کتے دا اعتراض

صحیح نہ بنکاری، حکم چہ کیدیشی چہ د نبی علیہ السلام زہغہ یو  
صاحب دیوے قبیلے پہ قرات او دویم صاحب د بیلے قبیلے پہ قرات او ییل

وی نہ دا چہ کیوازے د قریشو دا اولہ قرأتہ لغاتہ وو۔  
**دا ووا حروف حکمت** پہ شروع کتے دا وواپو لغاتو قرات

او بیاصرف دیولغت قرات مقرر و لو حکمت  
دادے (واللہ اعلم) د قرآن بنکارہ بیان دے بلسان عربی مبین

چہ قرآن پہ عربی تہ بہ کتے نازل شوے دے، خو پہ بعض مخصوص الفاظو  
کتے د عربو قبیلو اختلاف و ولکہ خنگہ چہ کوی او لکنو پہ اردو کتے

یا د پینور او د قند ہار پہ پستو کتے۔  
وما از سلنا من رسول الا بلسان قومہ، موبن زہر، سول د ہغہ دووم

پہ شہ کتے جو کرے وو)  
بنکارہ خبرہ دا چہ د حضور علیہ السلام خاص قوم قریش و وانعام

قوم تے عرب وو د عربو قبیلے پہ تعصب کتے دو مراد ریاتے وے چہ  
ڑبے پہ خاصو تکو پہ خاص طرز او تلفظ بانہے بہتہ مرکو نہ کول

نود اللہ تعالیٰ حکمت دا ووجہ اسلام پہا بتداء کتے کچرے دوی تہ  
یوازے د قریشو لغت مخصوص او مقرر کریشی، نو کیدے شی چہ

ددے تعصب پہ وجہ د عربو ہغہ نورے قبیلے دقرآن تہ فیض  
وا نخلی نو ہریو قبیلے تہ پہ دے غرض پہ خپل لغت کتے دقرات

اجازت حکم و کرے شو چہ یو خو بہ دقرآن تہ فیض یاب شی



او بل بہ ذخیل محرومی پہ سبب د تعقب اوضد بنکار نشی د  
 عثمانی رض جمیع قرآن پہ وخت کئے ہر کلمہ چہ اسلام دیر خور شود  
 قبیلو خصوصیتو نہ او حان حانی ختمہ شوقہ تول مسلمانان یورونہ  
 شول کوربے وغیرہ ہیچ فرق بہ دوی اثر نشو غور زولے نو پہ مصحف  
 عثمانی کئے صرف د قریشو پہ لغت د نبی علیہ السلام پہ ہومی حکم  
 او یا د مذکور علت او سبب ختمید و پہ وجہ انفا کپے شوہ لکھنگہ  
 چہ مؤلفۃ القلوب پہ زمانہ د نبوت کئے د زکوٰۃ مصرف وو لیکن فاروقی  
 زمانہ کن د اسلام د طاقت اغستو پہ وجہ دا علت او سبب پاتے نشو  
 حکمہ دوی بیام مصرف د زکوٰۃ نہ خارج کپے شود اسے نور ہم دیر  
 احکام امام زرکشی پہ برہان کئے نقل کپیدی چہ د علت او سبب  
 ختمید و پہ وجہ ہغہ ختم کپے شوی دی ۔

د قرآن تحریف نا بتولو د پارہ مستشرقینو دا وہ حرفو نہ یا اودہ  
 لغثونہ ہم دلیل جو کپیدے ، خود ا حکمہ صحیح نہ دے لکھنگہ  
 موبن و ہاندے ذکر کپل چہ تحریف د بل چا زیاتی کمی نہ ویلی شی  
 کچرے متکلم د ملتہ اللہ پاک پخپلہ پہ خپل کلام کئے کے زیاتے خہ  
 مصلحت د پارہ ا کپی نو دے نہ تحریف نشی ویلے لکھنگہ چہ د  
 باد شاہانوا و دنور و حاکمانو پہ حکمونو کئے د ایو عام معمول دے او  
 دغہ رنگ د تیر شوی مصلحت پہ بئیا دا ول پہ او و قرآنو نو د قرآن  
 دلوسے اجازت او بیاداموقوق کول او پہ یو خاص لغت (د قریشو) د  
 قرآن قرأت تحریف نہ دے بلکہ دا تصرف الہی پہ خپل کلام رقرآن  
 کئے دے چہ پہ دے حق د بتولور و غوغو خلفوا اتفاق دے چہ پخپلہ خبرہ  
 یا حکو کئے متکلم زیاتے کم کولے شی ، دغہ رنگ منسوخ التلاوتہ  
 د د رجم ایت ہم ا گلرہ چہ اول د قرآن برخوہ او بیاد قرآن

نہ ددے تلاوت ا بشکل شو ، نو دا تصرف پہ قرآن کئے د قرآن دنازلو ککر  
 پخپلہ وو نہ چہ د بل چا لکچہ فرمائی ۔

قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تَلْفَافٍ نَفْسِي إِنْ أَرَادَ إِلَّا مَا يُوْحَىٰ إِلَيَّ (يونس آية ۱۰۱)  
 تہ اعلان ا کپرا چہ دا قرآن حہ د  
 خپلہ خانہ نشم بدلولے ہر خوم  
 دہغے تا بعداری کوم کوم چہ ماتہ  
 وحی کپری ۔

دغہ رنگ د خلغ سورت چہ ا بی پہ مصحف کئے وو او بیام نسوخ  
 التلاوت شو نو دا تصرف الہی وو د بل چا نہ بے سرہ سرہ دا ہم  
 حقیقت دے چہ پہ اعجاز کئے منسوخ التلاوت آیتونہ د قرآن حکم  
 مستقل آیتونو سرہ ہرگز برابر نہ دی بلکہ کم دی حکمہ خو معلومین  
 چہ د رو جسے نہ ددغے آیتونو د مستقل پریندو اللہ تعالیٰ ارادہ نہ  
 وہ او ا قرأتونہ

دا و و حرفونو د حدیث دویمہ تشریح او کہ متواتر قرأتونہ دی ، د  
 تحریف اعتراض پہ دے ہم حکمہ نشی کیدے چہ د ا و ہ وارہ قرأتونہ  
 ہم قرآن دے پہ قرآن کئے دے سرہ ہیچ کئے زیاتے نہ راجی ، پہ دے  
 صورت کئے دا و و حرفونو مطلب د تلفظ او ہ طرڈونہ دی ، د حرف ، مجزی  
 معنی ، مطلب نہ دے بلکہ لغوی معنی مطلب دہ ، چہ معنی اے او کہ  
 قرأتونہ دی ، قرأتونہ خود او و نہ زیات دی او پہ حدیث کئے او ہ  
 یاد پیری ، دا ولے ہ

د دے جواب یو ہغہ دے کوم چہ اتقان د جزری نہ نقل کپیدے  
 ہغہ وائی چہ ما د صحیحو ، شاذ او د ضعیفو بتولو قرأتونہ چانہ  
 ا کرونو معلومہ شوہ چہ آخر کین دا بتول د او و نہ بھرنہ دی ر اتقان  
 جلد ا صحت کچرے د او و نہ زیاتی ہم وی ، نو د دے ہم خہ پروا



حُكْمِ نَشْتِهْ چہ داؤ نہ مطلب مشہور قرأتوں دی اوبل داچہ لفظ  
 داؤور (سبح) دحصر د پارہ نہ دے، دویم دا حدیث د نبی علیہ السلام  
 رومیہ دے، او اؤ قرأتوںہ بیار ستو ظاہر شوی او تصنیف شوی  
 دی داخنگہ چل دے، نو د دے جواب دادے چہ اؤ واپہ قرأتوںہ  
 د نبی علیہ السلام پہ وخت بکنے وو، حُکْمِ خود ہغوی نہ دا تول داؤو  
 مشہور و قاریانور پہ ذریعہ روایت شوی دی، صرف د دے  
 کتابوںہ رُستو جو رہ شوی دی۔

دریم اعتراض دادے چہ ہر ایت بکنے خواؤ قرأتوںہ نہ جاری  
 کیزی، نو جواب دے دادے چہ پہ ہ تول قرآن بکنے داؤو قرأتوںہ  
 وجود بنو دے بشوے دے نہ چہ پہ ہر ایت بکنے۔

د اسلام مخالفینو پہ مصحف عثمانی خوا اعتراضونہ کریدی  
 چہ پہ ہغے کین مشرقین پیش پیشی دی۔ مرنبر اس ہغہ نقل کو وادوار  
 پہ وار بہ د ہغے جواب ور کوو۔

۱) رومیہ اعتراض دادے چہ خہ وخت حضرت عثمان رضی اللہ  
 تعالیٰ نہ مصحفونہ ورا ندے کریشونو ہغوی افرمائیل۔ اِنَّ فِي  
 الْقُرْآنِ لِحِكْمًا سَتَقِيْمَةٌ الْعَرَبُ بِالسِّنْتِهِمْ رُوح المعانی جلد ۱ ص ۲۵  
 پہ مصحف عثمانی بکنے دا سے غلطی دی چہ عرب بہ ئی پہ خپلوڑ بودرے کرے  
 ہم داشان پہ فوز الکبیر بکنے دی، نو اول جواب دے دادے لکہ چہ علامہ  
 آلوسی یکی، لَمْ يَصْحَحْ عَنْ عُثْمَانَ اَصْلًا، رچہ داروایت د حضرت  
 عثمان رضی اللہ عنہ بالکل ثابت نہ دے۔

۲) دویم جواب دادے چہ پہ مصحف عثمانی د صحابہ و اجماع دہ  
 اور رسم عثمانی ہم وحی سرکہ ثابت دے، نو پہ غلطہ خنگہ اجماع کیدے  
 شی، (۳) دریم جواب دادے، چہ حضرت عثمان د مصحف عثمانی

کاتبانوتہ پہ جمع شابا سے ور کر وے فرمائیل، اَحْسَنُمْ وَاَجْمَلُكُمْ  
 ناسو دیر بنہ او بنا شتہ کارا کر وئو صحابی پہ غلط کار خنگہ شایسے ور  
 کوئے شی، بل داچہ ابو عبیدہ د عبد الرحمن بن ہانی تہ نقل کریدے  
 وائی چہ خہ حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ سہ اؤم کاتبانو چہ دغہ  
 مصحف حضرت عثمان تہ ورا ندے کر وئو ہغوی قلم دوات طلب  
 کر و، او د دے غلطیا نے دے در سے کہے (۱) لَمْ يَتَسَنَّ تُمْ اَمْ يَتَسَنَّ  
 کر و (۲) لَا تَبْدِيْلَ لِلْخَلْقِ لَمْ يَتَبَدَّلْ لِحَلْقِ اللّٰهِ "کر و، اور س۔"

اَمْ يَهْلِكُ الْكُفْرِيْنَ لَمْ يَهْلِكِ الْكُفْرِيْنَ کر و، ر تفصیل ورا ندے ہم ذکر  
 شوے دے (۱) دا سے ورے د کتابت غلطی ہر کلمہ چہ حضرت عثمان  
 در سے کرے نو نورے غنہ غلطی بہتہ پہ بکنے خنگہ پرینوے ۴۔

خلوڑ مر داچہ دل تہ د لحن "معنی غلطی نہ دہ بلکہ د قرآن ہغہ صحیح  
 الفاظ دی پہ کو موچہ دغہ وخت د عربوڑ بہ نہ چلیدہ او د ہغوی  
 د خبرو پہ طرہ نہ وو، نو حضرت عثمان رضی اللہ افرمائیل چہ عرب  
 بہ ئے پہ بیابیان تلاوت قابو کرے اوڑ بہ نہ ئے پروا ڈری، دے کینے  
 نشتہ چہ د لحن دوہ معنی دی (۱) غلطی (۲) طرہ کلام د حضرت عثمان  
 پہ روایت بکنے دا دہیہ معنی مرادہ دہ کومہ چہ امام د لغت راعب رح پہ  
 مفردات القرآن بکنے لیکلے دہ خود سے تہ لحن محمود و ییلے شی لکہ د  
 عربو شاعر وائی: خَيْرُ الْحَدِيثِ مَا كَانَ كُنْزًا رِبْنَهُ خَيْرًا هَغَ وِی  
 چہ پہ بنہ طرہ اؤ ییلے شی) ہ او ہم دغہ معنی د قرآن پہ

وَلْتَعْرِفْنَهُمْ فِي ذِكْرِ الْقَوْلِ "بکنے استعمال دہ لَعَلَّ يَعْصِمُكُمْ الْخَنُ  
 بِحَجَّتِهِ د دے مطلب دادے، چہ د مقدمے یو فریق د فصیح طرہ کلام  
 ماہروی، نو خہ د ہغوی پہ خبرہ فیصلہ کوم کچرے داخبر واقعی  
 د ہغہ حق نہ وی نو دا دگری بہ د ہغہ پہ حق بکنے دا ور یو کچر وی



دے حوالہ، مطلب داچہ د لحن نہ یوازے غلطی نہ مرادہ  
بلکہ یو خاص طرز تلفظ مراد دے :-

پنجم داچہ د لحن مطلب درسم الخط لحن دے مزید تشریح نے  
دادا کہ چہ پہ مصحف عثمانی کینے خہ رسم الخط د تلفظ سرہ مطابق  
نہوی، لیکن د ژبے (عربی) والا بہ نے پچھلہ درسنہ کری، لکہ خٹکہ  
چہ پہ انگریزی کینے دیر داسے لیکل دی، چہ د تلفظ مطابق نہ دی خو  
دے ژبے والا نے پچھلہ درست کوی :-

د تحریف پہ بارہ کینے دابن عباس رضی اللہ عنہما

مستشرقینو دابن  
عباس رضی اللہ

خہ روایتونہ نقل کریدی بلکہ روقضی رَبُّكَ پہ حائے ووصی رَبُّكَ  
او د مثل نُورٍ پہ حائے مثل نُورِ الْمُؤْمِنِ : دداسے روایتونہ  
نہ خود قرآن پہ معنی خہ خاص فرق نہ پرپووی خوبیا ہم صاحب  
د مباحل العرفان ددے خو جوابہ ورکری دی :-

رَبُّكَ هَذِهِ رَوَايَاتٌ ضَعِيفَةٌ : داضعیف روایتونہ دحضرت عبداللہ  
لَمْ يَصِحَّ شَيْءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ : بن عباس رضی اللہ تعالیٰ نہ ثابت نہوی  
روایتونہ دقرآن دقراآت متواترہ نہ خلاف دی حکہ پیکارہ دی  
عام جواب دابن عباس رض نہ داسلام مخالفینو خومرہ روایتونہ چہ نقل  
کریدی دھے بتولو عام جواب دادے چہ ابن عباس رض پہ قرآن  
اوپہ قراآت کینے دزید بن ثابتؓ او دابی بن کعبؓ شاگرد دے اودادوار  
حضرات دھے کمیٹی ارکان دی کہہ چہ حضرت عثمان رض دقرآن دجمع  
دبارہ مقررہ کرے وہ، نو ددہ دے دوارو استاذانوا نو رولویو صحابہ  
چہ د کوموا الفاظو دقرآن سرہ اتفاق کرپوی، نو ابن عباس رض دھے  
ہیچرے مخالف کیدے نشی نو داروایتونہ اول خوضعیف او بے اعتبار

دی کہ ثابت ہم نشی نو دقرآن دمتواتر و الفاظو مقابله دیوکسی بیان  
نشی کو لے لکہ چہ بغداد بنا رہ تواتر ثابت دے کہ یوکسی ددے خلاف  
بیان ورکری نو ہفہ اعتباری او دمنلو نہ دے، اصلی خبرہ دارہ  
چہ خوگ صحابہ کرامونہ داسے کچہ خبرہ منسوب کوی نو دادے  
دلیل دے چہ دانسبت کوونکے کچہ سرے دے اوددہ خبرہ د اعتبار  
کولو او دمنلو جو کہ نہ دہ :-

شیعہ او دقرآن تحریف

مستشرقین پچھلہ دقرآن پہ تحریف ثابت لو کینے پاتے راغلہ نو داہونہ  
نے خوشی کرل چہ دمسلمانانو یوغتہ فرقہ (شیعہ) دقرآن دتحریف  
قابلہ دی اواندا زئے و دلہ ہفہ کینو د کوم چہ دا بنائی چہ د شیعہ و  
منلے عقیدہ دہ چہ قرآن کینے تحریف ستہ خودا حکہ غلط دی چہ د  
شیعہ و ہم ہفہ عقیدہ دہ کومہ چہ د سنیانو دہ ہفہ داچہ قرآن  
پورہ او مکمل محفوظ دے پہ دے کینے دیو حرف کینے زیاتے نشتہ د  
شیعہ و ددیروکتا بونحوالے دادی :-

۱) شیخ صلوق ابو جعفر محمد بن علی ہابویہ پہ رسالہ اعتقاد یہ کتبیکی  
مَابَيْنَ الدُّفْتَيْنِ لَيْسَ بِأَكْثَرَ مِنْ كَوْمِ قُرْآنٍ چہ ددے ددو دقاویہ  
ذَلِكَ وَمَنْ نَسَبَ الْيَتِيمَ أَكْثَرُ مِنْ مِئَةِ مِائَةٍ ددے نہ نورزیات  
فَهُوَ كَاذِبٌ : : : : : نشتہ او خوگ چہ موبز نہ دے

نہ دزریات منلو نسبت کوی نو ہفہ ددو غٹن دے،  
۲) پہ تفسیر مجمع البیان دابوالقاسم علی بن الحسین الموسوی کینے دی  
إِنَّ الْقُرْآنَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ : قرآن د نبی علیہ السلام پہ زمانہ  
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ مَجْمُوعًا : : : : : کینے ہمد غسے جمع و لکہ چہ  
مَوْلَانَا عَلَى مَا هُوَ الْآنَ وَذَكَرَ أَنَّ مَنْ : اس دے او کوم امامیہ یا حشویہ



خَالَفَ مِنَ الْإِمَامِيَّةِ وَالْحَشَوِيَّةِ لَا؛ چه دے خلاف کوی نوپہ هغه  
يُعْتَبَرُ بِخِلَافِهِمْ لِأَنَّهُمْ قَبِلُوا الْأَخْبَارَ؛ حکم اعتبار نشتہ چه هغوی  
الضَّعِيفَةَ؛ ضعیف خبر و نہ قبول کریدی :-

سید مرتضے شیعہ لیکي

إِنَّ الْعِلْمَ بِصِحَّةِ الْقُرْآنِ كَالْعِلْمِ؛ داسی قرآن دصحت علم داسے  
بِالْبُلْدَانِ وَالْوَقَائِعِ الْكِبَارِ؛ یقینی دے لکہ دشہوور بنا رو نو  
د موجود گئی او یا د لو یو لو بو تا دینی واقعاتو علم :-

قاضی نور اللہ الشوستری شیعہ پہ مماثلہ النواصب کن لیکي

مَا نَسَبَ إِلَى الشَّيْعَةِ الْإِمَامِيَّةِ؛ کومہ خبرہ چه امامیہ شیعہ قوتہ  
بِفُتُوْحِ التَّغْيِيرِ فِي الْقُرْآنِ كَيْسَى؛ منسوب شوے دہ چه هغوی پہ  
بِمَا قَالَ بِهِ جُمُوهُورُ الْإِمَامِيَّةِ وَأَمَّا؛ قرآن کینے تحریف متی دا دہو لو امامیہ  
قَالَ بِشَرِّ ذِمَّةٍ قَلِيلَةٍ مِّنْهُمْ لَا؛ قول نہ دے بلکہ ددوی دیورڈو کی  
اعْتَدَا دَبَّهُمْ، وَقَالَ الْمَلْأَصَادِقُ؛ تولى قول دے کوم چه بے اعتبارہ وی  
فِي شَرْحِ الْكَلْبِيِّ يَبْطُرُ الْقُرْآنُ؛ او ملا صادق پہ شرح کلینی کن لیکي  
بِحَدِّ التَّرْتِيبِ عِنْدَ ظُهُورِ الْإِمَامِ؛ چه قرآن بہ ہر بہ دے ترتیب دولہم  
الثَّانِي هَسَمًا؛ امام مظاہر دی :-

محمد بن حسن البحر العاملي د امامیہ شیعہ د لوئے محدث پہ خیلہ رسالہ کن  
لیکی کومہ نے چه د خط زلفے دیو عالم پہ رد کن لیکلہ دہ چه  
ہر کہے کہ تتبع اخبار و فحوص تواریخ و آثارہ چاہم چہرہ اخبارو، آثارو او تواریح و تواتر  
نہورہ بعلم یقینی میداند کہ قرآن درغایت؛ اگر و هغه یقینا پوہیزی چه موجودہ  
درجہ تواتر بودہ و آلاں صحی بہ ضبط؛ قرآن پہ انتہائی تواتر سرہ ثابت دے او پہ  
ونقل کردہ و آن درعمر رسول اللہ مجہوع و؛ زرگونو صحی بہ کرا مو هغه نقل کرے او  
مؤلف بودہ؛ ضبط کریندے او هغه د حضور علیہ السلام پہ زمانہ کن یوحثے شوے او جمع شوے

فروع کافی کتاب الروضة مشکن حضرت علی رضی نہ روایت دے

هُوَ كِتَابٌ كَرِيمٌ فَضْلُهُ وَفَضْلُهُ وَ قُرْآنٌ يُوْعَزُّ مِنْهُ كِتَابٌ دے کوم لہر  
بَيْتُهُ وَأَوْضَحُهُ وَأَعَزُّهُ وَحَفِظَهُ اللهُ تَعَالَى فَضِيلَتِ أَوْ بَرْدِ كِي وَ كَرِيمِ  
مِنْ أَنْ يَأْتِيَهُ الْبَاطِلُ بَيْنَ يَدَيْهِ أَوْ هَفِئْتِ دَبَاطِلُ دَكُونِ نَحْفُوظِ كَرِيمِ

شیخ صدوق دسالہ عقائد کینے لیکي،

الْقُرْآنُ الْمُنْتَرَلُ وَمَا بِيَدِي التَّاسِ؛ نازل شوے او د خلقو پہ لاسرو نو  
وَاحِدًا لِأَزْيَادِهِ فِيهِ وَلَا نُقْصَانٍ؛ کینے موجود قرآن یودے چه پہ  
هغه کن کے زیاتے نشتہ

د شیعہ ددے مستند وحوالو نہ پس د احقیقت بناکارہ کیری چه دیوخو  
بے اعتبارہ خلقو نہ سوا پہ شیعہ وکن ہم پہ قرآن کن د تحریف یادگی زیاتی قائل ددی  
نور تفصیل دنعمان آلوسی پہ کتاب الجواب التیسج لما لفقہ عبد المسیح،  
کینے اگوری قرآن حکیمہ د تحریف او د ماغ پہ دولہو او خونو محفوظ دے او د  
قرآن الفاظ او مطالب دوارہ معجز دی :-

### د بائبیل تحریف

د دے پہ عکس د بائبیل نہ تاریخی بنیاد شتہ او نہ علی د انجیلونو خو  
داحال دے چه د اصل انجیل یوو او اوس خلوردی، او بخار پہ قصص  
الانبیاء کینے لیکلی دی چه دیورپ محققین دامنن چه رو مبود دے  
صدور کینے د سکو نہ زیان انجیلونو، چه خہ مؤدہ پس د هغه نہ خلور  
انجیلونہ د نائسیا پہ کلیسا کینے دیو فال پہ بنا چورن کرے شو و نورا انجیلونہ  
پرینوے شو :-

د پورپ سگتس د ذرے کتب خانے نورا انجیل برنا بازا او توجہ دسورت  
صریم پہ مطابق د حضرت مسیح پیدائش او زبرے پہ پیغمبر اسلام مشتمل



د یو پ خاص شاگرد (فرامرشو) چه دا ایدو نوملمان شو دا  
 انجیل المنار، پریس کئے چاپ شو دے دے د یورپ محققین په دے متفق دی  
 چه په دے انجیلونو کئے یو هم د حضرت عیسیٰ علیه السلام نه دے او  
 نه د هغه ترجمه دے او نه د دے هغه سند شته، د مسیحیت مشهور  
 دشمن پولوس دامشهوره کړه چه ماته صیح علیه السلام لاس  
 را اړه دے، حکم چه هغه غور زید لے و ونه هغه او و نیل چه اُس بد  
 صیح په هدایت د مسیحیت د دشمنی په حائے د هغه د تبلیغ کوشش  
 کوم هغه او سینت پال مسیحیت گپ و د کړه د آثره المعارف مسیحی  
 مصنف البستانی لیکي چه لوقا خود مسیحیت یو خراب دشمن سینت پال  
 نه مسیحیت راغیته دے او ابنت، کفار، شراب، مردار او خنزیر  
 حلالوالے په مسیحیت کئے شامل کړو او د اے د خرابو یو مجموعو  
 جوړه کړه

**انجیل متی** د زرو نصاری و اتفاق دے چه دا اصلی انجیل نه دے  
 او نه د هغه ترجمه دے کچرے ترجمه لے وی نو د ترجمه  
 زمانه او د مترجم نوم نه دے معلوم، متی دا انجیل سنه ۳۰ کئی په بیت  
 المقدس کئے کینا ستراو و لیکلو دے خود حضرت عیسیٰ علیه السلام  
 صحابی هم ندے، زوین بغانی دا لیکلی دی:

**مرقس** پطرس گوانا کو په مروج الاخبار کئے لیکي چه مرقس یهودی  
 و و د رومیانو په غوښتنه هغه دا انجیل غالباً سنه ۴۰  
 کئی لیکلو :-  
**لوقا** مستر کمال په رساله الهام کئی لیکي چه د لوقا انجیل الهامی  
 حکم ندے چه د پخپله د دے په سر کئے لیکلی دی چه هغه  
 دا انجیل شاه فیلس سره د خط و کتابت په پنا لیکل دے، لوقا په انطاکیه

کئے طیب وو، د مسیحیت یو خراب دشمن سینت پال نه مسیحیت راغیته  
 دے او ابنت، کفار، شراب، مردار او د خنزیر حلالوالے په مسیحیت  
 کئے داخل کړو،  
**انجیل یوحنا** کیتھولک هیرالد جلد ۷ کئے پرو فیسریق نمونقول  
 دے چه انجیل یوحنا د سر نه تر نیجه د اسکندر لیکلی دی

طالب علم تصنیف دے (الفاروق باجه زاده ص ۳۲۲)  
**تثلیث** د دایرة المعارف مسیحی مصنف البستانی لیکي چه مسیحیانو  
 د تثلیث لفظ د یو لونیرو و چه د سینت پال او پولوس ندوا  
 وړید و کوم چه متعصب یهودی و او هغه مسیحی تو حید پر بشک کنده  
 کړو او د کامیابی سائے واغیسته په دے صنم پرستانه عقیده کئی  
 مسیحی صداقت ورک شو :-

**ختنه او د جنابت غسل** نصاری منی چه ختنه ټولو پنیغرانو  
 علیم السلام کړیدله، عیسی علیه السلام  
 سنت و پولوس یهودی د کتاب په مخالف سنن ټول بند کړه چنانچه  
 (۱) وَلْيَحْتَضِرْ كَلًّا ذَكَرًا رَهْنًا رَيْنًا وَ سُنَّتًا كَرِيشِي) تورات تکرین  
 (۲) قُلْ لَهُمْ فِي يَوْمِ الثَّامِنِ يُحْتَنُّ الصَّبِيُّ رَدِي تَرَاوَا يَهْ جَه پداته  
 ورځ د ماشوم سنن ټولے شی رسفر الاخبار باب ۱۷۱) او حضرت صیح  
 فرمائی چه لَا أُغَيِّرُ شَيْئًا فِي التَّوْرَانَةِ رَجَه حَه به په تورات  
 کئے هېڅ تبدیلی لکوم (متی باب ۲۳)

(۳) کوم سری نه چه منی اوری نو ټول بدن د په ابرو دینجی او  
 حائضه د هم دا لیکلی دی  
 (۴) خنزیر حرام د سفر الاخبار (باب ۱۷۱) د دے ټولو حوالو ند  
 معلومه شوه چه دا انجیلونو او د هغوی د احکامو تحریف تر کوم حد شو دے



دبا ئیبل دتخریف داخلی شہادت  
 کچرے تاریخی شہادتونہ او د یورپ د محققینوا اقتراونہ شانہ اُغولے  
 شی نو بیا ہم بائبل کن چوندنہ دا سے مضامین موجود دی چه د هغه نہ  
 ددے تحریف پے بنکاره دول ظاہر بیزی حکمچه دین مذہب کنے  
 بنیادی مسہل درے دی :-

① د اوهیت تصور ⑦ د نبوت تصور ③ د عملونو دبدلو تصور یا  
 آخرت د ہر مذہب دا بنیادی اصول دی :-

① د اوهیت پہ تصور کن د الله تعالیٰ عظمت، پاکی او تزییہ ضروری ده  
 خکہ چه انسان د هغه صحیح معرفت بیا موندے شی او زرا د هغه د  
 جلال او جمال پہ شان درزا او آباد کړی شی،

② د نبوت تصور پہ دل سے یواند از کن پیش کړی شی چه د انسان زړه  
 او دماغ د نبی د عظمت او عصمت پہ وړاندے ټیټ شی او د هغه د  
 فرمانبرداری عشق د هغه پہ زړه کس پیدا شی :-

③ دبدلو تصور او د عملونو د جزا نقشه د دا سے جوره وی چه انسان  
 د نیکی نه بلی او بدی نر د ور له کرکه او ویره پیدا کوی او د عملونو د  
 نتیجو دینی تصور د هغه پہ فرمانبرداری کولو تیاروی او د گناه نه وضع  
 کوی، خکہ چه د نیکی د نتیجو زیرے او د بدی د نتیجو نه ویر کولو مقصد د  
 انسانی شخصیت اصلاح او د جماعتی ژوند پاک و کړه، په دے تلہ اُس  
 مؤبذ د بائبل تعلیمات او هدايات تلو چه هغه د درے وار تصور  
 مقصد ونه تر کومے پوره کوی :-

د اوهیت تصور او بائبل ① خد او ند، په زمکه د انسان په  
 پیدا کولو پینیا نه او د لکیر شو

(نورات پیدا ائشی درس ۴۵) ② پینیا نه پینیا نه کیدو

سترے شور کتاب پر سیا باب ۷ درس ۷) د خط کشید الفاظ  
 نه د خدائے تعالیٰ جاہل کیدل - غمزن کیدل او ستری کیدل ثابت بیزی  
 چه هچرے د الله د شان سره سمون نخوری :-

③ نه په بیشکه هغه زمکه ته ا نه د سیم، د کومے په بابت چه ما قسم  
 خوړ لے دے، چه خه په هلته ستا د استوگنے بند و بست کوم رتولیت  
 گنتی باب ۷ آیت ۷ بیا په آیت ۷ کن دی) تا ته به حما وعد  
 ما تکل معلومه شی، د قسم وعدا ما تکل یو شریف انسان سره  
 نه بنائی تو خالق کا منات سره به خنکه ا بنائی،

④ تر صبا صا دقه پورے یعقوب خدائے سره پر زونے کولے او سحر  
 چه خه وخت تلونو یعقوب پڑ هغه نه پریشو تر خو چه برکت لے تیز  
 وانغستور پیدا ائش باب ۷ آیت ۷ :-

⑤ خدائے پاک به د هغه پلان د سمان د بیخه را ا یاسی ر کتاب یسعیا  
 باب ۷ آیت ۷ :-

⑥ خدائے د خیمے په دروازه ولا د هغه د خله نه اور او سپیر مونه  
 لوړے را اوتو او سور شو او منډا کړه - خلق موسیٰ او هارون ۴ سره  
 خدائے په گرسی ناست ا لیدو او خوړل سبیل لے ا کړه، د هغه جاے  
 د وارے پشان سپینے او د هغه د سرو یشته ستره او د هغه پشان وولاول  
 سلاطین باب ۲۲

⑦ خونی خدائے یهودا پیدا شور عبرانیون باب ۷ آیت ۷

⑧ د خدائے کم عقلی د خلقو د عقلمندی نه او د خدائے کم زوری  
 د خلقو د زور نه زیات دده، اته خما خو لے او مانه نن پیدا شوے :-  
 ر اعمال باب ۷ آیت ۷

د دے خوالو نه تا سو د خدائے بائیلی تصور اندازہ کړی، د دینه



نوره زیاتہ دَخْدَائے بیعزتی خہ کیدیشی، بیاد قرآن دا حکم چہ ،  
لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ اَوْ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ بنہ اگورئی چہ دَخْدَائے هستی  
دخہ پہ شان ندہ اونہ دہغہ خوک سیال شتہ ،

بائیبیل اوک نبوت تصور

۱۶) نوح شراب اُخنبیل او بدامستہ شو، دہغہ ستر بر بندہ شو خود  
ہغہ خامنوپت کپور پیدائش باب ۷۱

۱۷) لوط علیہ السلام شراب اُخنبیل او خیلو نو نروسرہ ئے زنا اکرہ  
او معاملہ دوہ کرتہ اُشوہ ، (پیداائش باب ۷۲)

۱۸) حضرت یعقوب علیہ السلام د بزے د بچو خرمن د لاسہ تاؤ کپہ  
اودر و غ ئے او نیل او خیل پلار تہ دوکہ و دوکولو د پارہ ئے خیل نوم  
عیص اُبنودور (پیداائش باب ۷۳)

۱۹) د جہور خو ئے سکم د حضرت یعقوب اور و ساسرہ زنا اکرہ ،  
ر پیداائش باب ۷۴

۲۰) د موبہنی علیہ السلام پہ غائبید و ہارون علیہ السلام دخلقوپہ وینا  
د کالوہت جوہ کپرو او پہ خلقو ئے د عبادت اکر لو او د ہغہ د پارہ  
د قربانی و دوکولو حکم و کپرو او وے و نیل چہ داستا سومعبودے  
چہ د مصر د مکہ تہ ئے تا سورا اویستی د خروج باب ۷۵

۲۱) داؤد علیہ السلام پہ چت اُختودحتی اور یا بنجہ ئے پہ لمبا لیدہ  
نو پیر عاشق شورا وے بللہ او زنائے ورسرہ اکرہ چہ د ہغہ خیتہ  
شوہ نو د ہغہ خاوند ئے پہ مکر او ژ لو د سمو نیل دویم کتاب باب ۷۶  
۲۲) حضرت سلیمان علیہ السلام د ممانعت باوجود موآبی او عمومی  
بت پرستہ خیلے نیٹے جو رہے کرے او نفسانی خواہش ئے دومرہ پہ  
چپوشو چہ او د سرو بیگمو او درے سو و خر مو تہ ئے خبرہ ارسیدہ

بیا پہ دی دومرہ عاشق اوزن مرید شو چہ بتولی تہ مائل شوا و پہ  
آخری عمر کجے تہ ایمان تہ ہم سلام اکر ورا اول سلاطین باب ۷۷  
۲۳) موبنزا ایمان ناؤر و چہ تہ خدا ئے نہ راوتے ئے ، یعنی یسوع ،  
ر یوحنا باب ۷۸ آیت ۷۱

۲۴) یسوع او نیل چہ د آسان اوز مکے تبول اختیار مالہ را کپیشو  
ر متی باب ۲۳ آیت ۳۱

۲۵) مانہ چہ خمیرہ ورا ندے راغلی دی ہغہ تبول غلہ او پاکوان  
دی، ر یوحنا باب ۷ آیت ۳۳

۲۶) امت د پارہ نبی د عمل نمونہ وی آیا د نبیا نو د اشان د نبوت  
مقصد پورہ کولے شی

بائیبیل او دعوا نو بدلہ

۲۷) خمیرہ خلق چہ پہ شریعت تکیہ کوی، ہغہ تبول لعنت لاندے  
دی (کلیتون باب ۷۹ آیت ۷)

۲۸) خدا ئے د چا عدا التونہ نہ کوی ہغہ د عدالت تبول کار خیل جو ئے  
تہ اُسیار لو (یوحنا باب ۸ آیت ۲۱)

۲۹) کوم مسیح چہ خمیرہ د پارہ لعنتی جو رہے شو ہغہ موبنزا پہ بیوعہ  
و غینت او د شریعت د لعنت نہ ئے خلاص کپرو ، (کلیتون باب ۸۰  
آیت ۷)

۳۰) ہغہ یوازے خمیرہ د گنا ہونو گفارہ نہ دہ بلکہ د تبولے د نیا  
گنا ہونو ہم ر د یوحنا و جسے عام خط باب ۸ آیت ۷

۳۱) یاد دیا نو تہ د گناہ مجبستلو اختیار دے د چا گنا ہونہ چہ تا سو  
بخشئی نو ہغوی اُبخیلے شو او د چا گنا ہونہ چہ قلے پریز دئی نو  
لکے اُسلے شوے ر یوحنا باب ۸ آیت ۷



آیاد بدے داسے تصوّر نہ پس دنیکی کولو اوڈ گناہ نہ بچ کید جڈا بہ پاتے کیدے شی، دے نہ معلومہ شکرہ، چہ دا توتل تخریفات دی،

### شپیزم فصل

مکی او مدنی سورتونہ اوڈ ہفے شمیر اوڈ آیتونو کلو اوڈ حروف نو شمیر پہ بیان کینے

د مکی او مدنی متعلق درے اصطلاحات دی

راں کوم سورتونہ چہ د ہجرت شروع کید وڈ زمانے نہ ورا ندے نازل شوی دی، ہفہ مکی دی او کوم چہ دے نہ رستون نازل دی ہفہ مدنی دی (راں کوم سورتونہ چہ پہ مکہ کینے نازل شویدی ہفہ مکی دی، خود مکہ نہ مطلب خود مکہ اوڈ ہفے خواؤ شا علاقہ دہ، لکہ مثنی، عرفات اوحدیبیہ او کوم چہ مدینہ کین نازل شوی دی، نو ہفہ مدنی دی خود دلتہ ہم خود مدینہ اوڈ ہفے خواؤ شا علاقہ مراد دہ لکہ بدر، احد، سلح، رس کومو آیتونو کین چہ خطاب اہل مکہ نہ دے ہفہ مکی او کومو کینے چہ اہل مدینہ نہ خطاب دے، ہفہ مدنی دی، خو مشہور ہڈو قول دے، د مکی او مدنی پیژندل د صحابہ کرامولہ اقوالو معلومیری لکہ چہ ابو بکر بن عربی پہ "انتصار" کین لیکلی دی پہ دے بار کڈ نی علیہ السلام شیخ قول نہ دے نقل شوے پہ مکی او مدنی معلومو کینے دا فائدہ دہ چہ پہ نزول کین دویا ندے رستو سورتونو پتہ لگی او دے سہ، د شیخ او تخصیص مسئلہ پہ آسانہ حل کیدے شی ابو بکر بن الحصار نہ منقول دی چہ شل خو پہ اتفاق سرے مدنی سورتونہ دی دوسو سورتونو کینے اختلاف دے، اونور توتل بیا مکی دی، لیکن ابی بن کعب اوہ ویشٹ سورتونہ مدنی بنائی اونور توتل مکی، زیان تفصل اتقان جلد ۱ ص ۱۶۹ اکتے شی،

قرآن د سورتونو شمیر د قرآن د سورتونو پہ شمیر کینے دوا مشہور اقوال دی،

د قرآن سورتونہ یوسل خوا رس دی، مطلب دا چہ انفال او براءۃ خان لہ خانلہ سورتونہ دی،

دویم دا چہ سورتونہ یوسل او دیارلس دی مطلب مے داشو چہ انفال او براءۃ دوارہ پہ یوسورت حسابیری،

د قرآن پہ سورتونو کین د تقسیمولو یوشو حکمتونہ دی ہر یوسورت مستقل معجزے پہ شکل کینے ورا ندے کول،

د یوسورتونکو او یاد و نکوتہ یوقسم تسلی خوشحالی او ہمت ورکول پہ پہ یوسورتہ ختمولو سہ ہفوی د قرآن یو مستقلہ برہنہ ختم کپہ

متناسب مضمونونہ یو خائے کول (اتقان جلد ۱ ص ۶۶) نت کار یوہ فائدہ: د مکی مدنی سورتونو پیژندل یوشو ضابطے،

د کوم سورت کینے چہ "کلا" لفظ راغلے دے ہفہ مکی دی، د رکلا لفظ درے دیرش خایہ پہ پتہ نچکسو سورتونو کینے راغلے دے چہ توتل د

رات پہ آخری نیمہ حصہ کین دی کو آخری نیمہ حصہ زیاتہ مکی خو مستیات پکین مدنی دی،

پہ کوم سورت کین چہ سجدا د تلاوت دہ ہفہ مکی دے، سواد سورت بقرة او آل عمران دنور کو مو سورتونو پہ سر

چہ حروف لقیجی دی ہفہ مکی دی، مفصل یعنی د قرآن آخری او مہ زیاتہ برخہ مکی دہ رطلاق،

دویم او سورت نصر مدنی دی، پہ کوم سورت کینے چہ حد و دا و فرائض دی، ہفہ مدنی دی، پہ کوم سورتونو کینے چہ د جہاد بیان دے ہفہ مدنی دی،



۱۷۰) پہ کومو سورتونو کینے چہ دے مُنافقانویان دے ہخہ مدنی دی  
رناهل العرفان جلد ۱ ص ۱۹۰-۱۹۱۔

دَقْرَان دَا ایتونو شمیر

د حضرت عائشہ رضہ د شمیر مطابق د  
قرآن آیتونہ شیرزہ شمیر سوہ او

شیر شیبہ دی،

دقرآن د کلمو شمیر

د حضرت مجاہد د شمیر مطابق د شمیر  
زرہ او دوہ نیم سوہ دی

دقرآن د حروفو شمیر

د حضرت ابن مسعود د شمیر مطابق  
د ادرے لک دوہ ویشت زرہ شیر سوہ یوازی

زورونہ پنجہ خلویبیت زرہ دوہ سوہ او درے خلویبیت دی (۲۳۳ ۲۳۵)  
زیرونہ یو کم خلویبیت زرہ پنجہ سوہ او دوہ اتیار (۳۹۵) دی :-

پیشونہ آتہ زرہ آتہ سوہ او خلور (۱۱۰) دی :-

نقطے (۲۱) یولک پنجہ زرہ شیر سوہ او خلور آتہ دی

رتاریخ القرآن ص ۱۱۹ او فنون الافنان م د ابن الجوزی

د مختلفو سورتونو مختلف نومونہ

سبع طوال اده ابدہ سورتونہ (۱) بقرہ (۲) ال عمران (۳) نساء (۴)

سورہ مائدہ (۵) سورہ انعام (۶) سورہ اعراف (۷)

سورہ انفال سورہ د سورہ توبہ :-

صیین

داہغہ سورتونہ دی، پہ کومو کینے چہ سل یا بزریات آیتہ دی  
سورہ یونس نہ تر سورہ فاطر پورے :-

المثانی

داہغہ سورتونہ دی پہ کومو کینے چہ د سلونہ کما آیتونہ دی  
د سورت یسین نہ تر سورت قی پورے :-

مفصل : د ذرو بیلو بیلو سورتونو نوم دے د سورت قی نہ داخل د

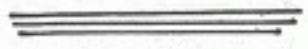
قرآن ترا خردہ پورے، یعنی د شیر ویشتہ سپارے د دریم پاؤ نہ رستو  
واخلہ ترا خردہ قرآنہ پورے :-

طوال مفضل : بیادرے قسمہ دی :-

اوساط مفضل : د سورت بروج نہ تر سورت لم یکن ربینہ پورے  
بصار مفضل : د سورت ربینہ (لم یکن نہ تر والناس پورے،

بعضو علماؤ پہ نزد طول مفضل د سورت قی نہ تر والمرسلت پورے  
واواساط مفضل د سورت نبأ نہ تر لکھنی پورے، او قصار مفضل

ذالم نشرح نہ تر والناس پورے :-





# دَقْرَانِ مُہِمَّات

اول فصل: دَباری تعالیٰ جلّ مجدہ ہستی

انسانی تاریخ سرہ دَباری تعالیٰ جلّ مجدہ دثبوت عقیدہ راوا نہ  
تول قومونہ او ملکونہ پہ اکثریت پہ دے مسئلہ کنس اتفاق لری  
اگرچہ پہ نور و خیز و نو کینے اختلاف شتہ پہ ہرہ ذمہ نہ کنس خص  
پہ دے زمانہ کینے دَخدا گئے نہ مُنکر خلق ہر وی، خود اپہ شہ دلہ  
یا علم ارا نرہ نہ لری بلکہ د بے علمی نتیجہ دہ، د ملحدانود اورو کے  
تولے وائی چہ موبز د سائنس او د محسو ساتو پہ احاطہ کنس خدا  
ا نہ موندو بعضہ کم عقل خلق دے تہ علم بالعدم وائی خود اسے  
بلکہ داعدم علم دے۔

دَباری تعالیٰ ہستی ہر کلمہ چہ د محسو ساتونہ بھزدہ نو پہ دے کن  
خدائے خنکہ بیاموندے شی خود دے دامطلب ہر نہ دے چہ خدا  
ہدو شتہ نہ او کہ خوک بے عقل گئے دامطلب واخلی نویا بہ دے  
شی لکہ خوک وائی ہر کلمہ چہ پہ اوچہ مھے نشی موندے، نو پہ  
دریاب کینے بہ ہر نہ وی، یا پہ دریاب کینے سمسرہ ا نہ دینی نو وائی  
چہ پہ اوچہ ہم سمسرہ نشتہ، موبز چہ خنکہ ا لیکل ملحدان پخیلہ  
ہم دے اقرار کوی پروفیسر لیٹیر (CEATIA) چہ د ملحدانوسر  
پینچ دے او ددی غت عالم دے لیک، چہ موبز د کائناتو د اول  
اخرتہ ناخبرہ یونو موبز داکارندے چہ دیوانلی یا ابدی ہے  
انکار ا کرو لکہ خنکہ چہ موبز داکار ہر نہ دے چہ دا ہستی ثابت  
مادی مذہب خپل خان د عقل اول وجود د بحث نہ جگد

ساتی، خنکہ چہ ہغوی تہ ددے ہیج علم نشتہ۔ موبز د حکمت الہی خو  
مُنکریو اونہ تے تا بتوونکی موبز کار بالکل ذنفی او اثبات نہ میل وی  
لیکن د سائنسدانانو اکثریت د خدائے د ہستی قائل دے راکلام  
حصہ دوم ص ۱۱

(۱) ایزک نیوتن لیک چہ د کائنات پہ بر خو کنس کوم جو رخت او تناسب  
چہ سرہ د زرد کو نو انقلاباتو د زمان او مکان دے دا بغیر د یو ذات نہ  
قائم ساتل مکن بندی کوم ذات چہ اول دے او د علم او اختیار  
خاوند دے،

(۲) ددے زمانے د یولو نہ لو گئے ہو بنیاس سائنسدان ہر برت پسند  
وائی، د کومورازونو او پتو خیزو نوچہ دا حال وی چہ موبز پر خومرہ  
زریات غورا و فکر کو و ہومرہ ہغہ نور ہمدائے پتیز ی، دینہ یقینی  
ثابتیز ی چہ انسان نہ پور تہ یوانلی او ابدی دا سے یو طاقت شتہ  
چہ ہغہ نہ یول خیزو نہ صاوری ی،

(۳) دفرانس یو فاضل کیمل فلا مریاں وائی، چہ یول اُستادان پہ دے  
خبر پو ہید و نہ عاجز دی چہ جو د موجود کیدل خنکہ ا شو او خنکہ  
جاری دے پہ دے بنا ددے یو خالق خا مفا اقرار کول دی چہ ہر وخت  
د ہغہ موثر کیدل ہیشہ قائم دی۔

(۴) پروفیسر لینی لیک چہ قادرا و دان ا خدائی خما پہ ورا ندے خپلو عجیب  
غریبہ کار یگر و سرہ دل سے جلوہ گر کیزی، چہ خما ستر بے وازے  
پاتے شی او خہ پاکل شم ہر خیز کینے خواہ ہغہ خومرہ وروکے وی  
د ہغہ خومرہ عجیبہ قدرت، خومرہ عجیبہ حکمت او خومرہ عجیبہ  
ایجاد موندے شی،

رہی فونسل پہ انسا ٹیکلو پیڈیا یا کینے لیک، چہ د علوم طبعیا تو مقصد



یوازے دانہ دے، چہ خمونبزہ عقل تندہ دمانہ کبری بلکہ دہے  
لوئے مقصد دادے چہ مؤنبزہ دخل عقل نظر خالق کائنات ته و پرورد  
کړو، او د هغه په جلال و عظمت عاشقان شو،

... ر الکلام ص ۳۹۰

### د نوي فکر په رنډا کېن د باري تعالی ثبوت

دنوی فکر خاوندانوته د معرفت الهی په لار کېن د سره شیخ  
خندان جوړ شوی دی، د خدای دانکار سر، پیښ د امریکه یو مشهور  
ملحد دا شېبه پلش کوی،

① د یقینی علم ذریعہ یا جس دے او یا وجدان یعنی جس باطنی (خو  
په دے دواړو لارو د باری تعالی وجود نه ثابت پیری،

② د باری تعالی ذات او حقیقت د تصور نه پورته دے او د کوم چیز  
چہ حقیقت نامعلوم وی، نو هغه به څنگه ثابت ا منل شی،

③ کچرے د خدائے هستی ا منل شی، نو په د نیا کېن موجود شر  
د هغه د حکمت نه خلاف دے لهدا داسے کائنات چہ هغه کېن شر  
هم شامل دے دغه ذات ته نشی منسوب کیدے،

د دریمے شېبه جواب | د دریمې شېبه جواب ددے چہ باری  
تعالی په وجدان رحسی باطنی سره

ځکه ثابت دے چہ انسانی اکثریت د وجود د خدائے اقرار کوی کچرے  
دیوڅوکسا نوله دے انکار دے نو د هغه وجه داده چہ د هغه وجدان  
صیح ندے، لکه څنگه چہ ظاهری حواسو کېن نقصان راتلے شی دغه  
رنگ په وجدان یعنی باطنی حواسو کېن هم نقصان راتلے شی کچرے

د ستریزو نظر درست نه وی نو څه ورته نه ښکاري دغه رنگ کچرے  
وجدانی بینائی خرابه شی نو د وجدانی امور و احساس ورته نه کیږی  
مؤنبزې بویس هم ویلی دی چہ ظاهری جس سره خدائے څکه نشی  
معلومیدے چہ هغه ددے احاطه نه بکړ دے، که بیا هر څوک  
خاتمًا زور لگوی، نو د هغه به د مطلب وی، چہ هغه خوب او تر یخ په  
ستریزو معلومول غواری، حالانکه هغه ددے احاطه نه بهر د مبصرانو  
په ځلے د مدد و قاتو په احاطه کېن داخل دے، نو د باری تعالی ذات  
د ظاهری محسوساتو نه بالاتر د وجدانیو او معقولو نو په احاطه  
کېن راجی،

### د دویمے شېبه جواب

د دویمے شېبه جواب دادے چہ د دریمے  
شېبه و نو حقیقت معلوم نه وی مؤنبرزې

مؤن، نو د خدای په منلو کېن د الاشکال و لے وی، لکه چہ شیخ ندیم الحبر د  
خپل کتاب رِقْصَةُ الْإِيمَانِ بَيْنَ الْفَلْسَفَةِ وَالْعِلْمِ وَالْقُرْآنِ په ص ۳۰ کې  
لیکي چہ سانس دانان ماده، روح او حیات منی او حقیقت لے ورنه معلوم  
نه دے، دغه رنگ د عقل حقیقت او ادراک جسی سره د هغه جوړخت  
هم معلوم نه دے، لیکن سر د دے، داخو منی نو د خدائے له هستی په  
دے ببناء انکار کول و لے څی

### د دریمے شېبه جواب

د دریمې شېبه جواب دادے، چہ  
را کچرے کائنا تو کېن د شر داسے

واقعات شته کوم چہ حکمت خد او ندی سره اُس خمونبز په علم  
کېن سمون نه خوری، خو کیدے شی چہ ر ستروخه وخت ددے سمون  
خمونبز په علم کېن راشی، په دے خبره اُس خمونبز علم نه ساتل ددے  
دلیل نه دے، چہ بل وخت به هم علم نه راجی، لکه څنگه چہ د ابو حقیقت



دے چہ زکوٰۃ کالہ ویراندے انسان تہ ذہر و قوانین قدرت  
 علم نہ و واوڑ ستور تہ دے علم شو،  
 (۲) د عالی واقعات کو کرمی چہ موبز تہ شر بنکاری دھے وجہ  
 داد چہ موبز تہ کہتولو واقعاتو در تخریر علم نشستہ کچرے داسے  
 کیدے شوے، نودا بنکاری و نکے شر بہ موبز تہ خیر معلومیدو،  
 (۳) ابن سینا پہ شفا، کئے جواب و رکھے دے، چہ د دنیا درے حالت  
 فرض کو لے شی، (۱) خالص خیر (ب) خالص شر (ج) پر خیر او  
 بز شر، د قدرت پہ ویراندے داد ریوار لا صور تونہ وو، پر ہومی  
 صورت عمل کیدے شو، دویم صورت حکم نشو کیدے، چہ قلات  
 داسے دنیا نہ پیدا کرے چہ تہول و شر شروی، دریم صورت  
 کئے خبرے شتہ لکہ دا خبرہ چہ قدرت لہ داسے عالم پیدا کول،  
 مناسب و وجہ پہ ہھے کئے خیر زیات او شر کم وے، کہ د شے  
 بالکل کت کرے وے، نو تہول بہ خیر خیر پانے شوے وو، خود اسے حکم  
 نشی کیدے چہ د دغہ بز شرکت کو لو پہ وجہ بہ دنیا کہ پر خیر نہ  
 محرومہ وے، لکہ چہ اور د سوخو لو پہ وجہ شر دے بدن، جامے آبادی  
 سوخوی، کہ د بز شان شر نہ وے، نو پچھے کرمول او نور، پیرد فائدے  
 کارونہ بہ ہرور سرہ ختم وو دنیا بہ خنکہ چلیدے، یا لکہ او پہ چہ د  
 شر اچھے (سیلاب وغیرہ) پر کم دے مگر د خیر اچھے دیر زیات  
 دے د دنیا د پر و خیزو نوژو نند دے سرہ ترے دے او نور بیشیرہ  
 خیرونہ پکینی دی، یا لکہ ہوا چہ د شر اچھے (طوفان او بیابان  
 اُونے د بیخہ را گزاریدل) کم او د فائدے اچھے دیر زیات دے  
 پہ دے د اُونہ زیات د پر و خیزو نوژو نند و لا دے، او نور  
 پر خیرونہ پکینے، نو قدرت داسے اکرے چہ بز شرے د پر

خیر د پارہ پکن پرینبو، اور بہ بیا اور نہ و وجہ پچھے کولے شوے  
 او جماعتے نشوے سبز لے دے خوبہ بیا پچھے ہم نشوے کولے اونہ  
 بہ پکینے داسے گرمی و کہ چہ پہ پچھنی کینے پر خان کرم کرے وے  
 (۴) ابن رشد دے شرے دا جواب و رکھے دے، چہ دنیا کئے  
 تہول شر و نہ خان لہ ندی بلکہ خیر سرہ د تابع پہ وول تہدی  
 لکہ غصہ بدہ خودہ لیکن کہ دانہ وے، نو چاہہ ہمہ د قابل مقابله  
 نشوے کولے اونہ بہ شے د خپل مال او عزت حفاظت پہ ہغہ وخت  
 کئے کولے شو کو م وخت چہ چاہے دے حملہ کولے، شہوت خراب  
 دے خوبنکارہ غنہ فائدے داہم دے چہ دنیا تیرا یاد دے او تہول  
 السانی نسل ہم پہ دے قائم دے د ملحدانود شہو لریے کولونہ  
 پس موبز د نوی فکر پہ نہرا کئے د باری جل مجدہ د اثبات دلائل  
 پیش کو،

## اول دلیل

د عالم وجود بہ یاری تعالیٰ تہ منسوب وی یا بہ مادے او دھ حرکت  
 تہ بے لہ قصد او ارادے او یا بہ مادے او ارادے تہ منسوب وی خو  
 سرہ د قصد او ارادے، دے دریم صورت ہیچوک قائل نشستہ نہ د  
 خدائے منونکی او نہ ناصونکی حکم چہ مادے تہ پہ دے متفق دی چہ مادہ  
 ارادہ نہ لری اُس صرف دویم صورت د بحث د پارہ پانے شو چہ عالم  
 د مادے تہ بے لہ قصد او ارادے اتفاق طور منسوب وی، لیکن داصر  
 ہم قطعاً باطل دے حکم چہ عالم کس حکیم نہ ترتیب موجود دے  
 او پہ دے د قدرت قوا تین دلیل دے، پہ عناصر و او مرکبات کئے تہ  
 شتہ، د پتاتاتو او حیواناتو پہ تخلیق کئے مرتب نظام شتہ د موسونو  
 او د شے ورٹے پہ تبدیلو کئے د سیارو پہ حرکاتو کئے یو خاص ترتیب  
 دے، چہ د مادے یا دھے د حرکت مسادفہ یا اتفاقیہ نتیجہ نشی



کیدے حکم کچرے کاغذ پہ لسو جڈا جڈا تکرود تونہ ترلسو ہند سے  
 ا لیکلے شی بیاپہ یونہیلہ کنس واچولے شی او یونا بینا ما شوم تہ او نیلے  
 شی چہ دے نہ یو یو تکرہ را ابا سہ نوکہ ہغہ کرو رو نہ واره دا پرچے  
 بیاسا ابا سی ہچرے بہ پہ ترتیب را و کئی، دغہ رنگ کہ دیو قسیدہ  
 پیلے پیلے جیلے او تکی پہ یو بوجنگئی کینے واچولے شی او بیاد غسے یو  
 اشوم نا بینا تہ دھنے د را و ستوا و نیلے شی نو ہچرے بہ د قسیدے  
 پہ اصل ترتیب را و کئی اگرچہ پہ کرو رو نو واره دغہ پیلے پیلے پرچے  
 را ابا سی نو د د نیاد امر تبہ سلسلہ بہ دیونا بینا او بے شعورہ ماد نہ  
 بے لہ قصد او ارادے خنکہ ظاہرہ شی، ددے نہ دامعلومہ شوہ  
 چہ د عالم متعلق رو مے صورت د چہ داد یو حکیم خدا تے پہ قصد  
 او ارادہ ظاہر شوے دے، صحیح او معقول دے (قصۃ الایمان بین  
 الفلسفۃ و العلم و القرآن لابن ندیم المبرص ۲۶۷ ح)  
**دویم دلیل** توے اوزرہ فلسفہ پہ دمتفقہ دہ چہ د عالم مادہ  
 علم، شعور او ژوند نہ لری او پہ کائنا تو کن دادر  
 واپہ خیزو نہ موجودی، پہ ژوندی خیزو نو کن ژوند شتہ انسان  
 علم او شعور لری پہ خنا و رو کن شعور شنہ نوے تحقیق خوداوائی  
 چہ بعض اونیو بو تونے ہم شعور شتہ، نو دا خنکہ کیدے شی چہ دا  
 خیزو نہ خود د مادے یا د ہغہ د حرکت نہ پیداوی او پچیلہ د مادہ  
 د علم، ژوند او شعور درے واپہ و نہ تشہ وی، حالانکہ د نفی محض  
 نہ د اثبات، وجود ناممکن دے، لہذا کائنا تو سر چشمہ ہغہ ذات  
 کیدے شی چہ ہغہ کینے ذاتی ژوند او علم وی داسے ذات صرف ہغہ  
 خدا تے کیدے شی چہ اصل ژوند دے علم او حکیم دے،  
**دسایم دلیل** دانسانیت جوہر فکر او ادراک دے ہغہ چہ پہ

ا نیو بو تونے اودہ و و پہ خنا و رو کن دے رخ واپہ لو او پہ انسان  
 کنس را و بین شو او یو اوچت مقصد تے ا غو بنس تو اس د خا غا د دے ترقی  
 سبب وی د علم الحیات مشہور ماہر د اکثر لائیڈ مارکن لیکے چہ دے  
 ترقی ظہور د دے خبرے دلیل دے چہ د کائنا تو د تخلیق اصل  
 او بنیاد شتہ چہ خدا تے دے حکم چہ ارتقاء ترقی، د پارہ  
 د منزل وجود ضروری دے، د علم تقاضا دادہ چہ د کوزنی علم  
 رازو نہ پہ برنی علم کنس حل شوی وی، د طبعیا تو د پتورا نو کن بہ علم  
 الحیات کینے او د دے د پتورا زونو حل بیاپہ علم النفسیات کنس د دے  
 د پتورا زونو حل بیاپہ علم تحلیل او تعلیل منطقی کینے او بیاد دے علم  
 د پتورا زونو حل پہ مقاصد روحانی کنس وی۔

**خلوہم دلیل**

دانسانی عقل دا خصوصیت دے چہ ہغہ فیڈیت  
 نہ کلیت را آخلی او تجر بیڈت او تصوریت پیدا کوی  
 مثلا انسانی اشخاصونہ نفس انسانی، حیوانا تونہ نفس نباتی او بیاد  
 عالی کنروالی نہ د عالم نفس کئی را آخلی، دانفس کئی روحیت اللہ  
 دے چہ ہنول کنروالی ہم پہ دہ ختمیزی د مطلب دا چہ دا آخری  
 وحدت دے دے نہ پس بل وحدت نشتہ مترجم

**د باری تعالیٰ ثبوت د سلفی دلائلوہم رنرا کن**

**دویم دلیل**

دے رومی دلیل نہ مونبر دلیل غرق، حکمہ واپہ چہ  
 امام جعفر صادق رح نہ چا د اللہ د وجود دلیل ا غرتو  
 نو ہغہ ورتہ ا فرمائیل چہ دریا ب کنس ستا کشتی د وہ شی تاسہ د ہغہ  
 تختہ قدرے نہ وی اولامبو ہم نہ د سخی نو ستا بہ د بیج کید و خہ امیدای  
 نو سائل او نیل چہ و لے نہ، ایامام موصوف او نیل چہ کچر کید و  
 ظاہری اسباب نشتہ بیام د دے امید لرل د چا پہ آ سرا خوب وی



دغه آسرا خدا دے، نو داد باری تعالیٰ کہ هستی نفسیاتی دلیل دے  
**دویم دلیل** دے دویم دلیل تہ مؤنبر دلیل ٹلکی حکمہ و ایوچہ امام  
 ابوحنیفہ رح یوسائل تہ بہ ثبوت باری تعالیٰ دادلیل  
 پیش کرے وو، چہ بو بیروی پخبلہ دیوے غارے نہ کہ دریا ببلے غارے  
 تہ نشی راتے نو کہ تول عالم دادومرہ غتہ بیروی بہ پخبلہ خنگہ چلیزی  
 درے عالم کہ غتہ بیروی پہ انتظام چلیدل کہ دے دلیل دے چہ دے  
 چلوونکے شتہ چہ ہنہ خدا دے دے،

**دریم دلیل** دے دریم دلیل تہ مؤنبر دلیل ثوقی حکمہ و ایو  
 چہ امام شافعی رحمہ اللہ کہ اثبات باری تعالیٰ دیارہ  
 پہ دے طرہ پیش کرے وو چہ کہ ثوت پانہے چہ بزہ ا حوزی نو پچے  
 کوی چہ کہ رینمو چینیجے ا حوزی نو دینیم تر جوری شی او کہ شہد و  
 چنی چہ ا حوزی نو شات تر جوری نو کہ دیو خیزہ درے مختلف خیزونہ  
 جو پیدل دے اقرار تہ مؤنبر مجبور وی چہ داد ہنہ قادس مطلق کار  
 دے کوم تہ چہ مؤنبر خدا دے و ایو :-

**خلورم دلیل** دے تہ مؤنبر دلیل صوتی و ایو، حکمہ چہ امام مالک  
 دادلیل داسے ور کہے وو چہ ہرکلمہ کہ یوانسان  
 آواز بل سہ نہ ویلاویزی اودغہ رنگ شکل ہم نو معلومیزی چہ دا  
 اختلاف دیو عظیم قوت کار دے کوم تہ چہ مؤنبر خدا دے و ایو :-

**پنجم دلیل** دے تہ مؤنبر دلیل بیضی داسے و ایو چہ کہ چرکے  
 آگئی نہ پچے را اوچی او کہ آگئی ہنہ مضبوطہ قلعہ  
 ماتہ کرمی او کہ پچی کہ را و تو تروختہ چرکہ ہمداسے پہ آگونا ستہ وی،  
 چرکہ کہ دے کینا ستو پابند و ل کہ پچی کہ جو پید و وخت معلومول  
 کہ آگئی کہ ماتول وخت معلومید دا بتول الہامی کارونہ دی چہ خدا پید

تعالیٰ پہ الہام چرکے او پچو تہ ا بنودل، دے نہ کہ اللہ هستی ثابتہ نشوہ  
**شپنم دلیل** دے تہ مؤنبر دلیل بناتی و ایو ا بنو نواس کہ سما قسم  
 او نو بو تود ہنہ کہ سما قسم پانہرو میو و او کلو تونہ  
 کہ اللہ تعالیٰ پہ هستی داسے دلیل بنوے دے چہ دے ہو لوما دہ  
 یوہ دہ یعنی اوبہ او خاورہ اوبیا دے نہ عجیبہ مختلف قسمہ خبرونہ  
 پید اکیدل دا بناتی چہ کہ دیو عظیم قوت کار نامہ دہ کہ چہ  
 خدا دے و بیلی شی،

دا قول دلیلونہ امام رازی رح بہ تفسیر کبیر جلد اول کین نقل کریدی  
 مؤنبر نور ہنہ واضح بیان کرہ : سعدی رح فرمائی :-

برگ درختان سبز در نظر ہوشیار	ہر ورقے دفترست معرفت کر برگار
------------------------------	-------------------------------

**اوم دلیل** دے تہ مؤنبر لسانی داسے و ایو، چہ پہ دنیا کینہ  
 دے وخت گزے ژ بے شتہ دا ژ بے اولاد کہ مو  
 پلا سہ یاد خپل ماحول کہ خلقونہ از دہ کہ کوی دی او دا سلسلہ تراخہ  
 تلہ دہ تردے چہ کہ اول انسان کہ دنیا پہ ہارہ کین دا جواب ختم  
 شی چہ آخر ہنہ کہ چانہ ژ بہ زدہ کہ چہ بغیر کہ دہ نہ بل ہیشوک  
 دغہ وخت کین نہ وو، نو دا بہ مجبوراً منلے شی، چہ دہ ژ بہ الہامی  
 وہ او کہ دغے الہام کوونکی نو مر خدا دے دے، اُس مؤنبر باری تعالیٰ  
 پہ ثبوت فلسفی او کلاسی دلیلونہ پیش کوو :-

دبازی تعالیٰ کہ ثبوت کلامی او فلسفی دلیلونہ  
 ا دلیل حدوتی کہ کائنات او عالم ددو و خیزونہ نوم دے، یا بہ  
 جسم وی یا بہ پہ جسم ا اشرہ بل خیز داد و اہ خیزونہ



بالذات وی، او کہ بالواسطہ لہ دوو حالتو بہ خالی نہ وی حرکت  
 او سکون، کچرے جسم یا پہ دے ادا نرہ نور خیز و نہ پہ دوو  
 وختو کین پہ دوو خایو کین وی نودا متحرک دے، او کچرے پہ دوو  
 وختو کین پہ یو خائے وی نوساکن دے بیاداد وارہ دیوبل ضدی  
 چہ حرکت راشی نوسکون ختم او سکون چہ راشی نوحرکت ختم  
 شی معلومہ شوہ چہ دو وارہ حادث (نو پیدا) دی، دغہ رنگے جسم  
 او جسم سرہ تری نور خیز و نہ لہ دے دوو حادث حالتو نو خالی  
 نہ وی بلکہ دا بہ ور سرہ نسبتی وی نوجسم او جسم سرہ تری خیز و نہ  
 ہم دے پہ وجہ حادث شو، حادث دپارہ محدث رپیدا کوونکے  
 ضروری دے کچرے ہغہ پخیلہ ہم حادث وی نو ہغہ دپارہ بہ بل محدث  
 ضروری وی او دے نہ بہ تسلسل رد پیندا نے قصہ جور شی داسے  
 کیدے نشی نو ضرور دالمحدث بہ قدیم وی چہ ہغہ خدائے دے او  
 دے نہ د خدائے وجود ثابت شو۔

۲: دلیل امکانی

دھر خیز درے حالتہ فرض کولے شی مستح  
 الوجود چہ دکید و جو کہ نہ وی لکہ دوہ پہ دوو  
 کین پنٹھ واجب الوجود چہ دہغہ وجود ضروری وی، یا ممکن الوجود  
 چہ کیدل او نہ کیدل لے دو وارہ ضروری نہ وی لکہ ا بہ چہ رنگ دارے  
 ہم کیدے شی او بے رنگ ہم اُس عالم مستح الوجود ٹھک نہ دے  
 چہ داموجود دے، او واجب الوجود ہم ٹھک ندے چہ دیر خیز و نہ  
 پکین ختم شی او اخر بہ بتول ہم ختم شی دا خوشہ موبز بہ ستریز و  
 او پینواوخر پہ قیاس معلومو، نو عالم بیامکین الوجود شو دے  
 وجود ہم ضروری ندے او عدم وجود ہم ضروری نہ دے لکہ ا بہ  
 چہ د ہغہ رنگ ضروری ندے کہ راغلو پکینے نو د ہغہ وجہ بہ

بہر نی وی حکہ چہ دا خیل ہنچ رنگ نہ لری داشان دعالم وجود  
 ضروری نہ وو، کہ موجود شو، نو د اد بہر نی علت نتیجہ دہ دا  
 علت کہ ممکن وی، نو ہغہ دپارہ بہ بل علت پکار وی او داسے بہ  
 تسلسل (د پیندا نے قصہ) جور شی، چہ محال دے نو فیصلہ دا  
 نوہ چہ داعلت بہ ممکن الوجود نہ بلکہ واجب الوجود وی چہ دا  
 نور د خدائے دے چہ دہغہ وجود داسے ضروری وی چہ د  
 بہر نی علت نتیجہ نہ بلکہ ہم دہغہ دککات داسے تقاضا دہ چہ د  
 عقل د رک پکین نہ لگی۔

دلیل قاسمی

دیو خیز بل تہ چہ نسبت اشی نو دادوہ  
 قسمہ دے یا بہ دادویم ترے خیز اصل خیز سرہ  
 درخت وی تریہ نہ جد اگیری، لکہ داور نہ گرمی او تاؤ دے تہ بہ  
 بالذات، ویلے شی مطلب بہ لے دا وی چہ دا و ذات دا غواری  
 گرمی او تاؤ دو سرہ خامخاوی، یا یا بہ دویم دگرو صبی خیز لازم نسبتہ  
 وی کلہ بہ وی او کلہ بہ نہ وی دے تہ رما بالعرض، ویلے شی لکہ  
 دوسرہ گرمی چہ کلہ پکین پہ بہر نی علت (اور، ضرور غیرہ) راخی  
 لکہ پکین نہ راخی پہ دے رما بالعرض) خیز کین د علت تپوس  
 لکہ بہ وکے گرمی او پہ ما بالذات کین د علت داسے تپوس نشی کیدے چہ اور وکے گرم دے  
 قاعدے مطابق دکائنا تو وجود او پہ ما بالعرض، ٹھک دچک پکین یو خیز وی کلہ پکین نہ وی کلہ ریک  
 پہ وی کلہ نہ وی، نو دلتمہ اسوال خامخا گیری، چہ دکائنات  
 موجود دی دے جواب بہ دا وکولے شی چہ د اد داسے ذات  
 نامہ دہ چہ ہغہ واجب الوجود دے وجود دہغہ ذاتی او ضروری  
 دے، او ہغہ تہ رب العالمین ویلے شی دلتمہ بیابل سوال رچہ اللہ  
 موجود دے داسے ختم شی لکہ دا سوال ختم شی چہ اور وکے

اور تہ لکھو



گرم دے، نوپہ دے دلیل د باری تعالیٰ ک ذات اوصفات د وارو  
ثبوت کیزی، مثلاً انسان او ک انسان ژوند، علم، لیدل، آوسا یدل،  
قدرات، کلام او ارادہ بتول "ط بالعرض" دی، چہ ک دے فیضان ک  
پارہ درما بالذات م او ذاتی سر جسٹے ضرورت وی، نو ک انسان بلکہ  
ک بتول عالم ک وجود ک پارہ وجود ک باری تعالیٰ او ک صفا تو ک پارہ صفا  
د باری تعالیٰ سر چشمہ او خزانہ ک چہ ہفہ "ما بالذات" او واجب  
الوجود ک

۴: دلیل اتقانی

پہ کائنا تو کینے حکیمانہ قوانین شتہ، چہ ک  
ہفہ پہ زور علنو نو نہ ک معلول اتوا و اسبابونہ  
ک مسیبا نو علم مراحی، دا حکیمانہ قوانین دومرہ و سبع دی چہ ک مان  
نہ تراوسہ ک سائنسی پہ ذریعہ خممرہ قوانین معلومہ شوی و  
ک ا د ہفوقا نینوپہ نسبت چہ تراوسہ لا معلومہ ہم نہ دی دیرک  
دی، بلکہ ک دے معلومہ قوا نینو نسبت نا معلوم قوا نینو سرہ ک  
دہ کہ دیو خا خکی چہ سمند سرہ دے ہمدغہ وجہ دہ چہ پہ  
سائنسی قوانینو کین ترقی لا ترا نہ دہ کچرے دا حکیمانہ قوانین کم و  
نو سائنسی ترقی پہ تپہ ولارہ کہ حکمہ چہ سائنسی ک قدرت ک قوا  
معلومول او بنکارہ کولو نو م دے، دا بنکارہ خبرہ دہ چہ د  
حدہ او بیجسا بہ حکیمانہ قوانین ک قادر مطلق حکیم کیدے شی  
ہفہ خدائے دے، ک ا ہچرے ک مادے کار حکمہ نشی جو پیدے چہ  
پچلہ ک علم، شعور، حیات او حکمت نہ نشہ دہ،

۵: دلیل حبی

ک شاہ رفیع الدین نور اللہ مرقدہ، ک آس  
الحبہ، نوے رسالے مطابق ک بتول کائنا  
پہ خہیرا کین محبت آخلے شوے دے؛ او خصوصاً پہ انسان کین

دیر خریات محبت شتہ بیا ک دے محبت دوہ قسمہ دی :-

۱: یوم محبت ناقصہ :- (۷) دویم محبت کاملہ :-

دویم قسم کمال اولاد محبت دے، او دویم قسم ک اللہ محبت دے  
بتول مذہبونہ ک اللہ پہ محبت قائم دی دے نہ معلومیزی چہ محبت  
الہی پہ فطرت کین داخل دے، محبت ک موجود سرہ کیزی، مثلاً  
مؤنبر خیل ذات یا مال اولاد سرہ محبت حکمہ کوو چہ دا موجود دی  
نیشٹ سرہ محبت خرمعنی نہ لری ک محبت ناقصہ دا حال شو  
چہ ک ہفہ محبوب د موجود وی نو ک محبت کاملہ د لے محبوب  
موجود نہ وی؛ ضرور موجود دے دا ہم دو وجود باری تعالیٰ دلیل  
شو، او ک اللہ محبت تہ کامل حکمہ و پیلہ شی چہ د محبت ناقصہ بتول  
محبوبات لکہ مال اولاد وغیرہ پہ محبت الہی قریا نو لے شی :-

۲: دلیل التجائی

دنیاطلم نہ ک دہ، او پہ ہرہ زمانہ کینے ک  
مظلوما نو شیر ک ظالما نو نہ دیر خریات  
وی، نو انسانی فطرت ک ظاہری بتولوا سبابو او ذریعونہ نا امیدئی کینے  
دخیل زرہ مضبوط لو ک پارہ او دغنا امیدئی پہ امید کین بد کولو پارہ  
یوغیبی قوت سرہ ک رابطے او ترون پید کولو کوشش کوی چہ ہفہ و  
ک بتولونہ بالا اوقادیر مطلق وی او حالات بد لول و ک ہفہ پہ قابو  
کین وی دا سے قسم التجا کانے کما کانے اوزاری پہ بتولومذہبونو  
کینے شتہ چہ ک ذات الہی ک وجود دلیل دے :-

۳: دلیل ترقیبی

بتول کائنات پہ ترتیب دی، یخنی گرمی  
شپہ ورخ، سپر لے او خزان، دستر  
حرکت ک حیوانا تو اونباتا تو نشو کما بتول پہ ترتیب دی، دا بتول ک  
یوحکیم ذات ک موجودیت حکمہ دلیل دے چہ ک ہر ترتیب



ترتیب و رکوع کے وی، ادیوان حافظ کالفاظ ترتیب دابنائی چہ  
 دے ترتیب و رکوع کے شتہ الفاظ پچیلہ یوہل سرہ ترتیب نحو  
 ہمد عیہ دکائناتو داغت او حیران کن ترتیب دکواہی و رکوی چہ  
 دلترتیبو عظیم ترتیب و رکوع کے شتہ چہ اللہ دے اوہم داد اللہ  
 تعالیٰ دہستی دلیل دے،

۸: دلیل شعوری

دا جہان یولوئے عمارت دے چہ دے  
 ہرہ پُرزہ د حکمت دکہ دہ اودا دلیل  
 دے چہ دے بائی او معمار عقل او شعور خاوند دے نویا  
 دے نسبت بے شعورہ مادے کو دا سے نامعقولہ دے لکہ درہ  
 کسان پہ یو بیابان کینے یو بنا سستہ کوتہ ہیاموی ہفتہ دوارہ ور  
 نوئی ہر شے پکینے موجود پہ ترتیب پروت وی اُس دا دوارہ  
 کسان پہ دے خیل خیال بنکارہ کوی یووائی چہ دا ہر خہ پچیلہ  
 شوی دی کچہ خستہ پچیلہ جورے شوے بی پچیلہ پچے شوے اوس  
 پچیلہ ماغلو، بل شو خستہ پچیلہ ورفلے پچے شوے پچیلہ بی یوحائے  
 شوے دیوالو نہ چتو نہ وغیرہ پچیلہ جورے شوے قالینو نہ پچیلہ جورے  
 شوے دکند و بزور نہ پچیلہ وری را او تہ یوحائے شوے پچیلہ رنگ اوتہ  
 رائے دا پکینے پچیلہ رنگ شوے اوبوتی کلونو پر پچیلہ اُشو او  
 قالین تریار شو، اوبل وائی چہ دا سے نہ دہ دا تبول پچیلہ نہ دی شو  
 کا دماہر انجینئر او کار یگر دپوہے او فکر نتیجہ دکہ دے چہ د عمارت  
 نقشہ کے پہ ذہن کن تیارہ کرہ، بیائے ضروری خیزونہ اوسامان  
 راجع کر و او پہ ماہرانو او کار یگرانو کے نقشہ پہ مطابق جو رکڑ  
 اُس دے دوارو بیان چہ عقل پہ عدالت کینے پیش شی نو فیصلہ  
 بہ دا وی چہ ر و عیہ سرے لیونے دماغ خرابہ دے اودویم

سرے عقل مند دے ڈرومی بیان چوت غلط اودروغ او کدویم بیان  
 بالکل رشتیا او صحیح دے دغہ رنلک د جہان د عمارت بارہ کینے د مادہ  
 پرستو بیان ڈرومی کس پہ شان دروغ او غلط و کدویم اودمومن او خدا  
 پرست بیان بالکل صحیح اورشتیا حکیمانہ او عقلا نہ دے لہذا عقل  
 پہ موجب د جہان د عمارت دکپارہ د خدائے وجود چہ ضروری  
 دے او پچیلہ د جہان د عمارت د خدائے ذات، صفات او کما لونو  
 ثبوت یوغت دلیل دے

۹: حیاتی دلیل

پہ دنیا کین ژوند مؤنر وینو کور، وچہ شتہ  
 مؤنر ژوندی یو دیر نور خیزونہ ژوندی  
 دی، نو دا دلیل دے خبرے دے چہ دنیا عالمی حیات رٹاوند  
 دکپارہ یو د ژوند سرچشہ او بنیاد شتہ چہ دا حقیقی او اصلی  
 ژوندے ذات ہم کرب العالمین دے،

۱۰: ذکری دلیل

دا اللہ پہ ذکر کن کامل خوندا، د انجذاب  
 انبساط او ذرہ د اصلاح بننے شتہ، د  
 نیشٹ پہ ذکر کن خوندا خولا خہ کوے د سرکہ ذکرے وی نہ، نو  
 دینہ معلومیری چہ د اللہ ذات موجود دے

۱۱: د اطلاق دلیل

دا قانون دے چہ ک ہر مفید دکپارہ د مطلق  
 وجود ضروری دے محکمہ چہ د تقیید او  
 تحدید مطلب د وسیع او مطلق خیزونہ یو محدود او مفید خیز حاصل  
 دی، مثلاً د مکہ حد بندی ہلہ کیری چہ وسیع زمکہ موجود وی  
 دکائناتو تبولو وجود محدود دے چہ زمان او مکان پہ حدود کینے  
 مند اورا کیر دے دے دکپارہ د حدود، قبول او د مکان او زمان  
 نہ بالا ترہ یو ہستی ضرورت دے او دا صرف درب العالمین ذات دے







رَسْمٌ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدْ دَرَكَهُ تَقْدِيرًا  
 لَا تَبْدِيلَ لِمَخْلُوقِ اللَّهِ ط  
 كُنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۝

ہیج تبدیلی نشی کیدے د خداے پہ طریقہ کس بہ تہ ہیج تبدیلی نہ  
 موے

خداے پاک ہر یوخیز جو  
 کرواویاے د ہنے یواندازہ مگر  
 کرے د خداے پہ پیداوبنت کئے

پہ دے آیتوں کبھی قرآن د جہان د دے صفتہ بیان کریدی راکامل  
 او بے نقصانہ دے رے پہ ترتیب او مناسب دے (۳) دد سے اصولو  
 اوضوا بطویا بند دے چہ خوگ کے ماتتوے نشی ۔  
 نچہ تحقیقات آخری حدتہ سیدلی دی او دکاٹنا تو پہ سو نورالو  
 بنکارہ شو، لوئے لوئے فلسفیان او حکیمان پہ دیرشور او فکر سرہ د  
 خداے د ثبوت ہم دا اسناد لال پیش کوی :-  
 ارسطو د خداے د وجود، د ہغہ د توحید او د تیامت قائل وورملل  
 ونخل د شہرستانی جلد ۳ ص ۳۹

راکملین ایڈورڈوائی چہ انسان ہغہ وخت حق دق شی چہ دا سے  
 خلق اوینی چہ ہغوی داوائی چہ د ناطق او مکرما مشاہد انوغو  
 عجائب تو پہ لیدو ہم داوائی چہ دا صرف د بخت او اتفاق رچپلہ د پیدا  
 کیدو نتیجہ دہ، دافرضی احکام لو نہ او عقلی گمراہئی کو مولہ چہ خاند  
 د علم محسوسات، تو مریبے دے دے لورہ علم حقیقی یا لکل باطل کوی  
 دے پہ فزیکل سائنس پوہیدونکی ہیچرے پہ دے یقین نشی کولے،  
 (۲) ہر برت اسپنس لیکر دارازونہ چہ ورخر پہ ورخر تودم پاریک، کیرہ  
 ہرکلہ چہ موبز پہ ہنے زیات بحث کرو، نودابہ خامتا منلے شی چہ  
 انسان د پاسہ دا سے یوازی او ابدی قوت موجود دے چہ د ہغہ  
 موجب دا تہول خیزونہ موجو دینی :-

۳) پروفیسر لینہ وائی، کومر لوئے خداے چہ آزی دے، د تہولو  
 خیزونو عالم دے پہ ہرخیز قادی دے، د خیلو کار یگرو پہ ذریعہ  
 حیا پہ ویراندے دا شان جلوہ گردے چہ حیران او بیخودہ شم  
 (الكلام جلد ۲ ص ۵۲ و ۵۳)

### دیاری تعالیٰ توحید

پہ کومر دلائلوچہ د خداے د وجود یقین راچی ہم ہغہ د خداے  
 دیوالی دلائل ہم دی، عالم دیرے برنے بنکاری خو حقیقت کب ہغہ  
 یوخیز دے، لکہ خنگہ چہ د انسان اندامونہ مثلاً ستریزے غویرونہ  
 خو پہ لیدو دیر بنکاری لیکن ہغہ حقیقت کب یوخر انسان دے  
 اس دے پیدا کوونکے او چلوونکے ہم یوزات دے دودہ ندی نودرکو  
 نہ بہ زیات خنگہ وی، حکمہ چہ یو خداے انتظام چلوے شی، نوبل خدا  
 بیابکارہ شو او بیکارہ خداے کیدے نشی او کچرے دوارو ہم انتظام  
 نہ شو چلو لے نودوارہ خدا یا ن حکمہ نہ شوچہ دوارہ بہ ہے دسوی  
 او بے وسہ خداے موبز چر نہ نہ دے لیدے، کچرے دوارہ مختلف  
 نظامونہ چلوی، نو عالم بہ تس تس شی او کچرے دوارہ یونظام  
 چلوی نوبیا ہم عالم حکمہ بہ گما و د او ختم شی چہ د عالم حقیقت  
 یودے او چلوونکی د یو حقیقت دودہ یازیات حکمہ نشی کیدے چہ د  
 وجود او دات پہ مینخ کب داسے نسبت وی، لکہ د ظرف او مظروف مثلاً  
 پنرہ اونچہ، اس کچرے یو خداے یوزات تہ یو وجود ورکوی او بل  
 خداے ہم دغہ ذات تہ بل وجود ورکوی، نودغہ یوزات پہ دینچہ  
 ختم شی، لکہ چہ یو پنرہ کب دودہ خیرے ور امندے تو ہغہ شلیزی  
 او پنرہ پاتے نشی، دغہ رنگ د دوارو خدا یا نو پہ دخل ورکولو د  
 عالم تباہی دہ او کچرے بل خدائی پکین دخل نہ ورکوی نوداسے بیکارہ



او عاجز خدائی نہ وی بل داچہ د اتفاق ضرورت ہلتہ وی کوم خائے  
 کین چہ د اختلاف نہ ضرر پیدا کیری کچرے دواپہ خدا یان وی نو  
 ضرورت او حاجت د اتفاق بہ ورتہ نہ وی  
 نہ بہ ورتہ د ضرر ویرہ وی، حکمہ چہ دادواپہ کمزورئی د خدائی  
 خلاف دی، نو دواپہ خدا یان بہ خائفا پورہ تصرف کوی او کامل  
 دخل بہ ورکوی، نو اس موبز و نیلی دی چہ کچرے دوی دواپہ مخالف  
 تصرف کوی نو ہم عالم نس اس او کچرے موافق کوی نو ہم عالم  
 تباہ بریاد لکہ چہ دواہ منیزہ بوجئی کین دواہ نتہ خان خان لہ  
 دواہ دومنہ غلہ آجوی نو ہفتہ بہ پرق ا شلیزی، دادلیل قرآن

داسے بیان کرے دے :-  
 لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا: کچرے زمکہ آسمان کینے دیر  
 سورة انبیاء آیت ۲۲: : خدا یان وے، نو دواپہ بہ بریاد  
 شوی وو  
 ہم دغہ وجہ دہ چہ دعوی د توحید پہ ہتو لومذہب نو کین شتہ مشرک  
 قومونہ ہم یو ذات فادر مطلق منی :-  
 وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ طر سورة : ا کہے، چہ آسا نونہ اوزمکہ  
 لقمن آیت ۲۲: : چا پیداکری دی نو خائفا بہ داوائی چہ اللہ پیداکری  
 عیسیان رمشرکان منی درے خدا یان خووائی، چہ دادرے واپہ یودی  
 خبرہ غلطہ دہ خوبیا ہم حقیقی گنروالے ہغوی ہر نشی برداشت  
 کوئے، باری تعالی سرکہ پہ صفتونو فعلونو او عبادت کین دوی نور شیونہ  
 ہم شریک کرلے: حکمہ د کامل توحید نہ محروم شول، پہ ہتو لومذہب نو  
 کینے بوازے اسلام دا سے مذہب دے چہ ہفتہ د باری تعالی توحید

دھر قسم شرک د بوئینونہ پاک کرو :-  
**د شرک مذمت**

- ۱) شرک د مغفرت جو کہ نہ دے، اِنَّ اللّٰهَ لَا یَغْفِرُ اَنْ یُّشْرَکَ بِہِ  
 وَ یَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِکَ لِمَنْ یَّشَآءُ سورة النساء آیت ۴۸
  - ۲) پہ مشرکا نو جنت حرام دے، اِنَّہٗ مَنْ یُّشْرَکْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ  
 عَلَیْہِ الْجَنَّةَ وَمَا وَہُ النَّارُ ط
  - ۳) د مشرکانو توبے نیکی بر باد دی: وَلَقَدْ اُوْحِیَ اِلَیْکَ وَ اِلَی الدِّیْنِ  
 مِنْ قَبْلِکَ ۚ لَکِنْ اَشْرَکْتَ لَیْحَبْطَنَّ عَمَلُکَ وَ لَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِیْنَ  
 سورة الزمر آیت ۲۵ :-
  - ۴) د مشرک د پارہ د بخینے د عاجز نہ دہ، مَا کَانَ لِلنَّبِیِّ وَ الدِّیْنِ  
 اَمْنًا اَنْ یَسْتَعْفِفَ وَ اَلْمُشْرِکِیْنَ وَ کَوْ کَانُوْا اُوْلٰی فُرُجٰی مِنْۢ بَعْدِ مَا  
 تَبَیَّنَ لَهُمْ اَنْہُمْ اَصْحَابُ الْجَحِیْمِ سورة التوبہ آیت ۳۷
- مشرکین ہم د اللہ پہ ذات او د عالم پہ خالقیت کین دہ سرکہ پہ شریک  
 نہ منلو متفق دی، لکہ چہ شاہ ولی اللہ رم بنکارہ فرما نیلی دی  
 : مشرکانو صفاتی، افعالی او عبادتی شرک کریدے،  
 مطلب داچہ د اللہ پہ صفات او پہ فوق الاسباب افعال او عبادت کین  
 تے ورسرہ نورے مقدرے سے ہستیانے شریکے کرے خود اسلام او  
 قرآن کوئے خصوصیت دادے چہ دوی د باری تعالی توحید د ہر  
 قسم شرک د بوئنی نہ پاک کرے تزدے چہ د مافوق الاسباب نفع  
 او ضرر مرکزے بوازے د رب العلمین ذات کرے، ولو، قُلْ لَا  
 اَمْلِکُ لِنَفْسِیْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا ط سورة اعراف  
 حاضر او ناظرے یو ذات خداوندی اگردہ ولو، و هو معکم  
 ایتما کنتم ر سورة الحديد آیت ۱۷ :-



علم غیب نے صرف ذات خداوندی سرہ خاص کرو، قُلْ لَا یَعْلَمُ  
مَنْ فِی السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَیْبَ إِلَّا اللَّهُ طرسورۃ النمل آیت ۲۴  
دھشکلا تو حَل کر لو د پارہ نے بلل ہر ہغہ سرہ خاص کر کے :-  
فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا طرسورۃ الجن آیت ۱۶ :-

ہر قسم عبادت او ما فوق الاسباب مدد دعو بنتل نے ہم د اللہ  
ذات سرہ خاص کر کے :- اِیَّتَاکَ تَعْبُدُ وَاِیَّتَاکَ نَسْتَعِیْنُ طرسورہ  
الفاتحہ آیت ۱۷ :-

تردے چہ سجدہ تعظیمی نے ہم اللہ سرہ خاص کر کے کومہ چہ  
نور و دینو تو کین د غیر اللہ د پارہ جائز و کہ اِنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ :-  
سورۃ الجن آیت ۱۷

نذار لغیر اللہ، قَسَمٌ بَغِیْرَ سَمِی اللہ، طواف لغیر بیت اللہ نے بند کرو  
اودا سے د شاک تو لے دروازے بند ہے کرے، حقیقت دا دے چہ  
د خدا نے د اقرار نہ پہ زہرہ چہ کوم اخلاق اشر غور زیزی ہغہ بغیر  
د دے توحید کامل نہ نشی کیدے، دا طاعت، انقیاد، اِحبات،  
خشوع، استقلال، توکل او اِخْلَاص حالت پہ زہرہ ہلہ طاری  
کیدگیسی چہ دا خیال او اعتقاد نے وی چہ خمون بن د ہولو حاجتو نو،  
ضرور تو نو، اُمید و نو، غرضو نو او مقصد و نو ہم یومرکز دے،  
دا شان د آزادی، زبردتیا او بے نیازی صفتو نہ ددے توحید کامل  
نہ بغیر نشی پیدا کیدے کومرگس چہ د یو ذات نہ سوا بل خوک  
حاجت روا کتری د ہغہ سر پہ ہرہ آستانہ د تیبیتید و پارہ تیاروی

### نبوت

د نبوت لغوی بنیاد کچرے (نبی) خبر وی، نو د نبی شرعی او عرفی  
معنی پہ د اللہ لہ طرفہ خبر و کوئی کے وی، او کچرے د نبوت پہ معنی د

۱۹۳  
رفعت نہ منقول وی نو د نبی معنی بہ د تولو نہ لو را او وچت شان  
والا وی، او کچرے د نبی بمعنی طریق، نہ منقول وی، نو مطلب بہ نے  
دا وی چہ پیغمبر عم اللہ نہ د رسید و لا را او وسیلہ دہ، پہ تو مبی  
صورت کین مہموز اللام او پہ آخرو د و و صورتو کین بہ معتل  
اللامروی، د دا شاعرہ و نہ د موافق، شارح د نبی، شرعی او اصطلاحی  
تعریف دا نقل کرے دے،

مَنْ قَالَ لَهُ اللَّهُ اَرْسَلْتُکَ اِلَی قَوْمٍ نَبِی هغہ خوک وی، کوم تہ  
اَوْ اِلَی النَّاسِ جَمِیْعًا :- چہ اللہ دا فرما تیلی وی، چہ  
نہ ما یو قوم یا ہولو خلقوتہ پیغمبر لیرے نے:

د نبی رومبی د وہ لغوی معنی امام راغب رحمہ اللہ پہ مفردا تو کین  
لیکلی دی، د نبی یو خو خصوصیات دی چہ پہ ہغہ د غیر نبی نہ چا کیری  
د نبوت خصوصیتونہ

① یوانسان د نبوت د عہدے د پارہ چو نر کول د اللہ کار دے، د  
عہدہ و ہبی دہ کسبی نہ دہ، اللہ تعالیٰ پہ ظاہر یا ظن پہ حال او مستقبل  
پورہ خبر دار دے چہ ہغہ کوم انسان تہ د نبوت فرض پہ غاہرہ کوی  
نو د دے فرضو دا کولو پہ ہغہ کین کامل قابلیت او استعداد موجود وی  
اللَّهُ اَعْلَمُ حَيْثُ یَجْعَلُ رَسُوْلًا طرسورۃ اللہ بنہ پوہیری چہ د پیغمبری  
منصب چالہ و رکول پہ کار دی :-

② د نبی علوم ہم و ہبی وی کسبی نہ وی، ہغہ د زکے د کوم اُستاذ نہ  
زکے کہہ نہ وی کیری، بلکہ د آسانی اُستاذ نہ ہبہ د آسانی علومو  
زکے کہہ کیری وی، او د نہ کے پہ تعلیم کینے ہغہ اُمی رنا لو سنے وی  
امام غزالی رح د احیاء العلوم پہ رومبی جلد کین د عقل د مرتبو  
د فرق دا سے بیان کرے دے چہ د خلقو د عقل مرتبہ مختلف دی



بعضے دیر غبتی وی چه په بنود لوهم زد کړه نشی کولے، او بعضے  
تیز د ماعنی وی چه په بنود نه زد کړه کولے شی او بعضے هغه  
حضرات دی کومر چه د انسانی بنود لے نه بغیر د خپل زړه په رانوا  
علومر حا صدوی، دا پیغمبران علیهم السلام دی،

۳) په شکل و شباهت او په خوئے خصصت کبش دنورو نه ممتاز وی  
بخاری وغیره کبش دی :-

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِصُورَتِ  
أَحْسَنِ النَّاسِ خَلْقًا وَخُلُقًا: ۱۰ اوسیرت کبش له یتولو خلقو  
بهتر و :-

۴) په علم او عمل دواړو کبش کامل وی، د علم کمال ته د اده چه  
کبش غلطی نه وی او د عمل کمال ته د اده، چه کنا ه توهمه کبش  
او د عبادت الهمی د حد نه تیریدال دده په عمل کبش نه وی، نبی د امت  
د پاره د عمل نمونه وی :-

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ: نوحکه د کنا ه نه پاک  
وی او د خپل عمل غلطه نمونه نه ورکوی، لکه انسان چه د خپل کبش  
د پاره درزی ته غلطه نمونه نه ورکوی، الله تعالی چه نبی د عمل نمونه  
را لیر له نو په هغه کبش د غلطی او کنا ه څنکه امکان کبش شی :-

۵) نبی علیه السلام د علم او عمل تکمیل کوی، مطلب دا چه څوک  
د هغه تربیت کبش راشی نو هغوی په علم او عمل کبش کامل جوړ شی  
د هغوی د علم او عمل شان د نورو یتولو خلقونه بلند او ممتاز شی :-

۶) د نبی د تعلیم او عملی ژوند نه دا بشاره معلومبزی، چه دده  
اصل مقصد عام مصالح دی یعنی دده په وړاندے، د یوکس یا د  
بهر او یتولی د فائده په خائے به عمومی فائده وی :-

۷) د نبی او مخصصیت دادے، چه د نبی معاشی ژوند او اخلاقی  
کړدار د بے مالئی او مالدارئی په دواړو صور تو نو کبش یو شان وی  
کوم خورا ک سینا ک استوگنه او آغوستنه چه د بے مالئی په

حالت کبش ته وی هم هغه ته د مالدارئی په حالت کبش وی، کومه  
عاجزی او خاکساری چه د بے مالئی په حالت کبش وی هم هغه ته  
د مالدارئی په حالت کبش وی لکه چه د حضور علیه السلام او نورو  
پیغمبرانو علیهم السلام، د انبوت د تاریخ په پا نرو کبش محفوظ دے  
کویا ک پیغمبران علیهم السلام په عوامی مفاد و خپل ذاتی مفاد :-

قربا نبوی، او د غلبه او حکومت حاصلولو نه پس هم د هغوی د مجزو  
نیاز د بندگئی د شان او د هغوی په تواضع هیڅ اثر نه پریوزی،  
د پیغمبرانو علیهم السلام د زره ادر روح خدا داد پاکي او صفائی د  
هیڅ ماحول نه خراببزی او کنا ه کبش نه دده مطلب دا شو چه  
عامو انسانانو نه د هغوی فطرت مختلف دے :-

۸) د نبی په ژوند کبش د تصنع تکلف، نمائش، خپل لویئی او د خان  
بشاره کولو هیڅ نېنه نه وی، او د هغه محبت او بغض د خپل ذات  
د پاره نه بلکه د رب العلمین د ذات د پاره وی، هغه خود  
خپل خان حق معاف کوی، لیکن د الله حق نه معاف کوی :-

۹) نبی د الله د فرمانبرداری عملی نمونه وی، هغه په بشاره او پته  
په دننه او بهر دو ستانواو د شمنانو سره، په قهر او په خوشحالی  
کبش بلکه په هر حالت کبش د رضائے الهمی د لارے نه یو دزه هم نه اوږی  
د کبش حالات او خائی کیفیات د هغه په استقامت کبش څه نقص  
نشی را ویتے کویا کبش د الله رضا او د شرعے تابعداری د هغه په خبیر  
آخله شوی وی،



۱۰) کہ غنہ پہ ذریعہ دے دے دے پارہ عجائبات اور معجزات ظاہریزی  
 چہ دہ غنہ دے نبوت تائید پر اوشی۔ پہ شرح مواقف کینے دے معجزے  
 اوہ رہے شرطہ لیکلی دی۔

راج دابہ دے خدائے فعل وی رن دے عادت خلاف بہ وی، (۳۲) دے ہفتے مقابلہ  
 بہ نشی کیدے (۳۳) دے نبوت دے عویدار نہ بہ ظاہریزی رہے دے دعوے  
 موافق بہ وی (۳۶) بل نبی تہ بہ دروغون نہ دائی رہے دے دعوے کو لو نہ بہ ورنہ  
 وی رطیع نو لکشور ۲۷۵ تا ۲۷۸

دے معجزے اصولی قسمونہ دے دے دی راج معنوی معجزہ دے خاصا نو دے پارہ  
 (۳۷) جسی معجزہ چہ عوامو دے پارہ وی دے حضور علیہ السلام معنوی  
 معجزہ قرآن دے، او جسی معجزہ تے شق القبر، تکثیر طعام و میا ہ  
 ریغے خوراک خبناک زیا تہول او دے خار و خنار و آونو تہو خبرے  
 کول دی۔

**پہ معجزے، کرامت اور کربن پیلٹون**

معجزہ او کرامت دے پارہ دے اللہ کا روتہ دی، معجزہ کہ پیغمبرانو  
 او کرامت لہ ولی، ظاہریزی دے پارہ اختیار ہی نوی پہ اکتساب  
 حاصلو لے نشی، بنود نہ اوز دے کہ تے نوی، دے دے دے وار و سبب  
 صرف دے اللہ الادہ وی، پہ خلاف دے سحر چہ دے ہفتے دے لغت امان  
 او مفسرینورم دا بیان کریدے، مَا دَقَّ مَا أَخَذَ وَ لَطَفَ، یعنی کوم  
 فعل او عمل چہ پہ مخفی اسبابو بناوی ہفتے سحر دے، دے سائنس  
 بعضے موجودہ مصنوعات ہم دے سحر پہ تعریف کین داخلیدے شی، جکہ  
 چہ دانسانی فعل دے، دانسان پہ اختیار کین دے پہ بنود نہ اوز کرے،  
 کسب او اکتساب، پہ مشق او تجربہ حاصلیری دے نہ علاوہ عادی  
 اوردی دے دے اسباب لکہ دے عام کار کسب دا سے بشکارہ او ظاہری

چہ عام خلق پر ہم پوہیزی، کچرے لہ دے دروغون بنی یو خلاف  
 عادت کار ظاہرشی نو دابہ معجزہ نہ وی، بلکہ پہ استدراج او سحر  
 کینے بہ جکہ داخل وی، چہ دے ہفتے مخفی ہفتے اسباب موجودی کوم چہ  
 مادی وی او کہ غیر مادی وی، خو تعلیم یافتہ او مشق کوونکی خلق  
 تے استعا لوی، عبد اللہ المقنع یا زردشت نہ کچرے دا سے کارونہ  
 صادر شوی وی، نو ہفتے ہم پہ دے قسم کین داخل دی، لکہ چہ دے شیخ  
 الاشراف او سکاکی نہ ہم دا سے اُمور بشکارہ شوی دی چہ دے نبوت  
 دے دعوے تے نہ لولہ زتاریج کین شتہ دے درنگ دے ابوالطیب المتنبی او دے نو  
 متنبیانو نہ ہم دا سے کارونہ ظاہر شوی دی دا تہول سحر، استدراج  
 تجربو، او تعلیم سہ تعلق لری مثلاً دے شیونکی پہ لاس اچو لو دے شیخ الاضر  
 لاس دے او بے نہ را بیکیدل او دے شیونکی تک نہ پس بیالاس جو رہیدل چہ  
 پہ حقیقت کینے لاس نہ وولکہ رومالو، اولکہ دے سکاکی چہ بھدا کین او دے  
 دا سے بند کرو چہ یونغرے ہم نہ بگیدو، دے طاش کبری زادہ روحی نہ نقل  
 دے رجمالہ مسلمانوں کا نظام تعلیم و تربیت گیلانی جلد ۱ ص ۱۱۸ عاشرم ابن سینا  
 پہ آخر دے اشادات پہ یو باب کین اگر چہ دے خوارقو دے خلاف عادت خیزونو  
 طبعی اسباب ہم بیان کریدی او پہ تفہیمات کین شاہ ولی اللہ رح دے  
 إِنَّمَا الْمُعْجَزَاتُ وَالْكَرَامَاتُ أُمُورٌ أَسْبَابِيَّةٌ غَلَبَ عَلَيْهَا السُّبُوحُ  
 فَيَأْتِيَتْ سَائِرُ الْأَسْبَابِيَّاتِ، او خوارق تے پہ متازا سبایا تو کینے  
 شمیر کریدی لیکن دے ہفتے مقصد خوارق پوہ تے تزدے کول او دے  
 مقصد تہ دے چہ دے درجہ دے عامو سبایا تو پہ شان کسبی او  
 مشقی دے

**دنبوت حقیقت**

دے نبوت حقیقت خو اللہ تعالیٰ پیٹرنی یا پخپلہ نبی لیکن دے شکل



پہ ذہن کین را وستود پاره امام کا زوی رحمہ اللہ پر مطالب علم لید  
 کچھ چہ خہ لیکلی دی دہنے خلاصہ دادہ . چہ انسان کین دودہ طاقت  
 دی، (۱) د خیر او شر معلوم قول (۲) او دویم د خیر د عمل کو لو او د شر  
 د عجز کید و طاقت، د رومی طاقت نوم قوت نظری دے او د دویم  
 طاقت نوم قوت عملی دے دے دوار و قوتو نو پہ لحاظ د انسان  
 دے قہ دی،

(۱) یو ہن خلق چہ پخپلہ پہ دے او صافو کین ناقص وی :-  
 (۲) بل ہن خلق چہ پخپلہ خو کامل وی لیکن د ناقصا نو تکیل نشی کو  
 (۳) بل ہن خلق چہ پخپلہ ہم کامل وی او ناقصان ہم کاملان کو لے شی  
 دکمال بیا مختلفے درجے دی دے آخری حد دادے چہ قوت نظری  
 دومرہ کامل وی چہ ددہ پہ خہ علم راشی نو ہن د بالکل صحیح وی او  
 غلطی امکان ہدیو پکین وی نہ او د قوت عملی دکمال آخری حد دادے  
 چہ ہن تہ د داسے قوی ملکہ حاصلہ وی چہ پخپلہ تر بنہ کارونہ صادر  
 او بدئی د صادر دید و امکان تر بنہ وی، کوم یو انسان تہ چہ د نظری  
 او عملی کمال دا انتہائی درجہ حاصلہ وی ہم دغہ پیغمبر او نبی وی  
 (۴) امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ، پہ (معاہج القدس) اور (المنقذ من  
 الضلال) کین د نبوت پہ حقیقت د پوھے لہ پاره چہ کوم تقریر کو  
 دے د ہن خلاصہ دادہ چہ انسان د پیدا ائش پہ وخت جاہل وی  
 د بتو نہ رومی پہ ہن کینے د مس قوت پیدا کیری چہ پر کوم، یخ  
 او سخت پیڑنی، بیا پہ کہ کین قوت حاسہ او باصرہ پیدا اشی چہ پہ  
 رنگ او مقدار پیڑنی بیائے د آوری د او حکلو قوت پیدا اشی چہ پہ  
 ہن آواز او مزے پیڑنی او پہ دے د محسوساتو د ختم شی  
 بیا یوہ نوے د تیز دور شروع شی چہ پہ ہن دے د ہن خیز و نوے

صادی، چہ پہ کوموددہ لاس نہ رسی د آدور پہ او م کال د عجز  
 شروع کیری کیری دے دور کین دے خپل، پردی د خوراک خکاک قابل  
 بزور نہ او پیڑنی، بیا د عقل زمانہ راشی چہ پہ ہن انسان ممکن،  
 مال، صحیح او غلط پیڑنی اُس د دے نہ ویراندے یو بلہ داسے د  
 د عقل رسائی ہفتہ نشتر لکہ خنگہ د حواسو چہ د عقل درجے تر سا  
 نہ، د دے درجے نوم نبوت دے چہ د ہن پہ وجہ دوحی پہ رہنما  
 ہن ہن علم او معلومات حاصلیری د کوموددہ کو نہ و نہ چہ عقل

جز دے :-  
 د نبوت تا بتو لو د پاره د امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ، دویم طریقہ  
 د چہ نہ بول کارونہ د کولو دی، اونہ د نہ کولو، بلکہ بعضے  
 د کولو دی او بعضے د نہ کولو، اُس دا سوال پیدا کیری چہ د کولو او  
 نہ کولو د کار و نو فرق ہر انسان کو لے شی، او یائے ہن شوک نشی  
 یائے شوک کو لے شی او شوکے نشی کو لے رومی دوارہ احتمالونہ  
 رابا بطل دی، یوازے دریم احتمال داسے پائے کیری، چہ بعضے انسانان  
 چہ ہن د واحد و نہ متعین کو لے شی چہ فلا فی عملونہ د کولو او فلا فی د  
 اولو جو کہ دی دغہ حضرات پیغمبران او صاحب شریعت دی :-  
 (۱) د احقر پہ خیال کین د بعضے لطیفو خیزونو مثلاً د ایمان، کفر د طلعت  
 عصیت تا ثبات د عقل د حد نہ بہر دی، لکہ خنگہ چہ معقولات د حواس  
 نہ بہر دی نو د دی علم د عقل پہ ذریعہ حکہ نشی حاصلیدے مگر د  
 د تاثیراتو علم د یرنیات ضروری دے، حکہ چہ د کثیفو خیزونو  
 د تریا قوا و زہر و نفع نقصان معمولی دے لیکن روح سہ د  
 پہ وجہ د لطیفو خیزونو اثر قوی وی، مادیا تو کینے لطیف اشیاء  
 الاثر وی، لکہ ستیم چہ دومرہ قوی الاثر دے چہ ریل کا دے



پر مہدی وہی، لہذا آدم انسان فلاح دے خیزونو د نفع و نقصان  
 یوازے رب العلیین حکم کو لے شی چہ ہفہ پچیلہ لطیف او خیر دے  
 انتہائی مشرف او عظیم دے او انسان بے حدہ کمزور ہے او ذلیل  
 پہ دوارو کئے ہیچ جو رخت نشو نا تلے لہذا دے د پارہ یو واسطہ داسے  
 چہ خہ قدرے نسبت لے د اللہ، ہ وی او خہ د انسان سرہ چہ پہ  
 طریقہ د اللہ فیض انسانا نو پورے را ا ر سبوی اودا واسطہ د نبوت  
 شی ددے واسطہ بہ داسے مثال وی لکہ داورا وا بو یو خائے کو لو د پارہ  
 چہ د اور پشان گرم اولطیف ہم نہ دے او د ابو پشان یخ او بنید ویکے  
 د اور فیض رگرمی) بیغ پہ بیغہ حکم ابو تر نشی منتقل کو لے چہ ددے  
 سینخ کنی جو رخت نشہ ہر کلہ چہ د پچکے واسطہ شوہ نو دا اور فیض  
 ہلہ ا د سی او ہفہ کرے شی، دغہ حال د محبت الہی اود نبوت د علوم  
 چہ د نبی پہ ذریعہ اومت او عامو انسانا نو نہ منتقل کو لے شی د روحا  
 او ملکیت پہ اعتبار د نبی ذات اللہ سرہ نسبت لری اود بشریت  
 انسانیت پہ اعتبار انسانا نو سرہ نسبت لری اودغہ رنگے دیو  
 پہ تو کہ د نبی مناسبت مفیض د اللہ) او مستفیض د انسان) د  
 سرہ دے :-

رہ) شاولی اللہ نور اللہ مرقدا، پہ حجتہ اللہ کنس د نبوت پہ انسا  
 کوہ کلام کریدے د ہفہ خلاصہ حادہ چہ پہ نیاتا تو کن دہر یو  
 جدا خاصیتونہ دی دغہ رنگ د حیوانا نو د ہر قسم خان خان لہ  
 دی، داہول خاصیتونہ ددوی د صور نوعیہ و فطری غوبنتنہ دہ  
 نوعیہ پہ موجب حیوانا نو لہ چہ د ہغوی د ژوند د پارہ فطری او  
 عنوی، نہ علاوہ بوبل قسم ادراک ہم در کرے شوے دے چہ ہفہ  
 اکتسابی او نظری و پیلے شی اودا پہ تجربہ، غور، فکر او پہ ترتیب

بقدماتو حاصلیزی، ددے پہ ذریعہ انسان، تجارت، کار کسب او  
 بلوم او فنون حاصلوی، خود اہتول علمونہ د انسان بدنی حالت  
 ترون لری، ددے نہ بغیر انسان نہ یوبل قسم ادراک ہم در کرے  
 دے چہ د ہفہ د روحانیت فطری خصوصیت دے، او ہفہ نہ  
 ملکیتہ ہم رو پیلے شی ہم ددے قوت پہ اثر ہفہ د کائناتو پہ کارخانہ  
 کو ی چہ داخہ لہ جو رہ دہ، خہ چا پید ا کرے یم، شوک مالہ روزی  
 ی، او خہ د پارہ لے پید ا کرے یم، او ددے سوا کو نو پہ جو ا بو یو کئے  
 د یو دیر لو لے طاقت اقراری شی، او د ہفہ پہ ویراندے د زاری،  
 زنی نہ توالی او د تا بعد اری آداب پہ خائے را ژبری خود مہ ا مود  
 پہ یو قانون الہی موقوف دے، چہ د ہفہ د رضائو لے مقرر ہے  
 ددے صورت د اجوز کری چہ لہ دیر و مود و پس خپل منظور نظر  
 انسان پیدا کری کوم چہ ددے فطری غوبنتنہ (د فرما نبرداری  
 تون) د ظہور سبب جو رہ شی دانی وی، پہ اصل مضمون موندے د پارہ  
 ضافہ ا کرے، چہ عام فہم شی،

د قانونی دلیل د اللہ جل جلالہ، ددے صفتونہ نول قومونہ او

فیونہ منی، ① حاکمیت ② قدرت ③ حکمت  
 او بار و صفتونو تقاضا د ادہ چہ خپل رعیت او انسانی مخلوق باندا  
 قانون ا جلوی حکم چہ بے قانونہ حکومت ہسے شرم دے، قدرت  
 حکمت ہم بے قانونی نہ منی، نو دا ضروری شوہ چہ د حاکم اعلیٰ او د  
 العلیین د ذات یو قانون و موجودوی اودا ہم ضروری دہ چہ انسان  
 قانونہ خبردار کریشی حکم چہ بے اعلانہ او بے خبرہ قانون بیکارہ



د قانون د اطلاع دوه صورت کید بيشی، یو عمومی او دویم انتخابی او عمومی داچه الله رب العلمین هر کس ته ځان ځان له په هر ملک زمانه کښ ددے خبر ورکوی، خودا د الله د شان او عظمت نه ځکه خلاف ده، چه یو حقیر انسان امیر یا بادشاه هم داسه نه کوی چه کور په کور دگرزی او هر هرتن ته د خبر ورکوی، نو دویم صورت اوس داسه مناسب دے چه الله تعالی یو غوره انسان اټاکي او د هغه واسطه د خپل قانون خداوندی نه خبر کړی چه د خلقو دین دنیا بشی، او عدل او انصاف قائم شی، او د خیر او شر د عملونو د نتیجونه خبر شی د داسه منتخب او نمائنده حاکم اعلی هستی نوم د شریک په اصطلاح کښ ښی اور رسول دے :-

(۶) د جې د لیل د انسان په فطرت کښه د جسمانی ضروریاتو لکه خوراک، شیناک، نکاح وغیره) محبت هم پروت دے، او د روحانی ضروریاتو (د الله) محبت هم، په دنیا کښه د بتولو قومونو او مذاهبونو د ایشمیر، عبادت کا هونه ددے، صحیح یا غلط مظاہر دی، د عبادت طریقو وی او که غلطه خو مطلب ته الله سره د محبت ثبوت دے، هر که الله پاک د ټولو خلقو محبوب دے او د محبوب، ضالبتول هم فطری غوښتنه ده خودارضایو پټ خیز دے چه د هغه اظهار به په کله نه چه په قیاس او انکل دغه کلام د الله کوم پالک او اعتباری ذات چه بنکاره کیری هغه ته ښی اور رسول وینلے شی، او په دغه کلام د اخوښی او ناخوښی متعین حدود و د شریعت په اصطلاح کښ خو باطله عقیدے، ښه او خراب خوښونه او نارا و عملونه وینلے (۷) عدلی دلیل، انسانان د خپل ذات باقی ساتلو د پاره د خیزونو محتاج دی، خوراک، شیناک، او ځان خاییکه، او د

نوعه د باقی ساتلو د پاره ددنه علاوه د نکاح او د ښه هم محتاج وی دا خلوس ضروریات ټول انسانان غواری او طلب کوی، هر کله چه هر انسان پرخپل شهوانی او په نزوی قوت د ضروریات لټوی نو ځان ځان په جگر ښه او کشمکش پیدا کیری او هر یو به خپل غضبی قوت غوښتنه کوی، ددے جگر و او شر ختمولو د پاره د انصاف قانون په ښکار دے چه د هر انسان خپل خپل حق محفوظ کړی اوس به دا قانون د چا وی (۸) دیو انسان یا د گنرو انسانانو ر پار لیمنت او یا به ته خدا ته جوړوی، په رومبی د ژو صورتو کښه د عدل مقصد ښه پوره کیری، ځکه چه د عدل قانون جوړولو د پاره دا خیزونه ضروری دی :-

- ۱) کامل علم او کامل حکمت چه د خیر و شر حد نوم متعین کولو کښه غلطی ا نشی :-
  - ۲) رحمت او شفقت چه د بعض او عناد په وجه د قانون په جوړولو کښه بے انصافی ا نشی :-
  - ۳) پره داری به، پکښه نه وی چه د قانون په جوړولو کښه د خپل قوم د خپلو وطن دارو لحاظ ا نشی او د نور و حق ا نه و هله شی :-
- انسان کښه د درې واړه صفتونه نشته دده علم مکمل نه ددے د پوره شفقت شته او نه د پیره جښه نه پچ کیدے شی، خود خدا ته په ذات کښه د دريو واړه صفتونه پوره درل نشته، دده په علم کښه غلطی نشته د دنیا ټول انسانان دده پیدا شوی بندگان دی ددے د ټولو یوشان معبود دے، نور رحمت او شفقت ته هم په یوشان دے او پره جنبه، پکښه هم ځکه نشی راتلے چه الله یو قوم قبیلے یا وطن سره هېڅ تعلق نه لری دده شان دے تصور نه هم اچت او بالادے، قانون جوړولو هم ددے ذات حق دے او دا قانون د کوم پرگزیده بنده، معتمد



اور منتخب نمائندہ پہ ذریعہ چہ لیری دابئی اور رسول عم دے ۔  
 رہے تو وسطی دلیل ، بتول مذہبوں ، دا خبرہ منی چہ انسان ہندہ  
 خدائے پیرندگی اور عبادت کو لے شی چہ ورتہ دہندہ ہنما ئی  
 لیکن عامو انسانا نو او د خدائے پہ مینج کئے دمرتبہ پہ لحاظ ہیج مناسب  
 نشستہ ، عامر انسان دیرلانداے او د دنیا خالق انتہائی بلند دے مزی  
 شوہ چہ انسانا نو کین کا اللہ د فیض حاصلو لو دا سے بزرگ زید واسطہ  
 دی چہ بیا دغہ فیض عامو انسانا نو تہ ہفہ اُر سوری ، یو طرف تہ  
 د بشریت پہ واسطہ انسانا نو سرہ ترے وی او بل طرف نہ درو حانی  
 پاکیزگی او بلندی پہ برکت اللہ جل جلالہ سرہ مناسبت لری دی  
 پہ حقیقت کئے د فیضان الہی واسطہ وی چہ د دی پہ ذریعہ د خالق  
 کائنات فیض انسانا نو تہ ر سبزی مثلا موز د اور فیض د گرمی او تو  
 سر سول غوار و چہ د ہفہ نہ چائے یا پخ کرے جو کرے ، خود او بو  
 او اور جو رخت نہ راخی یو گرم دے بل بیج یو اوج دے بل گوند یو واسطہ  
 دیکھے بکار دے چہ د ہفہ پہ ذریعہ د اور گرمی اُبو کئے نوزی او مقصد  
 حاصل شی یا داسے لکہ شاہ ولی اللہ رحم فرمائی ، روح انسانی رچہ لطیفہ  
 ربانی دے دیر لطیف دے او انسانی بدن کثیف دے دے دوار و جو رخت  
 بنشور اتلے اللہ د جو رخت را وستو د پارہ چہ درو ح انسانی فیض بدن  
 انسانی تہ اُرسی واسطہ د روح طبعی ر ہفہ براس چہ وینے نہ پیدا کیری  
 بے پیدا کرے چہ د انسان پہ بدن کئے خو ز وی ، ہمدغہ رنگ پیغبران  
 علیہم السلام د اللہ او د عامو بندگانو پہ مینج کین واسطہ دی ، د رُشد  
 او ہدایت دا شکل د اللہ د عظمت سرہ بنائی لکہ د نصاری و د عقیدے  
 مطابق اللہ پہ شکل د عیسی علیہ السلام یا د ہندوانو د عقیدے مطابق  
 اللہ پہ شکل د رام بشن مہادیو او اتل غلط او د فطرت خلاف دی ۔

اول دا چہ لرمجدود خدائے د انسان پہ شکل کئے محد و کیدل د عقل  
 خلاف دی ، دویم :- خدائی د انسان پہ شکل کیدلو سرہ خیلہ خدائی  
 قائمہ نشی سالتے او بل دا محمدائے پاٹ کین بہ ہم د بشریت حاجتوںہ  
 او ضرورتوںہ را شی ، بیا بہ خدائے پاتے نشی ، دریم :- دا چہ د انسان  
 پہ شکل سہی خو خدائے پخیلہ ہادی شو اُس بہ چہ دے کوم عمل  
 کوی ہفہ بہ د خدائے عمل گنرے شی ، نو انسان بہ د ہفہ تابع  
 پہ دے عمل کین حکمہ نشی کو لے چہ ہفہ بہ دا عذر لری چہ انسان  
 د انسان پشان عمل خو کو لے شی مگر د خیل خالق او خدائے پشان  
 عمل کو ل ناممکن دی ،

خلو رم :- دا چہ پہ انسانی جامہ کین د خدائے را تلل مفید نہ دی  
 حکمہ ہفہ د چار عیسی یا رام چندس پہ شکل کئے چہ را شی نو بتول  
 تعلق بہ ئے ہم دے سرہ براہ راست وی ، او نور و انسانا نو سرہ بہ ئے  
 بالواسطہ وی ، حکمہ چہ ہر انسان کین خوبہ د دغہ عقیدے مطابق  
 خدائے نشی نتو تے ، لہذا پہ خائے دے چہ خدائے تعالی د انسانی  
 تشکل ذلت پہ سر واخلی ، او پخیلہ د فیض واسطہ شی دا خبرہ دیرہ  
 معقولہ دے چہ یو غورہ کرے انسان د فیض واسطہ جو رہ کیری  
 چہ د ہفہ عمل د انسانیت ر بشریت پہ وجہ دنور و انسانا نو د پاسرہ  
 نمونہ جو رہ شی یو انسان بادشاہ پخیلہ کو خہ پہ کو خہ نہ گری او نہ  
 د بل چاہہ شکل کین گری ، صرف خیل ہونمائندہ وزیر و غیرہ مقرر کیری  
 چہ ہفہ د نہ احکام او قوانین نورو تہ ر سوری :- د اسلام د نبوت تصور  
 د ہولو نہ زیات معقول دے ہفہ د فطرت سلیمہ او د دنیا د روش  
 بالکل مطابق دے ،

نہم :- دا چہ پہ شکل د بل ر عیسی یا رام چند ر کین د را تلو مطلب دادہ



چہ پہ ہننے ظاہر شوے دے نو دا خبرہ حکم غلطہ دہ چہ د خدا  
 جلوت گاہ او مظہر د دنیا ہر یو خیز دے :-  
 دے تقدیسی دلیل : خداوندی احکام پیڑندل د ہننے مثل او کول  
 دے واپرہ ضروری، د احکامو پیڑندلو او پوہ د پارہ د معلّم د ہننے  
 منلود پارہ د تقدس رپا کئی، او د کولو د پارہ د مقدّسے رپا کے،  
 نونے ضرورت ری، چہ د تعلیم، تسلیم، او تعیلل پہ ذریعہ دین  
 الہی باقی پاتے شی، کہ دا سے نہ وی د دین سلسیلہ بہ کت شی او د  
 دین جاری سانلو د پارہ د دے ربط او ترون دا سے یو محسوس شخصیت  
 سرہ ضروری دے چہ د ہننے عظمت، تقدس، محبوبیت، پہ زہون  
 کتے دا سے مضبوط وی، چہ کلہ ہم تریجہ اوزی او د ا حیثیت ہم د بنی  
 کیدے شی، حکم د بنی تصور دین د پارہ ضروری دے چہ د ہننے  
 محبت او تقدس د دین د شیعو رو بنائے سانلو د پارہ د تیلو کارو کئی

## ختم نبوت

د ختم نبوت مسئلہ د اسلامی تاریخ پہ یو دور کین ہم د شک شیے  
 جو کہ نہ د پاتے شوے او نہ پہ ہننے د بحث کولو خہ ضرورت کنرے  
 شوے دے، لیکن د پاک او ہند پہ برصغیر کین انگریزی حکومت  
 د خپلو مفاد او د تاریخی اسلام د شنئی د تکیل د پارہ د اسلام پہ  
 دے مرکزی عقیدہ گذار کول ضروری اکنرل د پارہ د دے چہ د مسلمانان  
 یوولے ختم شی د دے سازش پورہ کولو د پارہ د پنجاب د ضلع کور،  
 داسپور نہ انگریزانو تہ دا سے یو سرے پہ گوتوراضے چہ د دے  
 مقصد پورہ کولو د پارہ مناسبت و، ہننے د انگریزانو پہ حمایت

خپل یو امت جو رکرو او د نوی نبوت بنیا دے اکنرلو دیر کتا بونہ  
 ایکل چہ د ہننے بنیا دی مقصد و نہ درے دی :-  
 ① پہ خپل شخصیت او دعو و زور د رکول :-  
 ② د قرآن تحریفونو تہ معارف و تیل :-  
 ③ د مسلمانانو پہ د شنئی او د انگریزانو پہ دوستی زور لگول :-  
 د دہ بتولہ کاروائی ہم د غہ خلاصہ لری، لکہ اقبال مرحوم وائی :-

سلطنت اغیار را رحمت شمر د	رقصہائے گرو کلیسا کر و مرد
---------------------------	----------------------------

ترجمہ د غیر قومونو د انگریزانو حکومت تے رحمت اکنرلو د گریے خوانگ  
 گدا کھانے اکرے او مر شو :-

د نا خبرہ مسلمانانو د ایمان بیچ کولو د پارہ پہ ختم نبوت خہ بیان کول  
 ضروری دی، د اسلام مثال د یو عمارت دے او د ا ہم عمارت درے  
 نقشے وی چہ انجنیر تے جوڑ وی :-

① ذہنی او فکری نقشہ ② تحریری او کتابتی نقشہ ③ خارجی نقشہ  
 اسلام د عقائد و اخلاق قواعدا د تو یو عمارت دے د ہننے پورہ نقشہ پہ  
 علم الہی کین محفوظ دہ، بیاد انفسہ د کتاب او سنت پہ شکل کین جوڑ  
 شوے چہ دا د عمارت اسلام یو تحریری نقشہ اکنرہ، بیباخوار لس سورہ  
 کالہ د مسلمانانو جاری عمل د دے نقشے او عمارت اسلام یو بہرے  
 وجود و د ادھر عوارہ یو بل سرہ کئی یو خائے واخلی دی د اللہ پہ علم  
 کینے د اسلام حقیقت ہو بہو د قرآن او حدیث پہ شکل کین بنا کارہ شو  
 او قرآن و حدیث کین د اسلام چہ کوم حقیقت و وہم ہننے د مسلمانانو  
 پہ ذہن او فکر کین پر لہ پسے نسل پہ نسل منتقل کیدو، د اسلام پہ



بنیادی امور و کتب مسلمانانوا اختلاف انکرو اگر چه پہ نور و امور و  
 کینے نے اختلاف و، ہم دغہ وجہ دہ چہ پہ اسلام کینے دیرے فرتے پیدا  
 شوے خو ترے بنہ ہغوی دختہ نبوت پہ بنیادی حقیقت کین شہ قسم  
 اختلاف انکرو البتہ د کتاب اللہ او سنت نبوی نہ د بھر و تو پہ چل  
 انکار کیدے شو او ہد غے ا شو، پہ دے مسئلہ پہ دوڈا بختو، بخت کو  
 عقل (۱) نقل : پہ نقل کین بہ دے دے خیزو نو بخت کیری  
 کتاب یعنی قرآن او خیر نبوت (۲) حدیث او ختم نبوت (۳) اجماع  
 او ختم نبوت، او دے نہ پس بہ دختہ نبوت پہ عقلی آرخ بیان کو :-

ا: قرآن او ختم نبوت

دندان حکیم د سلو آیتونو نہ زیا تو  
 کینے دختہ نبوت مسئلہ بیان شوید  
 خود کوتاہ والی پہ خیال مونو یو خوا یثونہ را جو نر کو، رو جسے پہ سوت  
 اجزاب کین دے :-

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ ابًا أَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِكُمْ : محمد صلی اللہ علیہ وسلم ستا سو پہ سر و  
 وَلٰكِنْ رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ طوگان: کینے دچا پلا، نہ دے لیکن د اللہ رسول  
 اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا : او پہ بتولو نبیانو مہر دے، او اللہ پہ

ہر خیز خبر دار دے :-

د آیت با بالخصوص پہ ختم نبوت دلالت کوی، یعنی د نبی علیہ السلام پہ  
 تشریف آوری سرہ د بتولو نبیانو پہ سلسلہ مہر ا لگیدو، اس بہ چاتہ  
 ہم نبوت نشی ور کولے، چاتہ چہ ملاویدا و ہغہ ملاو شو او د ہغوی د  
 نبوت دور د بتولو نہ حکمہ ر ستو کیشودے شو چہ دان نبوت بہ ترقیامتہ  
 چلیری پہ آخرہ زمانہ کین بہ حضرت مسیح علیہ السلام د دوری د امتی پہ  
 حیث راجی، بتول پیغمبران اس ہم پہ خپل خپل خاکے پیغمبران دی مگر  
 دنیا کین صرف د محمد د نبوت عمل جاری او ساری دے، او اللہ بتول

خیزو نہ پیڑنی تردے، چہ داہم پیڑنی چہ زمانہ دختہ نبوت او  
 خاکے دختہ نبوت کوم یودے پہ «خاتم» کینے دے، پہ زیر د پیر و  
 قاریا نو قدرت دے، او دے، پہ زور د حسن او د عامہ قرأت دے،  
 د لہومبی قدرت یعنی خاتم د خاتم النبیین معنی د بتولو نبیانو  
 ختمونکے او دے، پہ زور خاتم معنی د بتولو نبیانو مہر خود کو دوار و  
 قرأتو مطلب یودے ہغہ دا چہ ہغوی صلی اللہ علیہ وسلم آخری  
 نبی دے او د دوری نہ پس د نبوت دروازہ بندہ شو، حکم چہ د مہر  
 معنی د نبوت بندیز، دا یو بلیغ انداز دے، چہ پیر قرآن سنت او عربی  
 لغت متفق دی، د کو موکا فرانو پہ نصیب کین چہ ایمان نہ وو، د ہغوی  
 پہ بارہ کین د ایمان بندیزے پہ لفظ د مہر بیان کرو، فرمائی

ان الذين كفروا ساءَ عليهم  
 عا انذار تهم اثم کم تنذرهم لا  
 يؤمنون ختم الله علی  
 قلوبہم و علی سمعہم و سورا  
 البقرة آية ۷۰) : مہر لگیدے دے

کچرے دلته د مہر معنی د ایمان دروازہ بندیدل وی نو پہ خاتم  
 النبیین کین ہم د مہر معنی بہ خاتم د نبوت بندیزوی، لکہ صاحب  
 قرآن پخپلہ دا تفسیر کچرے دے پہ مسلم کینے د ابو ہریرہ او پہ  
 ترمذی او ابو داؤد کین د ثوبان رض نہ مرفوعا روایت دے چہ  
 قیامت نہ ورا بندے بہ دجالان او دروغثر نان د نبوت دعوا کری  
 وَاَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، حالانکہ زہ خاتم النبیین یم خما  
 نہ پس چاتہ نبوت نشی ملاویدے ہم دا الفاظ د حدیث یفہ رض  
 نہ طبرانی او احمد مرفوعا نقل کریدی پہ روایت د ابو ہریرہ رض



پہ بخاری او مسلم کین د نبوت تشبیه داسے یو کورسره ورکریده  
 چه د هغه تعمیر د نبوت د خستو شوه وی د هرنی د نبوت مثال  
 بے دیو خسته ورکریده، او په دغه عبارت کین صرف دیو خسته  
 خائے خالی وی نو حضور فرمائی چه **هُمْ هُمْ**، **فَاَنَا هَذِهِ الْمَلِيَّةُ وَاَنَا**  
**خَاتَمُ النَّبِيِّينَ**؛ د ابوهریره رض نه مرفوعاً حضور علیه السلام شپن  
 خصوصیات ذکر دی چه په هغه کین شپن خصوصیت **وَوَخْتَمَ بِي**  
**النَّبِيُّونَ** یعنی په ما د پیغمبری سلسله ختمه شوه رداة **مُسْلِمٍ**  
**فِي الْفَضَائِلِ** په فتنه الدجال کین د ابو امامه رض نه مرفوعاً روایت  
 نقل ده، **وَاَنَا خَيْرُ الْأَنْبِيَاءِ وَأَنْتُمْ خَيْرُ الْأُمَّمِ** یعنی آخری نبی  
 یم او تا سو آخری امت یمی، دغه رنگ په صحیحینو کین حضرت علی  
 ته د حضور علیه السلام د فرمائیل **أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ**  
**مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي**، یعنی ستا تعلق ماسره هغه ده  
 کوم چه د هارون علیه السلام د موسی علیه السلام سره رو سیواد  
 ده چه هارون علیه السلام پیغمبر و او خما نه پس پیغمبر نشی کیده  
 دغه رنگ د صحیحینو د روایت چه **رَكُمُ يَبْقَى مِنَ النَّبُوَّةِ إِلَّا الْبَشَرَاتُ**  
 د نبوت هتج پاته نشو سواد رشتینی خوبونو پاس تیر شوی د ختم  
 آیت په باره کین پخپله صرنا په **رَأَاهُ اللَّهُ** او هام) **۲۵۲** کین داسه  
 لیکي رمگردار سول **ختم کوونکے د نبیا نو ده**، د آیت چه **ختمون نبی**  
 نه پس به بل نبی د نبیا کین نه لاسخی په رحامة البشری صلا کین لیکي  
**أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ الرَّبَّ الرَّحِيمَ الْمُنْفَضِلَ سَمِعَ نَبِيَنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ**  
**خَاتَمَ الْأَنْبِيَاءِ بَعْدَهُ سِتْنَاءَ وَفَسَّرَ نَبِيْنَا فِي قَوْلِهِ لَا نَبِيَّ بَعْدِي**  
**بِبَيَانٍ وَاضِحٍ لِلظَّلَامِينَ** په ایام الصلح صلا کین لیکي **ختمون نبی**  
 صلی الله علیه و سلم د **خاتم النبیین** تفسیر په **لَا نَبِيَّ بَعْدِي** سره افرایشو

چه خما نه پس به بل نبی نه وی او د حق طلب کوونکوله پاره دا  
 خبره بنه بنکاره ده په حدیث **رَأَاهُ النَّبِيُّ بَعْدِي** کین **رَأَاهُ** و لقی  
 عام له پاره ده **رَأَاهُ** (کتاب البریه) صلا کین لیکي **أَخْبَرْتُ صَلَّى اللَّهُ**  
**عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَا يَأْتِي فَرْمَانِي دِي**، چه خما نه پس به بل هتج یو نبی نه لاسخی  
 او حدیث **دَلَا بِنَبِيٍّ بَعْدِي** داسه مشهور ووجه چاهم دده په  
 صحت کین خبره نشوه کول او قرآن شریف رچه لفظ **لَقِينِي** ده  
 په خپل آیت کریمه **وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ** سره هم  
 دده تصدیق کوی، چه په حقیقت کین **ختمون نبی** په نبی باند د نبوت  
 ختم شویده، په تریاق القلوب صلا کین لیکي:۔

بست او خیر الرسل خیر الانام	هر نبوت را برود خداختام
-----------------------------	-------------------------

دده تصریحاً تونه پس په دغه خبره کین هتج شک شبه نه پاته کیزی  
 چه ذکر شوه آیت په **ختم نبوت** کین د قطعی الثبوت کید و نه  
 علاوه قطعی الدالات هم ده،

**د خاتم النبیین لفظ او د عربو لغت**

- ① **په روح المعانی کین دی چه **رَخَاتِمٌ** به، ته و ییل شی لکه**  
**خَنَلَهُ رَطَابِعٌ مِمَّا يُطْبَعُ بِهِ وَيَلُ شِي**،
- ② **په مفردات د امام راغب کین دی، **وَرَخَاتِمُ النَّبِيِّينَ** لِأَنَّهُ خَتَمَ النَّبُوَّةَ**
- ③ **وَفِي الْمُحْكَمِ لِابْنِ سَيِّدَةَ وَرَخَاتِمُ كُلِّ شَيْءٍ وَرَخَاتِمَةُ عَاقِبَةُ وَآخِرَةُ**
- ④ **وَفِي التَّهْدِيْبِ، لِأَنَّ هَدْيِي وَرَخَاتِمُ النَّبِيِّينَ أَيْ الْخَيْرُ هُمْ؛**
- ⑤ **وَفِي لِسَانِ الْعَرَبِ وَرَخَاتِمُهُمْ وَرَخَاتِمُهُمْ الْخَيْرُ هُمْ،**
- ⑥ **وَفِي تَاجِ الْعَرُوسِ، **الرَّخَاتِمُ بِالْفَتْحِ وَالْكَسْرِ مِنْ أَسْمَائِهِ****



عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ الَّذِي خَتَمَ النَّبُوَّةَ بِمَجِيئِهِ :  
 ﴿٤﴾ وَفِي مَجْمَعِ الْبَحَارِ، وَخَاتِمٌ بِالْفَتْحِ بِمَعْنَى الطَّالِبِ أَيْ شَيْءٍ يَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي :  
 ﴿٥﴾ وَفِي الْقَامُوسِ الْخَاتِمُ الْخَيْرُ الْقَوْمِ كَالْخَاتِمِ وَخَاتِمُ النَّبِيِّينَ أَيْ الْخَيْرُ مِنْهُمْ  
 ﴿٦﴾ وَفِي كَلِمَاتِ أَبِي الْبَقَاءِ وَتَسْمِيَةُ نَبِيِّنَا خَاتِمَ الْأَنْبِيَاءِ لِأَنَّ خَاتِمَ الْقَوْمِ الْخَيْرُ الْقَوْمِ ثُمَّ قَالَ وَنَفِي الْأَعْمَ يَسْتَلْزِمُ نَفِي الْأَخْصِ :  
 ﴿١٠﴾ وَفِي الْقَعَّاجِ وَخَاتِمٌ بِكسر التَّاءِ وَفَتْحِهَا كَلِمَةٌ بِمَعْنَى وَاحِدٍ وَالْمَجْمَعُ الْخَوَاتِمُ وَخَاتِمَةُ الشَّيْءِ الْخَيْرُ لَهُ وَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاتِمُ الْأَنْبِيَاءِ

دخاتم النبیین لفظ او مفسرین کرام

دا صحابہ کرامونہ دم مرزا تر زمانے پورے یا دہکنہ دستو پورے دقرآن حکیم چہ خومرہ تفاسیر یا ترجمے شویدی تولو دخاتم النبیین تشریح دا کردیدہ چہ دخضور علیہ السلام نہ پس بل چاتہ نبوت نشی ملاویدہ لیکن خہ وخت چہ گوردوا سہوری د نبی جورید و عمم ا خور و نو پہ اول کینے خونہ بلکہ پہ اخر کینے دختم نبوت خپلہ عقیدہ او خپلہ تشریح دے د پارہ بدله کپہ چہ پخپلہ ہم نبی جور شی او پہ دے کین د امید خلاف کامیابی دہ تہ ا شوعہ

د ہفہ خپل بیان دے چہ خما د اگمان ہم نہ و چہ مسلمانان بہ د نبوت جاری پاتے کیدل قبول کپری، لیکن انگریزی تعلیم اودم نگریری حکومت حمایت اود دین د پوہے او عظمت ختمید و دانہ کیدو کک کار کیدو کک کہو، اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رٰجِعُونَ ﴿١﴾ تردے چہ دے مصنوعی نبوت د یو کامیابے او فاکہ منہ دے فیکٹری شکل اختیار کپرو او مردن سازی لہ د تبلیغ اسلام پہ نوم د فیکٹری پہ آمد نئی کتے بنہ زیاتے ا کپرو

اوبل طرف تہ ددے نبوت پہ منونکو د عہد واد تھوا اگانو بلان اودرین دا نو پہ دے دوی محسوسہ کپہ چہ دا ہول ہر خہ پہ دے خود ساختہ نبوت دایمان دا ورو برکت دے، یا پہ نور تو کو کین د مرزا معجزہ دلا د کو دے چہ اکثریت د مسلمانان نو مجرور دے، کچرے د حالانویا خٹونیز د غفلت دار فتار و نو عجیبہ ندہ چہ د مسلمانان پہ سہریوبل اسرا بیل سورشی اود غہ وخت بہ بیہیغ تدا بیر خہ کار نشی کولے ع

دیدہ مردم شناسے با بدت	کشورے محکم اساسے با بدت
سیر مرگ و زندگی برکاشاد	مشرید رومی حکیم پاک زاد

ہر ہلاک امت پیشین کے بود : زانکہ بر جندل گمان ہر دند عود :  
 ( اقبال مرحوم )

۱۰ امام المفسرین ابن جریر طبری پہ خپل تفسیر کین فرمائی :  
 وَاللّٰهُ رَسُوْلُ اللّٰهِ وَخَاتِمُ النَّبِيِّينَ الَّذِيْ خَتَمَ النَّبُوَّةَ فَطَبِعَ عَلَيْهَا فَلَا تَنْفَعُ لِاَحَدٍ بَعْدُ اِلَى قِيَامِ السَّاعَةِ وَبِحُجُوْلِ الَّذِي قُلْنَا قَالَ اَهْلُ التَّوْبِيْلِ  
 یعنی دوی د الله ہفہ رسول او خاتم النبیین دی کوم چہ نبوت ختم کپرو او پہ ہفہ مہر انگولواو د ہفہ نہ پس بہ ہیچا د پارہ ترقیامتہ نشی پرائتے کیدے او ہمد غہ

۱۱ حضرت علی بن حسین نہ ابن جریر نقل کوی :  
 كسر التَّاءِ مِنْ خَاتِمِ النَّبِيِّينَ بِمَعْنَى : خَاتِمِ النَّبِيِّينَ ذَاتِ، پہ زیر چہ معنی تہ ختم النبیین الے قولہ وقرء : بہتے داوی چہ ہفوی تول انبیاء ذلک فیما یدکر الحسَنُ وَالْعَاصِمُ ختم کپل پہ قامیا نو کین د حسن روح



وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ بِفَتْحِ التَّاءِ مَعْنَى : او عاصمہ نہ درت پہ زور خانہ  
 أَنَّهُ آخِرُ النَّبِيِّينَ رَجُلًا مَعْنَى : نقل دے پہ دے معنی چہ دے آخری  
 پیغمبر دے،

(۳) تفسیر ابن کثیر کہن دی :-  
 فَهَذِهِ الْآيَةُ نَصٌّ فِي أَنَّهُ لَا نَبِيَّ  
 بَعْدَهُ وَإِذَا كَانَ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ فَلَا  
 رَسُولَ بِالطَّرِيقِ الْأُولَى لِأَنَّ  
 مَقَامَ الرِّسَالَةِ أَخْصُ مِنْ مَقَامِ  
 النَّبُوتِ فَإِنَّ كُلَّ رَسُولٍ نَبِيٌّ وَلَا  
 يَنْعَكْسُ وَبِذَلِكَ وَرَدَتْ  
 الْآحَادِيثُ الْمُتَوَاتِرَةُ  
 مِنْ حَدِيثِ جَمَاعَةٍ  
 مِنَ الصَّحَابَةِ (ابن کثیر جلد ۸ ص ۸۰)

یولوئے ہولی حضور علیہ السلام نہ نقل کریدی، ورنہ دے لیکہ :-  
 لِيَعْلَمُوا أَنَّ كُلَّ مَنْ ادَّعَى هَذَا : دے کپارہ چہ امت پہ دے خبر  
 الْمَقَامَ بَعْدَهُ هُوَ كَذَّابٌ أَفَّاكَ : شی چہ حضور علیہ السلام نہ پس  
 دَجَالٌ (جلد ۸ ص ۸۰) : خوک چہ دے مقام نبوت (دعوے کوی ہفہ  
 دروغ و غزن، دروغ تیوٹکے او دجال دے،

(۴) تفسیر کشاف کہن دی :-  
 خَاتَمَ بِفَتْحِ التَّاءِ بِمَعْنَى الطَّائِعِ : خاتم دے پہ زور معنی (مہر)  
 وَبِكَسْرِهَا بِمَعْنَى الطَّائِعِ وَقَائِلٍ : پہ زیر معنی کے مہر لکونے  
 الْحَجْمِ وَتَقْوِيهِ فِرَاةً عَبْدَ اللَّهِ بْنِ : او دے معنی تقویت قرآن دے  
 مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَاللَّهُ رَافِعُ جَبَلٍ : اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہما

فَإِنْ قُلْتَ كَيْفَ يَكُونُ آخِرُ الْأَنْبِيَاءِ  
 وَعَيْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ يَنْزِلُ آخِرَ  
 الزَّمَانِ قُلْتَ مَعْنَى كَوْنِهِ آخِرَ الْأَنْبِيَاءِ  
 أَنَّهُ لَا نَبِيَّأُ أَحَدًا بَعْدَهُ وَعَيْسَى مِّنْ  
 نَّبِيِّ قَبْلِهِ - زمانہ کہن دے آسانہ ر کوزہ بیری نوجواب دے دادے چہ دے  
 حضور علیہ السلام نہ پس بہ بل خوک نبی نشی جو رو لے او عیسیٰ علیہ  
 السلام خود ورنہ دے نہ نبی جو رو دے،

(۵) پہ تفسیر روح المعانی کہن دی :-  
 وَالْمُرَادُ بِالنَّبِيِّ مَا هُوَ أَعَمُّ مِنَ الرَّسُولِ  
 فَيَلْزَمُ مِنْ كَوْنِهِ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ كَوْنُهُ  
 خَاتَمَ الْمُرْسَلِينَ، وَالْمُرَادُ بِكَوْنِهِ  
 خَاتَمَهُمْ انْقِطَاعُ حُدُوثِ وَصْفِ  
 النَّبُوتِ فِي أَحَدٍ مِنَ الثَّقَلَيْنِ بَعْدَ  
 عَلَيْهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِهَا فِي هَذِهِ النَّشْأَةِ  
 لَا يَقْدَحُ فِي ذَلِكَ مَا جُمِعَتْ  
 عَلَيْهِ الْأُمَّةُ وَاشْتَهَرَتْ فِيهِ  
 الْأَخْبَارُ وَلَعَلَّهَا بَلَغَتْ مَبْلَغَ التَّوَاتُرِ  
 مَعْنَوِيٍّ وَنَطَقَ بِهِ الْكِتَابُ عَلَى  
 نَوْلٍ وَوَجِبَ الْإِيمَانُ وَكَفَرُ مُنْكَرُهُ  
 فَلَمَّا سَقَطَ مِنْ نَزْوِلِ عَيْسَى عَلَيْهِ  
 السَّلَامُ آخِرُ الزَّمَانِ لِأَنَّهُ كَانَتْ  
 تَقْبَلُ لِحَاثِي نَبِيًّا بِالنَّبُوتِ فِي هَذِهِ  
 النَّشْأَةِ : ایمان پہ ہفہ واجب دے، او دے منکر فلسفیان کا نہ رسول

دنی مطلب دے رسول نہ عام  
 دے نو ہر گلہ چہ حضور علیہ  
 علیہ السلام خاتم النبیین شونو  
 خاتم المرسلین خاتما شواو  
 د ختم و نکی مطلب دا چہ نوے  
 نبوت پہ تقیثو ریبی نونیا دے  
 کہن ختم شوہر گلہ چہ نبی علیہ السلام  
 پیغمبر شواو ختم نبوت دے  
 عقیدے خلاف نہ دے پر کوے  
 چہ امت اجماع کریدہ او پہ ہفہ  
 کہن مشہور احادیث وار ددی  
 او کیدے شی چہ دے تواتر معنی  
 درجے نہ رسیدلی وی او پہ  
 کوے چہ قرآن تصریح کریدہ او  
 او دے منکر فلسفیان کا نہ رسول



(یعنی نزول د عیسیٰ علیہ السلام پہ آخرہ زمانہ کتب) حکمچہ دے  
حُبُونِز د نبی علیہ السلام نہ وہا ندے نبی شومے دے

(۷) پہ تفسیر مدارک کتب دی،  
خَاتَمَ النَّبِيِّينَ يَفْتَحُ السَّامِيَّ قِرَاةً  
د عاصمہ پہ قرأت کتب درتے  
عَاصِمٍ بِمَعْنَى الطَّابِعِ أَيِ الْخَيْرِ هُمْ  
پہ نور در خاتم النبیین / معنی  
لَا يُنْبِتُكَ أَحَدٌ بَعْدَهُ وَ عَيْسَى مِّنْ  
طابع یعنی آخر دے مطلب ہے  
نَبِيِّ قَبْلَهُ وَ غَيْرُهُ بِكَسْرِ السَّامِيَّ  
د اے چہ کہ دے نہ پس پہ بل  
بِمَعْنَى الطَّابِعِ فَأَعْلَى الْخَيْرِ وَ تَقْوِيَّةً  
نوع نبی نشی جو کہ اولے او  
قِرَاةً أَبْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ  
عیسیٰ علیہ السلام خود حضور علیہ

السلام نہ ورا ندے پیغمبر شومے دو :- او د عاصم نہ بغیرد تلو قاریا نو  
قرأت دہے پہ زبردے چہ معنی ہے ختم کونکے او مہر لکونکے دے او  
د ابن مسعود قرأت دے تائید کوی

(۸) پہ ذرقانی شرح مواہب کتب دی د خاتم النبیین ، آی الخیر ہم  
د خاتم النبیین معنی آخری نبی (جلد ۳ ص ۲۷۲) ہم دا پہ  
تفسیر د بحر المحيط جلد ۱ ص ۱۳۳ او ابوالسعود پہ حاشیہ د تفسیر  
کبیر جلد ۳ ص ۱۷۱ کتب لیکے

(۹) شفاء قاضی عیاض رح پہ تفسیر د آیت رخاتم النبیین کتب لیکے  
رطبع بریلی ص ۳۷۲ :-

مِنْ أَدْعَى مِنْهُمْ أَنَّهُ يُوعَى إِلَيْهِ : چہ خوک د رحی لا تلو خیل خان نہ  
وَ إِنْ لَمْ يَدْعَى النَّبِيَّةَ إِلَى أَنْ قَالَ : دعوی لری اگر چہ دعوی دے دینے  
فَهُوَ لِأَعْلَى كَلِمَتِهِمْ كَقَارٍ مُّكِنِّ بُؤُونَ : کے نہ وی خود اتول کا فردی نہ  
النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَنَّهُ : علیہ السلام نہ دروغو نسبت  
أَخْبَرَ أَنَّ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَلَا نَبِيَّ : کوونکی دی، حکمچہ ہفتہ خیر

بَعْدَهُ وَ أَخْبَرَ عَنِ اللَّهِ أَنَّهُ خَاتَمُ  
النَّبِيِّينَ وَ أَنَّهُ أُرْسِلَ إِلَى كَافَّةِ  
النَّاسِ وَ أَجْمَعَتِ الْأُمَّةُ عَلَى حَيْلِ  
هَذَا الْكَلَامِ عَلَى ظَاهِرِهِ وَ أَنَّ مَقْبُومَهُ  
الْمُرَادُ بِهِ دَرَن تَأْوِيلٍ وَ لَا تَخْصِيصٍ  
فَلَا شَكَّ فِي كُفْرِهِ هُوَ لِأَنَّ الطَّوَائِفَ  
تَطَعًا جَمَاعًا وَ سَعًا :-

کفر کتب ہیج شک نشستہ کوم چہ بلہ معنی دے دے خلات کوی :-  
(۹) امام غزالی رحمہ اللہ لیکے :-

أَنَّهُ لَيْسَ فِيهِ تَأْوِيلٌ وَلَا تَخْصِيصٌ وَ  
مَنْ أَوْلَهُ بِتَخْصِيصٍ فَكَلَامُهُ مِنْ  
أَنْوَاعِ الْهَدْيِ يَأْتِي لَا يَنْتَعِ الْكُفْرَ  
بِنَكْفِيَّةٍ لِأَنَّهُ مُكَدِّبٌ لِهَذَا النَّصِّ  
الَّذِي أَجْمَعَتِ الْأُمَّةُ أَنَّهُ غَيْرُ مَا وُلِّ  
وَلَا تَخْصُوصٍ (الاعتصام) :-

د عاصمہ نہ تلو کتا بونو کتب د خاتم النبیین ہم دا معنی  
بیان شویدے او پہ آنا رو کتب د غلور شپیتو صحیح بہ کرامونہ د ختم نبوت  
ہم دا معنی مغقول دے :-

د سئلونہ زیاتوا یتونو د قرآن کتب پہ عموی اندازہ مسئلہ ثابتہ دے چہ کہ  
حضور علیہ السلام نہ پس بل چاہتہ پیغمبری نشی و رکولے چہ ہفتہ موز

س د شعونوا نا تو پہ ذیل کتب بیا تو خود دے نہ ورا ندے د قادیانیا نو  
بو شو تخریفونہ او شیطانی و سوسے لرے کول غوار و چہ د خاتم النبیین

آیت سرہ تعلق لری :-



رُومِے تخریف

کچرے د خاتم النبیین معنی آخری نبی وی نو  
 د حضرت عیسیٰ علیہ السلام نزول د دے خلاف  
 دے دے جواب تیر شوچه د ختم نبوت معنی دنوی نبوت کرور کیدو بندیز دے دے زور  
 پیغمبر نہ پیغمبری واپس اغستل نہ دی، مراد، پہ دور محمد بنی د عیسیٰ  
 علیہ السلام را تلل داسے دی لکه یوگور نو د صوبے د بل گور نو صوبے تہ  
 پہ دے حیثیت را شی چه د دے صوبے دا حکام و دلاندا ہے وی، بلکہ پہ  
 غورا و ژور کتوسره معلومیزی چه د عیسیٰ علیہ السلام را تلل  
 د ختم نبوت دلیل دے، کچرے آئندہ کنی د نبوت سلسله ختمہ نرور  
 نو د تیر شو و پیغمبر انونہ یوازے د حضرت عیسیٰ علیہ السلام د راوستو  
 هیچ ضرورت نہ کو، د تیلونہ دیو پیغمبر عیسیٰ علیہ السلام راوستو  
 د دے خبرے دلیل دے، چه د انبیاء علیہم السلام شمیر د حضور علیہ  
 السلام پہ نبوت ختم شو، لہذا د تیلونہ ہم دغه یو پیغمبر حکم مخصوص کریشو  
 دویم تخریف

د خاتم معنی مہر دے یعنی د حضور علیہ السلام  
 نہ رُستو کچرے پیغمبر جو ریدار نو دودہ علیہ السلام  
 پہ مہر او تصدیق سرہ بہ جو ریزی، نواول خود جن داتپوس کو دچرے  
 چه دامعنی د عربی لغت پہ کو مکتاب کنی لیکل دے او پہ کو م حدیث کنی  
 دے او پہ کو م تفسیر کنی دا تشریح شویدہ؛  
 پہ قرآن متواتر حدیثو او اجماع امت کنی خود مہر معنی بندیز داغلی د  
 لکه ختم اللہ علی قلوبہم۔ او الیوم نختم علی اتواہیم۔ نو د دے  
 تیلو پہ خلاف د مہر معنی جاری کول کلہ کید نشی، حکمہ چه بچیلہ  
 ہم د مہر معنی بندیز کیدلا، او کچرے جاری کول مراد وی، نو پیغمبر  
 د حضور علیہ السلام خہ خصوصیت شوچه دنور و پیغمبر انونہ پس نبوت او د حضور  
 علیہ السلام نہ پس ہم جاری او کچرے دے نہ مطلب نبوت جاری ساتل وے نو پہ دے

خوارس سووکا لو کنی کم ناکم سئل نبیان خوبہ داغلی ووکتہ چه د  
 حضور علیہ السلام کمال خوبینہ بنکارا شوے وے کتہ، او کچرے نبوت  
 د حضور علیہ السلام پہ تابعداری ملا ویدے، نو بیابہ د کسبی  
 وے وہبی بہ تہ دے، د دے نہ علاوہ پہ دے صورت کچے بہ داہم  
 مثل پکاروی، چر پہ دے خوارس سوہ کالہ کنی د پیغمبر اسلام صلے  
 اللہ علیہ وسلم، داسے یو کا مل متع پیدا اشوجہ دھے پہ بدل کنی  
 مفر تہ نبوت ور کچے شوے وے، پہ دومرہ زمانہ کنی ہیله د  
 نگریز پہ مہر بانئی یوازے پہ آدیہ ورت کنی ہم یو پیدا اشوجہ د  
 مفر تر آخرہ بچیل نبوت کنی شک وو، کلہ اصرار او کلہ بہ انکار  
 نر دے چه د هغه منونکی پہ د تیلو کنی تقسیم شو۔

دسرایم تخریف

پہ آیت د خاتم النبیین کنی در النبیین  
 الف لام ذہنی یا عہد خارجی دے  
 چه مطلب ہے صرف تشریحی انبیاء دی گویا کہ حضور علیہ  
 السلام د تشریحی انبیاء و خاتم دے، جواب دادے چه عہد  
 خارجی د پارہ پہ تیر شوی کلام کنی د تشریحی انبیاء و علیہم السلام  
 کو ضروری دے خود لتہ نشنہ او عہد ذہنی د پارہ دا ضروری  
 ہ استغراق هلنتہ میکن نہ وی لکہ آ کلہ الذیئب۔ او۔ اشتر اللحم  
 منذ عامۃ اهل الاصول، والعربیۃ۔ لام التخریف سؤل و دخلت  
 المفرد او اجمع تفسیر الاستغراق الا اذا كان معهودا  
 فیات ابی البقاء ۳۷) و فی الکشف رجاصتہم وان دخلت علی  
 جمع و فی المرضی ج ۱ ص ۱۳ فاذا کم یکن للبعضیۃ لعدم دلیلہا  
 رجب گونہا لیل استغراق۔  
 علوم تخریف خاتم النبیین کنی الف لام استغراق حقیقی



د پارہ نہ دے بلکہ دعرفی د پارہ دے، یعنی تشریحی انبیاء مراد دی  
 نہ چہ مطلق انبیاء لکہ رَوِیْقُلُوْنَ النَّبِیِّیْنَ کِن چہ صرف بعضے ہف  
 انبیاء مراد دی چہ کہ بنی اسرائیلو پد زمانہ کن و، جواب تے دا دے  
 چہ استغراق عرفی ملتہ آغستے شی کوم خائے چہ استغراق حقیقی  
 ممکن نہ وی لکہ رَجِعَ الْأَمِيرُ الصَّاعَةَ حکہ چہ دتوے دنیا د  
 ندر کوا نورا جمع کول دعرف او عادت پہ لحاظ ممکن نہ دی، لیکن  
 یہ رخاتم النبیین کن بے تکلفہ استغراق درست دے، او  
 یَقْتُلُوْنَ النَّبِیِّیْنَ کن استغراق ممکن نہ دے، صوبز تپوس کو  
 چہ وَلَکِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْکِتَابِ وَالنَّبِیِّیْنَ  
 دارنگ ووضیع الکتب وچایشی بالنبیین، وَاِذْ أَخَذَ اللَّهُ  
 مِيثَاقَ النَّبِیِّیْنَ کِن استغراق حقیقی مراد دے او کہ عرفی بہ

**نَحْمُ تَحْرِيفٌ** د خاتم معنی دکوتے غم دے چہ مطلب  
 تے زینت رہناشت) دے یعنی حضور علیہ

السلام د انبیاء علیہم السلام بناشت دے، جواب تے دا دے چہ حقیقی  
 معنی مراد اغستل تر هف محال نہ دکا نزخوچہ مجازی معنی مراد اغستل  
 صحیح نہ وی او دلته خو حقیقی معنی مراد اغستل صحیح دی اد لغت  
 حدیث، او اجماع دامعنی متعین کہیدہ لہذا دلته مجازی معنی اغستل  
 غلط دی کہ داسے نہ وی نوبیابہ د قرآن دیولفظ معنی ہم نشی  
 متعین کیدے او هر لفظ بہ د مجازا نواو یلا تو کابہ جو رہہ شی  
 او حقیقت بہ ورک شی، د صوم، صلوة اور کوا تہو لومعنی بہ بدے شی  
 د خانم النبیین آیت نہ پس مؤنبر د قرآن حکیم خونور نبی نہ پیش کو  
**کمالی دلیل :-** دویم آیت، **الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ** وَاَنْعَمْتُ  
 عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا لِمَا نَدَاهُ آيَةٌ ع

پہ دے آیت کن د دین دکمال اعلان ا نشو د بخاری د حدیث پہ موجب  
 هغه ورخ د عرفی و، مظہری کن دی چہ دے نہ پس حضور علیہ السلام  
 یو آتیا ورخے ژوند دے دو، ابن کثیر د دے آیت پہ بارہ کن لیک، چہ دا آیت  
 پہ امت دتولونہ لوئے نعمت دے، **حَيْثُ اكْمَلْتُ لَهُمْ دِينَهُمْ فَلَا  
 يُخْتَلِفُ فِي دِينٍ غَيْرِهِ وَلَا إِلَىٰ نَبِيٍّ غَيْرِ ذِي بِيْعَةٍ وَ لِهَذَا جَعَلْنَا خَاتَمَ  
 الْأَنْبِيَاءِ وَبَعَثْنَا إِلَىٰ الْأَيَّامِ وَالْحَيَاتِ**

امام رازی د دے آیت پہ تفسیر کن لیک، **إِنَّ الدِّينَ مَا كَانَتْ تَأْتِيهَا  
 الْبَيِّنَاتُ بَلْ كَانَتْ أَبَدًا كَامِلًا كَانَتْ الشَّرَائِعُ النَّازِلَةُ كَافِيَةً فِي ذَلِكَ  
 الْوَقْتِ إِلَّا أَنَّهُ تَعَالَىٰ كَانَتْ عَالِمًا فِي أَوَّلِ وَقْتِ الْبَعْثَةِ بِأَنَّ مَا هُوَ  
 كَامِلٌ فِي هَذَا الْيَوْمِ لَيْسَ بِكَامِلٍ فِي الْغَدِ وَلَا يُصَالِحُ فِيهِ لِأَجْرَمَ كَمَا  
 يَنْسَخُ بَعْدَ الثَّبُوتِ وَكَانَ يُزِيلُ بَعْدَ التَّحْكِيمِ وَأَمَّا فِي الْآخِرَةِ مَا فِي  
 الْبَعْثَةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ شَيْعَةً كَامِلَةً وَحَكَمَ بِمَقَانِبِهَا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ  
 فَالشَّرْعُ أَبَدًا كَانَ كَامِلًا إِلَّا أَنَّ الْأَوَّلَ كَمَا كَانَ إِلَىٰ يَوْمٍ مُّخْصَوْنَ وَ  
 الثَّانِي كَمَا كَانَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلِأَجْلِ هَذَا الْمَعْنَىٰ قَالَ الْيَوْمَ اكْمَلْتُ  
 لَكُمْ دِينَكُمْ :-** دا آیت پہ لاندینو و جھو پہ خیر نبوت دلالت کوی  
 (۱) د دین کمال پخپلہ د دے دلیل دے چہ د حضور علیہ السلام بعثت  
 دتولونہ آخر کن ا شوچہ د نبوت پہ فہرست کن ہیٹوک سبی  
 باقی پاتے نشو :-

(۲) د نبی ساتگ پہ دین کن د پاتے نقص لرے کولو د پارہ، یا خروخت  
 پورے د چلیدہ نکوا حکامو د تسخ د پارہ یا پہ دین کن د کرے شوی  
 تحریف لرے کولو د پارہ وی لیکن قرآن او دین اسلام کمال دے  
 پہ دے کن ترمیم او تسخ نشی کیدے او پہ (۱) انا نحن نزلنا الذکر و  
 انا له لحافظون (ط) کن د قرآن د الفاظوا و معنوبلکہ د تلفظ د



دَحْفَاظَتِ اِعْلَانِ دَعِي لِهَذَا اَدَّ تَحْرِيفِ لِرَعِي كَوْلِهِمْ ضَرُورَتِ نَشْتَه  
 بَاقِي دَعِي اِدَا وَتَبْلِيغِ كَارِ اِهْتِوَالِ اُمَّتِ نَهْ بِهْ جَمْعِ وَرَكْبَةِ شَوْبِدَةِ اَلَكِهْ  
 فَرَمَائِي كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجْتُ لِلنَّاسِ تَامُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ  
 تَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ط. نُوْحَكِهْ دَعِي بِلِ نَبِي ضَرُورَتِ پَانِي نَشَوِي  
 (رِس) كَجَرِي نَبُوْتِ جَارِي وَي نُو دِيْنِ اِسْلَامِ بِهْ نَاقِصِ پَانِي شِي اُو دَا سَلَامِ  
 اِهْتِوَالِ اِحْكَامِ بِهْ فَضُوْلِ ثَابِتِ شِي حُكِهْ چِهْ خُو پُو رِي مَسْلِمَانِ بِهْ دَعِي  
 نُو ي نَبِي اِيْمَانِ رَا وِ نَبِي، نُو بِهْ قُرْآنِ، حَدِيْثِ اُو بِهْ اِهْتِوَالِ اِسْلَامِي  
 شَرِيْعَتِ دَا اَوَّلِ نَهْ تَرَا خِرَةَ دَا اِيْمَانِ رَا وِ رُو بَا دُجُوْدِ بِهْ كَا فِرَا وِ هِمِيْشِهْ  
 جِهَنْمِي وَي. نُو دِيْنِ كَمَالِ بِهْ بِهْ دَعِي نَبِي اِيْمَانِ رَا وِ رُو بَا نَدِي فَضْطَرِي  
 اُو بِهْ هَفِهْ بِهْ دَا اِيْمَانِ رَا وِ رُو نَهْ بَغِيْرِ دِيْنِ نَا مَكْمَلِ بَلَكِهْ كَا لَعْدَامِ وَي،

مِثْقَا قِي دَلِيْل

اَيْتِ دَا وَا ذَا اَخَذَ اللهُ مِثْقَالَ النَّبِيِّنَ لَمَّا اَتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَ  
 حِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُوْلٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهَا وَ  
 لَتَنْصُرُنَّهَا: يَعْنِي خَهْ وَخَتِ چِهْ اَللهُ تَعَالَى دَعِي نَبِيَا نُو عَلَيْهِمُ السَّلَامِ نَهْ  
 وَعَدِهْ وَا غَسْتِهْ چِهْ حَهْ بِهْ تَا سُو تِهْ كِتَابِ اُو حِكْمَتِ دَرِ كُوْمِ اُو دَعِي نَهْ  
 رُسُوْلِ اِيْمَانِ رَا وِ رُو رَا شِي چِهْ سَتَا سُو دَا سَمَانِي كِتَابِ نُو تَصْدِيْقِ كُوِي  
 نُو تَا سُو بِهْ بِهْ هَفِهْ اِيْمَانِ رَا وِ رُو اُو دَعِي هَفِهْ مَدَدِ بِهْ كُوِي — دَا دَعِي نُو  
 اَنْبِيَا وُ عَلَيْهِمُ السَّلَامِ نَهْ بِهْ عَالِمِ اِرْوَا حِ كَبِي وَعَدِهْ اَغَسْتِهْ شُو هْ وَا  
 بِهْ دَعِي اَيْتِ كَبِي رُ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُوْلٌ، نَهْ حَضْرَتِ نَبِي كَرِيْمِ صَلِي  
 اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُرَادِ دَعِي اُو دَعِي دَعِي نُو اَنْبِيَا وُ نَهْ رُسُوْلِ تَشْرِيفِ  
 رَا وِ رُو ثَابِتِ نَبِي چِهْ دَعِي خَبَرِي دَلِيْلِ دَعِي چِهْ مَشِيْتِ اَللهِي كَبِي  
 خُو مَرَا اَنْبِيَا عَلَيْهِمُ السَّلَامِ چِهْ مَقْدَرَا وُ، نُو هَفِهْ اِهْتِوَالِ دَعِي حَضْرُو  
 عَلَيْهِ السَّلَامِ نَهْ وِرَا نَدِي، مَبْعُوْتِ كَرِ اُو دَعِي عَلَيْهِ السَّلَامِ دَعِي دَعِي

نَهْ بِهْ اَخْرِكِنِ رَا اَلِيْرُو دَعِي نَهْ دَا هُمُ مَعْلُوْمِهْ شُو اَ چِهْ دَعِي بَعْتِ دَعِي  
 بِنْدِيْزِ بَاعْتِ نَهْ بَلَكِهْ دَعِي نُو بِهْ اَخْرِكِنِ دَعِي عَلَيْهِ السَّلَامِ مَبْعُوْتِ كُوِي  
 دَعِي اللهُ بِهْ مَشِيْتِ كَبِي مَقْدَرَا وُ

دَعِي بَعْتِ عَمُوِي دَلِيْل

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُوْلُ اللهِ  
 اَلْبَاكُمُ جَمِيْعًا اَلَّذِي لَكُمْ مَلِكٌ  
 السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ جِ دَلَا عِرَافِ آيَةِ عَمَلِ اُو تَبْرُكِ اَلَّذِي  
 نَزَلَ الْفُرْقَانَ عَلَيَّ عَبْدِي لِيَكُوْنُ لِلْعٰلَمِيْنَ نَذِيْرًا (سُوْرَةُ الْقُرْآنِ  
 آيَةِ عَمَلِ) اُو وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ (سُوْرَةُ الْاَنْبِيَا  
 آيَةِ عَمَلِ) دَا اِهْتِوَالِ دَلَالَتِ كُوِي چِهْ دَعِي كَرِيْمِ صَلِي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْتِ نُو  
 قُو مَرُو نُو اُو زَمَانُو دِ پَا سَرَا وُ نُو قِيَا مَتِهْ پُو رِي اِنْسَانِ دَعِي عَلَيْهِ السَّلَامِ  
 بِهْ اُمَّتِ كَبِي شَامِلِ دِي، دَا دَلِيْلِ دَعِي چِهْ دَعِي عَلَيْهِ السَّلَامِ نَهْ بِهْ بِلِ  
 خُو كِ نَهْ مَبْعُوْتِ كَبِي، اُو دَعِي عَلَيْهِ السَّلَامِ بِهْ مَوْجُوْدِ مَشِي كَبِي دَعِي بِلِ  
 نَبِي رَا نُو ضَرُورَتِ حُكِهْ نَشْتِهْ، چِهْ دَعِي عَلَيْهِ السَّلَامِ رَا كَمَلِ الْاَنْبِيَا  
 دِي، لَكِهْ چِهْ نَهْرِ نَهْ بِهْ دَعِي بِلِ نُو اُو دَرِيَا بِ نَهْ بِهْ دَعِي بِلِ ضَرُورَتِ  
 نَشْتِهْ، بِهْ مَا كَانِ مَعْمَدًا اَبَا اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ كَبِي رُو جِهْ دَعِي حَضْرُو  
 عَلَيْهِ السَّلَامِ دَعِي نَسْبِي پَلَارُو اَلِي نَفِي اَشُو هْ، اُو بِهْ رُو لَكِنِ رَسُوْلُ اللهِ وَ  
 خَاتَمِ النَّبِيِيْنَ كَبِي دَعِي رُو حَانِي اُو دِيْنِي پَلَارُو اَلِي نَفِي ثَابِتِهْ مَعْلُوْمِهْ  
 شُو هْ چِهْ دَعِي حَضْرُو عَلَيْهِ السَّلَامِ بِهْ دِيْنِي پَلَارُو اَلِي كَبِي دَعِي بِلِ چَا شَرَكِتِ  
 نَشِي كَبِي لَكِهْ حُكِهْ چِهْ بِهْ نَسْبِي پَلَارُو اَلِي كَبِي دَرِ سَرَا هِيْخُو كِ شَرِي كَبِي  
 نَشُو، حُكِهْ چِهْ دَعِي سُو رِي هِيْجَرِي دُو هْ نَسْبِي پَلَارَانِ نَشِي كَبِي دَعِي  
 نُو دَعِي اُمَّتِ دُو هْ رُو حَانِي پَلَارَانِ حُكِهْ كَبِي دَعِي شِي، هِيْجَرِي نَشِي كَبِي دَعِي  
 دُو حِي قَبَلِي دَلِيْل: يُؤْمِنُوْنَ بِمَا اُنزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنزِلَ مِنْ  
 قَبْلِكَ (سُوْرَةُ الْبَقَرَةِ آيَةِ اَبِيَةِ عَمَلِ) وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُوْلٍ



إِلَّا نُوحِيَ إِلَيْهِ آتَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ، رِسْوَةَ الْأَنْبِيَاءِ آيَةٌ ۲۵  
 رَسٌ وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ  
 لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَالزُّمَرِ آيَةٌ ۲۳  
 وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا أَنْهُمْ لِيَاكُلُوا الطَّعَامَ  
 سُوْرَةُ الْفُرْقَانِ آيَةٌ ۲۱

۲۵) وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِمَّنْ قَبْلِكَ رِسْوَةَ الْأَنْعَامِ آيَةٌ ۲۴  
 ۲۷) قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ رِسْوَةَ آلِ عِمْرَانَ آيَةٌ ۱۸۳  
 ۲۸) وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ  
 سُوْرَةُ فَاطِمَةَ آيَةٌ ۳۱

پہ دے، ایتوں کو مبارک کہنے اور یہ داسے نور و آیتوں کو مبارک کہنے دوحی الہی  
 کا سے ذکر دے، چہ ہفتے پہ قید در قبلیت) سرہ مقید کپہ شوش  
 دے، کچرے ما بعد کن خرومی بانوت وے نودا قید) دکمراہ کولو  
 سبب و، حکہ چہ بیابہ ک "ما قبل" دوحی سرہ د "ما بعد" دوحی ہم  
 ذکر کول ضروری و اور مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ سرہ بہ دَرْمِنْ خَلْفِهِ  
 ذکر ہم ضروری وے او کم ناکم، وحی، خوبہ فی د "مطلوب" پر بیے و  
 چہ د "ما بعد" دوحی کجائش پکن ہم پانے وے،

وَعَدَىٰ دَلِيلٌ ۱  
 التَّوْرَةِ الَّتِي أُنزِلَ مَعَهُ، أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

سُوْرَةُ الْأَعْرَافِ آيَةٌ ۵۷  
 داسے نول آیتوں پہ کوموکن چہ صرف د الله اور سول پہ اطاعت د  
 جنت او فلاح وعدا شوے دے، نودا دنوت د ختمید و دلیل دے وے  
 کہ بل نبی را قی ظلی وے او کہ بُرُوزِي، نوجنت او فلاح بہ د هغه پہ  
 منلو هم موقوف دے، نوبیا پہ د داسے آیتوں مضمون د رست نداء وے،

بہر کیف دے نہ ہم معلومیری چہ دوحی بندہ دے

حدیث او ختم نبوت

(۱)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ۱  
 مَرُفُوْعًا أَنْ مَثَلِي وَمَثَلُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ  
 قَبْلِي كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بَيْتًا فَأَحْسَنَهُ وَ  
 أَجْمَلَهُ إِلَّا مَوْضِعَ لَبْنَةٍ مِنْ زَاوِيَتِهِ  
 فَعَمَلُ النَّاسِ يَطُوفُونَ بِهِ وَيُعْجَبُونَ  
 لَهُ وَيَقُولُونَ هَلَّا وَضَعْتَ هَذِهِ  
 اللَّبْنَةَ قَالَ فَاِنَّا اللَّبْنَةُ وَانَا خَاتَمُ  
 النَّبِيِّينَ ۲  
 اے! نوے فرما نیل، چہ دغہ آخری خبنتہ خہ یم او خہ خاتم  
 النبیین یم:

(۲)

إِنَّ لِي أَسْمَاءً أَنَا مُحَمَّدٌ وَأَنَا أَحْمَدُ إِلَى ۱  
 قَوْلِهِ وَأَنَا الْعَاقِبُ وَالْعَاقِبُ الْكِنْدِيُّ ۲  
 لَيْسَ بَعْدَكَ نَبِيٌّ رَجُلِي وَمُسْلِمٍ ۳  
 چہ د هغه نہ پس بل بنی نہ وی رنجاری مشکوٰۃ شریف باب ۷

۳) لَوْ كَانَ بَعْدِي نَبِيٌّ لَكَانَ عَمْرُؤُا مِنْ أُمَّتِي ۱  
 نو هغه بہ عمر رض و در مشکوٰۃ مناقب عمر رض انالہ او ہام مشکوٰۃ ۲۳۷

۴) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَلِيٍّ ۱  
 أَنْتَ مِثِّي عِزَّةً لِهَرُونَ مِنْ مُوسَى، إِلَّا أَنَّهُ ۲  
 لَا نَبِيَّ بَعْدِي رَجُلِي وَمُسْلِمٍ ۳  
 باب مناقب علی ۱ و و صرف دوصرہ دہ چہ خاتمہ پس بل نبی نشنہ



رہی گانت بنو اسرائیل تسوسہم  
 الانبیاء کلما هلك نبي خلفه وانہ  
 لانبي بعدی و يكون خلفاء فيكثرون  
 بخاری شریف جلد ۱ ص ۴۱۹ و مسلم  
 نہ پس بل نبی نشئت عنقریب کخلفاء  
 کتاب الایمان

کرامو سلسلہ بہ شروع شی چہ کنو بہ وی

مرزا الیک چہ وحی اور سالت بہ ختروی مکرولات ، امامت او خلافت بہ کلہ  
 نہ ختمیزی (مکتوب مرزا استشید الاذہان جلد اول ص ۷)

۷) ان الرساله و النبوة قد انقطعت ، سالت او نبوت ختم دے دے  
 فلا رسول بعد ولا نبي (ترمذی و صحیح) : نہ پس نہ نبی نہ رسول وی ،

تحفہ بغداد مرزا ص ۱۰۷ و مرزا ازالہ اوہام کتب لیک چہ اس او نبی وحی اور سالت  
 نہ قیامتہ ختم دے ، پہ آئینہ کمالات ص ۳۳ کن لیک ردا سے بہ ہجرے انشی

چہ اللہ تعالیٰ خمونہ نہ نبی علیہ السلام نہ پس بل خوک نبی کوی او وہ لیزی  
 او دا بہ ہم انشی چہ سلسلہ نہ نبوت ختمیدو نہ پس بیا جاری کوی ، پہ

ہیامۃ البشری ص ۳۳ کن لیک ، چہ نہ حضور علیہ السلام دو فالت نہ پس  
 وحی ختمہ شوہ او اللہ تعالیٰ پہ دہ علیہ السلام نہ نبیا نوخاتہ کہ

حقیقہ ص ۳۳ ضمیمہ عربی کن لیک ان رسولنا خاتم النبیین و علیہ  
 انقطعت سلسلۃ المرسلین

۱) عن ابي موسى مرفوعا انا محمد وانا احمد وانا المفقى ردوہ مسلم  
 جلد دوم ص ۲۶۱ قال النوروى المفقى العاقب ، یعنی زہ آخر الانبیاء ہم

۲) ابو نعیم فی الحلیۃ عن ابي ذر مرفوعا : نہ وہی نبی آدم علیہ السلام  
 یا اباد اول الانبیاء آدم و آخرہم محمد ، او آخر محمد صلی اللہ علیہ  
 و سلم دے ابن ہجر بہ فتح الباری کن دے حدیث نہ صحیح و بیلی وی ،

مرزا پہ حقیقۃ الوحی ص ۱ کن لیک ، او کہ تولونہ آخرے محمد مصطفیٰ  
 صلی اللہ علیہ وسلم پیدا کرو ، چہ خانم الانبیاء او ختمہ الرسل دے  
 ۱) عن ابي امامة مرفوعا انا آخر  
 الانبياء و انتم اخر الامم : آخر الامم یعنی (ابن ماجہ)  
 ۲) عن ابي هريرة رضي الله تعالى

مرفوعا ليس يبقى بعدى من النبوة : یعنی خاتمہ پس بہ سوا کہ رہنبتیا بونو  
 الا الرؤيا الصالحة (نسائی و ابوداؤد) : بلدیج برخہ پاتے نشی ،

دارنگ رانا آخر الانبیاء و مسجدی آخر المساجد مسلم جلد  
 اول ص ۳۳) و فی البراز و مسجدی آخر مساجد الانبیاء ، یعنی زہ

آخری بنی یم او خاتمات کہ انبیاء علیہم السلام کہ جمہا تو نوخاتہ دے  
 دارنگ د دو سوو نہ زیات احادیث کہ ختم نبوت بارہ کن موجود کہ

او پہ دے عقیدہ قائمہ شویدا ، کہ قرآن پہ ہجرت آیت او کہ احادیث پہ  
 ہجرت حدیث کن نہ نبوت کہ سلسلہ جاری کولو خبر نہ دے و رکبے شوے

نہ کہ صحابہ کرام و نہ نہ تا بعینا و تبع تا بعینور ، نہ دے وی نہ پس زمانہ  
 سوا کہ مرزا د چا کہ عقیدہ پاتے شویدا ، پہ دا سے صورت کن بعض

قیاس نہ غلو او نوی ترا شلی تا ویلونیسہ کہ نبوت جاری کولو عقیدہ  
 پیدا کول کہ عقل او دین نہ نہ محرومی خورہ غت دلیل دے ،

### اللهم احفظنا من هذه الشقاوة : ختم نبوت او اجماع امت

ابن خلدون لیک ، چہ پہ دے امت کن رو مبئی اجماع ، نہ نبوت  
 دعویہ کولو پہ وجہ کہ مسیلمہ کذاب پہ کفر او قتل اشوہ او کہ ہفہ

نورے خرا بنی صحابہ کرام و نہ نہ دے ہفہ کہ قتل نہ پس معلومہ شوے  
 او دفعہ رنگ بے اختلا فہ اجماع صدی پہ صدی کن نبوت د دعویہ دار



پہ کفر، ارتداد اور قتل باندے جاری دہ اوپہ دے کیں د تشریحی  
 اوڈ غیر تشریحی نبوت ہیج تفصیل نہ دے پینتے شوے۔ خاتم النبیین  
 للشیخ الأئود ص ۳۰۳، علامہ قاری شرح فقہ اکبر مجتہباتی ص ۱۰  
 کہنے لیکے دَعْوَى التَّبَوُّةِ بَعْدَ بَيِّنَاتٍ كُفْرًا بِالْإِجْمَاعِ، دغہ رنگ د تفسیر پہ  
 عاموکتا بونو، د حدیثو پہ شرحو اوڈ حلیمہ کلام پہ کتا بونو کیں د مدعی نبوت  
 پہ کفر د اجماع اُمت نصریح شوبدہ :-

### ختم نبوت اور دلالت

د اللہ نہ بغیر د ہر خیز شروع او ختم بدل دواہ ہ وی د نبوت ہم  
 شروع او ختم بدل ضروری دی، د انسانی ژوند د و مبی زمانہ د ماشوموالی  
 وک، رور و انسانی عقل کینے اضافہ کیدلے لکہ خنک چہ د ماشوم والی دوخت  
 لباس د ماشوم د بدن و دے پہ جو رہ بد لیزی۔ د خاتم الانبیاء علیہ  
 السلام زمانے پورے د انسانی عقل او شعور دہ مکملہ شوہ نو د غروخت  
 انسان تہ د کامل شریعت او نبوت غونداے نعت عطا کولو ضرورت وو  
 چہ قرآن پہ الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ سرہ د شریعت کاملہ عطا  
 کولو اعلان اکرو، اَوَاكَا مَخْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ كَرِيْمًا لَّهٗ لِحْفِظُوْنَ سرہ  
 د دین او شریعت د حفاظت ہم اعلان اُشودے لہ پارہ چہ انسان د بل  
 نبی ڈرا تلونہ پہ مستقبل کیں بالکل بے طبع شی، حکم چہ تکمیل دین او  
 حفاظت دین دواہہ شویدی د کوم د پارہ چہ د نبی ڈرا تلو ضرورت وی  
 تبلیغ خود اُمت اوڈ علماء کرامو کار دے چہ د ہف د پارہ د نبی ضرورت  
 نشتہ لکہ قرآن کیں دی، كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرَجَتْ لِلنَّاسِ تَامِرُونَ  
 بِالْمَعْرُوفِ وَانْتَهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ، اَوْ لَتَكُنَّ مِّنْكُمْ يَدٌ عُوْنٌ اِلَى  
 الْخَيْرِ وَيَأْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ او د مثال پہ ڈل  
 اُمت د تبلیغ فریضہ پہ قول د اکثر سمنیہ یوازے شیخ معین الدین

نوی (۹۰۰۰۰۰) لکہ ہندوان مسلمانان کول، اد اکرہ ر نقش حیات  
 تاریخ اسلام د دے گواہ دے چہ حضور علیہ السلام د خپل وصال نہ پس  
 تقریباً یوںک یا پاؤ باندے لگ مسلمانان پرینی و و اون نوی کرورہ  
 مسلمانان دی، چہ د اُمت پہ تبلیغ مسلمانان شول، نو داخو  
 با معقول کار دے چہ اُمت پہ کوششونو او تبلیغ سرہ د نوی کرورہ مسلمانان  
 پہ دنیا کینے موجود وی لا تبلیغ جاری دے او پیا د ہم د کوم یونہی تلل  
 ضروری وی چہ دے کرورہ و نو مسلمانان نو تہ کافر اوائی او یوازے یو شو  
 خریدانو او چیلہ کانو تہ مسلمانان اوائی گو یاد دہ ر اقل د کافرانو  
 سلما نانولو د پارہ نہ بلکہ د مسلمانانو کافر نو د پارہ دی فِقِيْمُو فِقِيْمُو

### د مرزائی و سوسو جواب

د نبوت مسئلہ دا سے بنیا دی دہ چہ د کفر او ایمان پہ منج کینے د فوق  
 او ستونکی پو لے کار ڈرگوی، ہر کله چہ مرزا ایانو د نبوت جاری سانلو  
 د مسئلہ د قرآن، حدیث، اجماع اُمت، صحابہ تابعین، فقہاء، متکلمین  
 و د محمد ثبوتہ خلاف بیاموندہ نو خپلو پینورا تپنلو لو د پارہ لے دیو شو  
 کشفینور چہ مبہمو عبادا نو نو دا نرہ اکرہ اگر چہ پہ نور و حا یونو کیں  
 لے ہمدغہ مصنفینور پہ خپلو صریحو عبار نو نو دا حقیقت صفا بنکارہ  
 لے دے دے خوسودا پورہ کول ہم یولو لے مرض دے چہ ہف نہ د خلاصید و  
 اس د چانہ رسی نو دا و سوسے او دلیونہ مؤینو بنکارہ کوڈ اوور سرہ  
 دے جو ابونہ و رکورہ :-

### پہ حضرت عائشہ مرزائی افتراء

مرزبان وائی چہ حضرت عائشہ رضی فرمائی لیلی دی مَوْلُو اِنَّهٗ خَاتَمُ  
 النَّبِيَّاتِ وَلَا تَقُولُوْا لَآ نَبِيَّ بَعْدَہٗ، د احادیث پہ ڈر منشور کیں د خاتم  
 نبیین د آیت تشریح د پارہ، اوڈ مجمع البحار پہ قلمہ کیں پہ مست



شسته خواصی عبارت بل شان دے چہ مرزا یا نو بکین ددو کے د پار  
گپ گوت کرے دے، دالفظ صدیقہ رضہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام یہ  
سلسلہ کن ارشاد فرمایے دے رَا صُكَّهَا فِي حَدِيثِ عَيْسَى أَنَّهُ يَقْتُلُ  
الْحَيَّزِيرَ وَيُكْسِرُ الصَّلِيبَ وَيَزِيدُ فِي الْحَلَالِ أَنَّهُ نَزِيدٌ فِي حَلَالِ نَفْسِ  
بِأَن يَتَزَوَّجَ وَيُولِدُ لَهُ وَكَانَ كَمْ يَتَزَوَّجُ قَبْلَ رَفْعِهِ إِلَى السَّمَاءِ  
فَزَادَ فِي الْهَبُوطِ فِي الْحَلَالِ فَحَسِبْتَنِي يُؤْمِنُ كُلُّ أَحَدٍ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ  
وَيَتَّقِنُ أَنَّهُ بَشَرٌ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا خَاتِمَ الْأَنْبِيَاءِ وَ  
تَقُولُ إِلَّا نَبِيَّ بَعْدَكَ، ددے پورے عبارت نہ معلومہ شوے چہ  
صدیقہ رضہ فرماتے چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام آسمان تہ خستہ  
نہ ورا نہ دے نکاح نہ وو کرے آسمان نہ را کوزیدانہ پس بہ نکاح کو  
اولاد بہ لے ہم کیسری او پہ حلالو کن د اضافے مطلب ہم دادے د  
خوردی او صلیب پرستی خاتمہ بہ اگری او بتول اهل کتاب بہ ددہ بہ  
او بشریت ایمان او یقین را وری نو پہ دے وجہ حضور علیہ السلام تہ  
الا نبیاء وائی لیکن لا نبی بعدک کہ دے بنیاد دے وایٹی چہ حضرت  
علیہ السلام د آسمان نہ دراکوزیدانہ انکار اگری، د هغوی، بنکار  
مقصود اورو، چہ حضور علیہ السلام خاتم الانبیاء ہم دے او د هغه نہ  
بل نوے نبی نشی جو رہے دے درومی جو رہی حضرت علیہ السلام د  
رانلود انکار دہا زہ دالفظ ماہ استعمالی، حکم چہ صدیقہ رضہ  
د نوی نبوت د نفی قائلہ دہ مسند احمد جلد ۱ ص ۱۲۹ کن صدیقہ  
حضور علیہ السلام نہ مرفوعا روایت کریدے (لا یبقی بعدی من النبوة  
إلا المبشرات والرؤیا الصالحة، جو روایت د عائشہ رضہ مجهولہ  
ہم دے

پہ حضرت علی دروغ تہل

داچہ حضرت علی د حسنینو استاد ابو عبد الرحمن السلی نے و تیلی روایت

روایتہ رخاتمہ، پہ زور لولوہ۔ ددے جواب بنکار دے چہ حضرت علی  
بہ یزد راجح قرأت د زور والہ و او موزو ہا ندا ہے پہ دیلو نویان کہہ  
دے چہ دے معنی پہ لحاظ دفتے او کسرے فرق نشتنہ پچیلہ حضرت علی رضہ  
نبوت د بندیز د حدیث راوی دے، بخاری او مسلم کہتے شتہ چہ أنت  
نبی بمرکله هرون من موسی الا انه لا نبی بعدی  
پہ شیخ اکبر د دروغ تہل  
داچہ شیخ اکبر د ولی د پارہ نبوت ثابت کریدے، جواب دادے چہ د  
موفیاً ورم پہ اصطلاح کن د نبوت لغوی معنی ائبائے عن الغیب  
مطلقاً وحقاً او الہاماً، هغوی وحی نہ شرع او الہام نہ غیر شرع وائی  
روندی ہے خوشی اکبر د دامنی چہ د شرعی نبوت دروازہ بندہ دہ کہ  
پہ فتوحات مکہ جلد ۲ ص ۲۵۹ کن لیکے: ان الرئی یا جزء من أجزاء  
النبوة فبقی للناس فی النبوة هذا وغیرہ ومع هذا الا یطعن اسم  
النبوة ولا النبی الا علی المشرع راجح صاحب الوحی خاصہ او متہ  
لیکے، فما تطلق النبوة الا لکن النصف بالمجموع فذلك النبی  
تلك النبوة حجرت علینا وانقطع، او ہر ددہ نہ پہ البواقیت  
جسد ص ۲۷ طبع مصر کن نقل دی، هذا باب اخلق بعد موت محمد صلی الله علیه  
وسلم لا یفخ لاحد الی یوم القیامة لکن بقی للاقریاء وحی الالہام  
الذی لا یشرب فیہ:

پہ امام غناب دروغ تہل

داچہ پہ مجد المحيط جلد دریم ص ۲۱۳ امام غناب پہ حوالہ داخبرہ  
موجودہ دہ چہ پہ ار باب اطاعت کن بہ نبی د نبیا نو سرہ شامل وی  
جواب دادے چہ دے نہ مراد رومبئی انبیاء علیہم السلام وی حکم  
پہ امام موصوف د ختم نبوت نصیرم کریداک کہ چہ د ختم نبوت مطلب



داعیہ بیا نبوی، اَنَّهُ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ لِأَنَّهُ خَتَمَ النَّبُوَّةَ أَيْ تَمَّتْهَا بِحَيْثِيَّةِ  
پہ جلال الدین رومی دروغ تزل: قولی،

فکر کن در راه نیکو خد متے

تا نبوت یابی اندر امتے !

دے نبوت مقصد ہغہ قُربِ الہی دے چہ کہ نبوت دنیض نہ  
حاصلیزی اصل نبوت تیر مطلب نہ دے حکم چہ رومی پچھلہ کہ  
ختم نبوت قائلہ دے، لکہ دفتر پنجم کتب یکی: ع

بارسول الشدرسالت راتمام

تو نمودی پچھو شمس بے غمام

اوپہ خلورم دفتر کتب لیکی ع

ابن ہسمہ افکار کفران زادشان

چون در آمد سید آخر زمان

پہ علامہ قاری دروغ تزل

پہ موضوعات کبیر مشہ کتب دا حدیث، لَوْ عَاشَ إِبْرَاهِيمُ لَكَانَ  
نَبِيًّا قُلْتُ مَعَ هَذَا أَيْ الضَّعْفُ لَوْ عَاشَ إِبْرَاهِيمُ وَصَارَ نَبِيًّا وَكَذَا  
لَوْ صَارَ عُمَرُ نَبِيًّا لَكَانَ مِنْ أَنْبَاءِ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَعِيسَى وَخُضْرَاءَ  
وَالْيَاسِينَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ فَلَا يَنْتَاقِضُ قَوْلُهُ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ إِذَا مَعْنَى  
لَوْ يَأْتِي نَبِيٌّ بَعْدَهُ لَا يَنْسُخُ مِلَّتَهُ وَكَمْ يَكُنْ مِنْ أُمَّتِهِ،

دے جواب دادے چہ کہ ابراہیم او عمرہ نبوت کہ دے،

ہم نوڈ حضور علیہ السلام پہ وخت کتب بہ وونہ چہ کہ حضور علیہ السلام

نہ دُستور مانہ کتب کچرے عیسیٰ، خضر او الیاس علیہم السلام را حنی  
نوغہ پخوانی (رویان دینی) پیغبران دی نوی ندی او چہ را حنی نوڈ امتی  
پہ حیثیت بہ را حنی، پچھلہ علامہ قاری رحمہ اللہ تعالیٰ پہ شرح شمائل  
باب اول ص ۳۳ کتب فرمائی ملی دی،

أَنَّهُ خَتَمَهُمْ أَيْ جَاءَ الْخَيْرُ هُمْ فَلَا نَبِيَّ بَعْدَهُ أَيْ لَا يَنْبَأُ أَحَدٌ بَعْدَ فَلَا  
يُنَافِي نَزُولَ عِيسَى مُتَابِعًا لِشَرِّعَتِهِ مُتَمَدًّا مِنَ الْقُرْآنِ وَالسُّنَّةِ  
رَوَقَالَ فِي الْمُرْقَاتِ جَلَد ۳ ص ۳۳ الْمَقْفِي مَنْ قَفَا أَشْرَهُ إِذَا نَسَعَهُ  
يَعْنِي أَنَّهُ أَخَذَ الْأَنْبِيَاءَ الْأَوَّلِيْنَ عَلَى الْخَيْرِ هُمْ لِأَنِّي بَعْدَهُ وَقَالَ  
فِي شَرْحِ الْفِقْهِ الْأَكْبَرِ الْمُجْتَبَأِيِّ ص ۳۳ وَدَعَا النَّبُوَّةَ بَعْدَ نَبِيِّنَا  
كُفْرًا بِالْإِجْمَاعِ،

دغہ رنگ حدیث در کوعاش ابراہیم لکان نبیًا دا بن ماجہ روایت

دے چہ یہ پکنی ابوشیبہ ابراہیم بن عثمان ساقط راوی دے رتہذیب

التہذیب صحیح حدیث د بخاری داعیہ دے کوفصی ان یکنون بعدا

محمدا نبی عاشر ابنتہ ولیکن لا نبی بعدا:

پہ امام ربانی مجدد الف ثانی باندروغ تزل

دا امام ربانی پہ مکتوبات جلد ۷ مکتوب ۷ کتب د الیکل

حصول کمالات نبوت مرتابان را بطریق تبعیت و دراشت بعد از بعثت خاتم الرسل

علیہ و علی جمیع الانبیاء و الرسل الصلوٰۃ و التحیات منافی فائیت اونیت،

لَا تَكُنْ مِنَ الْمُتَرَدِّينَ ۵، مرزا یانود دے عبارت نہ دے تا بتولو کوشش کریں

چہ امام ربانی رد کہ نبوت جاری پاتے کید و قائل دے، خود سے نہ دے

مغوی مطلب کہ بعضوا جزاؤہ نبوت کمالات حاصلول دی، نہ چہ قول

کمالات کہ نبوت، یعنی نبوت شرعی، حکم چہ امام موصوفہ پچھلہ دویم دفتر

۳۳ اومہ حصہ مکتوب ۷ کتب د اهل السنن د عقائد او پہ بارہ کتب یکی



و خاتم الانبیاء محمد رسول است و عیسی علیه السلام که نزول خواہد نمود عمل بشریت  
 او خواہد کرد و بعنوان اُمت او خواہد بود، او در ترمذ حصہ ششم ص ۳۵ و ۳۶  
 مطبوعہ امرتسرنجی کلان کہنے یکی، اول انبیاء آرم علیہ السلام و آخر ایشان خاتم  
 نبوت نشان حضرت محمد رسول اللہ است و عیسی علیہ السلام کہ از آسمان نزول خواہد  
 فرمود متابعت شریعت خاتم الرسل خواہد نمود، داہنول بیان دہم زمانہ ایت خلاصہ  
 دے، دختہ نبوت نہ علاوہ اہ دے کہن د حضرت عیسی علیہ السلام نزول  
 د آسمانہ ذکر دے، او کہ یوحنا د متعلق مرزا پچیلہ پہ "شہادۃ القرآن  
 کہن یکی، داوینا چہ مجید د بانندے ایمان را و پرل فرض نہ دی او پر بدل دی  
 انحراف) حکمہ چہ اللہ تعالیٰ فرمائی،

وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفٰسِقُونَ  
 پہ شاہ ولی اللہ دروغ تہل

پہ تفہیمات الہیہ جلد دویم ص ۲۴۵ شاہ صاحب لیک  
 ختم بہ النبیین آئے لا یوجد من یا مرہ اللہ سبحانہ بالتشریح  
 علی الناس، دے عبارت نہ مرزا یا نو دا مطلب را بشکل چہ د  
 علیہ السلام نہ پس صرف شرعی (تشریحی) نبوت بند دے، حالانکہ  
 تشریح شاہ صاحب در پچیلہ پہ تفہیمات جلد دوم ص ۲۴۵ کہن کریہ  
 فرمائی، وَ صَارَ خَاتَمَ هَذِهِ الدَّوْرَةِ لَا یُکِنُّ اَنْ یُوْجَدَ بَعْدَ  
 نَبِیِّ، او بیجا جلد ۱ تفہیم ص ۲۴۵ کہن یکی، مُحَمَّدٌ صَلَّى  
 عَلَیْہِ وَسَلَّمَ خَاتَمَ النَّبِیِّیْنَ لَا نَبِیَّ بَعْدَہُ وَ دَعْوَتُہُ عَامَّةٌ لِجَمِیْعِ  
 الْاَنْسِ وَالْجِنِّ وَ هُوَ اَفْضَلُ الْاَنْبِیَاءِ بِهَذِهِ الْخَاصَّةِ وَ بَعْوَا  
 اٰخَرٰی وَقَالَ فِی حُجَّةِ اللّٰہِ فِی حَدِیْثٍ بَدِئَ هَذَا الْاَمْرِ نُبُوَّةَ اٰلِ  
 فَالْتَّبُوَّةُ اِنْقَضَتْ بِوَفَاةِ النَّبِیِّ عَلَیْہِ السَّلَامُ  
 وَ اِخْلَافُہُ لَا سَیْفٌ فِیْہَا یَمْتَلِئُ عُثْمَانُ وَ اِخْلَافُہُ

بِشَہَادَةِ عَلِیٍّ کَرَّمَ اللّٰہُ وَجْہَہُ وَ خَلِیْعِ الْحَسَنِ، او پہ دے فارسی ترجمہ  
 د خاتم النبیین کہن بیالیکی، نیست محمد پدید کس از مردمان شما و لیکن  
 پیغمبر خدا و محمد پیغمبران یعنی بعد از اوے هیچ پیغمبر نباشد،

پہ مولانا محمد قاسم دروغ تہل

مرزا یا نو مولانا محمد قاسم رح نہ دختہ زمانی انکار منسوب کریدے  
 حالانکہ ہغوی، پچیلہ فرمائی، کچرے اطلاق او عموم شتہ نو خاتمیت  
 زمانی ثابت دے کچرے دا سے نہ وی نو د خاتمیت زمانی لزوم منل  
 دلالت التزامی خاتمیت ثابت دی، بل خواہد نبی علیہ السلام دا قسم تصدیقاً  
 رَأَيْتَ مَعِيَ بَمَثَلِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى اَلَا اِنَّكَ لَانَبِیِّ بَعْدِی، چہ پہ  
 ذکر شوی، طرز د لفظ خاتم النبیین، نہ ما خود دی، پہ دے باب  
 کہن کافی دی، حکمہ چہ دامضمون تواتر نہ رسیدے دے او پہ دے  
 دامت اجماع ہم دے، اگرچہ الفاظہ "لَا نَبِیَّ بَعْدِی"، پہ سند متواتر  
 منقول نہ دی، نو د الفاظہ عدم تواتر باوجود التواتر معنوی  
 پہ دایمہ دی، لکہ د فرضہ د رکعاتو نو د شمیر تواتر چہ منکرے کافر د  
 دارنگ د دے، "لَا نَبِیَّ بَعْدِی"، منکرہم کافر دے، پہ تحذیر الناس  
 ص ۲۴۵ کتب خانہ امدادیہ، او پہ مناظر عجیبہ ص ۳۵ کہنے لیک خاتمیت  
 زمانی خیل دین او ایمان دے البتہ د ناحق تہمت خہ علاج نشتہ

پہ مولانا عبدالحی دروغ تہل

مولانا موصوف پہ "دافع الوسوس فی اثرا بن عباس" ص ۳۲ کہن لیک  
 دی، رد اہل سنت علماء ہم دا خبرہ ہنکارہ کوی، چہ د نبی علیہ السلام پہ  
 زمانہ کر، سالت کہن چیشوک نبی خاوند د نوی شریعت نشی کیدے  
 کوم نبی چہ پہ د زمانہ کہن داعی، نو ہفہ بہ د شریعت محمدی تابع دی  
 نو پہ ہر تقدیر بعثت محمدیہ عام دے، جواب دا دے چہ دا



مضمون دترمیکہ ک نور و طبقوا و ک هغوی د انبیاء متعلق دے لکہ کدے  
وضاحت پہ «ر زجر الناس» صکتہ کن چہ دوی کرے دے، ختم نبینا  
حقیقی بالنسبة الے انبیاء جمیع الطبقات یعنی آتہ لکم نعت النبوة  
لاحد فی طبقہ، او مجموع الفتاوی جلد اول ص ۹۹ کن مولانا مصروف  
لیکی «قال ابو سکر فی التمهید اعلم ان الواجب علی کل عاقل ان  
یعتقد ان محمدا کان رسول الله والآن هو رسول الله وکان  
خاتم الانبیاء ولا یجوز بعدہ ان یكون احدا نبیا ومن ادعی النبوة  
فی زماننا یكون کافرا» دداسے بناکارہ خبر و کولو با وجود ک  
داو تیلی شی، چہ دے دے د ختم نبوت منکر و!!!

**ختم نبوت د علامہ اقبال رح پہ نظر کن**

۱) لیکی چہ «قادیانیت د یہودی مذہب چر بہ دے، احمبا پہ  
نزد بھائیٹ د قادیانیت نہ زیات مخلص دے، حکمہ چہ بھایان  
بنکارہ د اسلام مخالف دی، لیکن قادیان د اسلام خواہم اصول  
ظاہری طور قائم ساتی مگر پہ پتہ د اسلام د روح او مقاصد  
مہلک دی، د قادیانی فرتے د خدا ئے داسے تصور چہ ہفہ حایس  
دے، او ہفہ سرہ د دشمنانو د پارہ بيشمیرہ زلزے او بیماری  
او دوی د نبی پہ بارہ کن داتخیل چہ ہفہ مجوسی وی او دوی  
عقیدہ چہ ک مسیح روح کن تسلسل دے رہ ہرہ زمانہ کن بیل بیل  
صبح راتے شی د آیونہ و وچہ بس ختم شو (العیاذ باللہ مترجم)  
داتولے عقیدے داسے دی چہ د یہودیت عناصر لری گویا کہ دا تخیر  
یہودیت طرف تہ واپس بوتلل دی، حرف اقبال رح ص ۱۱۱ مرتبہ  
لطیف احمد شروانی

۱) پہ اسلامی ایران کن د مؤبدانہ اثر لاندے ملحدانہ تخریک

اوجت شول او هغوی د بروز، حلول او ظل وغیرہ اصطلاح کانے  
دے لہ پارہ روانے کرے چہ پہ کن دتناسخ تصور پت کرے شی،  
د دے اصطلاح کانورڈا نول، پہ دے وجہ ضروری و وجہ د مسلمانانو  
پہ زرو نوا اول وارید انہ لگی تر دے چہ د مسیح موعود اصطلاح ہم  
اسلامی نہ دے بلکہ اجنبی دہ چہ شروع ئے ہم د دے مؤبدانہ تصور نہ  
شویدہ، حکمہ چہ د اصطلاح کانے مؤبدانہ د اسلام د ہر ومبی دور  
پہ تاریخی او مذہبی کتابون کینے نہ ملا دیزی»

رحرف اقبال، ص ۱۲۳ و ۱۲۴

۳) قادیانی تولے د اسلامی یووالی د دشمن دے مسلمانان د ہفہ تخریک

پہ معاملہ کن دیر حساس دی، کوم چہ د هغوی د یووالی د پارہ خطرناک  
وی، چنانچہ ہر یودا سے مذہبی جماعت چہ پہ تاریخی طور، خود  
اسلام سرہ تہری وی، لیکن خپل نبیاد پہ نوی نبوت ابردی، او دوی  
پہ الہامو تو اعتقاد نہ لرونکی ہول مسلمانان دوی کافر یولی دا  
خو مسلمانان د خپل یووالی د پارہ خطرہ کنری حکمہ چہ اسلامی یووالے  
پہ ختم نبوت مضبوطی پزی: (رحرف اقبال ص ۱۱۱) مرنرا محمود  
خلیفہ دوم پہ آئینہ صداقت ص ۳۵ کن لیکی، ہر ہفہ مسلمان چہ د  
حضرت مسیح موعود پہ بیعت کن شامل ندے نو ہفہ کافر دے د اسلام  
د دائرے نہ بھر دے، اگر چہ ہفہ د مسیح موعود نوم ہفہ نہ وی اور پتہ  
(۲۴) خہ پہ دے ہفہ شک شبہ نہ لرم چہ دا احمدیان د اسلام  
او د ملک دوار و غدا اراں وی رد اقبال رح خط د جواہر لال پہ نوم، خہ  
زارہ خطونہ، حصہ اول ص ۲۹۳ مرتبہ جواہر لال مطبوعہ جامعہ ملیت  
نولے پہلے اندیاں

۵) خبا پہ رائے کن د قادیانیا نو صرف دوا لارے دی چہ با خود



خیلو رُو نرو تقلید اُکری او یا د ختم نبوت تا ویلونه پریزیدی او هغه د خپل پوره مفهوم سره قبول کړی، کدوی دانوی تا ویلونه صرف په دے غرض دی چه ددوی شپږ د اسلام په حلقه کښی وی چه سیاسی فائده واخلی ر حریف اقبال ص ۱۳۶-۱۳۷

۷) خما په رائے کښ حکومت د پاره بهترینه طریقه کار به دا وی چه هغه قادیانیا ن یو بیل بوتلے اُمینی چه دا به د قادیانیا نو د پالیسی عین مطابق وی او مسلمانان به هم دروا دارئ داسے معامله کوی که څنگه چه پورنو مذهبونو سره کوی، اودا د قادیانیا نو د پالیسی مطابق څکه دی چه د دویم خلیفه مرزا بشیرالدین پخپله خطبه په حواله د الفضل اخبار ۲۱ اگست ۱۹۱۷ حضرت مسیح موعود فرمائی، چه د هغوی (د مسلمانانو) اسلام بیل او څهونیز اسلام بیل دے، د هغوی خدا ښه بل او څهونیز بل دے، د هغوی بل او څهونیز صحیح بل دے دغه رنگ څهونیز په هره خبره کښ اختلاف دے، :

۸) د علامه اقبال انگریزی حکومت ته مشوره، په نوی دستور کښ د اقلیتونو د تحفظ خیال ساتلے شوے، دے خما په خیال کښ قادیانیا ن به د حکومت نه د جدا کید و په مطالبه کښ وړاندے والے نه کوی خوملت اسلامیہ د دے مطالبے پوره حق لری چه قادیانیا ن د جدا کړے شی، کچرے حکومت دا مطالبه نه منله نو د مسلمانانو به شک وی چه حکومت د دے نوی مذهب په جدا کولو کښ ډیل کوی، حکومت په ۱۹۱۹ د سیکمانو د جدا کید و د مطالبے انتظار اُ نکرو اُس د قادیانیا نو د دے مطالبے ولے انتظار کوی حریف اقبال ص ۱۳۷ باندے علامه اقبال لیکي، په غونج کښ قطع تعلق په نکاح او نورو معاملو کښ د مسلمانانو به بائیکاټ او د ټولونو د پریزیا ت دا اعلان چه د نیائے اسلام کافر ده، اودا د اسلام نه دومر

زیات لری ده څومره چه سیکمان به د هند وانو نه لری نه وی څکه چه سیکمان او هندوان خو خپل مینج کښ و دونه کوی، هر کله چه قادیانیا ن په مذهبی، معاشرتی معاملو کښ څان جدا کړی، نو په سیاسی ډول مسلمانانو کښ د شامل پاتے کید و د پاره ولے پریشانوی ارفخرا اقبال ص ۱۳۷

۸) پابندی په باغی جماعت لگول پکاردی، علامه اقبال انگریزی حکومت نه لیکلی دی، کچرے دیو تو مریو والے په خطر ه کښ وی نو هغه د پاره سواد د بل علاج نشته چه هغه د عنادی ټولونو په خلاف مدافعت اُ کړی، اُس سوال دادے چه د مدافعت طریقه د څر وی! هغه دا ده چه اصل ټولی ته د دوا دارئ تلقین اُ کړی حالانکه د هغوی یو والے په خطر ه کښ وی او باغی ټولی ته د هغه تبلیغ پوره اجازت وی کوم چه دروغو لیکلو به پک پک وی ا حریف اقبال ص ۱۳۷

زلا وایم چه د مرزا دایو کښل د کورونو کښلونه زیات دی کوم چه هغه په ایښه کمالات ص ۱۳۷ کښ لیکلی دی چه څوک مانه مښی او خما د دعوے تصدیق نه کوی او ایمان پر نه را و لری نو هغه ټول د زنا اولاد دی،

### قیامت، معاد او مجازات د اعمالو د قیامت نومونه

د کوم څیز نومونه چه گنړی نو دا د هغه د لوټے والی دلیل دے، دا لله تعالی نومونه گنړدی دا هم د الله تعالی د لوی شی دلیل دے، امام سیوطی رح پښه ورسا فرقة فی امور الاخره، کښ د قیامت آیتیا نومونه ذکر کړیدی رصت مطبوعه کاشی رام لاهور) موبن په هغه کښه بنکاره مشهور نومونه ذکر کوو



۱- السَّاعَةُ

قیامت دانومله دُوُو و جهودے، یوله دے و جھے چه قیامت به ناگهانہ لائی، لکه چه یو کینتہ تیریدون

پس ناگهانہ چه دویمہ کینتہ لائی، او دویمہ لہ دے و جھے چه قیامت کنی داوینوا آخرینو حساب به پہ لبز وخت مثلاً یو کینتہ کنی ختم شی اوهم دامعنی دَرَسْرِبِ الْحَسَابِ دے اوهم دامعنی دَحَضْرَتِ عَلِيِّ رَضِيَ

منقول دے، إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا رَسُولُ اللَّهِ آتَى عَنَ الْفِيَاةِ كُلِّ نَفْسٍ دَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أَجُورَكُمْ

يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِا سوره ال عمران آية ۱۸۱ دے نوم و چه دادا چه ددے معنی ادریدال دی، او په دے ورخ بہ بتول خلق ملائکے او روح بہ دے الله په ممکن ترهغه وخته ولا پروی تزکومے چه الله تعالی جل شانہ اُغواہی۔

۲- الْقَارِعَةُ

قرع زبره درزدلواو پچولوتہ و بیله شی، ددے ورخ دویرے نہ به هم زہونہ دکر زبیری او کچیری

۳- الْحَاقَّةُ

دا دحق، نه ماخوذ دے، ددے نوم مطلب دابنودلی چه دا ورخ حقد دے او په دے کن د شک شیہ خمر

۴- الْوَاقِعَةُ

دا د روقوع، نه ماخوذ دے مطلب دا چه ددے بواقع کیدو کنی شی شک نیستہ بلکه دا داخما واقع کیدو کنی

۵- الْغَاشِيَةُ

د غشی، معنی پتبول دی، ددے ورخ لہ هیبتہ به زہونہ پت شی او خلق بہ او ترشی هل ائتک

۶- الْحَاقَّةُ

دا د روقوع، نه ماخوذ دے مطلب دا چه ددے بواقع کیدو کنی شی شک نیستہ بلکه دا داخما واقع کیدو کنی

۷- الْغَاشِيَةُ

د غشی، معنی پتبول دی، ددے ورخ لہ هیبتہ به زہونہ پت شی او خلق بہ او ترشی هل ائتک

۸- الْغَاشِيَةُ

د غشی، معنی پتبول دی، ددے ورخ لہ هیبتہ به زہونہ پت شی او خلق بہ او ترشی هل ائتک

۹- الْغَاشِيَةُ

د غشی، معنی پتبول دی، ددے ورخ لہ هیبتہ به زہونہ پت شی او خلق بہ او ترشی هل ائتک

حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ

۷- اِرْزَاقٌ

در آنرف معنی نژدے کیدل رَارِزَقِ الشَّيْءِ قَرِيبٌ، اود اورخ د حقیقت په اعتبار سہ ل نژدے دہ حکم چه

خا مخارا تلونکے خیز نژدے وی او تلونکے خیز لڑے وی، بلہ دا چه مرگ د قیامت دروازہ دے او مرگ نژدے دے دَارِزَقَاتِ الْاِرْزَاقُ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ

۸- يَوْمَ التَّغَابُنِ

غبن تکی اودو کے تہ وائی، پدے ورخ بہ دا بنکاره شی چه په دیا کن کوم خلق په دو کہ کن

چه د عمر عزیز قیمتی برخه تی په کومو مفیرو خیزونو کن تیرہ کر کا اود کومو قیمتی صلونونہ محرومہ وو، ذَلِكِ يَوْمِ التَّغَابُنِ

۹- خَافِضَةٌ

ذلیلہ کوونکے ورخ چه دین نہ آوری دالی خلق بہ په دے ورخ په جہنم کنی په دیرلانده ذلت کنی وی

۱- رَافِعَةٌ: اُجْتَوَىٰ نِكَاحٌ كَوْمُو خَلْقٍ وَجَدْنَا فِي رُؤُوسِهِمْ كَبَابٍ غَمُورِي كَرِيْدَا هغوی به په دے ورخ د جنت په لور و اچنور د شهنشاهیت مقامونو کنی وی، خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ

۱۱- الظَّامَّةُ الْكُبْرَى

ددے معنی لویہ هلہ کلمہ دے او د قیامت نہ بلہ نریانہ شی هلہ کلمہ نیستہ چه په دے

کنی به دتولوا انسانانو د قسمت ابدی فیصلہ کیری، فَاِذَا جَاءَتِ الظَّامَّةُ الْكُبْرَى، قیامت او حشر لشر د انسانی ژوند دیرہ ضروری خانگہ دے چه په دے خوائی خوشحالی او تباہی دارومدار دے

اود قیامت په باره کنی درے خیزونہ د غوسرا فکر جو کر دی، ۱) د قیامت وجود چه دامو نژد قیامت صورت نه وایو، ۲) د قیامت مقصد یعنی د عملونو بدلہ چه دامو نژد قیامت نوم تہ وائی

در آنرف معنی نژدے کیدل رَارِزَقِ الشَّيْءِ قَرِيبٌ، اود اورخ د حقیقت په اعتبار سہ ل نژدے دہ حکم چه

خا مخارا تلونکے خیز نژدے وی او تلونکے خیز لڑے وی، بلہ دا چه مرگ د قیامت دروازہ دے او مرگ نژدے دے دَارِزَقَاتِ الْاِرْزَاقُ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ

۸- يَوْمَ التَّغَابُنِ

غبن تکی اودو کے تہ وائی، پدے ورخ بہ دا بنکاره شی چه په دیا کن کوم خلق په دو کہ کن

چه د عمر عزیز قیمتی برخه تی په کومو مفیرو خیزونو کن تیرہ کر کا اود کومو قیمتی صلونونہ محرومہ وو، ذَلِكِ يَوْمِ التَّغَابُنِ

۹- خَافِضَةٌ

ذلیلہ کوونکے ورخ چه دین نہ آوری دالی خلق بہ په دے ورخ په جہنم کنی په دیرلانده ذلت کنی وی

۱- رَافِعَةٌ: اُجْتَوَىٰ نِكَاحٌ كَوْمُو خَلْقٍ وَجَدْنَا فِي رُؤُوسِهِمْ كَبَابٍ غَمُورِي كَرِيْدَا هغوی به په دے ورخ د جنت په لور و اچنور د شهنشاهیت مقامونو کنی وی، خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ

۱۱- الظَّامَّةُ الْكُبْرَى

ددے معنی لویہ هلہ کلمہ دے او د قیامت نہ بلہ نریانہ شی هلہ کلمہ نیستہ چه په دے

کنی به دتولوا انسانانو د قسمت ابدی فیصلہ کیری، فَاِذَا جَاءَتِ الظَّامَّةُ الْكُبْرَى، قیامت او حشر لشر د انسانی ژوند دیرہ ضروری خانگہ دے چه په دے خوائی خوشحالی او تباہی دارومدار دے

اود قیامت په باره کنی درے خیزونہ د غوسرا فکر جو کر دی، ۱) د قیامت وجود چه دامو نژد قیامت صورت نه وایو، ۲) د قیامت مقصد یعنی د عملونو بدلہ چه دامو نژد قیامت نوم تہ وائی

۳) د قیامت مقصد یعنی د عملونو بدلہ چه دامو نژد قیامت نوم تہ وائی



رسد قیامت تفصیلات مثلاً قیامت کیفیت، وزن و اعمال، حوش کوثر، پل صراط، نور، جنت اور دوزخ اور اسے نور دیر،  
 کہتے ہیں کہ قیامت اور معاد صورت ذکر کو  
 اور دے عقلی اور نقلی دلیلوں سے پیش گوئی،

د معاد اور قیامت نقلی ثبوت

۱) بتول آسمانی دینوں سے قیامت قائمید اور یہ دوبارہ زندوں  
 متفق دی اور بتول آسمانی ملتونہ دامنہ، پہ شرح مواقف جلد ۱۰ تم ۲۹  
 کتب داخل موجود ہے، اَجْمَعُ أَهْلَ الْمِلَّةِ وَالشَّرَائِعِ عَنْ خَيْرِهِمْ عَلَى  
 جَوَارِحِ وَرُقُوعِهِ: یعنی بتول ملتونہ اور شریعتونہ متونکی خلق و حشر  
 اجساد پہ جواز اور وقوع باندا سے متفق دی۔

۲) بتول پیغمبران علیہم السلام قیامت خبر و کول کریدی کہ کوثر  
 چہ زیات رشتینی خلق پہ بنیاد موبکین نشستہ قرآن پورہ تفصیل سرہ  
 کہ قیامت بیان کریدے اور بیا دے پہ بارہ کتب، مَصْدِقًا لِمَا مَعَكُمْ  
 فرمائیل دے ثبوت دے چہ قرآن کہ تیر شہود آسمانی کتا بونو دامتولو  
 او عقائد تصدیق کوی نو حکمہ دا کہ نبوت، قیامت اور مجازات اعمال  
 وغیرہ پہ بارہ کتب دے و مبنو آسمانی کتا بونو ہم تصدیق کوی، کہ قیامت  
 نہ بی کی آخرت ژوند کی نیاد ژوند نہ دیر زیات او پائیدار دے  
 وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى، دآخرت ژوند بہتر او پائیدار دے اور بیائے  
 اُفْرَمَائِيلَ، اِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى  
 دامضمون کہ حضرت ابراہیم اور حضرت موسی علیہما السلام پہ صحیفوں کے  
 موجود دے۔

د فلسفیانہ انکار تردید

فلسفیانہ حشر اجساد نہ انکار کریدے کہ عملونو بدلہ ہغوی ہم مہنی

خوبصورت سعادت اور شقاوت روحانی اور بعضے دے تباہی پر صورت  
 کہنے موبز بہ دے تر دید گوو، خوا اول دا اولو چہ کہ فلسفہ دے قوانینو  
 پہ مطابق ہمہ انکار دے منلو جو کہ نہ دے، حکمہ چہ دوی ہر ممکن  
 د قدرت اور طاقت لاندے مہنی اور اظاہرہ دے چہ حشرہ اجساد  
 ممکن حکمہ دے چہ دے حشر یوجزء انسانی روح دے، دویم د بدن  
 ڈرے، اور دیم د بدن جو رہنت، دادرے وارہ خیزونہ ممکن دی چہ  
 پر قدرت الہی شتہ دادرے وارہ خیزونہ کہ مرگ نہ و ہا ندے  
 دا اللہ پہ ایجاد موجود شوی وو، کچرے دا ناممکن او متنع وے نو اولو خل  
 بہ ہم نہ و موجود شوی دوبارہ ژوندی کیدل خوا اس عقل نہ دیر  
 نزد دے دی کہ منلو دے بارہ دا قرآن بیان کریدی، وَهُوَ أَعْلَمُ  
 وَكَهْ الْمَثَلُ الْأَعْلَى، (سورۃ الروم) ایتہ عے یعنے د انسانی قدرت دے  
 مطابق دوبارہ پیدا کول دے و مہنی خل پیدا کولونہ زیات آسان دی  
 ہر کلمہ چہ اللہ دیر لوئے دے نو ہغہ نہ دے دوار و تخلیقونو کتب ہغ  
 فرق نشستہ۔

د نیشستہ کوشبہ

فلسفیان بل انکار پہ دے قاعدہ کوی چہ نیشست سرہ خیزونہ  
 بدلیزی مطلب دا چہ اول خیز یو وارہ ختر شئی نو دویم وارہ ہغہ  
 شے بیانشی موجودیدے کہ وی نو ہغہ بہ بل خیزری، نو دا غلطہ دے چہ  
 پہ قیامت کتب بہ ہو بہو ہر ہغہ انسان بیا دوبارہ ژوندے شی، داشبہ  
 بالکل باطلہ دے حکمہ چہ کہ اول وجود زمانہ یو او کہ بل وجود زمانہ بلہ نو  
 د اولے زمانے وجود ختم شو او پلے زمانے کتب بیا موجود شو ختر شے بدل نہ  
 او ہم ہغہ شے دے، کو مچہ روجہ و مطلب دا شو چہ دلہ نشی کیدے  
 چہ پہ یوزمانہ کتب یوشے ختر شئی او ہر پہ دے زمانہ کتب ہم دے شے بیا



موجود شی نودہ کن ہیج اشکال پاتے نشو چہ پہلہ زمانہ کنے دیو خیز  
 بعینہ وجود کیدی پشی او پور تہ ذکر قاعدہ ک فلسفیا نو غلطہ دہ، دا اعتراض  
 خود خندا او ر دے چہ اولہ زمانہ د اول شخصیت جزو و، بلہ زمانہ بہ د  
 بل شخصیت جزو وی ہم د رومی شخصیت نہ حکمہ چہ زمانہ ک شخصیت  
 جزو ہیچرے نشی کیدے ہفہ مشخصہ ندا کہ داسے وہ نو دن سرے  
 بہ ہفہ پڑونے حکمہ نہ وو چہ زمانہ بدلہ شویدا، د پوہ د پارہ یو آسان  
 مثال، یوانسان پہ یوزمانہ رڈ نیا، کن موجود صر (معدوم) کیدو سرہ  
 پہ برزخ (بلہ زمانہ) کن ورگ او پہ قیامت رپہ ریبہ زمانہ کن ہم دہ انسان  
 دا سے مثال لوی لکھ چہ یو سرے دلا ہور نہ کراچی تہ لا رشی، زمانہ بدلہ  
 شوہ مقامات بدل شو او سرے ہم ہفہ دے اول وار لا ہو کر موجود وو  
 رڈ نیا) چہ روان شو نو نہ لا ہو ر کن وو او نہ کراچی کن وو معدوم شو  
 (برزخ) او کراچی نہ چہ اُرسید و نولا ہو ر کن نہ وو ر آخرت) دادرے  
 زمانے بکالے شوہ یوانسان معدوم شو او بیا موجود شو، خو ہمد غر  
 انسان دے او بالکل بدل نشو، نو دا اعتراض بالکل غلط شو چہ زمانے  
 پہ بدل لیدو سرہ، شخصیت بدل لیری کچرے داسے وہ نو مکان پہ بدل لیدو  
 بہ شخصیت بدل لیدو کوم سرے چہ پہ لا ہو ر کن وی نو ملتان تہ پہ تلو  
 آو ر سیدو بہ د ہفہ شخصیت بدل شرے وو حالانکہ داسے نہ کیزی،  
 دویم دا چہ دیو والی دار و مدار د اصلی اجزا و او د ر کچہ پہ یو والی دے دے  
 نہ بغیر کچرے بل چہ فرق راشی نو پہ شخصیت خہ اثر نہ غور زوی، مثلاً  
 کچرے دیو سری رنگ محکب سپین وو بیا گرم ملک کن پہ ہر کن کار  
 کولو سرہ ک ہفہ رنگ کہ تور ہر نشی نو سرے ہر ہفہ دے بدل نشو  
 د غہ رنگ کہ د پنچلسو کالو یوسرے د ویر شو کالو شنی نورنگ او قد او  
 غب والی کن فرق راتلو سرہ بہ ہم دا ہفہ سرے وی کوم چہ ورا نیا و

پو حکومت ہم د ہفہ ک نو کروی تنخواہ ور کولونہ پہ دغہ بنیادا نکار نہ  
 کوی او دغہ توالی او او بد والی پہ وجہ یو عدالت چرے  
 د چامقدومہ نہ دہ خارجہ کچرے چہ تہ اُس بل سرے تے، دغہ رنگ  
 کہ د نیک یا بد عمل پہ وجہ کچرے شکل اور نگ کن شہ فرق پہ آخرت کن  
 ہم شی، اصلی اجزاء تے ہم ہفہ وی کوم چہ د نیا کن وو نو دا بہ ہم ہفہ  
 سرے گنرے شی کوم چہ د نیا کن وو،

د معاد پہ بارہ کن مذہبونہ

د روج متعلق دوہ رائے دی، اول دا چہ جسم لطیف دے، دویم دا چہ  
 مجرد غیر مادی دے دے اختلاف پہ بنیا د معاد پہ بارہ کن د شرح موافق  
 مصری جلد آتم ص ۲۹۷ د نقل مطابق پنچہ اقوالہ دی :-

- ① معاد صرف جسمانی دے، حکمہ چہ بدن اور روح دوارہ جسمونہ دی  
 د صرف د کثافت او لطافت فرق دے، نور عا دہ ہم د جسم اُشوہ د ا د اکثر و  
 متکلیب نو د اسلام قول دے چہ روح جسم لطیف امنی :-
- ② معاد صرف روحانی حکمہ دے چہ د جسم اُعادہ ک نشترہ یوازہ پہ طرح  
 د سعادت او شقاوت دار و مدار دے، د لویونان د فلاسفر الہین قول دے
- ③ معاد جسمالی اور روحانی دوارہ دے، دنیا جسم اور روح دوارہ حویارہ موجود شتہ دا قول حنی، اقوالہ  
 یو بدل لیدو سرہ، معمرہ دقاخرینو امامیہ د لویا کثرو صوفیا و دے دا قول حضرت روح تہ مجرد غیر مادی
- ④ معاد بہ نہ جسمانی وی او نہ روحانی، دا قول د لویونان تہ طب د حکیمان
- ⑤ د معاد د کیدو او نہ کیدو و ہیج فیصلہ ندا ک نشوہ توقف دے، چہ  
 دا قول د جالینوس دے دہ تہ د اشک پر یوتے دے چہ روح ک ہفہ  
 مسزاج نوم دے کوم چہ پہ صر ہی ختم شو او کہ د ہفہ جوہر نو م دے چہ مرگ  
 نہ پس ہم باقی وی دا پنچہ اقوالہ ک انسان د بدن اور روح سرہ ترو ن لری خو  
 یو شبکم قول د تناسخ ہم شتہ چہ ہفہ د حکماء ہندا و د لویونان د بعضے



حکما و اود بعض منسوب الی الاسلام خلقود ے مثلاً احمد بن حابط چہ  
د ابراہیم نظام شاگرد ے ابو مسلم خراسانی ، محمد بن زکریا ، طیب  
رازی او قرامطہ :

د مجازاة درے شکله

د آخروالے د پارہ د ابن حزم مثل مثل جلد ، عاصد اکوری  
د مجازاة اعمال درے شکله دی ۔

را د جثو حشر بہ د بعث بعد الموت پہ شکل کینی اود مجازاة اعمال بہ د  
جنت اود دوزخ پہ شکل کینی وی ، دانائے د اهل اسلام اود آسمانی  
مذہبوں نو اولو دہ ۔

(۲) د جثو حشر نہ بغیر صرف روح د نیکی اوبدنی اثر (خوندا اود بدی)  
محسوسوی ، د اقسام مجازاة د حکما و الہیین قول دے ،

(۳) د نیک اوبد عملونو پہ بدلہ کینی د یوانسان روح بل انسان تہ بداید  
تناسخ بجانا اة اعمال دے ، بعض حکماء د یونان اواکثر حکماء د ہند د اقول  
گوی ،

تتقید

د ادوارہ آخیری قولونہ د انبیاء علیہم السلام د اجماع اود آسمانی  
کتا بونونہ خلاف دی اود عقل او فلسفہ پہ بنیاد ہر غلط دی ، یوازہ روحانی  
مجازات خو خک غلط دے چہ اعمالو کینی بدن اود روح دوارہ شریک دی او  
بدلہ بہ یوازہ روح تہ ملاویزی اددے مثال دلے اگنرئی ، لکہ یوشل  
اوبوند د انا روعلا گوی ، روت کچہ او پوخ انا رنہ پیژنی اوشل انا روتہ  
رسیدے نشی دوی ، د ایسے مشورہ اگری چہ روت لاندے نشی او  
شل پہ اوبزہ سور کوی انا ررا ا شو گوی د باغ مالک د ادوارہ عدالت تہ  
وراندے کوی دوارہ د خان خلاصولو خپل خپل د لیلونہ اوائی پوند  
وائی چہ زہ وینم نہ نوغلا خنک کولے شم پوخ او کچہ انا رنہ خنک ا پیژندل  
اوشل بدوائی چہ خہ انا روتہ رسیدے نہ شوم ماغلا خنک اگری ا

نوشکارہ خبرہ دہ چہ غلا خوشوے دہ بلکہ دوارہ سرہ پہ موقع  
پولے شوے دہ نوک علالت فیصلہ بہ ضروردا وی چہ غلا دوارہ وکری  
دوارہ پہ فلا کین شریک دی نو سزا بہ ہر دوارہ و تہ وکولے شی ، ہم  
امثال د روح اوبدن دے ہر یو یوازہ یوازہ نیک اوبد عمل نشی  
پہ ہر کلمہ چہ نیک اوبد عمل پہ شریک دوارہ کوی نو جزاء اوسزا دوارہ و تہ  
شریک پکار دہ :

دے نہ علاوہ یوازہ ، د روحانی مجازاة حقیقت د خوب دے چہ شوک تہ  
د فائدے خوب اوبنی نو ہضہ تہ صرف پہ خوب کینی خوندا اوارام وی او کہ  
پہ خراب خوب اوبنی نو پہ خوب کینی ورتہ بے خوندا او تکلیف محسوس  
نودا قسم جزا سزا لو بے توتے دی د اعمالو پایدارہ او خو چندہ زیادہ  
پکار دہ چہ انسان د ہضم پہ طمع خہ بنہ عمل اگری شی د خوب د مزد  
طمع ہچوک بنہ عمل نہ کوی اودے سرہ ہچرے د انسان اصلاح نشی  
دے د بنہ عمل شوق پیدا کولو ، بدکہ دلے پکار دہ چہ د دنیا د فائدے  
پہ خو چندہ زیادہ تہ فائدہ پہ آخرت کینی ملاؤ نشی اوبیا پایدارہ  
وی ، لکہ یومر کید ویکے سرے خپل یتیم کید و نکی خوئے د پارہ  
یوسری سرے لس زردہ (.....) روپی امانت کیزی دی ، د خوب دنا پایدارہ  
رما صلولو پہ خاطر دغہ سرے کہ دغہ یتیم تہ دغہ خپل امانت پہ  
یا کینی وکری نو کور عقل او پائمل بہ خک بنکارہ شی چہ د لسوز و روپو  
بقی فائدہ د خوب او تصور پہ فائدہ بیلل دھو بنیام اروع سری  
دے اودا باہت د امانت سپار لو ہم نشی چوریدے د امانت سپار  
د ہضم بد لہ کار وکولے شی کومہ چہ دے نہ پہ خو چندہ زیادہ تہ وی  
میدارہ او حقیقی وی لکہ پہ آخرت کینی د لسوز و روپو امانت سپار لو  
نقہ صان کولو او قریبائی وکولو پہ بدلہ کینی چہ دہ تہ جنت یا د آخرت



نور لعنتونه و رکبیشی : دتناسخ رد

را دتناسخ په شکل کښ د عملونو بدله و رکول د عقل په موجب په  
 د و جهود درسته نه ده ،  
 را دتناسخ له انصافه خلاف حکم دے چه په عمل کښ بدن او روح  
 دواړه شریک دی او دتناسخ په شکل کېدله صرف روح ته ورکولے شی  
 مثلا د یو مجرم انسان روح د مرگ نه پس په یو ذلیل چوری کښ یا په  
 ذلیل خاړوی او غنا ور کښ ولجوے شی نو سزا به یوازے روح ته ورکولے  
 (بله د خندا خبره دا چه د بداسری د بدن په خائے به سزا د جوړ  
 باد ذلیل خنا وراو د خاړوی بدن ته ورکولے شی ، نو دا خود خریه خائے  
 کلور دا غل شو بله دا چه دے خائے نه به دا روح د بدله دپاره  
 خواغی او بل بدن ته چه لار شی ، نو دا بدله د چا کښ شی د ټولو نه  
 که ورسره د نژدې ګډ خیال اګر ټکونو دے رغبت اړیند او جنجالی اشیا  
 جوړېږی نو ځکه دے بس کومر دتناسخ قائل کېدل په تصور خان باس  
 دی مترجم دلته دا خیال هم غلط دے ، چه بدن صرف د عمل  
 ځکه دا په مجازاۃ اعمال کښ بشریکول اته ی پکار او دے ته سزا  
 ورکول به دا یی لکه د یو قاتل ټوپک ته سزا ورکول او یا د یو مسافر  
 او ټولګار تیشی او کښی نه جزا ورکول کومر چه جومات یا خانه کې  
 جوړه کړی وی ، دا خیال ځکه غلط دے چه بدن آله نده بلکه پخپل  
 او کولو نکه دے آله خود فاعل نه جدا وی دهغه جُزء نوی لکه یو  
 توره لیکن روح او بدن چه یو خائے شی نو هله څوک بڼه یا بدن  
 شی نو اصل فاعل بدن دے چه د روح په ادا نړه یو عمل کولے شی  
 چه د روح د بدن په هرا ندام کښ ننوتے وی نو بڼکاره شوه چه  
 آله ځکه دده چه دا د روح په غم او خوشحالی کښ خائے شریک

نو ټوپک د قاتل ، او تیشی کښی د خانه کې د معیار په غم او خوشحالی  
 کښ هچرے نشی شریک دے .

د تناسخ د پاره دا دلیل باطل دے چه انسان د حیوانا تونه چه  
 را آخلی یا د غریبه کورنی یو دلیل انسان چه مصیبتونو کښ مبتلا شی ،  
 دے بڼیا د د ا دے ، چه یو انسان بد عمل کړی وی ، نو د هغه روح په ذلیل  
 فنا وریا ذلیل بل انسان کښ ننوزی او دارنگ هغه وړاندی کښ ته  
 خپل عمل بدله د خنا وریا د انسان د ذلت په صورت کښ ملاویشی  
 اطل ځکه دے چه د خاړو و فطری تقاضا د ا دے چه انسان تر کاروا خلی او د  
 دپاره د جرم سابق هېڅ ضرورت نشته ځکه چه د دنیا نظام چلوو د  
 ا دے د حکمت الهی تقاضا او ظهور دے ، کچرے انسان دے د کار نده  
 نو د خاړو وجود به لغو او بے فائده و د ا هم د حکمت الهی د شان  
 خلاف دی ، دغه رنگ د بڼیا دمو خوشحالی او بد حالی د هغوی فطری  
 تقاضا دے چه غنی د د فقیر نه کاروا خلی ، فقیر د اجرت محتاج او غنی د  
 هغه د کار محتاج دے په دے احتیاجونو د انسانی تمدن ربط قائم دے  
 د دنیا نظام پر چلیږی که دتناسخ تصور ټکښ ، پکښ راغلونو انسانی تمدن  
 به بالکل د بے وړے شی د انسا فانونو معیبتونه او غمو نه هم د حکمت  
 الهی نه خالی دا یی نه دی چه د صحت او خوشحالی په حالت کښ د شکر د بڼه  
 د و مرض او د بد حالی په حالت کښ د صبر جذب به انسانی کمالات بڼکاره  
 وی او په دے د الله لږے او نژدے بڼدگان پیژند دے شی .

په تناسخی مجازات کښ د جرم علم نه وی

تناسخ په نامنلی صورت کښ یو حیوان او انسان ته دا علم نه وی چه  
 هغه د کوم جرم په بدله کښ عذابولے شی ، یو انسانی عدالت کښ خو مجرم  
 نوردے شی په هغه د تا بتولو خاړی اګر یشی هله پس ته سزا



ورکولے شی، لیکن تناسخ پہ صورت کنی دالله عدالت دلو بو تو قونبکال  
 کولے شی کوم کنی چہ نہ تحقیق وی، نہ مقدمہ چنول وی اونہ مجرم نہ  
 دخیل خیل جرم پتہ وی چہ داسزا ہفہ نہ کوم جرم پہ بدلہ کنی  
 ورکولے شی العیاذ باللہ، نو حکمہ دتناسخ داعقیدہ د عقل نہم خیل  
 دمرک او پیدائش شمیر کنی دجورخت نشولے دتناسخ تردید داسے  
 دتناسخیانوپہ خیال کچرے د حیوانانو پیدائش دانسانانو دبداعیلو  
 د پارہ د بدلے پہ نتیجہ کنی وے نو پکار دادہ چہ ک بدوانسانانو دمرک  
 پہ مناسب شمیر کنی ہو مرہ خنا ورا و حیوانات پیدائش کولے خولے  
 حکمہ نہ دہ چہ موئز وینو مثلاً یورخ کنی یولگ انسانان مری چہ پہ  
 ہفہ کنی نیم خہ بلکہ نریات مجرمان او بدکار وی، خوبل خوانور حیوان  
 ہم پہ دغہ ورخ کرور و نہ اوارگونہ پیدائش کنی نو معلومہ شوہ چہ دجور  
 پیدائش د مجرم نو خونو دتناسخی جنجال نتیجہ نہ دہ بلکہ دابدائی تحقیق  
 پہ دہ دل دالله تعالیٰ د حکمت پہ جور پیدائش کنی حکمہ دتناسخ عقیدہ باطلہ  
 دتناسخ د تردید یوہ غتبہ وجہ داہم دہ، چہ دتناسخ پہ صورت کنی پہ  
 منل ضروری وی چہ د مجرمانو انسانانو د حیوانانو خونو یودی حال  
 موئز وینو کورور چہ دجد اجدادی انسانانو خونو کنی عقل او نطق  
 لیکن حیوانی روخو نہ داہم ندی یا مثلاً پہ پیشو کنی کچرے کر انسان روح داہ  
 وے د انسانی روح پہ فطرت کنی د صبرے نہ کرکہ پررت دہ دا ہیچرے  
 نشی کیدے چہ پیشو کنی رانوتو نہ فوراً پس فطرت داہم بدل شی چہ  
 صبرے پسے منہ ک کری داوے نیسی او پہ خوندے اُخوری ہر کلمہ چہ د فطرت  
 فوراً بد کیدل نامعقول دی د انسانی او حیوانی روخو فطرتو نہ جئا  
 جئادی پہ دے وجہ دتناسخ عقیدہ سر: تردیابہ نامعقولہ دہ  
 ہر کلمہ چہ د مجازات اعمال دوہ صورتہ زیوارے د روح معاد دتناسخ

اونامعقولہ ثابت شو، نو دے جوف یو صورت باقی پاتے شو ہفہ داچہ  
 د مری بدن اورکوح دوارہ ژوندی کریشی او د حساب کتاب نہ  
 پس د جنت اودوزخ پہ شکل کنی پہ دہ قانون مجازات نافذ کریشی، داخبرہ  
 یوازے پہ آسمانی شریعتونو او د نبیائے کرامو علیہم السلام پہ تو اشتر  
 ثابتہ نہ دہ بلکہ عقل او فلسفہ ہم داموزون نامعقول گنری، پہ ظاہر  
 خودا دیرہ گرانہ بنکاری لیکن حقیقت کنی ہیچ گرانہ نہ دہ  
 د معاد جسمانی حقیقت پہ دؤر قاعدہ مبہمی دے، یو داچہ دامیرکن دے  
 او محال نہ دے، بل داچہ دا دتخریب اوتعمیر الہی نتیجہ دہ :-  
**د جسمانی معاد رو وجہ دلیل** | د مجازات اعمال پہ خاطر روح  
 سرکہ د جسم دویم بارہ ژوندی  
 کیدل میکن دی او محال نہ دی، د محال دوہ معنی دی، یو غرضی چہ مطلب  
 گران والے اوسخت والے وی لکہ یوسری نہ داو نیل چہ راخہ لاہوہاتہ خو  
 ہفہ خدر اگری چہ ششم تے دا بل ورپورے اُبنلی چہ خانجا بہ تے نو ہفہ  
 اوائی چہ ناممکنہ (محالہ) دہ نو دے مطلب بہ داوی چہ تلل راتہ گران  
 دی، خو کہ روان کرے تے وے پکت ہر خہ تے ورتہ بر کرے وے د ہفہ  
 ارادہ شوے وے نولا ہوہ تہ تلل ناممکن او محال نہ دور او بل د فلسفہ  
 ناممکن او محال دے معنی تے داچہ نفی اثبات یو خانے کیدل چہ ہیچرے  
 نشی کیدے لکہ یوسرے یو کمرہ کنی پہ یو وخت شتہ ہم اونشیتہ ہم بالکہ  
 دوہ پہ دقو کئے پنچہ چہ تولہ دنیاد دے ضرب حاصل ہفہ خلو بنائی  
 چہ پنچہ نہ وی، نو خلاصہ مطلب بہ تے داوی چہ پنچہ نہ دی خو پنچہ دی  
 نو قیامت او معاد پہ دے معنی محال نہ دے او کچرے محال پہ معنی دمشکل  
 او د سخت واخلو نو ہفہ بہ وی خورا انسان د پارہ چہ د ہفہ بول کارونہ  
 پراسبابو بنادی او اللہ تہ پہ دے معنی ہم محال حکمہ ندے چہ، اِنَّمَا امْرُؤُکَ



اذا اراد شيئاً ان يقول له كُنْ فيكون، اوله داچه متواتر خبر صادق ددے تصدیق کرے دے، نوخک دا صحیح دہ، چہ دیو ممکن تواتر سرہ تصدیق اُشی یا اعتباری ذریعہ سرہ دا ثابت شی نو دھنے پہ واقع کید وکین ہیخ شک شبہ نہ پائے کیری، مثلاً تیرشوی وخت کنی دجا پان ہیرو۔ شیما پہ ایتم بیم تباہ کیدل یو ممکنہ معاملہ وہ ہرکھ چہ اعتباری ذریعہ سرہ ددے تصدیق اُشونو بتوے دُنیا اُمثله، دغہ رنگ د موجودہ دُنیا پہ شپیل کراسر نیل علیہ السلام رچہ ایتم ہم نہ پہ اربونو ددے زیاتہ قوی دے تباہ کیدل ممکن اُمر دے اور سرہ ددے تصدیق آسمانی کتا بو تو اود انبیاء علیہم السلام غوندے رشتینو هستو پہ پرلہ پے شہاد تو نو کرے دے نو بیاد دے یہ واقع کید وکین ہیخ شک شبہ نشی کیدے۔

**د جسمانی معاد دویم دلیل** د معاد جسمانی حقیقت ورا نول او جبرہ ول دی مطلب

داچه دد نیا نظام ورا نہ دل او د آخرت نظام جوہ ول د معاد جسمانی حقیقت دے دا بہ اللہ کوی نرگوانہ خک نہہ کچرے انسان مے گرانہ گنری نو ہغہ کمان تگوری او پہ دے قیاس کوی لکچہ شل مند آتی اُچتوے، شی او میرے مے نشی اُچتوے حالانکہ دوارہ حیوانات دی خالق او مخلوق خوبرا کیدے ہم نشی اللہ داسے قوی دے چ نسبت مے د مخلوق سرہ کول ناممکن دی نو ہغہ نہہ دا ہچرے گرانہ نہ دہ چہ ہغہ خپل جوہ کرے تعمیر رز نیا) ورا ن کوی او دھنے پہ خائے بل تعمیر آخرت اُکری، حکم چہ داسے خور انسان لگیادے کوی یو عمارت ورا نوی او بل دھنے پہ خائے جوہ وی، نوخک اللہ تعالیٰ چ بے انتہا قوی دے، یقیناً داسے کولے شی چہ عمارت دد تبا ورا ن کوی

او عمارت د آخرت پیر آباد کوی، او ہمدغہ معاد جسمانی او قیامت دے چہ دھنے در ستولے اور شتی نوالے پہ عقل ثابت شرہ،  
**د قیامت او معاد جسمانی دریم دلیل** خالق کائنات انسان

تہ روجہ ژوند ور کہور لیدلے کنط شی) پہ ہغہ وخت چہ ددہ نور و نشان ہم نہ وو، هل آتی علی الا نشان چین من اللہ ہر کم یکن شیبا صد کور آہ، سورہ دہرآیہ علی او بیاب تی پہ قیامت کنی د مجازات اعمال د پارہ ژوند دے کوی، انسان تہ روجہ حل بے نمونے پوٹے جوہ کول دیر گردن دی نمونہ چہ پیدا شی نو بیاد ہغہ پشنہ فقہ ہم جوہ ولے شی، روجہ د انسان ہیخ نمونہ نہ وہ خدائے بے تکلیفہ پیدا کرونو دے قوی ترین هستی نہ دوبارہ پیدا کول د انسان خک کہ گردن کیدیشی لکھ فرمائی:

لما بدأنا اول خلق نعيدها ذواتا واعبادا، مؤمنون انسان روجہ حل جوہ کرور  
 علينا اننا كنا فاعلين، سورہ انبیاء د دویم حل بے ہم داسے جوہ کرور  
 اية عظام: دا کور بن بچہ وعدہ دہ کور بن بہ ضرور داسے کور،  
 وضرب لنا مثلاً ونبي خلقه ط قال: انسان پہ مؤمنون مثال خیروری  
 من نحي العظم وهي رميمر ط قل: چہ دا ورا ستہ ہدوکی بہ خوک  
 يجيبها الادي انشاها اول مرة ط: ژوندی کوی، رھغہ چہ خپل  
 سورہ نيس اية عظام: پیدایشی ہیر کرونوم نہ ورتا اویہ  
 چہ چار روجہ وار پیدا کرے و رھغہ بے کد دویم وار ہم ژوند دے کوی،  
 بلکہ دویم ایت شریف کنی دی:

وهو ا هون عليه ط: دد دویم بارہ پیدا کول د روجہ بی وار پیدا کولونہ  
 دیر آزیات آسان دی



دے خبر و سرہ قیامت پہ عقلی رنگ کب ثابت شود آسانی لے پہ انسانی نسبت ا خود  
گوندی اللہ تہ دوارہ پیدا کول یوشان دی ،

وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى : (داللہ د پارہ اعلیٰ کمال دے)

دمعاد خلو رم دلیل

یود رزی چہ کویت او شیروانی جوہ ولے شی نوہغه بہ خادر پہ  
چہ آسانہ شکہ جوہ ولے شی چہ دایوکار رکندل ( دے دغه رنگ  
پیدا کول د آسان چہ اللہ کریدے نودویم بارہ پیدا کول د ورکوی  
غوندے رہہ نسبت د آسمان انسان پیدا کول خوبیا دیر آسانہ  
شکہ چہ کار ( پیدا کول ) یوتے ،

ءَاَنْتُمْ اَسْنَدٌ خَلَقْنَا اَمَّ السَّمَاءِ بَنِيهَا : آيا سنا سو پیدا کول گزان دی کہ د  
رَفَعَ سَمَكًا فَسَوَّاهَا سُرَّةَ النَّزْعَةِ اَيْتَمِ آسمان چہ اللہ جوہ کر وادویر  
پہ اوچت خائے هغه کیبشودو :

یعنی آسمان تہ چہ اگورے نوک هغه پہ نسبت انسان دیر ورتو دے دے  
هرکله چہ اللہ تہ د آسان پیدا کول کین هغه تکلیف تہ ورتو د آسان پہ  
پیدا کول کین بہ ورتو شکہ تکلیف وی ، پنا پہ دے د انسان دوبارہ ژوند  
د عقل نہ خلاف تہ دے ،

دمعاد او مجازات اعمال پنجم دلیل

سواد انسانہ کل کائنات د انسان د خدمت او فائده لپارہ  
پیدا شوی دی رَوَسَخَّرْ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ : د آسمان و نوا  
د زکے کول کائنات اللہ تعالیٰ ستا سو پہ کار او خدمت کین لگیا کریدی  
خوانسان لے د طاعت او عبادت خداوندی لپارہ جوہ کریدی  
وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُوْنَهُ : مؤنبر پیر یان او بنیا دم د  
خدا لے د عبادت د بارہ پیدا کول او د عبادت نتیجہ د دے فائده دی

کچوے قیامت دوبارہ ژوند ، مجازات اعمال ، جنت او دوزخ هغه ندوی  
نود عبادت هغه فائده بنکارہ نشوہ ، له دے وچہ د انسان پیدا کول  
عبث شو ، او پہ دے پنا د کائنا تو پیدا کول هم عبث شو او پہ دے د  
به ( العیاذ باللہ ) داللہ د اتول کار و نه عبث ثابت شی ، چہ داللہ تع  
د حکمت له شأنه خلاف دہ داللہ تعالیٰ حکمت دادے چہ د انسان د  
عبلو نو پورہ نتیجہ دہ قیامت بنکارہ شی د حکم چہ د نیا کین دا هغه نشی کیدے  
رمونبر و رواندے تفصیل سرہ بیان کریدیے ، چہ داللہ د عمل د کارخان  
عبث ثابت نشی او د دے او د انسان پہ پیدا کول کین د اللہ حکمت تہ هغه  
بنکارہ شی ، پہ دے خبر و د قیامت عقلی ثبوت راخی

دقیامت او مجازات اعمال شپنم دلیل

اللہ پاک انسان بیکاری د پارہ نہ دے پیدا کرے : اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ  
اَنْ يُّتْرَكَ سُدًى : (القیامة آیت عدد ۱) یاد انسان دا خیال دے چہ دے  
پہ بکارہ برینودے شی دغه نشان ، اَلْحَسْبُ لَكُمْ اَمَّا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَّ  
اَكْتُمْنَا لِيْنَّا لَا تَرْجِعُوْنَ ○ سورة المؤمنون آية ۱۲ : آیاتا سو  
گمان کوئی چہ تا سو مؤمن بن عبث پیدا کری بیئ او د عملو نو نتیجہ مؤمن لو د  
پارہ بہ قیامت کین مؤمن نہ بیرونه راخی خود نیا کین بنه او بد دوارہ  
قسم انسانان شته ، شوک ظالم شوک منصف ، شوک نا فرمانه شوک  
فرمانبردار ، شوک متقی ، شوک فاجر و غیره ، د نیا کول قومرونه د  
اللہ د عدل او انصاف متنه کوی د دے پہ جوہ داللہ تعالیٰ سلوک د  
تولو سرہ یوشان نہ دے بکار حکم چہ داللہ عدل پہ بنکارہ نشی  
لکه یوانسانی بادشاہ چہ دافرق کوی وفادار او باغی سرہ یوشان سلوک  
نہ کوی وفادار له انعام و رکوی او باغی له سزا و رکوی پہ دنیا کین  
دا هغه نشو کیدے روپا تہ تفصیل سرہ بیان شو دے :



نوڈ انسان دویم ژوند دے الله دے قسم انصاف کولوک پارہ ضروری شو  
 هدا قیامت دے اود مجازات اعمال ورخ ده چه دک عقل له ا کچه ضروری  
 ثابته شوه او قرآن ددے بیان دلعه کپیداے  
 اَمْ يَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۖ اَيَا كُمْ مِثْلُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ  
 کالفسيدین فی الارض اَمْ يَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ ۖ به الله باندے یقین کوونکی او  
 کالْفَجَّارِ ۝ نیکوکاره خلق مفسدانوسره برابر سا تو او خدا ترسوسره  
 بد بد کردار وپه شان سلوک کوو، ر هچرے نه

### د قیامت او مجازات اومردلیل

دا ضابطه شته چه هر مرکب لاصلی یا مصنوعی د باره مفرد ضروری  
 دے لکه انسان چه دخا ورے ابره هور اودنه اصل مرکب دے نوخان خان  
 له ددے مفردات هم شته خالصه خاوره، خالص اور وغیره وصنوعی  
 مرکب ر شربت شنجبین د او بوسه سه کے او چينو نه جور دے دادره واره  
 خالص خبز و نه خان خان له هم موجود دی دا ضابطه په امیانو، اعراضو،  
 جواهر و او اوصافو بنو باندے حاوی ده. مثلا د یوزر وک رنگ چه  
 تور او سور رنگ نه مرکب وی، نو د ادا پره خان خان له خالص هم  
 شته، د نیا کین غم او خوشحالی یومرکب دے چه هرا انسان کین دا  
 دواړه جمع وی، دا په انسان په د نیا کین نشته چه مکمل و خوشحالی له وی  
 او هیچ غم و درد سره نه وی، اودا په هم نشته چه بتول د غم وی او خوشحالی  
 هلو وی نه نو د تیر شوے قاعدے په جوی د خوشحالی او غم نه مرکب  
 د پاراه خالص مفردات خان خان له پکاری چه خوشحالی خان له یواک  
 موجود وی لکه جنت کین د نیکانو د پاراه او غم و خان له یوازے موجود وی  
 لکه دوزخ کین د بدانو د پاراه، او هم ددے نه د قیامت مجازات اعمال  
 اود جنت اودوزخ ثبوت کینکے ؟

### د قیامت او مجازات اعمال اتم دلیل

په د نیا کین بنه خلق هم  
 شته او بد هم، دا په  
 ا کتبه لکه بتول انسان یو دا په مجموعه وی، چه  
 ا کتبه علی اوقیعتی اجزاء  
 هم وی، خسیس او کله درجه والا اجزله پکین هم وی لکه د غنمو بتول  
 کین یو اعلی جزء د غنمو دا نه رغلم ده او بل ادنی جزء دے دوزخ او بوس  
 دی دا نه دے د بنیادم خوراک ده او بوس د نگر و خوراک ده ددے بیلول  
 پکاری چه هغه د پاراه په د من کین ددے غوبلول او لوزول پکاری دی  
 غله به د انسان معدے نه حی او بوس به د نگر و معدے نه حی، د غله  
 رنگ میدان حشر درمن ا کتبه چه هغه کین د نیکانو او بدانو بیلول  
 مقصد دی و امتازو الیوم ایتها المجرمون ۝ سوره یس آیه عه  
 (دے مجرمانو د نیکوکارو نه بیل شی)

اِنَّ یَوْمَ الْقِیَامِ کَانَ مِیْقَاتًا لِّلنَّاسِ اَیَّ عَمَلٍ کَانُوا یَعْمَلُونَ  
 تکل شوه ده، نیکان به خپل فطری خالے جنت نه لاره شی گویا کینر جنت  
 انسانی معدده شوه او بدان به خپل فطری مقام دوزخ نه لاره شی گویا کینر  
 دا دوزخ حیوانی معدده شوک، اودا په شوه لکه نیکان غله او غم وی  
 او بدان لکه بوس او زوخه چه د حیوانانو خوراک شی یا سوزله شی په  
 شونو وغیره کین

### د قیامت او مجازات نهم دلیل

د انسان په فطرت کین د خالص  
 آرام او خوشحالی تقاضا پرته  
 ده انسان د فرد په شکل کین وی که د قوم یا د وطن په شکل کین وی او آر نو او  
 تقاضا دده په فطرت کین خا مخا وی اُس دا آر نو پوره کیدل ممکن لکه  
 وی چه مؤنر و راندے تفصیل سره بیان کپیداے چه نامیکن خا هشت  
 او آر نو باندے بتول د نیا متفق کیدے نشی لکه د نسا ه غسنتونه بکیر د



ژوندی پاتے کید و خواہش، هرکله چه دخالص راحت او خوشحالی  
 د تمنا پوره کید و امکان ثابت شو نو په دنیا کین د دے پوره کولو انتظام  
 یو خوله دے و چه نشو کیدے چه دنیا اوزمکه تنگه دایول انسانان  
 پکین په یوخل نشو جمع کیدے او بل داچه خالصه خوشحالی او راحت پدینا  
 کین شکله نشی کیدے چه یو بادشاه چه دیر خوشحاله او آرام کین بکاری خو  
 ذرکود غمونه ورسره وی لکه د حکومت اوریو و ذرعیت بغاوت او مرض  
 بیماری د خپلو خپلوانو مرگ د بل ملک حمله وغیره، اوس عقل رایتین  
 لری چه قدرت د دخالص راحت او خوشحالی غوندے فطری خواهش  
 پوره کولو انتظام کړی وی لکه چه دنور و پتولو فطری خواهشا تو انتظام د  
 حکه کړیدے چه په فطرت کین د اغرنی خواهش د پوره کولو انتظام د  
 قدرت ذمه داری دایه ده چه هغه حکیم او عادل دے دایه خواهش  
 په فطرت کین نه ورختیوی کوم چه نه پوره کید ویکه وی او انسان پرین  
 تزیزی، اوس د پوره کیدونکی خواهش د پاره د یولوته بل جهان ضرورت  
 دے چه هغه پوره دیر وسیع اولوته وی او دانسان د فطری خواهش د  
 جنت په شکل کین پوره شی، لا خوف علیهم ولا هم یحزنون رسوره  
 البقره آیه ۶۴ نه به (په جنت کین) د چاغم وی او نه به دویرے اندیشنه  
 و لکم فیها ما تشئونی انفسکم و لکم فیها ما تداعون سورة حم  
 السجد آیه ۲۱ رتا سوکاملو انسانانو له پاره به په جنت کین هغه خیزونه  
 وی کوم چه ستا سوزر، غواری یا ئے تا سو په بنگاده اغوا لری) هلته  
 به خوانی وی بوج اوقوب به نه وی، صحت، غذا به وی او مرض او محتاجی به  
 نه وی، دے خبر ورسره قیامت او جنت خوعقلا ثابت شو مگر په دے  
 بنیاد دوزخ دے ثابت پدی چه دا د جنت ضد دے او معرف الاشیاء  
 یا ضد ادھا، هرکیز په خپل ضد پیژندے شی، شپه هله پیژندے شی چه

دوخ پیژنی، سپین به هله پیژندلشی، چه تورا پیژنی گرم به هله  
 پیژندے شی چه بیخ پیژنی په دے قاعده دوزخ هم ضروری شو چه هغه  
 نه بدان یعنی د نیکانو ضد مجرمان لارشی، جنت به همیشه وی بتول  
 آرام او راحت به وی دوزخ به هم همیشه وی، بتوله بے آرامی او تکلیف  
 به وی د الله د انصاف تقاضا ده چه بتول جنت ته نه بوی نوجهنم  
 حکه ضروری شو، کوم قوم چه د جنت اقراری دے هغه دوزخ هم منی  
 دے کینه خه اشکال نشنه، حکه چه جنت او دوزخ د دنیاوی عملونو نتیجه  
 ده د نیا کین بنه او بد عملونه او خلق وونو قیامت کین هم د دے نتیجه  
 په دغی فرق پکار وه چه د الله تعالی انصاف او عدل پوره بنگاره شی

د قیامت او مجازات اعمال لسم دلیل

د بشر اصلاح د نیا بتول قومونه دایه خوبنوی چه هغه د خدای  
 او نذ بنیاد موصوف ضائع کوی چه انسان ژرند په اطمینان امن او خوشحال  
 کین تیرشی هر پر دے اوانه هر قوم په هر دور کینه د بشری اصلاح د پاد  
 انتظامونه کړیدی مختلف ادارے جو په کړی مگر زبه پوره اصلاح نشو  
 د اصلاح عقلی اسباب در دے دی:

- ۱) تعلیم
- ۲) قانون حکومت
- ۳) او عقیده د مجازات اعمال
- ۱) په تعلیم خود نیک و بد عمل نه واقفیت راشی لیکن د عمل کولو باعث  
 کیدے نشی،
- ۲) دویم سبب قانون هم په اصلاح بشری کین پوره کامیاب نشو حکه چه  
 جرمونه روح کوی تزکومه چه روح کین پاکیزگی او انقلاب نه وی را غلے  
 نو د جرمونو سلسله نه ختمیوی قانون په دے د جهو مجرم نه په سزاو  
 کولو کین، پوره کامیاب نه دے، هرکله کینه د قانون حکومت نشی کید  
 په غیر علا تو کین نه قانون نشته او نه حکومت، کچونه قانون او



حکومت وی نوبیا هم مجرمان دا سے خائے او دل سے وخت کنی جرم  
 کوی چه هلته خوک گواہ نه وی په ده بنا هغه که سزانه بیج شی او که  
 اصلاح کارنا مکمله پاتے شی،  
 بعضه خائے کنی گواہ خووی لیکن ربتیا گواهی نه کوی ده  
 بعضه خائے کنی گواہ که اهی کول غواهی مگر مدعی علیه له ابره هغه  
 ته خه مالی لالچ یا ویره ورکول هغه که گواهی نه بند کوی،  
 بعضه خائے کنی ربتیا گواهی اشی لیکن که مخالف فریق دو کیل په جرحه  
 ده که گواهی مسکو که اده اثره شی، او مجرم که سزانه بیج پاتے شی،  
 کچرے جرح سره هم گواهی صحیح ثابته شی نو فیصله که حج په لاس کنی  
 ده هغه غلط هم کولے شی بالخصوص هغه وخت چه په زپه کنی نه  
 رحم او خدا ترسی نه وی، نورشوت او سفارش فیصله په بل مخ واپه وی او کچر  
 سزانه بیج شی،  
 کچرے سزا واپه وی شی نو هغه بهد جرم په جوب هومره سخت نه وی خوک  
 چه جرم سخت وی، دا شیو نه چه وی نو قانون جرمونه نشی بند کولے  
 همدغه وجه ده چه قانون او سزاگانے خورشته مگر جرمونه زیاتیر  
 او قیدیان ربتیا یانم ورخ په ورخ دیما دیبیزی، بنا په ده اصلاح  
 بشری کاره زره ر ضیم نه ده اعه شروع کول پکاری چه اول خود کچر  
 انشی او بیبا که اشی نو که سزانه بیج نشی، که ده صورت دادے چه  
 په زره او صبر کچر که مجازات اعمال، او قیامت دایه پخه عقیده  
 چه هغه نه سر یسه ده فکر پیدا شی چه هر که گناه او حق تلفی کول خیل  
 خان په آخرت کنی تباه کول دی او که خور و خور فانی فانی و په بدل کنی  
 آخرت هغه دانسی فائده بیلا دی چه دیو عقلمند سزانه کار نه ده  
 دا هغه عقیده ده که کولے چه غله او اگوان (عرب دچاهلیت) فربت

خوک جوب کول او دده عقیده که پوخ والی په وجه که هغوی زبون او  
 په ماغونه دایه روینا نه شو چه که هغوی نه که جرمونه، ظلم او حق تلفی  
 نوم نشان ورک شو که بشری اصلاح همدغه یو کچر به نخه ده که کولے چه  
 کچر یو او مشاهد و په بنیاد خپلواصلحی اثراتو نه که بنیا واقف کړه هم  
 دغه یوه ادا که چه که بشر مکمل اصلاح پر کیدے شی، هغه ده که  
 مجازات اعمال، اقامت پخه عقیده او دارنگ قیامت او مجازات  
 اعمال عقلا تا به بشر

دقیامت او مجازات یو لسم دلیل

انسان که کائنا تو یو قیمتی جرم ده خور و ژوند ته لند ده آسمان  
 نه مکه او غرونه که دیرے موده رایه دی لیکن که انسان ژوند لکه که  
 یسے دمرگ په یو چپه ختم شی لکه که چا کور کچر چه که خاوره لوغے وی،  
 او که سرور و هم نو خاورین په زر تر زره که ختم شی او دغه قیمتی که سرو  
 لوغے به دیرے موده پاتے وی خکه چه قیمتی خیز خوک خان نه نه لریه  
 کوی، که نه معلومیزی، چه که قیمتی انسان سره مناسب بل قیمتی  
 اورد ژوند که کوم کنی چه که نه به که عملو نو به له ملا ویزی او دا به  
 تا بتول غواهی چه که خسیس و شیو نو په مقابله کنی که قیمتی انسان غیر  
 و هم دیر زیات وی و اراک الدار الاخره لیه الحیوان، که انسان اصلی  
 ژوند د آخرت ده، چه ده قاعده پنا شو که فرق که خسیس اذله  
 او که قیمتی اصلی پوره بشکاره شی، دغه ده قیامت دغه ده مجازات  
 اعمال او دغه ده آخرت به

ده مجازات او قیامت دو لسم دلیل دنی ساین  
 که اکثر خزاندا لیکي، چه که نوی دنوا په جوب کړ انسان شخصیت په  
 دده خیزو نو به کاره کیزی: (۱) نیت (۲) قول (۳) فعل



را نیت د انسانی نفس لاندے پر شعور کن محفوظ دے چه هغه يو  
 خيال هيركهي خوب كبن ئے اگوري او بيا ورنه را يا د شي .  
 ۲) او قول د هوا په چپو كچے محفوظ دے چه په ريدي يائي نظام بوخوا  
 بل خوا نه وے را ابر وے شي ددے رفتار په يو سيكنه كبن يولاك  
 او شپك اتيا زره ( ۱۸۶۰۰ ) ميله دے ، ټول احوال په فضا كبن محفوظ دي  
 خو يو بل سره كچې وچي داسے آله لاندے پيدا كومه چه د يو بل نه را بيل  
 كوي كيدے شي چه ر ستو پيدا شي ، په خلاف دريډ يائي نظام نه چه  
 په اوكدالي دريډيو ستن په مختلفو لاندو نورو بوا برو لوسره مختلفو  
 خايونونه آوازونه را كاري او يو بل سره كچې وچي نه خكه چه د كو  
 چه په اوږد والي كبن بيلے دي دغه رنگ هر فعل په فضا كبن بو حرارت  
 پريزي چه په نزد دے وخت كبن په نوي علمونو معلو موے شي ، ليكن  
 په ډير وخت تيريد و سره داسے آله لاندے نه ده ايجاد چه  
 هغه د فضا نه بيرته را واخلې كيدے شي چه ر ستو داسے آله هم پيدا شي  
 دے تقريبنه د اخرت وجود درست ثابتيزي چه په هغه كبن د نيت  
 قول او فعل ( چه محفوظ دي ) نتيجه مرتبه شي ،  
 دے نه علاوه د ماهرين ارضياتو د تحقيق مطابق د زوكه په خيسته  
 كبن ديارلس سوه ( ۱۳۰۰ ) درجه كرمه شته حالانكه داو بويشولو د پاره  
 سل درجه كرمي كافي ده . ددے نه علاوه هر كال د زمكه نه په نذگونو  
 زلزله پيدا كيږي د بعضې پته اگني او د بعضې اڼه لگي داد هغه كرمي  
 نتيجه ده كومه چه د زمكه په خيسته كبن پرته ده ادا ټول او د سمندار  
 دا بو تر مخو لے ددے خبره دليل دے چه جهنم د زمكه او سمندار د  
 لاندے اودا ټول د جهنم اثرات دي .

د قيامت تفصيلات

د قيامت كيفيت | د قيامت حقيقت دوه خيزونه را يو د دے  
 جهان ورا ټول او د بل جهان را خرت جوړ  
 داداره الله دود يو كوسه تړي دي ، اول ټوكل تخريب د پاره دي او  
 دويم ټوكل د تعمير د پاره دي تخريب په حقيقت كبن د د نيامرگ دے  
 نامر عادت دا دے ، چه مرگ نه ورا نيدے هه مرض اورغ وي هغه  
 چه په علاج بنه نشي نودغه رنغ د طبيبانو په خيال كبن لا علاج او  
 هلاك وي ، نو هغه رنخور تر هلاك شي ، ټول انسانان مجموعه يو  
 جسم اگنره هر كله چه هغه رنخور شي نو ددے قاعدے مطابق علاج  
 ئے كوي شي كه علاج ئے ميكن نه وي نو لا علاج شي او هلاكت نه نيزدے  
 شي او بيا د الله قانون د هلاكت په ده ناند شي او هلاك شي ، د  
 نسان د پاره نود ټول كائنات خادمان دي هر كله چه انسان نه وي نو  
 ياد ددے ټولو نودو كائناتو هيڅ ضرورت پاتے نشو نو حكه د انسان هلا  
 سره دا ټول كائنات اترپے شي او هلاك شي نودغه قيامت ددے  
 ددے نه ورا نندے حالت دد نيا ددے مرض موت اگنره چه د شريعت  
 په اصطلاح كبن دے ته اشرط الساعة يا د قيامت نشانے وييلے شي كه  
 چه يو سړي كبن د مرگ نه ورا نندے د مرگ نينا نې بنكاده شي تر مرگه  
 بړه شان وقفه وي دا خو وركوي انسان دے خود ټول عالم د مرگ  
 حالت حكه مختلف دے چه دا د يو انسان په نسبت ډير لوئے شے دے  
 نو دده د مرگ او نينو د مرگ كبن به ډيره وقفه وي ددے نينے د  
 مرگ علامت كبري دي كوي چه شريعت بنود لي دي .



### عالمی مرض موت یا قیامت نینے

د خلقو ایمان او هغه سہا تری ضروری خیزونه عالم د پارہ لکہ  
 د ژوندکو روح مثال لوی، دے کن چہ ثومره کموت راجی هومره عالمی  
 صحت د پارہ مرض دے د امرض چہ عالمگیر شکل اختیار کمری نودا  
 بہد عالم هلاکت او د قیامت د پارہ بہ غتے نینے وی اودے ر نثر تریہ  
 مھلک وسیع شی لکہ چہ احادیثو کنی دی :-

(۱) د ابن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت ہے چہ قیامت بہ پہ شریرو  
 انسانا نواقعی دی (مسلم شریف)

(۲) حضرت انس رضی اللہ عنہ و حضور صلی اللہ علیہ وسلم بہ نقل کوی چہ خور  
 پورے اللہ اللہ و گوئی مؤمنان دی، نو قیامت بہ نہ قائمی دی،

(۳) حضرت حذیفہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت شریف نقل کرے دے چہ قیامت  
 بہ نہ هغه نہ قائمی دی خور پورے چہ د دنیا اقتدار د بدترینو خلقو لاس  
 کنی رانشی رترمذی شریف)

د احادیث بنائی چہ هر کله بدی عالمگیره ندوی نو قیامت بہ نہ کیری او دا  
 د هلاکت عالم نینہ ده او کچرے لہذا ایماندا خلق پاتے وی نو یہ مسلم  
 کنی د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا روایت مطابق اللہ بہ دیر بنا نسته هو ارا لیزی  
 او دے بہ د مؤمنانو د حورنہ قبض کمری او قیامت بہ یوازے پہ بد خلقو  
 قائم شی بنا پہ دے قیامت قائم لو کنی پورپ چہ اہم کردار ادا کریدے  
 ددوی تو لو علمونو ایمانی عقیدے او ایمانی عملو زخم کوی دیلونہ  
 دادی :-

د کامیکہ دم جنسیت پرستانو یعنی د لواطت د حامیانو د انجمن  
 د رپورٹ دروز نامہ جنگ ۲۰ اپریل ۱۹۶۶ سنہ کنی روح دے، پہ مطابق دامیکہ  
 فوج کنی پورپ او یا لکہ (۱۷۰۰۰) ہم جنسیت پرستان یعنی لواطت

کوونکی دی او د امریکے پہ عامو خلقو کنی هر خلورم سہ پہ لواطت  
 کینے بوخت دے :-

یوازے پہ برطانیہ کنی خوارس لکہ (۱۳۰۰۰) هغه حرامیان وارہ دی  
 د کو موخمر ونہ چہ شپا رس یا اولس کالہ دے :-

هر کال د حرامیانو ورو پیدا نش او یازرہ دے د حمل غور د لو او د  
 پیدا نش بند و نونہ علاوہ دی او سطا هر خوارس کم کس حرامی وی سنہ  
 د رپورٹ مطابق پہ سلو کنی نوی امریکنیا پہ زنا کنی او او یا پہ سلو کنی

پہ لواطت بوخت دی، ددوی اندازہ ده چہ سنہ پورے بہ هر پنجم  
 پیچے حوامی وی د رپورٹ د ترجمان اسلام ۴۴ مئی سنہ ۱۹۶۶) مغربی

تہذیب چہ کومہ خونریزی کویده پہ هغه ورا ندینے جنگ عظیم  
 موجوده جنگونہ او ایتمی د سلع استعما لوی، د خداکے او دا خلا  
 نہ انکار دے سو داو شراب ددوی د ژوندیو غتہ بر بنہ ده پہ ریدکا تو

او اخبار د نو دروغ خبرے خور ول د کامیاب سیاست نینہ گتے شی  
 او تعجب دادے چہ د اگنا هم نشی گنہ لے، لکہ انگلستان او کنیدا چہ د  
 لاسونو پہ پر قار کنی د لواطت د جواز قانون پاس کرو،

### د شیلی پوک

د جمعے پہ ورخ بہ د سرافیل فرینتے پہ ذریعہ شیلی  
 پوک وھلے شی پہ دے کینے بہ د جلالی تجلود و ممره

زیات طاقت وی چہ د هغه خدائی اثر نہ بہ د اتول عالم درے و رہے شی  
 دا پوکل بہ پہ حقیقت کنی د اللہ د مسمیت د صفت مظہری چہ هغه نہ  
 بہ پہ هر چیز برنی او کورنی، باندے موت او فنا طاری شی، د قرآن بیان  
 وَ نَبِّحْ فِي السَّمَوَاتِ فَاصْوِقْ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ بِأُكُلِ شَيْ نُوذِ آسْمَانِ  
 وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ مَسُورَةٌ : اوز مکے کائنات بہ هلاک شی  
 زم آیت ۶۷



سوا دهنو چہ اللہ نے ہلاکول تہ غواہی :

دہلاکت نہ داخیزونہ مستثنی دی رادد وزخ کارکونکی ضربتے رس  
حبت اودہ ہنے حورے غلمان حکہ چہ ددوی، پیدائش د بقا د بارہ  
دے فنا د پارہ نہ دے، (۳) خلود مقر بے فریبے (۴) اومد ثورات  
الامرا کومونہ چہ کارا غستل وی، د شہیدانودو حونہ چہ ہغوی سرہ  
ہمیشہ ژوند و عودہ دہ، ر بد و السافرہ فی امور الاخرہ اکین - د  
مستثنیات د حدیثونہ ثابت کپیدی، ہم پہ دے کتاب کن د بیہقی  
پہ روایت دمقاتل منقول دی چہ د شپیلئی د دائرے فراخی  
د آسمانونو اود زمکو د فراخی برابر دہ

دویم پوکل

قرآن شریف کن دی رکنم نفع فیہا اُخری فاذا ہل  
قیام ینظرون ہ سورۃ الزمر ایۃ ۷۷

دو بارہ شپیلئی پوک و ہلو سرہ بہ سرہ انسانان او حیوانات بتول  
ژوندی شی ہم دا د ابن عباس رضی اللہ نہ پہ یدورالسافرہ کن منقول  
دی، طبرانی مقدم رض نہ پہ حسن سند نقل کپیدی چہ د بچی نہ تر بوم  
پہ تول را ژوندی شی، کوم حمل چہ د وخت نہ ویا نندہ غورزیدے  
وی کچرے د ہفہ اندامونہ پورہ وی اوسا ہ پکن داغلی وی، نو ژوندے  
کولے بہ شی کہ داسے نہ وی نونہ بہ شی ژوندے کولے، د بتولو بہ ع  
درے دیرش کالہ وی،

د پوکل بہ د اللہ د "محمی" صفت مظهر وی، د قرآن د ذکر شوی، د  
آیت ترجمہ دادہ چہ د دویم بارہ بہ، شپیلئی پوک و ہلے شی نونہ  
صری بہ ولار وی او کوری بہ (پہ دوار و پوک و ہلو کن بہ د خلوینتی  
وقفہ وی، د بخاری) پہ دے خلویشتو کالو کن بہ خلوینت ورخے دے  
نہ د چکہ سپیناؤ بو باران کیزی چہ د مر و پہ خاورین قالب بہ ورین

اودا بہ پہ انسانی شکونو کن بدلیبری، پہ بد و السافرہ کن د ابو الشیح د  
روایت مطابق پہ شپیلئی کن د بتولو و حونو بہ شپیر سوری دی ہنے  
کن بہ د غدر و حونہ وی پہ پوک و ہلو بہ بتول خپلو خپلو قالبونو،  
را و الوری او پکن بہ داخل شی، د بدن د ڈر و جمع کولو عمل بہ دزلزلے  
پہ ذریعہ وی، لکہ قرآن وائی ران زلزلة الساعة شئی عظیمہ  
د سورة الحج ایۃ علی ہرکله چہ ڈر نہ د کالبوت شکل پخپلہ یا د  
مدبرات الامرہ فریبنتو پہ ذریعہ جور شی، نو عرش بہ ہفہ سپین  
آپ حیات خلوینتو ورخو پورے پیر و کیزی،

پہ دے بہ دغہ خاورین قالب رکالبوت پہ غوہنیں قالب رکالبوت کن بدلی  
شی، اوبیا بہ دا ہچرے نہ بدلیبری او نہ فنا کیزی، دانسان بوجہ وجر  
درماء الفناء اودر کے د اوبونہ وو، اودا وجود بہ درماء الحیات او  
دعرش د اوبونہ وی،

او ابو ہریرہ رضی اللہ د حضور علیہ السلام نہ نقل کپیدے چہ دے تہ  
(ماء الحیات) حضور علیہ السلام فرمایلی دی، پہ دویم پوک بہ  
دغہ تیار و قالبونو (کالبوتونو) کن د حونہ منتقل شی اور و حونہ بہ راپاسی

د پوک و حکمت بیان

د دنیا نظام پہ مادی اسبابوروان دے، نو پہ دنیا کن پیدا کیدل ہم  
پہ وار وادی، او مرکز ہم، نہ بتول خلق یوحائے پیدا کیزی او نہ تول  
خلق یوحائے صری، بلکہ پیدا و ہست او مرکز کیدل پہ وار و اور ووری،  
لیکن د آخرت جہان د معنویا توارد جلال اود تدارت جہان دے دے تہ  
عالم د فعیات ر پہ یوخل فوراً ہم وکیلے شی، نو د دنیا بتول الہی  
اور انسانی آبادی بہ پہ یوخل ختم کپیشی اور پہ دویم حل پوک و ہلو  
باندے بہ پہ یوخل سمداستی بتول صری را ژوندی شی، لکہ چہ فوج پہ



پہ یوشیلی جمع کیری اوپہ یو خود بیزی، انسان پہ رومی ژوند  
رد نیابن دمور پہ خیمتہ د بنیاد صود قابونور کالبونور (برابن کولو  
کار رمد بترات الامر، فرشتونوز وغستواو دغه رنگ روح قبض  
کول اوسره کول مے هم ددغه فرشتو پہ ذریعہ کول ۱

وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوْا اَيْدِيْهِمْ : فرشتے ذروح قبض کولو د پارہ لاس  
قُلْ يَتَوَكَّلْ عَلَىٰ مَلِكِ الْمَوْتِ الَّذِي ذُوُّوْا يَهٗ جِه سنا سوروح  
وَكُلُّ بِيْكُمْ (سورہ السجدہ آیت ۷) : هغه فرشتے قبض کوی کوے چتراسو  
مقردی

دے آیتونو پہ صوجب د فرشتو پہ ذریعہ پہ د نیابن الله تعالیٰ انتظام  
د ژوند اوسرگ اچلولو، دے نہ د الله تعالیٰ احتیاج او کمزوری نہ بلکہ  
خپله باد شاہی بنکاره کول وو، دواپه پوک وهل به حضرت اسرا قیل  
علیہ السلام کوی حکم چہ در اسجدوا لادم، د تقاضا مطابق د مکی  
قولونو خادمانه حیثیت پوره بنکاره شی، تردے پورے چہ جنت اودوزخ  
پورے قول انتظام اوجدمت د انسانو پہ فرشتے کوی، د جہنم انتظام  
فرشتے چلوی او جنت کین د اسلام اچولو فرض به هم د فرشتو پہ سپرد  
وی قرآن کین ذکر دی، پہ رومی پوک وهل به الله تعالیٰ تجلی د امانت  
پہ کانا توور خود زوی اور پہ دویم پوک وهلوسه به د احیاء و ممرو  
ور خود زولے شی، دورا نولو پہ پوک وهلوکین به هم نظر اوباقاعدک دی  
شروع به د علویانو ر آسمانویں نہ کیری، لکه اذ السماء انشقت  
(الانشقاق آیت ۱) وکومر تشقق السماء، بنا ئی چا آسمان به مات کد  
شی کومر چہ د دنیا چت دے دغه رنگ اذ الشمس کورت ه و اذ  
النجوم انکد کت (التکویر آیت ۱۷) پہ مطابق دکا نانو رو بنا نہ  
قول نسم ستوری به بیکاره او ختم کریشی رواذ البحار تجرت سورہ

الانفطار آیت ۱۷ اور ذالبحار سجرت سورہ التکویر آیت ۱۷ پہ  
مطابق بتوے خوبے او ترخے او به به یوحائے کریشی او په گرمی سره  
به ختم کریشی ددغه گرمی نه به په او واورا لگی بیا به غرونه په گرد  
او غبار کین بدل کریشی زمکه به خوده کریشی، لکه قرآن فرمائی، وَاذْکَا  
الْبِحَارُ نَسْفَتْ رَوْبُسَاتِ الْجِبَالِ بِسَآءٍ فَكَانَتْ هَبَاءً مُّنبَثًا وَسُورَه  
الواقعه آیت ۷ غرونه به والوزولے شی، اودره ذره به کریشی او تر به  
خورو وگرد وغبار جوړ شی، بیا به دویم پوک وهلونه د تعمیر انتظام  
کیری اوسری قول به را ژوندی شی اود الله په محکین به په قطارونو کین  
ا دریری،

### دمحشرنر مکہ

دمحشرنر مکہ به، د دنیا دنا مکه نه بکله وی،  
يَوْمَ تَبْدَلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ) په دغه ورخ به د دنیا د نیکه  
نه بل بکله کره شی دویم داچه صفات به تے بدل شی اودریم داچه یوار به تے  
صفات بدل شی اوبل وار به تے ذات بدل شی، غوره قول دادے چہ  
صرف صفات به ئی بدل شی، د بخاری اومسلم شریف کین د سهل بن سعد  
نہ مرفوع حدیث را غلے دے، يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ أَرْجُلِهِمْ بِيضَاءَ  
عَفْرَاءٍ كَقَرْمَةِ النَّعِيِّ لَيْسَ فِيهَا عِلْمٌ لِالْحَدِيثِ، او په صحیحینو کین د ابوسعید  
خدری رضی الله نہ مرفوع حدیث را غلے دے،  
تَكُونُ الْأَرْضُ حُبْرَةً وَاحِدَةً) معنی شہ داداچه خلق به په داسے زمکه  
را پاسولے شی، چہ سپینه غنم، لکه به وی لکه دمیدے د دومی پشان  
چہ په دے به هخ قسم نینہ نه وی، د ابوسعید د حدیث ترجمه دادا  
چہ دازمکه به د یوم دومی په شان وی، بعضه روایتونو کین چہ دچاندی  
ذکر دے، نو د هغه مطلب صرف سپینوالے دچاندی پشان دے،



بیهقی کتب دابن مسعود رضی اللہ عنہ بہ صحیح سند الفاظ نقل دی،  
تَبْدَلُ الْأَرْضُ مَنْ أَرْضًا كَأَنَّهَا فِضَّةٌ، یعنی دُنْدُ نِیاز مکہ بہ پہ دا سے نہ مکہ  
بدلہ شی چر لکہ دچاندی بہ سپینہ وی، ابن جریر د زید بن ثابت  
نہ مرفوعاً حدیث نقل کریدے۔

إِنَّهَا تَكُونُ يَوْمَئِذٍ بَيْضًا مِثْلَ الْفِضَّةِ، داز مکہ بہ پہ دغہ درخ لکہ د  
چاندی سپینہ وی دغہ نہ معلومین چغورہ قول د صفا تو بدلید د دے۔

**دمؤمن خوراک خبناک**

پہ میدان حشر کین بہ نہ مکہ د کیک پشان وی او مؤمنان بہ دے نہ  
خوراک کوی، بدور الشافریہ صلی اللہ علیہ وسلم کین منقول دی، چہ مؤمنان بہ د  
خپلو قدامونولہ طرفہ دغہ نہ مکہ نہ خوراک کوی، او دگوشر ہغہ او بہ پہ  
شکی کوے چہ د پیونہ سپین، وارے نہ بیخے او د شاتو نہ خورے وی،

حافظ بن حجر فرمائی، دا دے دیارہ چہ مؤمن تہ د حشر پہ او بردہ  
مردہ کین دلورے، تندے خہ تکلیف نہ وی، بدور السافریہ صلی اللہ علیہ وسلم کین د  
طبرانی معجم اوسط نہ مرفوعاً حدیث منقول دے، چہ د عرش دلالت  
بہ د اللہ لہ طرفہ بود ستر خوان خورشئی، چہ پہ دے نعمتو نہ او د خوراک  
خبناک دا سے خیزو نہ او میوے وی، چہ چاہ نہ وی لیدی، نہ بہ تی پیر  
خیال کین راغلی وی خوپہ دغہ خوراجہ بانداے بہ روژ تیان مسلمانان  
خوراک کوی د هغوی پیژندگی بہ دا وی چہ د هغوی د خلونہ بہ دمشکو  
او د کسٹوری د خوشبو نیو د کوزے خیزی،

**بیان د حوض کوثر**

نُورَانِ فرمائی، اَنَا اَعْطَيْتُكَ الْكَوْثَرَ، ابن عباس رضی اللہ عنہما چہ دغہ نہ  
حوض کوثر مراد دے، پہ میدان حشر کین بہ دھر پیغبر د هغہ د امت  
پہ جوہر حوض وی او پہ هغے کین د حضور، علیہ السلام حوض دینولونہ

لوئے وی، دامضمون ترمذی شریف کین د سمرہ رضی اللہ عنہا د مرفوع  
حدیث پہ صورت کین داخل دے، د حضور علیہ السلام حوض کوثر  
پہ میدان حشر کین کیدل د شیر پنجو سورہی حصا بہ ونہ نقل دے چہ پہ  
هغے کین خلور خلفاء کرام رضی اللہ عنہم عشرہ مبشرہ هغے دی، پہ ظا ہر بہ

هغہ حوض خلور گتیز وی، او خلور وارہ غا پے بہ پہ یواننا ازہ وی  
چہ خلور وارہ بہ یوازے یوازے د یو یومیاشت پہ منزل او بردے وی  
د هغے لویتے او کلا سونہ بہ د آسمان د ستور د شیر نہ هغے نہ یاتے وی  
خود هغہ ستور کو مچہ موزن او عواموتہ پہ نظر بنکاری د او بورنگ بہ  
د پیو پشان سپین د شاتو نہ زیات خوراک او د وارڈ نہ بہ بیخے وی دا  
بہ هغہ خلق خبئی کوم چہ د مؤمن نہ علاوہ د سنت نبوی نابعدار  
وی، بدعتیا نونہ بہ دگے و رکولے او دے نہ بہ لرے کولے شی دا بدعت  
لکہ د خوارجو، روافضو او معتزلہ و اعتقادی وی او کہ عنلی وی، ظالمان  
بہ ہم دے نہ شرے شی دا بتول، و آیات د حدیثو د بدور السافریہ صلی اللہ علیہ وسلم  
نہ ترک اکتے شی، حوض کوثر پہ حقیقت کین د سنت نبوی یا د کتاب  
اوسنت جسمانی صورت دے چہ دے نہ بہ یوازے پہ کتاب اوسنت عمل  
کوونکی فائدہ اگتے شی حکم چہ آخرت کین بتول اعمال بہ جسمانی صورت  
اختیاری بد عملونہ بہ د مضر شیونوار نیک عملونہ بہ د فائدہ مند شیونوار  
صورتونہ اختیاری وی،

**عمل نامے**

پہ قرآن کریم کین ذکر دے

كَأَمْثَلِ مَنْ أُوْتِيَ كِتَابًا بِمِثْلِهِ فَسَوْفَ يَحَاسِبُ حِسَابًا يَحْسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا وَيَنْقَلِبُ إِلَيْهِ وَرَكَرَيْتِي نَوْهَعًا بِهٖ آسَانَ حَسَابِ  
أَهْلِهِ مَسْرُورًا ○ دَامَا : ورکوی او پہ خوشحالی بہ جنت کین بچل



مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ وَرَأَى ظَهْرَهُ فَسَوِّفَ: اهل وعیال تہ را اُرسی او چاہتہ  
یَدْعُوا كِبُورًا وَيُصَلِّي سَعِيرًا سورة: چہ دے سالہ طرفہ عملنامہ ور  
الانشقاق آیت ۳۷) کہے شی نوہغہ بہ ہلاکت ہلاکت چغہ  
او پہ دور ز کبہ بہ اغور زیری:

فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ: چاہتہ چہ بہ نبی لاس عمل نامہ  
هَذَا مِرْغَرٌ أَذًا كِتَابِيَّةً إِنِّي كَلَمْتُ نَفْسِي: ور کہے شی، نوہغہ بہ دوشما  
مَلَقَ حِسَابِيَّةً: نہ نوردتہ بنائی چہ اگوری خما عمل نامہ خما پہ دنیا  
یقین ووجہ پہ دے ورخ بہ اللہ تعالیٰ سر لاخما ملاقات وی:

رسورہ الحاقۃ آیت ۳۷

وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ: اوچا تچہ پہ چپ لاس کبہ عملنامہ  
يَلِيْنِي لَمْ أُوْتِرْ كِتَابِيَّةً سورة: ور کہی شی نوہغہ بہ افسوس کوی  
الحاقۃ آیت ۳۷) چہ دا عملنامہ خوما تہ نہ دے واکرے شوس،  
اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ: هر گس تہ بہ د خدا تہ تعالیٰ حکم  
حَسْبًا رِبِّي اسْمَائِيلَ آیت ۳۷) وی چہ خپلہ عملنامہ اگولہ او تہ  
پخپلہ د خپل حساب لہ پارہ کافی تہ:

بدور السافرا صکتا تا ۱۰۹) کبہ د ا حاد یثو پہ بنیاد بیان کہے شوس دے  
چہ تولے عملنامے بہ د لوج محفوظ نہ عرش تہ را ورے شی کوم بہ چہ پہ دغہ  
ورخ میدان محشر کبہ وی او جمع بہ کہی شی نوالہ تعالیٰ بہ بیاد خاص ہوا  
پہ ذریعہ هر گس تہ خپلہ خپلہ عمل نامہ د ہغہ د عمل پہ مناسب لاس کبہ  
ور کہی او د ہرے عملنامے رومی الفاظ اقرأ کِتَابَكَ بہ ددہ او ددہ  
د پلار نو م سرہ آواز کولے شی او حکم بہ ور تہ کولے شی دا عمل نامہ بہ  
لوسنی او نالوسنی بول لوسنے شی، پہ دے وجہ حدیث شریف کبہ دی چہ  
د اولاد ہنہ نو موثر بند شی، چہ د چا نسب ثابت نہ وی نوہغہ بہ د

د مور پہ نوم بلل شی، داد عقل خلاف نہ دہ چہ نالوسنی بہ ہم خپلہ  
عملنامہ لو سنے شی، کوم علم چہ خدا کے پاک د ا ستاد پہ ذریعہ بندے  
شی، ہغہ بغیرا ستاد ہ پہ الہامی طریقہ ہم بندے شی لکہ دا نبیا وعلیم  
السلام علوم اور حیوانا تو علوم لکہ د جولا د خپلے جالے جو رولوعلم، د شاتو  
د محبتی د خپل کبہن جو رولوعلم میں روتہ د اجتماعی امور و علم کوم چہ  
پہ علم حیوانات کبہ بیان شویدی، دے زمانہ کبہ نہ نہ د تہ د پر سید لو  
حروفو پہ ذریعہ تعلیم ور کولے شی ما پہ مشرق پاکستان کبہ پخپلہ لیدائی

گواہی

ا- د انبیاء علیہم السلام او د علماء کرام گواہی

د جرم ثابتولو د پارہ د مضبوطا و اعتباری خلفتو گواہی ضروری وی  
انسانا تو د تولو نہ تو وجہ د انبیاء علیہم السلام پہ ذریعہ حق خبرے  
او د خدا کے تعالیٰ حکم نہ رسیدنی دی پہ دا سے خلقو بہ پخپلہ پیغبران  
علیہم السلام گواہان جو ریزری او کج رہ دا د پیغبران و انوار ثانور علم کوا  
د رسولی وی نو ہم دوی بہ پر گواہان جو ریزری، قرآن کریم قرمانی  
وَجَائِي بِالنَّبِيِّ وَالشَّهِدِ اءِ اَوْرَ كَيْفِ اِذَا جُنَّا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدٌ  
وَجُنَّا بِكَ عَلَي هُوَ لاء شہیدان ساء آیت عنک

۲- د کرام کا تیسنو گواہی

دویم داچہ د احکام و خداوندی نہ د انسانا نو خلاف کول او نہ کول  
بہ خشکہ بشکارہ کولے شی، پہ دے بہ درے قسمہ گواہی پیش کولے شی  
دا د کراما کا تبین گواہی کولے چہ بیگناہ فر بننے دی ربکوم یقوم الا شہاد  
ای الملئکة، او اذ ایتلقى المتلقین عن الیمین وعن الشمال  
قَعِيدٌ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَّبَّرَ قَيْبٌ عَتِيدٌ



جَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ۝ كَوْمِ وَخْتِ چرک انسان  
عملونه دوه مراغستونکی فر بنتره را اخلی او کینرا و چپ طرف نه  
نایسته وی خه لفظ د خولے نه و توسره شیش لگوونکے تیاروی اوهر  
کس به دایسه راخی چه یفر بنتره به فی راوی او دویم به فی گواهی وی، که  
دُر مشور په حدیث مرفوع کن دی چه دادوه فر بخت به هم هغه  
وی کوموبه چه نیکی او بدی لیکله به

۳- د اندامونو گواهی

کوماند امو نوچه عمل کرے وی د هغه به هغوی پخپله هم گواهی کوی  
اَلْيَوْمَ نَخْتُمُ عَلَيْكَ اَفْوَاهَهُمْ وَكُلْمَتَا بَنِي رَجَبٍ مَرِيضَةً دوی په خولو مهر  
ایدی بهم و تشهد اُر جَلِّمَهُمْ بَيَا كَالْوَابِ الْكُوَا وَ د دوی لا سونه به موبن  
يَكْسِبُونَ ۝ ر سوره یس آیه ۵۴ : سوره خبره کوی او د دوی پینه به  
هم د هغه عمل گواهی ورکری کوم چه دوی به کول -

وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَرْوُونَ اَنْ يَشْهَدَ : او تا سونشی بیج کیده چه به تا سو  
عَلَيْكُمْ سَمْعَكُمْ وَلَا ابْصَارَكُمْ وَلَا اَبْصَارَكُمْ وَلَا اَبْصَارَكُمْ وَلَا اَبْصَارَكُمْ  
جَلُّوْكُمْ رَحْمَ السَّجْدَةِ اَيْ عَنِ : او خرفنه -

وَقَالُوا الْجَلُّودُ هُمْ لِمَ شَهِدْتُمْ : او دوی به خپلو غرمونه وانی چه تا سو  
عَلَيْنَا مَا قَالُوا اَنْطَقْنَا اللّٰهُ الَّذِي : خمو بنو خلاف و لے گواهی اکره هغوی  
اَنْطَقَ كُلُّ شَيْءٍ وَ هُوَ خَلْقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ : به وانی چه موبن هغه حد لے گویا نه  
قَرَّ اَلَيْهِ تَرْجِعُونَ ۝ رَحْمَ السَّجْدَةِ اَيْ ۲۱ : کړو کوم چه هره شے گویا نه کرے دے  
او هغه تا سو و و چه وار پیدا کړی بی او هغه ته به واپس حتی -

۴- دخاله گواهی

قرآن کریم فرمائی، اَلْيَوْمَ نَخْتُمُ عَلَيْكُمْ اَفْوَاهَكُمْ اَلَّذِي نَزَّلْنَا آيَةً رَّبِّهِ  
عباس رضه د دے، آیت په تفسیر کن فرمائی، زمکه به د انسان د هغه

عمل خبر و د کوی کوم لے چه په دے کرے دے، دا بتول خلو ر قسیمه گواهی  
شوے، د پیغمبر انوار فر بنتره علیهم السلام گواهی اعتباری ده حکه چه دواړه  
گناه نه پاک دی، نوره دوه گواهی رداندا موبن او د خله هم اعتباری  
حکه دی چه د اختلاف عادت دی دوی پخپله خبره نشی کولے الله پاک  
بن خبره را ابا سی لکه خنکه چه دوی به پخپله هم دا بیان کوی نو  
والله تعالی نه زیات اعتباری به بل خوک وی،

دا اعتراض غلط دے چه اندامونه او خاله ژ به زلری نو خبره  
به خنکه اگری، حکه چه یو انسان جامید شتی، رکیست او تپپ، کین  
خبره محفوظ کولے شی، خه وخت چه غواری نو هغه خبره آوری،  
نوالله تعالی خوپه طریق اوئی دا لسه کولے شی، بله دا چه د الله کار دے ژ به  
نه خبره ابا سی او که پینولا سولونه حکه چه بقول اندامونه د هغو بینه  
دی اول لے ژ به نه خبره را و بینه اُس د نورو اندامونو د الله پاک  
قدرت او طاقت چه ا منلے شی، نو داسه خبر و مملو کن بیا هغ بینه پیش  
نه وی، دے نه علاوه د نوزی تحقیق به نبیاد جناداتو او حیوانانو کن د مرتبو  
په جوړ ژوند همرشته او گویائی هم لیکن د انسان نه علاوه د نورو گویائی

د انسان د غوړ و لونه بچه د ده  
اَيْتُونَهُ ۝ وَاَقَالَتْ نَسْلَهُ - عَلَيْنَا مَنْطِقُ الطَّيْرِ، وَاِنَّ مِنْهَا لَمَنْ يَلْمِظُ  
مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ يَسْبِغُ لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ - كُلٌّ  
قَدْ عَلِمَ صَلْوٰتَهُ وَتَسْبِيحَهُ،

حضور علیه السلام سهه دکانرو او د اوبن خبره په احادیثو کن ثابته  
وی دا بتول شیرونه بنائی چه هر خه خبره کولے شی خو فرق دادے  
چه د اخویا انسان او ریدے نشی او یا پر پوهیوی نه، خو آخرت کن به  
د دے عادت په خلاف او ریدلے شی حکه چه آخرت هم د نا آشنا



شئو نوجهان دے، ہے خوتول ہر خہ اللہ تہ معلوم دی، دکوا ہوا و د  
 عملنا موضوعت ہفہ نہ نشتنہ خوبیاہم داسے اللہ دے دیارہ کوی چہ  
 بنیادہ تہ پخیلہ خیل عمل لیا دشی او پخیلہ پسخان اقرارا کروی او  
 گواہان پیر د ثبوت دیارہ پیش کریشی، چہ دانلہ عدل وانصاف بنہ  
 واضح شی، حکمہ چہ اقرار او گواہان د مدعی ثابتولو مضبوط دلیلونہ  
 دی ہم ہفہ چہ دیرہ اعتباری دی او جرحہ پرخکہ نشی کیدے چہ دوی  
 غیر جانب داری لکہ پیغمبران او فریشتہ علیہم السلام، داندامونو  
 شہادت یو قسم اقرار دے چہ بتولونہ مضبوط ثبوت دے،  
 البتہ د خائے گواہی حکمہ دیرہ اعتباری دے چہ وپا نندے بیان ا شو  
 چہ داد اللہ نعل دے او پدے یو شہادت ہم جرحہ نشی کیدے  
 حکمہ چہ بنیادی جرحہ دوک دی یو دا چہ گواہی بے اعتبارہ ثابت کریشی  
 دلند داسے ہم نشتنہ حکمہ چہ پیغمبران فریشتہ مکان اواندامونہ بتول  
 اعتباریان دی د علماء و تصدیق بہ ہم پیغمبران کوی، حکمہ د گواہی  
 ہم اعتباری شہو، اودویہ دا چہ دکوا ہا نوجانبنداری ثابت کریشی دتہ  
 دا ہم حکمہ نشتنہ، بلکہ چہ انسان سرہ ددوی ہیخ لاندے بانندے  
 ہیچرہ نشی کیدے چہ داسے تیرکون د یو بل سرہ ا لری بکہ داندامونو  
 گواہی خوی بتولونہ زیاتہ اعتباری حکمہ دے چہ دا پخیل خان اقرار دے  
 دوی بہ پخیلہ ہم پندہ گناہ عذابیری،

د عملونو تول

قرآن فرمائی

وَلَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ ۖ مَوَازِينَ بِرِ انصاف تہ دیتا  
 فَلَا تظلم نفس شیطان وان کان متفان، پد ورخ ابدو بیابہ پد چاہم حکم  
 حکمہ من خرد دی ا تہ ناط و گئی بنا خسیبہ نہ وی او کجریے د عمل وقتدار داری

د دے برابر وی ہر جہہ فی مؤمن نا و لو، اومونہ حساب د بارہ کافی یو  
 وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ ۖ (دھیامت پد ورخ د عملونو تلک حق دی)  
 فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّا ضِیِّطًا؛ چہ دچا تولونہ دل نہ  
 وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُمَّهُ هَاوِيَةٌ رَسْرَسَةٌ؛ شو، نو ہغوی بہ زرہ  
 القادرہ آیہ عتق پورے کڈان کن وی، او دچا تولونہ چہ سپک  
 شونو ہفہ لکاؤ نرہ کندہ دکہ،

داسے نور و آیتونو کمز و احادیثو و اہل سنت د علماء و اجماع  
 سرہ ثابتہ دے چہ عملو، تہ بہ تلیشی، البتہ معتزلہ بتول او سلفو کن  
 مجاہد، اعمش او ضحاک داوائی، چہ تلک د عملونو نشتنہ، کوم خائے چہ  
 وزن لفظ راشی نو د ہفہ مطلب برابرے او عدل الہی بہ وی پورہ مطلب  
 دا چہ اللہ بہ د عمل پد برابر (زیلے کھ بہ تہ وی) د ہفہ جوکہ د انصاف  
 فیصلہ کوی خودا قول حکمہ غلط مے چہ وزن او میزان پد قرآن کن  
 دروند والی او سپکوالی سرہ موصوف دے کہ انصاف مطلب وے  
 نو دے سرہ دروند والے او سپکوالے بہ ذکر نہ و وچکہ چہ انصاف دروند  
 سپک نشی کیدے نو دچھوٹو رائے داسے صحیح دکہ، چہ دغرتلہ بہ جسمانی  
 او حسی وی، معنوی تلہ (انصاف) ترندہ مراد۔ د میزان حتی بہ  
 ثبوت کنی د سلمان فارسی رض د امر فوج حدیث دے،

يُوضَعُ الْمِيزَانُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلَوْ وَضِعَ ۖ تلہ بہ ادرولے شی ہفہ بہ دومر  
 فِيهِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ لَوْ سِعَتْ ۖ فراخدی کجریے بتول آسمانونہ  
 او زمکہ پد دے کنی کینودے شی نوز پکنی بہ خائے شی،

حافظ بن حجر رح د احادیث د بخاری د آخری حدیث پد شرح کنی حاکم  
 نہ پد روایت د سلمان رض او ابن مردویہ تہ پد روایت د عائشہ رض او  
 بیہقی تہ پد روایت د انس رض او طبرانی نہ پد روایت د ابو ہریرہ رض نقل کرینا



او ابن المبارک رحمہ اللہ روایت ہے کتاب الزهد، ابوالقاسم  
 لسکائی نے کتاب السننہ او آلوسی نے یہ تفسیر سورۃ اعراف میں نقل کر دی  
**تلاہ یو کہ دہ کہ گنرے** د حافظ بن حجر پہ رائے تلہ یوہ دہ  
 فوکلہ کہ کججمع پہ صیغہ ذکرشی نو  
 ہنہ داعمالو بہ اعتبار سرادخہ چہ اعمال گنر وی نوجمع اعتباری شوہ  
 یا مراد کجمع د سے نہ تعظیمی وی، مطلب ہے دا کہ یو دہ خود کوئے  
 والی پہ وجہ ددے و پردہ چہ گنرے ورتہ او بیٹے شی لکہ گڈ بت قوم  
 نوح بن المرسلین، حضرت نوح علیہ السلام نے تعظیماً پہ گنر و پیغمبرانو  
 شہر کرو د بعضو رائے دہ چہ تلہ پہ گنرے وی، یاد ہر گس د پارہ بیلہ  
 بیلہ، تلہ دہ او یاد ہر عمل د پارہ بیلہ بیلہ تلہ دہ، خوڑو وجہ قول  
 غور یزد دے:

**د موزون لہم بیان**

د جا عملو نہ بہ تلہ شی، او د چا بہ نشی  
 تلہ، تسطانی رح د امام غزالی رح نہ  
 نقل کریدے چہ د د سے بڑو لو عملو نہ تلہ نشی، او د نور و تلو و مکلفو  
 بہ تلہ شی، ① معصومین د گناہ نہ پاک خلق پیغمبران علیہم السلام  
 خو غما پہ نذر دے کہس د مسلمانانو و اولاد بیونی ہم شامل دی،  
 ② بل تلوے مخلور بہ اونوی کو رہہ ر..... م..... خلق دی، ③ دریم  
 تلوے د کفارو تلو د پارہ مقابلہ ضروری وی پہ نہ و مہود و وکن د مقابلہ  
 بد عمل نشہ او پہ دریم کن د مقابلہ نیک عمل نشہ، دارنگ پہ  
 آیت فلا نقیم لہم یوم القیامہ و زنا کن د انکارہ دہ چہ د کفار  
 عملو نہ بہ نشی تلہ لیکن امام بخاری رح د تلو د پارہ د عملو نو تلہ ہم  
 منی لکہ فرمائی انا اعمال بینی ادم و قولہم یوزن، چہ د تلو  
 بنیاد صو قول او عمل بہ تلہ شی، او دا قول حافظ بن حجر او علامہ

آلوسی رحیہ اللہ ہم غورہ گنرے دے نو، فلا نقیم لہم یوم  
 القیامہ و زنا، کن بہ د تول نہ مطلب قدر او مرتبہ وی، یعنی  
 د قیامت پہ ورح دا اللہ پہ نذر د کفارو د عملو نو ہیچ قدر او عزت  
 پہ نہ وی بلہ خبرہ دا چہ امام قرطبی د تول د پارہ اعمال  
 متضادہ ضروری نہ گنری د کفارو د نیکی چا بری بہ نشی وی  
 او د کفر بہ ترخا چا بہرے دروند وی، یا کچرے د کفارو صدقے  
 او خیرانو نہ، د عذاب د کیفیت پہ کم والی کن مؤثر ا گنرے شی نہ پہ  
 کیفیت کن کچرے ہنہ پہ بل چا بری کن پرا تہ ہم وی نو د کفارو  
 کنا ہونو پہ مقابلہ کن د دیر کموالی پہ وجہ د کفر چا بہرے دروند  
 پاتے شی،

دویم قول د سبکی رح پہ شرح عقائد کن امام ما تریدی نہ منقولہ  
 چہ د کفارو د پارہ بہ د تمیز او فرق معلوم تلو تلو وی پہ ہنہ د  
 معلوموے شی چہ د کو مو کفارو گنا ہونو او کفر زیات دی نو د ہغوی  
 بہ عذاب ہم سخت دی او د ہغوی پہ نسبت پہ کفارو گناہ کن کہ کفایت  
 بہ د ہغوی نہ لہر شان کم عذاب وی اگر چہ ابدی عذاب کن نہ بہ  
 بتول کا نران شریک وی دا فرق بہ د کیفیت زیاتوالی او کموالی وی  
 حافظ بن حجر د ابولہب او ابوطالب د قصو نہ واد لیل نیوے د  
 چہ د کفارو بعضے نیکی د کموالی د سبکی رح د عذاب باعث جو رہے  
 شی، د سورہ مؤمنون د آخرایت نہ د کفارو د عملو نو تلہ ثابت ہیں  
 وَاَمَّا مَنْ حَقَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ اللَّهَ عَظِيمًا  
 الَّذِينَ يَخْشَوْنَ اللَّهَ عَظِيمًا فِي جَهَنَّمَ خَلْقَ وَجْهٍ خَائِفًا  
 خَائِفًا ۝ تَلْفَحُ وُجُوهُهُمْ النَّارُ ۝ فِيهَا يَكْفُرُوا بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ  
 وَكُنُفًا ۝ أَلَمْ تَكُنْ فِي بَيْتِكَ لَمَّا كَفَرَ الْأَكْثَرُ مِنْهُمْ  
 وَكَانُوا فِيهَا يَكْفُرُونَ ۝ أَلَمْ تَكُنْ فِي بَيْتِكَ لَمَّا كَفَرَ الْأَكْثَرُ مِنْهُمْ  
 وَكَانُوا فِيهَا يَكْفُرُونَ ۝



اَيَّتِي تَشْتَلِي عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا بِرَهْمَنِي مَعْنُونَهُ سَوْرَتِي اَوْ حَوْلِي بِهِ  
 نَكَّدًا بَوْنٌ ○ رَايَةٌ عَشْرَتَا ۱۵۰ : يَكْنَى وَرَايَةً وَي، دَوِي تَهْ بِأَوْ يَجِي  
 شَيْ جِهَ آيَاتَا سَوْتَهَ حَمَا آيَتُونَهَ وَوَأَوْرُوْلَهَ شَوِي جِهَ هَفْتَهَ تَا سَوْدَرُوْعَ كُنْزِ  
 آخِرِي فِقْرَهَ رَفَكُنْتُمْ بِهَا نَكَّدًا بَوْنٌ، نَهْ كَفَرٌ ثَابِتٌ شَوَاوِدٌ رُوْمِي فِقْرَهَ  
 وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِيْبُهُ، نَهْ دَ عَمَلُونُو تَوَلُّو ثَابِتٌ شَوِي

دَمَوْزُون بِيَان

په میزان کین به خه تلله شی؛ په دسه کین دسه  
 قوله دی اول ذابن عباس رضی الله عنہ قول ده  
 چه اعراضوا و اجسامونه به جسم جوړ کړیښی او تلله به شی او داسه  
 الفاظ ر یَقْلِبُ اللهُ الْأَعْرَاضَ أَجْسَامًا، قسطلانی رح نقل کړیدی، او  
 بدور السافره، ص ۳۵۱ کین د بیهقی د شعب الا بیان دا الفاظ نقل دی  
 یُوْتِي بِالْحَسَنَاتِ بِأَحْسَنِ صُورَةٍ وَیُوْتِي بِالسَّيِّئَاتِ بِأَفْجِرِ صُورَةٍ،  
 یعنی نیکی به په ښه شکل او بدی به په خراب شکل کین راوړی شی،  
 طبیی دمشکوة شریف په شرح کین دسه قول ته ترجیح ورکړی ده :  
 دویم قول دادسه چه عمل ناه به د عملونو د لزومیت په اعتبار تلله شی  
 د دسه دلیل حدیث در البطاقة ده او دامام ترمذی رح و عبدالله  
 بن عمرو بن العاص نه نقل کړیدی او ښه رح حسن نه ورته و نیلی دی  
 او ابن حبان هم په خپل صحیح کین دا حدیث راوړی دسه چه الفاظ لکه دا دی  
 یُوْتِي بِالسَّيِّئَاتِ وَتَسْبِغُ بِسَجَلًا فَتَوَضَّعُ : یعنی یو کم سل غنبت کتا بونه به  
 فِي كَفَّةٍ وَيُوْتِي بِالْبَطَاقَةِ فَتَوَضَّعُ : یو چا بری کین کیښودل شی، او یو  
 فِي أُخْرَى فَطَاقَتِ السَّجَلَاتِ وَ : ورکوتی پر چه د کاغذ به بل چا بری  
 تَقَلَّتِ الْبَطَاقَةُ : ځکه کیښودل شی، نو دغه یو کم سل کتا بونه به  
 سپک وی او هغه ورکوتی پر چه به در نه شی،  
 دسه دامام الحرمین ترجیح ورکړی د او و نیلی دی چه در وند والی به د

اجر پداندازی، قرطبی رح هم دا غوره کسرتی ده او ذابن عمیر قول ده  
 دریم قول دادسه، چه هم عملونه به تلله شی چه په هغه د ترمذی او  
 ابوداود هغه مرفوع حدیثونه دلیل دی او ابن حبان د دسه تصحیح  
 کړی پدسه د حدیث الفاظ دادی :

مَا يُوَضَّعُ فِي الْمِيزَانِ أَحْسَنُ مِنْ خُلُقِ حَسَنِ رِبِّهِ مِيزَانُ كَيْفَ بِهِ ذَبْنَهُ  
 خُوْكُهُ، ذَبْنِيَاتٌ خَائِسَةٌ عَمَلٌ بَلْ نَشَى تَلَلَهُ دَسْ لَهْ حَافِظُ بْنُ جَعْفَرٍ  
 تَرْجِيحٌ وَرَكْرَكَةٌ دَسْ، دَ عَمَلُونُو تَلَلُ بِهِ پَخْوَا دَ عَقْلُ نَهْ لَوِي خَبْرَهَ كَسْرَهَ  
 شَوْكَهَ لِيكِنَ أَسْ خَوْ پَهْ تَهْرَمَا مِيْتَرَهَ دَ بَدَنُ يَأْتِي مَوْسِمَ دَرَجَهَ حَوَادِثِ  
 مَعْلُومِيْدَهَ شَيْ، حَالَا نَكَهَ دَا عَرْضِي دَسْ، حَمُوْبِيْ پَهْ تَزِدُ دَسْ دَوِي  
 واره او قوالو کین اختلاف نشته، کیدیشی چه په دره واره و طریقتو  
 (عمل د جسم په شکل، عمل د عمل ناه په شکل او عمل پخپله) دسه  
 د باره تلله شی، چه په آخری فیصله کولو کین هغه قسم د شک شبهی  
 ظاهری صورت ښکاره نشی،

امام ذهبی رح د علم په فضیلت کین د عمران بن حصین نه د رسول الله  
 صلی الله علیه وسلم حدیث نقل کړی پدسه چه د علماؤ سیاهی او شهیدانو  
 وینه به تلله شی خو د علماؤ سیاهی به در نه دی ربه و السافره ص ۱۳۱

تَلُوْنِكُ

تَلُوْنِكُ دَ عَمَلُونُو بَهْ خُوْكُ وَي، دَ مَخْتَلِفُو رَوَايَاتُو پَهْ بِنِيَا دَسْ كَيْفَ خَلُوْقَتِه  
 رَا اللهُ جَلْ مَجْدُهَ بَهْ تَلُوْنِكُ وَي، دَا دَا مَامُ غَزَالِي قَوْلُ دَسْ (الدَّرَةُ الْفَاحِشَةُ  
 فِي كَشْفِ عُلُومِ الْآخِرَةِ) او دلیل كُ دَ قُرْآنِ دَا آيَتِ نَبُوْلَهَ دَسْ، وَ  
 نَضَّعَ الْمَوَازِيْنَ الْقِسْطَ، یعنی موښ به اِنْ دَوِي حَانَ تَهْ اللهُ تَعَالَى نَسْت  
 کړی دسه د

دویم قول دادسه چه تَلُوْنِكُ به مَلِكُ الْمَوْتِ وَي او وړو دَ آنس بن



مالک نہ دے روایت کرے دے (۳) دے ہم قول دادے چہ تلوک  
بہ آدم علیہ السلام وی پہ معجم صغیر کین طبرانی د ابو هریرة  
یہ دے الفاظ نقل کریدے،

يَا دُرَّ قَدْ جَعَلْتَكِ حَكَمًا بَيْنِي ۚ اے آدم علیہ السلام مانتہ حیا او دین  
وَبَيْنَ ذُرِّيَّتِكَ قَوْمًا الْيَتِيمَانِ ۚ اولاد پہ منجھ کین منصف مقرر کرے  
حکم میزان سرکہ ادریزہ

(۳) خلودم قول دادے چہ تلوک بہ جبرائیل علیہ السلام وی داروین  
ابو القاسم الاسکافی د حذیفہ پہ روایت نقل کریدے،

حیا پہ نرد دے خلود و اولو قول کین حہ اختلاف نشتہ د بتول صحیح د  
اللہ نہ کے تلوک پہ دے وجہ او نیلو چہ تول بہ د ہفہ پہ حکم کین  
او عام طور حکم کونکے تہ ہم د ہفہ کار کوونکے ویلے شی، پہ دنیا کین  
پولیس چہ چالان اگری د ہفہ بیان اغسل پہ عدالت کین ضروری وی  
رنگ عزرا نیل علیہ السلام د سرو چالان کریدے د اللہ تعالیٰ پہ عدالت  
کین بہ کدہ بیان او موجودگی ضروری وی :-

دنیا وی عدالت کین د قانونی مشیر ضرورت وی دغہ رنگ د اللہ  
عدالت کین د جبرائیل علیہ السلام پیشی دے د پارہ ضروری دہ چہ  
قانون رقرآن د اللہ لہ جانبہ راؤ پے دے او د قانون شکنی پہ  
مقدمہ کین دہ پیشی ضروری دہ :-

د اولاد آدم علیہ السلام مقامہ پیشی دہ نودسہ پرست پہ حیثیت  
حاضری ضروری دہ :-

### د عملونو تلو حکمت

اللہ عالم الغیب د عملونو د ذرے ذرے نہ خبر دے، نو د اللہ  
عملونو تلو کین ہیج عرض نشستہ خو عملونو تلو د عدالتی کاروائی

تکمیل یو ذریعہ دہ (۱) عمل کوونکے د عملناے پہ ذریعہ د خپلو  
عملونو نہ خبر شی کہ ہیر کوی تے وی نور یا د بہ شی ورتہ رنگہ پہ  
د اگری کتو چہ تیرشوی خیزو نہ رایا دیری (۱) او تقسیاتی طور بہ امنی  
چہ داتول درست دی پہ ڈ بہ اقرار اگری، او کہ لہ کوی، لکن  
اقرا کتبتک د کفی بنفسک الیوم علیک حسیبا، چہ دے  
حکمت تہ اشارہ شویدہ :-

(۲) د عملونو تلو سرہ نسبت معلومیزی چہ نیک عمل یو پوتہ  
او د اللہ لہ طرفہ د ہفہ بدل دغہ نہ ہم لوئے انسان تہ پہ دے تلو د  
اللہ د فضل لوئے والے بنکار کول دی، او د بد عمل پہ سزا کین د  
اللہ پاک انصاف بنکارہ کول دی :-

(۳) د انبیاء علیہم السلام د علماؤ، د فرشتو، د اندامونو، او د خلک  
د گواہوتیر و لو نہ مطلب دا ظاہر ول دی چہ داتول کار او عدالتی  
کارروائی پہ حقیقت او انصاف بنا دہ :-

(۴) د دے ہولے کار وایتی مقصد د ابنکارہ کول دی، چہ انسانی  
اعمال دوسرہ اہم دی چہ داتول انتظامان د ہفہ د پارہ ہم پہ دے  
وجہ کیری چہ د کائناتو د تخلیق مقصد انسانی اعمال وو :-

### د غوریزا و ناغوریز پیژندل

د نیکی او بدی د چاہرو ذرنید و او سپکید و پیژند لو کین دے  
قولہ دی د، د دنیا د قاعدے پشان د آخرت ہم د اقاعدہ دہ چہ  
درون چاہرے بہ سنکتہ او سیک بہ پور تھی د د جمہورو علماؤ  
قول دے :-

(۲) دویم د دے پہ عکس دے مطلب د اچہ کوم چاہرے پور تھی  
ہفہ بہ درون او کوم چہ سنکتہ تھی ہفہ بہ سپک وی، خک چہ چیز



اور مرکز د میلان بہ آخرت کین بدلیبری د نیکو مرکز بہ پور تروی کوم  
 حائے چہ جنت دے او د بند و مرکز بہ بنکتہ وی کوم حائے چہ دوزخ دے  
 د غنہ قول د ہدرا الدین زرکشی دے (البرہان فی علوم القرآن) او  
 شاہ عبدالعزیز غورہ کربیدے (فتح العزیز)  
 (۳) دریم قول دادے، چہ د نیکو د چاہری نہ بہ یونورانی سنن را اوزی  
 داد نیکو د دروند والی نینہ دلا او د بند و چاہری نہ بہ نوراد تیرو  
 سنن را اوزی نو داد بند و دروند والی نینہ دلا، دا قول علامہ آلوسی  
 د سوره قارعہ پہ تفسیر کین نقل کربیدے۔

### دستول مقام

حکیم ترمذی بہ نوا در الاصول کین او ابوالقاسم اللانکائی پہ کتاب  
 السنۃ کین نقل کربیدی چہ میزان بہ د الله پہ وپاندے ادر وے شی،  
 د نیکئی چاہرے بہ د عرش پہ بنی ارح او پورے بہ ترحنت وی، او بدئی  
 چاہرے بہ د عرش چپ ارح تروی او پورے بہ ترحنت وی،  
 د پل صراط تیریدل او نور  
 پہ قرآن کین دی

وَإِنَّ مِنْكُمْ لَأُولَئِكَ الَّذِينَ هُمْ أَهْلُهَا وَإِنَّ مِنْكُمْ لَأُولَئِكَ الَّذِينَ هُمْ أَهْلُهَا  
 رَبِّكَ حَتَّىٰ مَقْضِيًّا ۝ نَمَّ نَجِيًّا ۝ پل صراط پہ ذریعہ بہ جہنم کین نہ والی  
 الَّذِينَ اتَّقَوْا وَذُرِّ الظُّلُمِينَ فِيهَا ۝ داد الله پرے کربے فیصلہ رہہ بیآ  
 حَتَّىٰ ۝ د سوره مريم آیت ۷۱۴: ۝ بہ د الله نہ ویریتہ کربے خلق مؤمن ترحلا  
 او ظالمان بہ ورتہ پہ گوچہ وور غور زور کربین بہ تے پوریزو:

پہ دے آیت کین د کردی چہ ترحل خلق بہ جہنم کین وادریبی، مسئلہ حمد  
 حاکم سرہ د سننک تصیح او بیہقی ابو سمیہ نہ پہ اسنادد جابر رض  
 صرفو عا نقل کربیدے چہ د (وآرد) معنی دا خلیل دی او دارنگک

مستدرک حاکم کین ابن مسعود رض او ابن عباس رض نہ ہم منقول دی  
 چہ د ہف مطلب د بتو لوجہ نہ تہ دا خلیل دی امام قرطبی رح دا  
 قول غورہ کربیدے، دویم قول دادے، چہ وار دیدلونہ مطلب  
 د پل صراط پہ ذریعہ جہنم نہ تیریدل دی، دا خلیل دی، دا  
 قول امام نووی غورہ کربیدے، دا قول پہ مستدرک احمد او ترمذی  
 کین دا ابن مسعود رض نہ صرفو عا نقل دے، پہ کوم کین چہ دا ہم د کردی چہ  
 خوک بہ د برینشا پشان تیریزی، او خوک بہ د ہوا پشان خوک بہ د  
 تیراس پشان خوک بہ د ہوا غلنو پہ پشان خوک بہ د سورئی پشان  
 او خوک بہ د جہنم پہ اور زخی شی او تیر بہ شی او خوک پہ پکین  
 اغوریزی:

دریم قول د وار دیدلونہ مطلب ترحل کیدل او دوزخ لیدل دی چہ  
 حساب بہ دوزخ سرہ ترحل دی، بیآ کہ قرآن پہ دے کین غورہ ترحل  
 شی او مسلمانان بہ جنت تہ ارسولے شی، لکہ خنکہ چہ د حضرت موسیٰ  
 علیہ السلام پہ قصہ کین، وَكَمَا وَدَّ مَاءٌ مَّذَائِنَ ۝ را غلے دے ددے مطلب  
 پہ او بو کین سوتل نہ دی بلکہ ہفے نہ ترحل کیدل او حواتہ ورتل دی،  
 کچرے رومی قول تہ اگورے، نوذ ہر چہ جہنم تہ نتوتل بہ د عذاب  
 د پارہ تروی بلکہ پہ نیکانو خلق بہ د جہنم او رار نہ کوی او لکہ دا براہیم  
 علیہ السلام پہ ہغوی بہ دغہ اور یخ او سلام، جو رہی لکہ طبرانی  
 او بیہقی کین چہ خالد بن معدان نہ منقول دے چہ ہم مینا ترحل تہ پتہ  
 ہم نہ لگی، نوآ بہ وائی چہ مؤمن خور و عدے د الله مطابق جہنم تہ  
 وارد نہ شونو د الله طرفہ بہ جواب و کربیشی، مگر ترحل علیہا و کھی  
 خامدلا، تا سر پہ ہفے تیر شوی لیکن ہفہ مہ وو، طبرانی رح او ابن عدی  
 د یعلیٰ بن مہنہ رض نہ صرفو عا روایت کربیدے چہ دوزخ بہ مؤمن ترحل



تیرشہ ستا نور حیا اور مرکز و رجز یا مؤمن اظفا نورک لہبی  
 بدو و السافرة، ص ۳۵ و ص ۳۵۳ د پگ صراط پہ خطرناک وخت کنس بہ  
 تیارہ وی، دلاس نطہ بہ نہ بنکاری، کا اعمالو پہ مناسب بہ پہ مؤمنانویان  
 نور تقویٰ بعضو سرہ بہ دغر ہومرہ ر نرا وی، بعضو سرہ پہ د فحور  
 داؤفہ پہ سمون او تولونہ کم د نیک عمل خاوندانوی سرہ د کتہ گوٹہ پہ  
 سمون ر نرا وی ر ابن جریر عن ابن مسعود عن دارنہا چہ اوی بی نو  
 منافقان بہ مومنانو نہ خواست اگری،

أَنْظُرُوا نَأْفِقِينَ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ : بِيْزَانِ حِصَارِ شَيْءٍ چہ مؤمن ہم ستاس  
 ارجعوا ورا کما التمسوا نوراً : پد نرا کنس تیر شو نو ہغوی بہ جواب  
 ورکری چہ د نیا تہ لار شئی او ہغہ نکلے نہ نرا را و کری  
 حکمہ چہ نرا د عمل نہ حاصلیری او دا العمل د نیا دہ آخرت نہ دے  
 آخرت ر دار الجزاع دے ر بدو و السافرة مع تشریح ص ۱۶۷

د صراط حقیقت

د پل صراط رغونہ د دیلوے سٹیشن د پل پشان معلومیہی، ابن عساکر  
 د فضیل بن عیاض رض نہ نقل کریدے چہ د جہنم د پاسہ د پل صراط اوردو  
 د پختلس زور... کالو کمنزل پر اندازہ دے دے پہ درے و بر خو کن  
 یوہ برخہ پور د تختل دی، بلہ دریمہ برخہ را کوزیدل دی و مینحمتی د پخت  
 ہوار بیغ تلل دی، ر بدو و صراط پہ بقی کن داس رض نہ صرفو عامنقول  
 دی چہ ر اذق من الشعر و احد من السیف،

او دغر رنگ پہ مسلم کن د ابوسعید خدری رض او ابن جریر کنس دا بن  
 مسعود رض نہ او مستدرک حاکم کنس دی چہ د بعضو د پارہ پہ دویسنہ نہ  
 نہرے او نورے نہ تیرہ او د بعضو د پارہ بہ د میدان پشان فراخہ وی

پل صراط او د نور حکمت

پل صراط بانندے تلل بہ د (موقف) میدان حشر نہ شروع کیری او  
 دا پل د دوزخ د پاسہ دے، دکنہ چہ تیر شئی نو د جنت حد بہ شروع  
 کیری، او بیا بہ جنت تہ داخلیدل وی، لکہ۔ خٹکہ چہ بدو و السافرة  
 کنس د روایا تونہ ثابت دی، دیو قول مطابق کہ قول خلق بہ پہ جہنم د پاسہ  
 تیریہی نو اہل تقویٰ تہ بہ ہیج تکلیف نہ وی خو کفار او فجارو تہ بہ  
 تکلیف وی، او کچرے د بل قول مطابق جہنم تہ داخلیدل ہر کنس د پارہ  
 ضرور د نواس بزور بانداے مؤمن بیان کریدے چہ متقیانوتہ، بہ  
 تکلیف او پتہ ہر حکمہ نوی چہ د جہنم اور بہ ہغوی تہ یخ او سلام وی  
 او بخیلہ قرآن کریم کنس ہم ذکر دے،

لَمْ يَجْعَلِ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَادَى الظَّالِمِينَ : بیا بہ مؤمن تقوی داروتہ د پل  
 فِيهَا جِثْيًا ○ سورہ مریم آیت ۷۵ : صراط او د دوزخ اور نہ خلاصہ  
 ورکرو، او کفار او فجار بہ ور تہ پرگوم وود ا غوزو، پل صراط بہ دویسنہ  
 نہ نرے او د نورے نہ تیرہ صرف کفار او فجارو د پارہ وی د ہر چا د پارہ  
 بہ داسے نہ وی، لکہ اُس بزور بانداے مؤمن دامدائل بیان کریدے، ہان  
 کچرے د تولو ہم دغہ یولار د پل صراط وی، نو بیا ہم د مؤمن خہ خطرہ  
 نشتہ، لکہ چہ امام بدر الدین زرکشی پہ ر البرہان فی علوم القرآن  
 کنس ذکر کریدی، چہ عالم آخرت کنس بہ جیہ او مرکز بدلیہی د دنیا  
 د ستور مطابق بہ نہ وی بلکہ د شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ د قول مطابق  
 احکام د روح بہ پہ احکام د بدن غالب وی د کفار و مرکز میلان بہ بنکتہ  
 یعنی جہنم آرخ تہ وی، او د نیکو کار او تقوی دار و مرکز میلان بہ پور تہ  
 یعنی جنت ارخ تہ وی لہذا کفار بہ د تول پل زور پر پرتو پہ وجہ زنی شئی  
 ارنک دورنگ بہ شئی او درز و رگذا بہ شئی او د تقوی دار و میلان



اوزور بہ پورنہ وی دپل ہتھ بوج اوزور بہ پر نہ پر بوزی، اوہیج تکلیف بہ ورنہ نہ وی، ددے مثال دا سے دے چھوٹک دتورے پتیرو پینہ کپڑ دی نو تکلیف وی، بلکہ زخمی کپڑی، لیکن کہ پینہ اوچتہ کپڑی اوپیا دتورے پہ تیور دپورنہ نہ پرے پینہ کپڑی، نوہیج تکلیف بہ ورنہ نہ وی حکہ حکہ چہ دقدم میلان پورنہ آہر نہ دے، بلکہ گوزا آہر نہ دے دے دے، حیزا و مرکز بدلید و وجہ دادہ چہ کفار و پہ دنیا کین جھنخی عملونہ کپڑی دی چہ دھے میلان اومائے مرکز جھنر نہ او جنتیان بہ دجنتی عمل پہ وجہ خپل میلان اومائے جنت نہ لوی باقی جھنر د کفر او گناہ مثالی صورت دے، او جنت دایمان او عبادت مثالی صورت دے، دگنا ہوو ہوجاز گرم د اور اوتیرے دے، او دایمان او نیکی مزاج ہیج او دتور دے کوم نہ چہ دنی علیہ السلام پہ دے دے عا کین اشارہ دے۔

اللَّهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَا عَمَاءِ النَّبِيِّ وَالْبُرْدِ، اے خدا یہ جھانگنا ہونہ دو لو او دگنی بہ او بوا وینزہ، یہ صحیحین کین حدیث دے، حُقَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَايِدِ وَحُقَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ، رجعت تکلیفونو کین کپڑے او دوزخ خواہشا نو کین کپڑے،

جنت نہ تلو دپارہ دپل صراط نہ تیرید و مطلب دا حقیقت نکارہ کول دی چہ شریعت بانہ دے عمل کولو دپارہ دے خلقو ہر قسم تکلیفونہ تیر کپڑی دو او جنت دپارہ دے سرک تیار کپڑے، او دتورانی عملونو پہ وجہ ہغوی نورانی دار السلام او جنت تر آرسیدہ، او چاد شریعت پہ پل او پہ سرک بانہ دے نل پرینی وویا خہ پہ شریعت تلک او خہ پھیل طبیعت تلک حکومت پہ سرک شریعت تلک لک چہ دوی تہ پہ دنیا کین گران معلومیدل دغہ رنگ پہ آخرت کین ہم دجنت پہ سرک رپل صراط تلل دوی تہ گران وی مطلب دا چہ آخرت عالم مثال دے، شریعت لہ پہ اللہ تعالیٰ دقیامت،

پہ ورخ دپل صراط شکل ور کپڑی دچا چہ دے سرہ پہ دنیا کین تعلق وو، خپل خواہشات تہ پریشی وواو پہ شریعت تہ عمل کولو ہر قسم تکلیفونہ برداشت کول او تہ بانئی ور کول دوی تہ دشریعت دپارہ آسان و دوی شریعت سرہ داسے خان عادت کپڑے ووجہ ہم پہ دے کین بہ ورنہ آمار مرزا او اطمینان حاصل وو، نوہغوی بہ پہ دیرے آسانئی فراخئی اور نرا کین پہ دے تیرشی، او خپل مرکز میلان (جنت) تہ پہ ارسی کوم چہ دینکو او بنیگر و مرکز ہم دے، او کوم خلق چہ پہ دنیا کین داسے نہ و، شریعت سرہ تہ تعلق نہ ساتلو پہ دے بانہ دے عمل کولو تہ دے سا دو بہ وہ، خپل خواہشات پہ تہ پہ دے غورہ کنرل، نوہغہ خلق پہ پل صراط ہم نشی تیریدے دا بہ ورنہ دتورے نہ تیرہ شی او دویینتہ نہ بہ نہ شی، لکہ خٹکہ چہ ورنہ دنیا کین بنکارید و او دے نہ دتیرید و پہ خٹکے بہ خپل مرکز میلان (دوزخ) تہ گذارشی کوم چہ دینو او گناہونو مرکز ہم دے،

دتور اسباب

الصَّلَاةُ نُورٌ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ، الصَّبْرُ ضِيَاءٌ وَالظُّلْمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

پہ پل صراط بہ رنر آدنوخ، قرآن، وی او باہہ دظلم بہ نہ کولو سر حاصلیری بدور السافرہ صراط

پل صراط بانہ دے تیریدل دگومو عملونو پوجہ آسانیری  
 ① کمزورے سرے د حکومت دظلم نہ پہ خپل اثر سوخ خلا، صول  
 رطبرانی عن عائشہ رضی

② ددین کار دپارہ جھانگنا نوسرہ تعلق لول او ہم پہ دے غرض  
 جھانگنا تونو نہ بیابار تلل ر بزار یا سناؤ حَسَنٍ عَنِ أَبِي الدُّدَّ دَائِي



۱۹۲) پہ خپلہ رائے پہ دین کین دزیاتئی نہ حان سائل، او دسنت تعلیم ورکول ددیلی فی الزناکبہ بد ورا سا فورا صراح

### جنت اودوزخ

داهل السنّت والجماعت په دے عقیدہ اتفاق دے، چه جنت اودوزخ پیدا دی، امام ابوالحسن اشعری په مقالات الاسلامیین و اختلاف المضلین کین ر یلفظ ما اجمع علیه اصحاب الحدیث و اهل السنّة، مطلب دا چه اهل حدیث او اهل سنّت په کوم عقائد او چه متفق دی د هغه په تفصیل کین فرمائی: **وَأَنَّ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ مَخْلُوقَتَانِ** د جنت اودوزخ پیدا شویدی

امام ابن قیم رحمہ صحابہ کرام و تابعینو تبع تابعینو اهل السنّة والحدیث فقہاء و اهل تصوف په دے عقیدہ اجماع نقل کپید (هادی الارواح د معتزله و داوینا غلطہ دے چه اُس جنت اودوزخ نہ دی پیدا د قیامت په ورخ به پیدا کپیری چه ضرورت به ئے هغه وخت وی، غلط حکم دے چه اُس د دوار و موجود والے عبث نہ دے بلکه په دے کین فائدے دی،

### د جنت اودوزخ د اُسنی موجود والی دلیلونه

- ۱) **تولوا نبیاء و علیهم السلام** د جنت زبیرے ورکپیدے او ویر و لو تاثیر هله قوی وی چه دادوار، اُس موجودی،
- ۲) په صحیح احادیثو کین: د مرک په رخت او په قبر کین د جنت دوزخ لیدل او د هغه اثرات محسوسول ثابت دی چه داددے د اُس موجود والی دلیل دے، په صحیح احادیثو کین دا هم ذکر دی، چه د بعضی نیکانو

لکه شهیدانو، صدیقینو، انبیاء و بعضی مؤمنانو و خویش له مرکز د جنت د نعمتونو د فائدے آخله او بدکاره خلق د دوزخ تکلیفونو تیروی د قیامت نه ورا ندے د نیکانو او بدانو د جنت اودوزخ سره بطا و ارتباط دا بنائی چه اُس هم دادوار د موجودی او د قیامت نه ورا ندے ددے پیدا کیدل و اقسام فائدے لری

### د جنت اودوزخ د وجود نقلی دلایل

په قرآن کریم کین د آدم علیه السلام په جنت کین آستوکنه او بیازمکه نه را تلل ذکر دی، دا جنت آخرت واله هغه دارالثواب دے، (دا صحیح قول دے) د امام رازی رحمه الله د اقوال د ابوالقاسم بنی معتزلی او د ابو مسلم اصفهانی نقل کول رچه د آدم علیه السلام د کین دوحائے د زمکه یو باغ وو، او پخپله د امام رازی په دے کین خپله رائے نه بنکاره کول، یاد بښائی داوینا چه داد آدم آسمان جنت وو، یا د بعضی صوفیانو ر داوینا چه د جبل یا قوت یو باغ وو، یا د یهود و نصاری و د باغ عدنان یا فلسطین یا اصفهان متعین کول، ټول د عقل او نقل نه خلاف دی.

### وجوهات دادی

د آدم علیه السلام د کین و حائے آسمان د جنت وو، هر کله چه د جنت لفظ په لام د تعریف سره ذکر شی او په الفاظو کین زمکه د یو باغ مراد کولوخه قرینه هم نه وی نو جنت نه به مطلب هلته دارالثوابی باخصوص په دے صورت کین چه د قرآن الفاظ په دوو فرینو دا کوا هی کوی چه د آدم علیه السلام د کین و حائے آسمانی جنت وو، یو خویش پورت طه کین چه کوم صفتونه د جنت بیان دی هغه هم آسمانی کیدے شی کوم چه دارا لجزاء دے زمینی نشی کیدے، هغه داسه چه الله تعالی آدم علیه



السلام نه د جنت بو تلو نه پس افرمائیل، فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى ○ إِنَّ لَكَ أَنْ لَا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى ○ وَأَنْتَ لَا تَطْمَئِنُّ فِيهَا وَلَا تَضْحَكُ ○ سورة طه آیه ۱۱۹ تا ۱۲۱ دایم صفتونه د دنیا د هنج مقام نشی کیده. مثلاً داچه د جنت نه په و تو پس به تاته تکلیف وے کتن به لورده نه وی، بر بندې بدل به نه وی، آسده به نه وی، بوغور به نه لکی، دا ټول خصوصیات د بکرنی جنت کیده شی د زمینی نه، د دنیا یو باغ کتن کومه فائده چه کیده شی هغه د دنیا په بل باغ کتن هم کیده شی چه دا اول باغ نه لا اوزی مگر نورے خلور فائده د دنیا په هنج یو باغ کتن نشی کیده،

دویم په سورة بقره کتن وی، قُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدَاوَةٌ ○ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ○ (سورة البقرة آیه ۱۷۳) په دے آیت کتن د جنت نه په را کوزیدو دوه نیتج مرتبه کپه اوله داچه ستاسو د اولاد په مینج کتن به د شمنی وی لکه خنکه چه وړاندې د فرشتو په ژبه هم ظاهرا کپه شوه و، اَجْعَلْ فِيهَا مَنْ يَفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ جَانَّتَيْنِ ○ جوړه کوم به چه فساد او خون ریزی کوی، په دے آیت کتن اهبطوا کوزشی بیایه د جمع په لفظ افرمائیل چه ستاسو اولاد به دیوبل د شمنان وی، او بل داچه ستاسو او ستاسو اولاد استوگنه به تر ټا کلی وخته پورے په زمکه وی اودے نه به فائده حاصلول وکچرے د آدم علیه السلام د کیدو وخت آسمانی نه وے نو دا الفاء به الله تعالی نه وے و نیل حکه چه د شمنی خود که د ژوند خصوصیت دے او دا به ے هم نه وے و نیل چه د کوزیدو نه پس به تاسو زمکه کتن اسیزی حکه چه د زمکه نه د کوزیدو او

د زمکه دیو باغ نه بل باغ په تلو دا به الفاظ هنج معنی نه لری، زمکه نه زمکه نه کوزشی، د زمکه دیو باغ نه اوزی او پد زمکه کتن اسیزی معلومه شوه چه د زمینی باغ نه دو بلکه آسمانی جنت و لور، باطنی ذلت دے او بر بندې و لیک ظاهری ذلت دے، تنده باطنی گرمی دے او د ظاهری گرمی د دے په مینج کتن جوړه نه دے، د آدم علیه السلام د کیدو وخت دے ټولو نه پاک و،

د آدم علیه السلام د کیدو وخت متعلق استند لال د حدیث استند لال په صحیح مسلم کتن د ابو هریره رضی الله او او د حدیث یفرد نه مرفوعاً حدیث دے چه د

قیامت په ورځ به د آدم علیه السلام اولاد د آدم علیه السلام نه جنت پیرانتو غوښتنه ا کوی د دے په جواب کتن به حضرت آدم علیه السلام ا فرمائی وَهَلْ آخَرُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ إِلَّا اَخْطِئْتُمْ اَبْنَكُمْ، چه تاسو خوجنت نه هم ستاسو د پلار غلطی را ویستی یی، د کتنه معلومیږی چه د قیامت جنت هم هغه دے کوم نه چه آدم علیه السلام را ویستے شوه و، هر کله چه د جنت ا سنے وجود ثابت شو نو دوزخ هم خامخا حکه موجود دے چه د فریق هیتوک قائل ندے،

قرآنی استند لال د جنت په باره کتن قرآن کریم فرمائی اَعْدَتْ لِلْمُتَّقِينَ ○ اود دوزخ په باره کتن فرمائی اَعْدَتْ

لِلْكَافِرِينَ ○ دواړه د ماضی صیغه دی، مطلب ے دادے چه جنت او دوزخ د وړاندے نه موجود دی، دریم دلیل دادے چه فرعون سره د فرعونیانو هر کله چه غرقیدل نو قرآن فرمائی، اَعْرَضُوا قُلُوبَهُمْ عَنْ تِلْكَ آيَاتِنَا ○ د ا هم دواړه د ماضی صیغه دی چه په تیر شوه زمانه کتن د فرعون او فرعونیانو غرقیدو سره هغوی اور جهنم ته ټپو ټپو شوه،



کچھ قیامت نہ ورنہ دے دوزخ وے نودوی شے تہ داخل کرے شوم  
 ک آدم علیہ السلام د کبر حائے جنت وویہ دے د شہ ہوا  
 ک آدم علیہ السلام د کبر و خاکے جنت الخلد نہ منلو شیہی دادی  
 ک جنت کین داخلہ بہ قیامت پہ ورخر وی، خواد م علیہ السلام د قیامت  
 نہ ورنہ دے جنت کین خنکے داخل شو  
 ک جنت کین بہ بر بند تیا اوغیو نہ رائلل نہ وی، کہ دا جنت الخلد وے نو  
 آدم علیہ السلام تہ دا دوارہ ہلتہ خنکے پلین شوکن۔  
 ک جنت پہ آسمان کین دے چرتہ چہ امر اونہ نشتہ اور نہ مکلف کیدال  
 نو آدم علیہ السلام تہ د صغ رہی حکم خنکے ہلتہ راغلو،  
 ک آسمانی جنت تہ داخل نہ ہی ہلتہ نہ و تل نشتہ، نو بیا آدم علیہ السلام  
 ہلتہ نہ و لے اویستے شو۔  
 د دے خلو روارہ جواب ہم یو دے، ہفتہ دا دے چہ داخلور وارہ خبر  
 ہفتہ وخت د پارہ دی چہ د قیامت پہ ورخر بہ مؤمنان د نیک اعمالو مکہ نہ بلکہ آسمانی جنت دے اودوی زمینہ ژوند کین د دے حاصلو  
 پہ نتیجہ کین داخل شی اود دے تانید د قوائی آیتونو سیاق اوسباق د ہارہ د انبیاء علیہم السلام د ہدایا توار د ہفتوی د تعلیماتو مکمل پیروی  
 دے کومر کین چہ داخلور وارہ خبرے پہ جنت کین د قیامت د داخلہ سرتی  
 ہفتہ دا شبہ چہ د جنت نہ ریستے شوے شیطان بیا جنت تہ  
 د سوسے اچولو د پارہ خنکے لارو،  
 نو اول جواب دا دے چہ و سوسے اچولو د پارہ جنت تہ دا خلیل ضرور  
 نہ دی دا بھر نہ ہم کیدے شی نکہ نمرچہ کرور و نومیلہ لریہ  
 موہن تہ گرمی اور زہار ارسولے شی، حالا نکہ نمرچیم کشیف دے  
 جسم لطیف ر شیطان خود دے نہ زیات ہم لریہ نہ دتو د نہ  
 زیات مضبوط اثر خورد وے شی، دویم جواب دا چہ شیطان پہ جنت  
 کینے د استوگنے نہ بند و د ہسے پینید واد امتحان او زمینت کول

نہ و و، دریم دا چہ د شیطان بندیز قاتونی دو قاتونی بندیز  
 ک جرمات د بندیز خلکے تہ پہ پتہ اوغلا غلتیا تے شی، دا اللہ د پت  
 ک مکیکن نہ دی لیکن اللہ د خہ حکمت د وے نہ ددہ پہ دغہ قسم  
 ک کین خہ دخل ا نکرو۔  
 ک مہ شبہ دادہ چہ آدم علیہ السلام پہ زمکہ خلیفہ جوہر شوہ و  
 ک آسمان جنت تہ و لے بو تے شو، د دے جواب دا دے، چہ د اللہ  
 حکمت ددہ پہ دغہ بو تلو کین د ایسے و لکے چہ د عیسیٰ علیہ السلام  
 ک آسمان تہ پہ خیز ولو او بیا پہ زمکہ را کوز و لو کین خہ حکمت دے،  
 ک آسمانی جنت کین د آدم علیہ السلام د استوگنے او د ارفے د خوراک  
 ک وجہ د ہفتہ را کوز و لو کین د اللہ تعالیٰ حکمت  
 ک د مہ حکمت دا و وجہ د آدم علیہ السلام پہ اولاد کین  
 د اشعور مضبوط کریشی چہ ددوی اصل وطن  
 د ہفتہ وخت د پارہ دی چہ د قیامت پہ ورخر بہ مؤمنان د نیک اعمالو مکہ نہ بلکہ آسمانی جنت دے اودوی زمینہ ژوند کین د دے حاصلو  
 پہ نتیجہ کین داخل شی اود دے تانید د قوائی آیتونو سیاق اوسباق د ہارہ د انبیاء علیہم السلام د ہدایا توار د ہفتوی د تعلیماتو مکمل پیروی  
 دے کومر کین چہ داخلور وارہ خبرے پہ جنت کین د قیامت د داخلہ سرتی  
 ہفتہ دا شبہ چہ د جنت نہ ریستے شوے شیطان بیا جنت تہ  
 د سوسے اچولو د پارہ خنکے لارو،  
 نو اول جواب دا دے چہ و سوسے اچولو د پارہ جنت تہ دا خلیل ضرور  
 نہ دی دا بھر نہ ہم کیدے شی نکہ نمرچہ کرور و نومیلہ لریہ  
 موہن تہ گرمی اور زہار ارسولے شی، حالا نکہ نمرچیم کشیف دے  
 جسم لطیف ر شیطان خود دے نہ زیات ہم لریہ نہ دتو د نہ  
 زیات مضبوط اثر خورد وے شی، دویم جواب دا چہ شیطان پہ جنت  
 کینے د استوگنے نہ بند و د ہسے پینید واد امتحان او زمینت کول



دویم حکمت

لکہ خنکہ جہ دے واقع نہ معلومیزی، دویم حکمت پہ دے کین د الله دنا فرمانی دانسی خطر ناگو نتیجیونہ د انسانانو یو کول دی، آدم علیہ السلام د انسانا پلاسا او د خدا کے تعالیٰ محبوب او مقبول بندہ او هر کله چه هغه په دایه کا (هغه اونے نه خورل) چه گناه هم نه وه روکم بخدا که عزمان د نه خارج کړی شو نو د گناه نتیجی خوبه دے نه هم نایسته خدا بے وی گناه هغه نافرمانی د الله ده کوه سره چه قصدا او اراده شامله وی قتل گواه دے چه د آدم علیہ السلام دے فعل کین اراده دنا فرمانی نه وه خکه چه جنت د شرعی احکامو مخائے نده چه د هغه خلاف کول گناه ا بولی نو دا حکم تشریحی نه وو بلکه تشفیوی وو، د حکم تشفیوی د ا مطلبی وی، چه مبتلا یوم اکثر بخورنه د پرهیز کولو مشوره په دے عرض کړی، چه د دے په خلاف کولو کین د رنجور نقصان دے هر کله چه بد هیزی ا کړی نو د اکثر هیز لقصان ا نشورنه دے حکم عدلی ا نقصان د رنجور ا شو چه رنجی نریات شو یا بل رنج بیدار یا دا حکم عام وو د هذی الشجره، نه مقصد د الله تعالی دغه قس یولو او نونه بند یزو او آدم علیہ السلام دیوسه خاچه ارنه بند تریه مطلب واغستو دا غلطی اجتهادی وه او په اجتهادی غلطی عذاب نشسته سوال پیدا کیزی چه هر کله د گناه نه وه، نو قرا فرمائی، وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ چه د دے جواب داد دے چه حقیقت کین عصیان او غوا یت نه وو بلکه په صورت د دے رو د دے ژ بے د قواعد و په لحاظ هغه نیکی نه هم بدی و پیله شی کوم چه د بدی هم شکله وی بلکه د جزو سببیه سببیه مثلها سوره الشوری ا عت اوفین اعتدی علیکم فافتدوا علیکم بمنزل ما اعتدی علیکم

وره البقرة آیه ۱۹، و می آیت کین دے د اشکلی په وجه د بدی د لے ته بدی او نیله حالانکه بدل اغستل جائز دی، دغه رنگ د دویم آیت کین د زور ظلم بدل اغستلو ته د هه شکلی په وجه زور او نیله شو، حالانکه بدل اغستل خه بدی د گناه خبره نه ده د طور د ا هه خلق وائی چه د سپیره بدل لے په سپیره واغستو سپیره د واره یوشان دی مگر د و می سپیره ناجائز او دویمه سپیره جائز صرف شکل کین د واره سپیره یوشان دی، خلاصه د و لوی هر و دا چه دے واقع کین د الله دا حکمت بنودل وو چه هر کله آدم علیہ السلام د ا هه یو کار ا کړو چه صرف شکل او صورت د گناه وو د حقیقت گناه نه وه (مگر په نتیجه کین دے د جنت نه را ا بشکلو د هغه آرام او پایان نعمتو نه تر واغسته شو او د دنیا په تکلیف د ا ژوند اغستونو سرگردانو کین دے مبتلا کړو او کار هم یوو نو هغه کسانو ته عبرت کول وو کوم چه حقیقی گناه کوی او یوه مرغه بلکه بتول عمر په گناه هونو ا هم وی نو د هغه به خه حال وی خورمه خطر نا کے نتیجه بهمه د باصت په ور خرا ا وزی، او هغه همیشه ژوند به خه خورمه خراب وی،

دریم حکمت

دریم حکمت داد دے چه جنت دار د راحت اوزمکه دار د محنت دے لهدا په دے دار د محنت کین دین پاره محنت کول د حقیقی راحت یعنی د جنت د حاصل کولو ا کی یوه ذریعه وه، په دے وجه زمکه کین تکلیف تیر کړی مشقت ا کړی چه د جنت حجت مو نصیب شی،  
 بهراختی نرسید آنکه محنت نه کشید،  
 د دنیا نظام هم د ا هه جوړ دے چه شوک محنت کوی نو هغه راحت بیا موی،



### خلوہم حکمت

آدم علیہ السلام اور ابلیس کے واقعہ انسانیت کا ثبوت اور کون  
 چہ شیطان کا انسان دہتو لو نہ لو گئے دشمن دے دہغہ گارڈ اللہ  
 نابعداری نہ لے کول اوپہ خواہش نفسانی کین لے اب مکل دی  
 انسانیت اور ابلیسیت کین بہ جاری عداوت وی، خود انسانی کامیابی  
 بہ دے کین پت دے چہ ہغہ کا ابلیسی خویند ارکونہ خان انسان  
 اودہ نہ دخیل پلار مقام اوخیل وطن اصلی بہ گوتورشی گوند  
 کا اصلی وطن نہ بہ لاس وینچلے وی،

### پنجم حکمت

جنتی ژوند نہ دہر مکے شہوند، نہ آدم علیہ السلام لا بد تو لو  
 حکمت دا ہم ووجہ د جنت د خوشعالو ک ژوند د دنیا د غم  
 چک ژوند سرہ مقابله کری اود اتاریخی حقیقت د بہ اولاد آدم  
 السلام کین، برابر جاری وی چہ غوریزش وند د آخرت دے حکم  
 دوی د دنیا بہ جنجالو نو کین اکرمید و سرہ آخرت او د جنت حقیقی  
 شانہ اند غور زوی، اودہ ک الاحب ک خیر ک ابغی، راعلی آیت  
 دالتصور چہ د آخرت او د جنت بقول عمری او ہیشہ ژوند دیر  
 کا اولاد آدم بہ ہغہ کو ششو نو کین د بچلٹی چہ پیدا کری کوم  
 د جنتی ژوند گتلو ک پارہ کوی،

### شپروم حکمت

آدم علیہ السلام قصہ د ابلیسی عداوت ہنکارہ کولو د پارہ یوا  
 پہ دے کین د اللہ تعالیٰ دا پتا حکمت ہنکارہ کول دی چہ انسان د ہا  
 کا ابلیسی عداوت وجود لہ دے وجہ ضروری دے چہ ہغہ دے نہ  
 خان محفوظ کولو د پارہ ہر دخت تیار سیری او د دین دے دے حفظ

غیب دشمن د دشمنی خیال پہ انسان کین د دین د حفاظت خیال  
 او چند بہ پیدا کوی، انسانی وجود یوور کوٹے حکومت اگنرہ دے  
 اندامونہ د رعیت پشان اوروحے دیو بادشاہ پشادے، قانون الہی  
 و شریعت دے ور کوٹی حکومت آئین او دستور دے شیطان اور  
 ابلیسیت لگی شی دغہ اندامونہ بہ بغاوت کولو آمادہ کوی، چہ دغہ  
 دستور نہ مہی کچرے د انسان روح د خپل دے حکومت پہ بچ کولو  
 او بہ حفاظت کین پاتے راشی نو دشمن بہ پر خیتہ و اچوی او دے  
 انسانی اندرونی مہلکت بقول انتظام بہ گنہ و کم کری (کہ نہ صبا لبنان  
 کین چہ اسرائیلو کر لہ) او کچرے د دشمن د چالو نو ہر دخت یگرافی  
 کوی، د حکومت د حفاظت خیال ساتی اودغہ انتظام بہ مضبوط وی  
 نور ابلیسی چلو نہ بہ بقول ہیکارہ شی، دے ہنکارہ مثال د پاکستان  
 حکومت دے چہ بہ خوا کین د بہارت یومکار د شمن حکومت موجود  
 کچرے دا دشمن نہ وے نو حکومت او عوام د پاکستان دواہ بہ بے فکرہ  
 ناست و د خپل ملک د بچ کولو او د حفاظت د جوش د ک انتظام بہ نہ  
 کولو او د پاکستان بری، پوری او فضائی فوج بہ د نیشٹ برابر و جکی  
 وسلہ او جنگی قوت نہ بہ ہنکار نہ راستل، دا خود غیب دشمن بہارت  
 صدقہ دہ چہ پاکستان کین د فاعی ساز و سامان مخ پہ ترقی دے،  
 مطلب دا چہ د انسانیت د تکمیل دا د ابلیس پہ دشمنی کین پت دے  
 لکہ چہ حضرت علی ہجویری مشہور بہ داتا گنج بخش، خپل ہغہ سرید  
 دا بے پورہ کوم چہ د دشمنان د ضرور نو شکایت کرے و، دا وقعا  
 علامہ اقبال بہ خپلو شعور نو کینے دا بے بیاباوی ع

ہستی اور رونق با ناز است	راست عظیم ملک ہم یا راست
فضل حق داندا گہ زمین قوی است	برکہ دانائے مقامات خودی است



کشت انسان را عیب باشد صحاب

مکنانش را بر انگیزد ز خاک

د جنت د ژوند حقیقت

د جنت حقیقت او نعمتونه دو سره اوجت دی، چه که انسان په خیال کپنه هم نه شی را تله :-

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِّنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً لِّمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۰۰﴾ سورة السجدة آیه ۱۰۰ پیژنی کوم چه ما پت ساتلی دی دوی دپاره د سترگو یخواله دے، چه ددوی د عملونو بدله به وی،

په بخاری او مسلم کین دا ابو هریره رده په روایت د حضور علیه السلام ارشاد منقول دے، چه الله پاک فرمائی چه ما په جنت کین هغه نعمتونه تیار کړیدی چه نه خو کومو سترگو لیدلی دی او نه کومو غوړو لو د دے تعریف آوری دے، او نه کوم یوزره د دے خیال را وستے شی، د د نیا نعمتونو سره د دے نعمتونو هېخ مناسبت نشته، ځکه د دے اصل حقیقت بغیر د لید او استعماله مهکن نه دے خود انسان پوهولو د پاره د دے اجمالی پیژندگلی د علوم آخرت په ضمن کین ضروری وه لیکن د انسان پوهه د د نیاوی څیزونو د پورته د پاره ځکه د د په دغه رنگ کین قرآن شریف او حدیث بیان اگړه،

ابن عباس رضی الله فرمائی، چه د جنت نعمتونو د پاره د د نپوی شپولو کوم الفاظ چه استعمال شویدی داصر د کسسی او تعبیری مناسبت په وجه دی گوندی د آخرت د نعمتونو حقیقت د د نیا ک نعمتونو نه بالکل مختلف دے، ځه وایم چه جنت کین به هم اوبه وی، او په د نیا کین هم اوبه شته لیکن په دواړو کین د آسمان او زمکه فرق دے کچر دے د توله د نیا

دولت ا لگولے شی او په هغه یو کلاس شربت تیار کړی شی نو دا به د جنت د اوبو په مقابله کین د ا سس وی چه په لید و به د هغه چانه سرخون ورځی چاچه د جنت اوبه څښلی وی ځکه چه د جنت په اوبو کین موندونکی خوند و نه بدنی اور روحانی اثرات هغه دی کوم چه د د نیا په هغه څښاک کین نشته،

د آخرت د ژوند اجمالی نقشه

قرآن حکیم د جنت د ژوند په منفی انداز کین دا نقشه را بڼکله ده، لَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۱۰۱﴾ هغه ژوند د ویر د اودغم نه بیخی پات د دے، او په مثبت انداز کین د دے بیان کړی دے،

وَلَكُمْ فِيهَا مَا نَشْتَهُیْ اَنْفُسِكُمْ ﴿۱۰۲﴾ ترجمه: یعن د جنت په ژوند کین به هغه و لکم فیها ما تاند غون (ط) نزل شته ملامو ویری کوم چه په زړه کین تیر وین غفور بر جیم (سوره حم) ش او هغه ش به هم ملامو ویری کوم چه السجده آیه ۳۱ و ۳۲: اغونینتے شی، او پخپله د انتظام کولو

ضرورت ځکه نشته چه هلته به خلق د الله پاک ټول عمری میلان د وی، ټول عمری انتظام به هم د الله پاک وی، په بدو ویر السافر به مذكور احاد یتو کین د دے پاک ژوند دا تفصیل بیان دے،

عَنَاءٌ لَا فُقْرٌ ﴿۱۰۳﴾ صَحَّةٌ لِّاَمْرَضٍ ﴿۱۰۴﴾ یعن د جنت په ژوند کین بې نیازی شبات لا همر حیات لا موت: او غنی ټوب دے، فقیری او محتاجی پکین نشته، ظاهری او باطنی تندرستی به وی اور نغ پکین نشته ځوانی شته بو د ا ټوب نشته، ژوند شته، مرگ نشته دا هغه لنډه نقشه ده، چه د هغه مطابق یومینت ژوند به په د نیا کین ټولو د لوه باد شاه تندرستی نصیب شوه په د دجه د الله ارشاد دے: وَارْتَبَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لِهٰی الْحَيٰوةِ الْاُولٰٓئِیْ سُوْرَةُ عَنكَبُوْتِ آیة ۱۰۱



چہ یوازے دآخرت ژوند حقیقی دے، پہ حدیث شریف کئے راخی چه دیو جنتی سری طاقت به دیوسلو مضبوطوخوانا نو هو صر وی هیشه دپاره او هیز کموت به یکنی نه راخی دهغه بناست به بیمثاله وی ادپه هغه کین به زیات ولے راخی، لکه چه په صحیح احادیثو مبارکوکین ثابت دی، ددے نه ملاوه داچه دیدار الهی خوند به دومره وی چه بل هیز دجنت خوند به دے ته نه رسی :

دقیامت په نینوکین دحضرت عیسی علیه السلام اسمان نه راکوزیدال په بحث کین شامل دی :

دحضرت عیسی علیه السلام اسمان ته خیزول داوخت دهغوی ژوند او په آخره زمانه کین په زمکه راکوزیدل دمسلمانانو اتفاق عقیده ده حکمچه په تیر شووخوانلس سووکالوکین په دے کین هیز یومسلمان عالم اختلاف په دے نه دے کپه چه دا دتولونه داعی صفامسئله ده چه اسلام او ددے انکار نشی جمع کیدد په بحرالمحیط تفسیر جلد ۲ ص ۶۶ کین دامام ابن عطیه نه دا جماع الفاظ منقول دی ۶۶

حَيَاةَ اِسْمٰى بِجِسْمِهِ اِلَى الْيَوْمِ وَ نَزُوْلُهُ : تر دے وخت دمسیمه علیه السلام مِنْ السَّمَاءِ بِجِسْمِهِ الْعَنْصَرِيِّ فَمَا اجْتَمَعَ : ژوند سره دجسمه او جسم عنصري عَلَيْهِ الْأُمَّةُ وَ تَوَاتُرُ بَعْضِ الْأَحَادِيثِ : سره دآسمان نه دده راکوزیدال داعی یو عقیده ده چه په دے امن متفق دے، اوله متواترواحادیثو ثابته په جامع البیان تفسیر کین داتی متوفیک، تفسیره تفسیر وچیزه نقل شویده وَ الْاِجْمَاعُ عَلَى أَنَّهُ حَيٌّ فِي السَّمَاءِ يَنْزِلُ يَقْتُلُ : په دے اجماع ده چه الدَّجَالُ وَ يُؤَيِّدُ الدِّيَّانَ : حضرت عیسی علیه السلام په اسمان کین ژوند دے، راکوزیږی به دجال به قتل کوی او دین اسلام به مضبوطو دارنگ دامام شوکانی رح په ۸۸ ساله راالتوضیحه فیما تواتر فی

الْمُنْتَظَرِ وَالْجَبَّالِ وَالْمَسِيحِ، او دامام سیوطی رح په الْأَعْلَامُ مُحَمَّدٌ عَيْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ، کین هم تواترو اجماع مذکور ده، صحیح الکرامت ص ۲۳ کین امام شوکانی رح یوکم دیرش احادیث دعیسی علیه السلام د نزول په باره کین ذکر کولو نه پس دتواترو اجماع ذکر شویده، دغه ربک حافظ ابن حجر په تلخیص الخیر، کتاب الطلاق کین لیکلی دی، الْاِجْمَاعُ عَلَى أَنَّهُ رُفِعَ بِدَلِيلِهِ حَيًّا، یعنی په دے اجماع ده چه هغه سره د بدن نه ژوند په پورته کپه شویده،

دارنگ په رفیع الباری کین دادرسی علیه السلام ذکر سره دحضرت مسیح علیه السلام په نزول اجماع منقول ده، دغه رنگ په تفسیر ابن کثیر کین د نزول تواتر صفا بنکاره کپه شویده، دانشان را، مرزا غلام احمد، براهین احمدیه ص ۶۶ دحضرت مسیح علیه السلام داسی ژوندون او ددوباره راتلونصریح کپیدا اودا کتاب دده داقوار مطابق هغه وخت لیکل شوه دے چه هغه پخپل خیال کین بنی وودایام الصلح ص ۶۶

۶۷، مرزا غلام احمد براهین احمدیه حاشیه ص ۶۶ کین داین حدیث عمدا، په تفسیر کین لیکلی، چه په دے کین دمسیمه علیه السلام په جلالت اندازا تلوته اشاره ده، کپه نری نه قبله، نو هغه زمانه هم راتلونک ده چه مسیمه علیه السلام به سره دجلالت په دنیا راکوزشی، وجلالت الهی به گداهمی نیست او نالود کوی، کما زمانه دغه زمانه دپاره د ادهاص په توگه واقع شویده :

۶۸، مرزا غلام احمد براهین ص ۶۶ کین، د هُوَ الَّذِي أُرْسِلُ رَسُوْلًا تفسیر داعی بیا نوی چه هر کله حضرت مسیمه علیه السلام دویم ځلی دے دنیاته تشریف راوړی نو د هغوی په لاس به دین اسلام



پہ بتولوا فاتوا و آقطار و کتب خورشی، رہم، مرزا غلام احمد پہ ازالہ  
 او هام ص ۲۵۵ کہنے لیکي چه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم عمرہ قتل نہ  
 منع کرواوسے فرمائیل کچرے دا دجال وی نوہد، صاحب عیسیٰ علیہ  
 السلام بن مریم دے ہفہ بہ کے قتلوی صوبزہ دے نشو قتلوالے  
 د مسیح علیہ السلام ڈر وندون او کدھفہ ڈنرول پہ مسئلہ بہ مو بنر  
 دقرآن، حدیث، تاریخ، او عقل پہ رنرا کین مختصر بحث کوڑ۔ داجماع  
 پہ رنرا کین مو بنر پہ دے مسئلہ بحث ا کرو

**د مسیح علیہ السلام ژوندون دقرآن پہ رنرا کین**

را و مکروا و مکرا اللہ، واللہ خیر: یهود و د حضرت مسیح علیہ السلام  
 المکیرین آل عمران آیت عک: پہ خلاف چل ا کرو او اللہ د ہفہ  
 ڈ بیچ کولو چل ا کرو، د اللہ چل د بتولو چلو نو و الیہ نہ دیر بنہ دے  
 مرزا صاحب ددے آیت دامطلب بیان کدی دے ر یهود یا نو د حضرت  
 مسیح علیہ السلام د پارہ د قتل او سولئی چل چو پ کتے وو، خو دا  
 خدائے تعالیٰ مسیح علیہ السلام نو وعدہ و رکبہ او وے وئیل چه تا بہ زہ  
 خیل ٹان تہ ما پور تہ کرم، راربعین جلد دریم ص ۷

بیایہ آئینہ کمالات ص ۱۰۱ کین لیکي چه د وعدے الفاظ دلالت  
 کوی چه ہفہ دیرہ زر پورہ کیدو کتے دک) بیامرزا صاحب پہ ازالہ  
 او هام ص ۲۵۵ کین لیکي چه بیاد دے نہ پس کے ہفہ علیہ السلام د ہغوی  
 ر یهودو) پہ حوالہ کپور۔ پہ چا بکونو ا دھلے شو، کٹھل آوری دل سپیرے  
 خونرل توتے مسخرے و پورے کیدل ہفہ ا لیدل آخرے پہ سولئی  
 اخیڑ لو، دامرزا فی تفسیر یوازے بے دلیلہ او تحریف دقرآن ندے ،  
 بلکہ یولو تے بہتان دے او د ذات الہی د شان ہم خلاف دے د مرزا پہ  
 قول یهود و د حضرت مسیح علیہ السلام خلاف چل ا کرو او اللہ پاک د

د ہفہ ڈ بیچ کولو چل ا کرو او بیایہود و ہفہ پہ بکونو او کپور و اوہلو  
 کٹھل کے ہم ورتہ ا کرل توتے مسخرے کے ہم و ر پورے ا کرے پہ  
 سولئی ہم اخیڑ لو، او بیاهم قرآن دا اذیل چه اللہ خیر المکیرین  
 دے، ددہ چل دیر بنہ او کامیاب شو، کچرے دمرزا فی تحریف دا دغانہ  
 جو بہ کتے بتوتے ہم ا خطے شی چه د سولئی نہ را کوز لو پہ وخت  
 یهود و ہفہ صرا کترو لو، لیکن آخری سلگئی کے پاتے وے چه پہ علاج  
 کولو بنہ شو بیاکشہر تہ لاپ و او دیرہ مودہ ک پس پچیل مرگ مرشو  
 خوبیا ہم ددہ د مرگ پہ لارہ کین د یهود و غلط فہمی یو بت جو ر نشو  
 او نہ خہ ہجیبہ واقعہ اشوہ۔

پہ ذکر شوی آیت کین د روح اللہ د حفاظتی تدبیر د یهودی چلی سرہ ۶  
 مقابلہ کولو کین د اللہ د تدبیر د پورہ کامیابی اولوئی بیانول مقصود  
 دی، لیکن د مرزا پہ تفسیر کین ددے وعدے الہی سرہ ہم یهودی پختو  
 حضرت مسیح علیہ السلام سرہ ہر ہفہ خہ ا کرل کوم چه ہغوی غوختل  
 او بیاهم د مرزا پہ قول تدبیر الہی او د ہفہ وعدہ بلندہ او کامیاب  
 شوہ، مرزا پردے شان د حضرت مسیح علیہ السلام او دقرآن والا خدا  
 د یهود و پہ مقابلہ کین توہین او تذلیل ا کرو،

کچرے د ماغون کپور و لے او اتحاد نہ وے نو د آیت مطلب سفادے چه  
 یهود و د حضرت مسیح علیہ السلام خلاف چل ا کرو چه ہفہ بیغزتہ  
 شی او سولئی تہ اخیڑ و لے شی، لیکن د اللہ تدبیر د ہفہ ڈ بیچ کولو و،  
 لہذا د اللہ پاک تدبیر غالب شو ہفہ کے آسان تہ پور تہ کرو او یهود  
 د ہفہ یو وینتہ ہم کور نکرو، غوالس سو و کالونہ خود قرآنی علوم  
 ماہرا نو صعا بہرہ او تابیینورح وغیرہ د آیت نہ دامطلب واعستو  
 لیکن پہ خوارلسی صدی کین د مسیحت د کان پراستو والا دانا معقول







وَمَطَّهْرَكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَسُوهُ أَلِ عِمْرَانَ آيَةَ عَمَّهُ  
 یعنی زہا بہ دمکراؤ نہ تا او ستامور بی بی پاکہ کرم، لکہ چہ کلام نظام  
 دقرآن او د محمد رسول اللہ پہ ذریعہ اکرے شو، د عیسیٰ علیہ  
 السلام او د ہغوی د والدے ژوند بے داغہ وے،  
 (۴) یو پریشانی داہم وہ چہ خما د پور تہ کولو پس بہ خما د تابعدار  
 بے حال وی ہوا اللہ تعالیٰ ا فرمائل، وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ  
 فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَسُوهُ أَلِ عِمْرَانَ آيَةَ عَمَّهُ چہ تر  
 قیامتہ بہ ستا تابعداران ستا پہ مکرانو غالب وی، دا وعدہ  
 نہ ہم حقیقت دے، د اسرائیل و جود پہ دے وعدے حکم اثر نہ  
 آچوی چہ قرآن پچہلہ د یہرود د ذلت او مسکت د وہ استثنائی صورت  
 بیان کریدی، یو دا چہ یہود مسلمانان شی او د اسلام پہ پناہ کن  
 راشی، او د ربیم دا چہ د یومر عیسائی، پہ پناہ کن راشی، اَلَا بِحَبْلِ مِّنْ  
 اللّٰهِ وَحَبْلِ مِّنَ النَّاسِ سورہ ال عمران، اُس کہ اسرائیل مرجعہ دی  
 نو پہ دویم استثنائی صورت کن حکم چہ دوی د برطانیہ امریکہ آؤ نورہ  
 عیسائی قوم نو پناہ آغستویہ و جا صوبہ دوی د یہود و اقتدار  
 او قوت د عیسایانو پہ آسرا قائم دے لیکن د مسلمانان افاقتمدار د  
 عیسایانو د آسرے حاجتمند نہ دے خواہ امریکہ وی او کہ روس وغیرہ  
 دوی کہ محتاج دی نو خپل منہ کن د اتفاق لکہ اللہ تعالیٰ فرمائی،  
 وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا رَسُوهُ أَلِ عِمْرَانَ،  
 او بل د سامان قوت تیا آؤ لو، لکہ چہ فرمائی وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِ  
 اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ قُوَّتِهِ ط هر کله چہ مسلمانان متحد شی او خپل مشترک  
 دولت پہ قوت جمع کولو، کن صرف کرے، نو مسلمانانہ بیا ہچوک نیکت  
 نشی و رکولے، خوہلہ چہ پہ حبل اللہ او اسلام بانندے عمل

کوی نہ چہ مغربیت تہ کچکول اُنسی او پہ اسلام کنس تخریف اکرے  
 دیورپ د قوت راز ہم اسلامی اجزاو بانندے عمل کول دی، لکہ  
 سامان د قوت جمع کول گوندی ہسے خو پہ غیر اسلامی اجزاو بانند  
 عمل کولو پہ وجہ دوی د بیکزوری شویدی، غیر اسلامی اجزاو دادی  
 چہ دوی خدائے او آخرت ہیر کر بیگز، د پیغمبرانوح علیہم السلام اخلاقی  
 قدرونہ تے د خپل ژوند او تہذیبہ تمدن نہ خارج کریدی، د نسل  
 او وطن غوندے بتا نو عبادت کوی، بزنا، لواطت، جوارئ شراب  
 نوشی، سود، عیاشی مغربی طاقتورہ دومہ کمزوری کریدی چہ دوی  
 روچہ نم برطانت دکور یا اوویٹ کانگ غوندے دیر معمولی طاقتور  
 دلا سہ و ہلے کیری اُس خوتوہ تہ جور شویدی خوتوہ تہ نہ قبلین  
 داد مغرب زدہ مسلمانان نو بد قسمتی وہ چہ د دوی کمزوری زہنوں  
 دوی لہر د سامان قوت پہ پرینود و چہ اسلامی جزء دے، او د  
 ہغوی اخلاقی کمزوری پہ خان کن پہ داد ستور چہ غیر اسلامی جزوہ  
 مجبورہ کرے، او پہ خپل لوہے قوت ر اسلام کن تے تخریفونہ اکرل او  
 کوی، او د یورپ خطرناک شیطانی تہذیب پہ خان کن راؤی،

۳- وَ يَكْفُرْ هِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ  
 بَهْتَانًا عَظِيمًا وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا  
 الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللّٰهِ  
 وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ  
 لَهُمْ ط وَأَنَّ الَّذِينَ اٰخْتَلَفُوا فِيهِ  
 لَفِيَ شَكٍّ مِّنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ  
 اِلَّا اِتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِيْنًا  
 بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ ط وَكَانَ اللّٰهُ  
 دے دے او نہ تے پہ سولگی کریدے صرف

دیہود وہ زہونود ہدایت د بندیز  
 مہر کیدے دے د دوی د کفر پہ وجہ  
 او پہ حضرت مریم بانندے د غبت بہتان  
 تر لولہ تور پورے کولو، پہ وجہ او پہ دے  
 وجہ چہ دوی وائی چہ مرید خدائے  
 رسول عیسیٰ خو تے د مریم بی بی و تے  
 دے حالانکہ نہ د دوی ہفتہ قتل کرے



عَزِيزًا حَكِيمًا وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ  
 إِلَّا لَتُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِمْ وَكَيَوْمَ  
 الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ سَهْيَدَانِ  
 النساء آیه ۱۵۷ تا ۱۵۹

نه دے قتل کرے، بلکہ اللہ تعالیٰ ہفتہ خپل طرف نہ پورے کہے دے، ہفتہ غالب اور حکمت والا دے، ڈا اہل کتاب بو ہتھ پو پوے بہ دا سے نئی خرابان بہ پلہ، دہفتہ دمرگ نہ روچے را وری اوک قیامت بہ ورخ بہ ہفتہ پہ دوی گواہی بہ دے آیت کہنے خوشیزونہ بیان شویدی،

را بودا چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام نہ قتل شوے دے او نہ بہ سولی خیزوے شوے دے، خاک چہ دقتل او دسولی قائل دی، ہفتہ بنکارہ غلط دی، حکمہ چہ قرآن شریف بنکارہ ددے ردا کہو، دمرنا یا نو یاد متیرزا داوینا چہ پہ سولی خیزوے شویدے، لیکن هلنت نہ دے مر شوے نو دا خبرہ ہم کہہ دیہود و انصاری و دقرآن نہ خلاف دہ و ماصلبوک، دامعنی کول چہ پہ سولی اخیزوے شوخو پہ سولی مرشو دعر بود لغت نہ خلاف دہ، دصلب) معنی پہ سولی خیزول اوک ماصلب) معنی پہ سولی نہ خیزول دی دا خو قطعاً دقرآن تحریف دے چہ دماصلبوک، دامعنی اُشی چہ یہود و حضرت عیسیٰ علیہ السلام پہ سولی اخیزو لوخر هلنت مر شوے

رس) پہ آیت کہن دما قتلو کہ یقیناً، نہ پس افرما تیل، بل رقعہ اللہ اکیہ طے حضرت عیسیٰ علیہ السلام قتل نشوار اللہ پاک خپل طرف تہ پور تہ کہو، پہ ما قتلو کہ، او بل رقعہ اللہ، دوارو کہن ضمیر (ک) حضرت عیسیٰ علیہ السلام تہ راجع دے او عیسیٰ دروچ او جسم دوارو نوم دے مطلب دا چہ روغ روح سرہ دجسہ پور تہ اخیزوے شی حکمہ چہ د

پہ نتیجہ کہن جسم بے روح پانے شی نو دعدم قتل مطلب بہ جسہ سرہ دروچہ پور تہ کول وی، علاوہ لہ دے (رفع) دعیسی علیہ السلام نہ مطلب ہفتہ قتل دروچہ او جسہ دوارو (اجتول) دی فرخوچہ ددے خلاف بلہ قرینہ نہ وی، لکہ دوزرغ ابویہ علی العرش، دامطلب دے چہ حضرت یوسف علیہ السلام خپل والدین (روح سرہ دجسہ) تحت تہ پور تہ کول نہ دا چہ یوازے روح نہ دہغوی تے پور تہ کول، (م) کچرے دعیسی علیہ السلام روحانی پور تہ کول مراد واغٹے شی، نو دا پہ خو و جو غلط دی،

① یوجہ دادا چہ بے قرینہ مجاز مطلب اغتسل قلط دی، -  
 يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ، كُنْ كَرِ  
 دَرَجَاتٍ، پہ قرینہ دینی پور تہ کول مراد دی جسامی پور تہ کول نہ دی مراد لکہ خشک چہ پہ رقعنا بعضہم کون بعض دَرَجَاتٍ، کُنْ دَرَجَاتٍ، پہ قرینہ رفع مجازی مراد دہ،

بلہ وجہ پہ و ما قتلو کہ یقیناً بل رقعہ اللہ اکیہ، کُنْ دَرَجَاتٍ روحانی رفع پہ دے معنی مراد اغتسل چہ یہود و قتل نہ کر و خود لہ دہفتہ درجہ بلند کرے غلط حکمہ دہ چہ عیسی علیہ السلام دے نور اندے مخلوبیت کالہ پیغبر و او د پیغمبری نہ بلہ او چنتہ درجہ نشنتہ نو ددرجے او کچتو دل تہ بیا ہتھ مطلب نہ را وری او د اللہ کلام دے نہ پاک دے،

ددے نہ علاوہ پہ عربی ژ بہ کین ریل، دوہ مقابل خیزو نو د پارہ استعالیٰ بی، کچرے دا معنی دل تہ دا خلوچہ عیسی علیہ السلام پہ سولی نکرے شوخو مرتبہ تے اللہ تعالیٰ بلند کرے نو مقابلہ رانغلہ او د ریل، استعمال بہ غلط دی چہ د اللہ کلام لہ دے پاک دے مقابلہ بہ ہل داتلہ چہ دا سے ویلے شوے دے چہ یہود و پہ سولی کر و خوا اللہ تعالیٰ تے



درجه بلند کرده که چه یوم مؤمن یا پیغمبر قتل شی نوالله تعالیٰ هغه  
 له د شهادت د تبه ورکړی، او په داسه به د بیل استعمال هم صحیح شوی  
 وې دلته د مرزا یا نوادا نوکرې په دې کچه دی بلکه تحریف دے، چې د  
 ربانیل (په موجب) په سولئی موے سرے ملعون وی، نو د بیل (په  
 تقاضا مقابلہ به داسے جوړ یزی چه الله تعالیٰ د سولئی د قتل نه بچ  
 کړو کوم چه لعنت وو، او د هغه په مقابلہ کین له ور له درجه بلند ے کرے  
 نو مقابلہ هم راغله او مراد هم پورا شو، زه وایم چه دا حواله جابلو دروغ  
 او غلطه حکم دے چه با نیل کین له هغه سولئی شوی سړی ته ملعون وی  
 دی کوم چه خه جریم کین په سولئی شی او کوم چه ناحق سولئی شی نو هغه شهید  
 وی، نو د مرزا یا نوادا غلط خیال مطابقی په دے کین بیامقابلہ قوت کیزی  
 او هغه آر نو پر تو تر جوړ یزی او داسے نسبت د الله کلام تر کول د هغه  
 تو هین دے «اعاذنا الله»

دویمه وجه د داسه چه روحانی رفیع الله تعالیٰ هر نپی ندر کړی  
 و، خصوصاً د تلو ندر زیا تر رفیع خاتم الانبیاء صلی الله علیه وسلم ته ور  
 کړی شوی و، نو د عیسی علیه السلام خصوصیت په دے صورت کین نه  
 وو، دلته خصوصیت د رفیع صفا بنکاره کوی چه رفیع نه مگر د رفیع جسمانی د  
 کومه چه خاص د عیسی علیه السلام سره یا چه د چار رفیع جسمانی شری  
 وی، خلورمه وجه د داسه چه د رفیع نه پس په قرآن کین «وکان اللہ»  
 عزیزاً حکیماً الفاظ راغلی دی کوم چه د بیل نه بی د پاره په دے انداز  
 کین نه دی راغلی نو دے نه هم معلوم یزی چه رفیع جسمانی مکراد د هغه کوم  
 کین چه قدرت او قوت بنکاره کول هم مکراد دی چه لفظ د عزیزاً  
 پدې دلالت کوی او د حکمت اظهار هم دے چه لفظ د عزیزاً پدې  
 دلالت کوی، او د بیان په اُس مؤنن لبر وخت پس کوو:

دویمه خبره چه آیت نه معلوم یزی هغه د داسه چه د اهل کتابو توی  
 فرستی په عیسی علیه السلام د وفات نه وپان دے په هغه ایمان راوړی  
 کوم به چه د نزول قرآن نه پس زمانه کین هغه وخت وی چه هغه دوباره  
 له آسمانه را کوز کړی شی، بل رفیع الله، نه صعوذ ثابت شوی په دے آیت  
 کین دواړه (صعود او نزول) ثابت یزی، تشریح دے داسه د رواقی من  
 اهل الکتاب الا لیومینن په قبل موتی، نه دا ثابت یزی چه هر فرقه  
 د اهل کتابو به پرا ایمان راوړی، د هغه د وفات نه وپان دے، حکم چه د  
 ربی (د موتی) دواړه ضمیرونه (د حضرت عیسی علیه السلام ته  
 راجع دی رکیومینن، کین نون تاکید ثقیله دے چه هغه د مضارح  
 صیغه مستقبل د پاره مخصوص کوی، نو مطلب به دے داشی چه د اهل  
 کتابو توی فرستی به د قرآن د نزول نه پس هغه وخت په عیسی علیه  
 السلام ایمان راوړی کله به چه هغه د آسمان نه را کوز کړی شی.

هم دا وجه د داسه چه صحیحینو کین د حضرت عیسی علیه السلام د نزول حدیث  
 مرفوع روایت کولو نه پس پخپله راوی ابو هریره رض فرمائی رخا قرءوا  
 ان یشکروا ان من اهل الکتاب الا لیومینن به دمنه دا بنود ل  
 مقصود دی چه اهل کتاب به په عیسی علیه السلام د هغه د آسمان د  
 نازلیدو نه پس په هغه ایمان راوړی، دامستله خالص نقلی دے په عقل نه  
 معلوم یزی په دے وجه د ابو هریره رض موقوف حدیث د مرفوع حکم  
 لری مطلب دا چه حضور علیه السلام نه بما ابو هریره رض ضرور آوریدی  
 وی، چه بتول اهل کتاب به خاغا په عیسی علیه السلام د هغه د نزول آسمانی  
 نه پس ایمان راوړی، د موتی (ضمیر) کتابی ته راجع کول صحیح حکم  
 نه دی چه انتشار د ضمائرو د بلاغت له شا نه خلاف دے، دویم (موتی)  
 قید به عیث او د بلاغت له شا نه خلاف حکم وی اچه معنی به دے دارنگه







لَنْ يَسْتَنْكفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا: مسیح علیہ السلام کا اللہ پر بند  
 لِلَّهِ وَلَا الْمَلِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ ○: کید و نہ شرمیری اور نہ مقربے فریضے  
 شرمیری، دے دے وار و خایر نو کین و قرب نہ مراد جسمی جسی او  
 آسانی قرب مراد دے ہمد اوجہ دے چہ دے آیت پہ تفسیر کین امام  
 رازی رحمہ اللہ تعالیٰ پہ تفسیر کبیر کین او ابو السعود رم پہ خیل تفسیر کین د  
 حضرت عیسیٰ علیہ السلام آسمان تہ پور تہ کیدال د جسم سرہ ذکر کبیدی  
 اومدارک خائرن، سراج المنیر او کشف کین دی، کَلُوْنَهُ مِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ  
 د حضرت عیسیٰ علیہ السلام د مقرب کید و مطلب د ہمد آسمان تہ پور تہ  
 کول د فریضتو ملگرتیا ورتہ حاصلیدل او بیا دنور و امور و تکیل د پارہ  
 د ہمد علیہ السلام زمکے تہ نا زلیدل لکہ نکاح، حج، جہاد کولو او د  
 مسیحی قوم نو فتنو ختم کولو د پارہ:

**د مسیح ژوندون او نازلیدل د حدیث پر رنپا کین**

بخاری کین ابو ہریرہ رض د حضور علیہ السلام نہ حدیث نقل کوی،  
 فرمائی د قسم م د پہ خدائے وی چہ علیہ السلام بہ د پور تہ نہ پہ  
 ناسو کین نازلیدن د حضرت مریم خوسے چہ حاکم بہ وی، انصاف دار  
 صلیبی قوت بہ مات کبری او د خنزیر د قتل حکم بہ ورکوی او د بتولو  
 خلق د مسلمانید و پہ وجہ بہ د جہاد ضرورت پاتے نشی، او خلقوتہ  
 تہ بہ دومرہ مال ورکبری چہ خوک قبلو لوالا بہ نہ دی، او دعبادت شوق  
 بہ دومرہ زیات شی چہ خلقوتہ بہ یوہ سجدا د توتے د نیا د دولت نہ دیو  
 بنہ ہنکاریزی، بیا ابو ہریرہ رض دے تصدیق د پارہ دے آیت آرخ  
 تہ کوجہ ورکرا چہ د ہمد معنی دادہ د پہ دے وخت کین بہ داعیہ یوکتابی  
 پاتے نشی چہ پہ عیسیٰ علیہ السلام بہ ایمان نا نوری د مرنا د قول مطابق  
 قرآن نہ پس د بتولو نہ د صحیح کتاب بخاری حدیث دی،

دویم حدیث دادے، چہ حضور علیہ السلام ابرمائل د خبا و د چینی  
 علیہ السلام پہ مینخ کین نہی نشتہ او د ہمد بہ را کوزیزی، چہ خد وخت تے  
 او بیئ نو وے پیتر نی، د ہمد قد در میانہ سور سپین دے، دو و  
 زیرو جامو کین بہ را کوزیزی د سرو بینتر بہ فی معلومیزی چہ گویا کین  
 او پہ ترے لاخاشی اگر چہ او بہ نہ تہ وی رسیدے، نو پہ اسلام بہ خلقوتہ  
 جہاد کوی، صلیبی قوت بہ مات کبری، د خنزیر د قتلو حکم بہ ورکوی  
 جز یہ بہ بند کبری، پہ دے وخت کین بہ د اسلام نہ بغیر جولو د یئو نہ  
 ختموی، د جال بہ قتل کبری، پہ نرمکہ بہ غلوینت کالہ اسیزی او بیا بہ  
 وفات شی او مسلمانان بہ پور د جنازے توشخ اکبری را بودا د عن ابی  
 ہریرہ رض مرفوعا جلد ۳ ص ۳۸

(۳) پہ مشکوٰۃ باب نزول عیسیٰ م کین عبد اللہ بن عمرو د حضور علیہ السلام  
 نہ نقل کبیدی چہ ابن مریم بہ پہ زمکہ را کوزیزی وادہ بہ کوی اولاد بہ  
 کیزی پہ نرمکہ بہ پنچہ غلوینت کالہ پاتے کیزی او بیا بہ قوت کیزی او دفن  
 کیزی بہ خما پہ مقبرہ کین نو قیامت کین بہ زکا او عیسیٰ علیہ السلام د یو  
 مقبرے نہ پاسو چہ د ابو بکر رض او عمر رض پہ مینخ کین بہ وی،

(۴) پہ صحیح مسلم کین روایت دے حضور علیہ السلام فرمائی، چہ حضرت  
 عیسیٰ علیہ السلام بہ د دمشق پہ مشرق کین پہ سپینہ منارہ پہ دوو جامو  
 کین دوو فریبتو پہ مینخ کین را کوزیزی، دوارہ دلا سو تو تکی بہ کپہ فریبتو  
 ایینی وی، د جال پہ رگدح دروازہ بیاموی او وے بہ شوق و ثنی:

د مسیح علیہ السلام پہ ژوندون آیتونہ دیردی او احادیث د تواتر  
 حد تہ کبھی چہ د یو کم دیر شو صحابہ کرامونہ منقول دی لیکن موید د بہ  
 اختصا پہ غرض پہ بیچو آیتونو او خلو روا حدیثو اکتفا اکرا، حضور علیہ السلام  
 پہ دے اصل دینو کین د ایمانی د تحفظ او د گمراہی نہ دینج کولو د پارہ د حضرت



مسیح علیہ السلام چہ کوئے فیضے نبیانی ذکوکریدی ہنکارانی شافی دی۔ اوکومر گمراہانچہ کہ استعزازانو او مجازانو پیرور پورہ تاریخ او بود نیابدا کوئے نشی، نو هغوی ذ پارہ قرآن او حدیث پورہ دفتر ہم بیکارہ دے، پہ دے احاد بشو کین ذ حضرت مسیح موعود علیہ السلام کہ پیژند لوچہ کوئے بنکارہ فیضے نبیانی دی هغه پہ منبر دادی،

۱) ذ مسیح موعود علیہ السلام بہ پلار نہ وی، نو ذ عامے ضابطے خلاف بہ هغه خیلے مور بی بی مریم، تہ منسوب وی۔ ذ مرزا غلام احمد پلار مرزا غلام مرتضی و داد مورثی ممتاز بی بی وو۔ ذ هغه نسبت بہ پلار تہ کید او مور نہ تہ

۲) هغه بہ حاکم وی لیکن مرزا غلام احمد ذ انگریزا نو غلام وو،

۳) هغه بہ عادل وی، دالله تعالی قانون چکول عدال دے، ذ مرزا پہ وخت کین شرعی قانون بند وو، او ذ انگریزا نو قانون پہ ذہ او ددہ پہ مریدا انوجاری وو،

۴) حضرت عیسی علیہ السلام بہ صلیبی قوت ما اتوی خود مرزا پہ وخت کین صلیبی قوت دومرہ زور اکبر و کوم چہ دے نہ ویرا ندے چوے ہم نہ وو، پخبلہ ذہ اقدار دے چہ پلار تہ تے پخو ذ آسونو سوارہ درگرمے شوی وو او هغه ذ سکنہء پہ نظریک ذ آزادئ کین پہ ہندستان ذ صلیبی قوت مسند کولو ذ پارہ جنگ کرسکو، او پہ تحفہ قیصر کین مرزا پخبلہ دخپلورا تہ قصد ذ بنکارہ کرے دے، چہ زہ ذ انگریز صلیبی حکومت ذ پارہ بود اسے فوئ تیار کریم چہ ذ انگریز حکومت وفادار وی،

۵) ذ حضرت عیسی علیہ السلام پہ وخت کین بہ ذ خنزیر خوراک ختم شوی لیکن ذ مرزا پہ وخت کین داریات شو بہ

۶) حضرت عیسی علیہ السلام بہ پہ خلق دومرہ مال و روی چہ شوک بہ تے

قبلو نیک نوی، مرزا خو ہچمالہ مال ورنکرو، بلکہ پخبلہ تے اغستو چندہ اغستل تے عام کرہ او ذ بہشتی مقبرے ذ پارہ تے چندہ غونبول ذ ایمان یو شرط اُتیا کلو بہ۔

۷) ذ عبادت خوند بہ ذ عیسی علیہ السلام پہ وخت کین دومرہ زیات شہی چہ ذ یوے سجدے قیمت بہ ذ خلقو پہ نظر کین ذ توتے دنیانہ زیات وی لیکن ذ مرزا پہ وخت کین عیسیا نو مسلمانان ذ لکھونو پہ شہر کین مورتدان کرل بہ

۸) حضرت عیسی علیہ السلام بہ ذ آسان نہ پہ زمکہ زاگوزیزی لیکن مرزا پہ زمکہ پیدا او ہم پہ زمکہ پاتے شو بہ۔

۹) پہ فربتو بہ حضرت عیسی علیہ السلام لا سونہ ایینی وی لیکن ذ مرزا پہ نصیب کین ذ یو فرشتے لیدل ہم نہ وو،

۱۰) عیسی علیہ السلام بہ ذ دمشق پہ سپینہ منارہ زاگوزیزی، لیکن ذ مرزا پہ نصیب کین ذ یو عرب زمکہ لیدل ہم نہ وو،

۱۱) حضرت عیسی علیہ السلام بہ لگی شہی پہ ذ کنگل، بہ یهو دی ذ جال قتل کری، لیکن ذ مرزا پہ قسمت کین نہ خور کنگل لیدل وو او نہ ذ جال، البتہ ددہ روحانی اولاد ذ جال قوم یهو دوسرہ تعلق پہ دے وخت پیدا کرو، چہ ذ عالم اسلام نہ ددوی تعلق ختم دے، خبرہ داسے معلوم میری چہ ذ جال پہ ظاہریدو بہ دوی ذ هغه مدد ذ پارہ دغلته ذ اسہ موجود وی،

۱۲) ذ عیسی علیہ السلام پہ وخت کین بہ یو باطل دین ہم پاتے نشی لیکن ذ مرزا پہ وخت کین باطل دینو نہ پہ جوین وو

او ذ اسلام خلاف نور نوی دینو نہ را برسیرہ شو چہ پہ هغه کین ذ هغه ذ مرزائیت هغه دین ہم دے کوم چہ ذ اسلامی یووالی پہا خت

ذ ہنکارہ



ایتمیم دے (۳) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ حج کوی، لیکن ترمذی کہ  
دے مرزا حج نصیب نشو:

(۱۴) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ آسمان تہ پور تہ کید و نہ ویرا ندے  
نہ وادے وی او نہ تے اولاد بلکہ تے نزول نہ پس بہ وادے کوی اولاد تے  
کیزی، لیکن ک میرزا کہ نبوت دے دعویٰ نہ ویرا ندے وادے ہم ویرا اولاد  
ہم وو۔

(۱۵) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ جہاد کوی او جز یہ بہ بندہ کپی لیکن  
میرزا دے جہاد کولو بہ خائے جہاد کولو نہ حرام اویلیے۔  
او دے نضارے و دے استعمار لارے صفا کرے او ک جزیتے بند و لوہے سوال  
پاتے نشو۔

(۱۶) دے عیسیٰ علیہ السلام بہ وخت کینے دے تہ لو خلقو بودین یعنی اسلام  
بہ وی، نو بہ دے وچہ اسلام سرے دے ہیچ یوم مذہب جنگ بہ نشی کینے  
لیکن دے مرزا بہ وخت کین گنرو باطلومذہب نو دے ہندوستان  
ترکی، فلسطین او شمالی افریقہ بہ مسلمانانو کوم ظلمونہ چہ اکرل  
دے ہنہ مثال بہ تاریخ کین نشنہ اودا دے مرزا برکت کیدے شی۔

(۱۷) دے عیسیٰ علیہ السلام بہ وخت کین بہ امن قائم شی او جنگ بہ ختم  
لیکن دے مرزا بہ وخت کین خہ چہ دے ہنہ نہ پس دے امن و امن نوم لو  
نہ پاتے نشو او جنگ دے پارے ہنہ دے سلعے او سامان جو بہ شو  
چہ دے مرزا دے وخت او دے ہنہ نہ پس دیو جنگ بر بادی دے تیر شو سو سو نو  
جنگو نو دے بر بادی نہ زیانہ دے۔

دے تہ لو بنو بنیا نو بہ رنرا کین داوینا بہ حقہ دے چہ مرزا دے مسیح  
موجود نہ دے، لیکن دے مجازا نو استعمار اوتو اوتو اویلا تو بہ نورقرآن  
حدیث تاریخ او واقعہ تو پورے چہ مرزا کو ہنہ اگانے او تہ تے اکرے

دے ہنہ بہ موجب ہیچ یو حقیقت حقیقت نشی پاتے کیدے داخو مرہ  
دانوس خبر دے چہ دے مسیح موعود علیہ السلام تہ تے بنیے بنیے پے  
دایے یوسری ریرزا ویرا ویرا۔ اویلیے شی چہ نہ تے خیل نوم نہ تے دمور  
نور نہ دے ہنہ مکان نہ دے نزول مقاصد مسیح موعود علیہ السلام سرے  
سمون خوری، پے دایے بے سرے او پینوتا ویلو نو خود تہ لو بادیشا  
ہیچ یو نظام دے کار او فائدے نشی پاتے کیدے۔

### شیخ الکبرج او دے عیسیٰ علیہ السلام ژوندون

شیخ الکبرج بہ فتوحات مکہ باب ص ۳۶ کین لیکی:

فِي حَدِيثِ الْمِعْرَاجِ فَلَمَّا دَخَلَ  
بِحَسْبِهِ فَإِنَّهُ لَمْ يَمُتْ  
إِلَى الْآنَ بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَى  
هَذِهِ السَّمَاءِ وَاسْكَنَهُ فِيهَا  
وَحَكَمَهُ فِيهَا وَهُوَ شَيْخُنَا الَّذِي  
رَجَعْنَا عَلَى نِدَاهُ وَلَهُ بِنَا عِنَايَةَ  
عَظِيمَةً وَلَا يَفْعَلُ عِنَّا سَاعَةً  
وَأَرْجُونَ أَدْرِكُهُ فِي نَزْوٍ لَهُ إِنشَاءً  
اللَّهُ تَعَالَى

دے ہنہ بہ موز لو یہ مہربانی دے او موز نہ یو گہری ہنہ غفلت نہ کوی خما امید  
کہ خدائے پاک اے غوبنتہ توخہ بہ دے ہنہ دے نازید ورنہ تہ تہ زمانہ بیبا  
موم۔

### پہ تاریخی لحاظ سرے دے مسیح علیہ السلام ژوندون

حضرت مسیح علیہ السلام حضور علیہ السلام سرے دے تہ لو نہ زیات نزد  
پیغمبر دے او تہ نضاری او مسلمانان دے ہنہ لوئی او شخصیت معنی



آسمانی ژوند و فریب توپه شان دے هلته هغه د زمکے د بشری ضرر باتو  
 محتاج نه دے ، بلکه داسے خوبه زمکه هم کیده شی چه الله اغوا بی .  
 (۱) طبقات شافیه جلد ۱ ص ۲۰۰ کنس د شیخ عزیزالدین فاروقی دروایت  
 دے ، چه هغه په عراق کنس داسے سر په لیده و وچه خوراک جنک لے  
 نه کولو .

(۲) امام ذهبی فرمائی ربه اندلس کنس یوه داسے بنخا واک چه د شلوکالونه  
 لے خوراک خبنا ک نه کولو (دا واقعہ مشهوره ده)

(۳) حاکم تاریخ نیشاپور کنس دعینی بن محمد الطهمانی نه نقل کوی ، چه د  
 رحمت په نوم د یوه شکر خاوند شهید شوه وو. هغه دغه خاوند خوب  
 کنس داسے لیدو چه د جنت طعام لے خورلو یو تکبر لے خپلے بنکته ته هم  
 ورکړه هغه چه نه خوبه راوینه شوه نو نول عمر لے خوراک ته مامت پینښور  
 د ذکر سوی طبقات په حواله دویم جواب دادے چه د آسمان اوزو لے  
 نسبت په خپل مینځ کنس لکه د غزل آسمان او د اوری د داسے (د زمکے) دے  
 هرکله چه خدا لے پاک په دے و یوکی زمکه د آر یو نو مخلوقاتی د  
 خوراک انتظام فرماییلے دے نو په آسمان د یوکس د ضرور یا توان نظام  
 کول هغه نه گران دی خه ! هچرے نه دی گران !

۲۰۲ د ختم نبوت په لحاظ د حضرت عیسیٰ د نزول حکمت  
 وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ  
 لَمَا آتَيْتُكُم مِّنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ  
 ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا  
 مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَتَتَّضَرَّعَنَّهُ  
 قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ  
 ذَلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا  
 وَخَوْت چه الله تعالی د نبیا نو د عهد  
 و لغتو چه خه کتاب او علم ماد رکړو  
 او بیانا سوته یو لوسه رسولی راشی کوم  
 چه تاسو سره کتاب ته هم بتیا وائی  
 نو تاسو به په هغه ایمان را وری او  
 د هغه مدد به کوی . وے فرماییل

قَالَ فَاشْهَدُوا وَإِنَّا مَعَكُمْ مِّنْ  
 الشَّاهِدِينَ (ط) سورة ال عمران : موخا عهد قبول کړو ؛ هغوی او پیل  
 آیه علیه : چه موخا اقرار کړو ، نو وے فرماییل تاسو اس گواها اسی  
 اوزا به هم تاسو سره گواها نیم .

د حضرت علی او عبد الله بن عباس رضی الله عنهم د تفسیر مطابق د انبیاء و  
 علیهم السلام نه دا وعدا د خاتم الانبیاء علیه السلام په باره کنس اغسته  
 شوه و لکه یو کنس حضور علیه السلام (نبی الامم) او (نبی الانبیاء) هم  
 دے د ذکر شوی آیت په موجب انبیاء و علیهم السلام د خاتم الانبیاء  
 علیه السلام نبوت اعتقاد او اقرار او د هغه نصرت (امداد  
 بالواسطه) املو ، بتولوا انبیاء و علیهم السلام د حضور علیه السلام  
 د نبوت تصدیق کړو او خپلو امتونو ته د هغه د نبوت منلو  
 اومد د کولو تاکید فرماییلو لکه چه موسی علیه السلام د تورات  
 کتاب استثناء و باب عشا او باب عتس کنس دا و د علیه السلام په زبور باب  
 عشا کنس ، حضرت سلیمان علیه السلام په (غزل الغزلات) کنس حضرت  
 عیسی علیه السلام په انجیل یوحنا باب عشا آیت ع تراثت علیه  
 کنس اعلان کړیدے ، اس د دے خبرے ضرورت و وچه د د  
 نبی الانبیاء ، عملی بالذات ظهور اوشی ، لکه په حدیث د معراج یو  
 صورت د دے دا شو چه بتولو پیغمبرانو علیهم السلام ته د مامت  
 ا کړو او بل عملی صورت لے دا شو چه که د نزد د پیغمبر حضرت  
 عیسی علیه السلام تر آخرے زمانے ژوند دے ا سلفه شواو بیبا دغه  
 نبی د حضور علیه السلام د یواختی په شکل د دین همدی د خدا ممت پیا  
 د آسمانه را کوز کړی شو ، چه حضرت عیسی علیه السلام د بتولو پیغمبر شوه



انبیاء و علیہم السلام دیونمائندہ پہ دول د شریعت محمدی خدمت  
 اوصاف ادا کری او پہ دے دول د حضور علیہ السلام د پیغمبرانود  
 پیغمبری عہدہ واضحہ کری۔ د پیغمبرانود پیغمبری دا عہدہ د حضور  
 علیہ السلام دیو پیغمبریہ دربعہ عملاً مکمل کول حکم ناممکن ووجہ د حضور  
 علیہ السلام نہ پس د نبوت دروازہ بندہ دہ د ختم نبوت او د پیغمبرانو  
 د پیغمبری عہدہ د حضور علیہ السلام بنہ بنکارہ کولو د پارہ دیو پیغمبر  
 رالبریل پہ دول د اقصی ضروری ووجہ پہ نزول د عیسی علیہ السلام دا  
 حکمت الہی مکمل شو۔

نوداخیرہ یقیناً صحیح شوہ چہ د عیسی علیہ السلام نزول د حضور علیہ  
 السلام د ختم نبوت پہ حیثیت دی۔

۳۔ د عالیٰ فننواو د عمومی اصلاح پہ لحاظ د مسیح د نزول حکمت  
 پہ دے بارہ کنی د حضرت عیسی علیہ السلام د نزول حکمتونہ دادی  
 (۱) دوی د نزول یوم مقصد د دجال قتلہ و دجال قتلول دی  
 دجال بہ د خدا ایئی د عوبداروی، نو عیسی علیہ السلام بہ د توحید  
 الہی قائمولو پہ غرض دجال پہ دے جرم کنی او ژنی چہ ہغہ بہ د اللہ  
 نہ سوا د بل چا خدا ایئی تہ خلق را بلی ددے بل حکمت بہ د عیسی علیہ  
 السلام خپل امت د نصاریٰ و تہ د ابکارہ کول وی چہ د اللہ نہ  
 بغیر د بل چا د خدا ایئی عقیدہ لڑنکے گمراہ د قتل حق ار دے، حکم چہ  
 نصاریٰ چیلہ ہم د حضرت عیسی علیہ السلام د خدا ایئی دعوی لوی  
 لوی د حضرت عیسی علیہ السلام د لاسہ د ریلہودی د جال او د یہودی  
 کج لیا تو قتل کیدل د هغوی ریلہودی د دے دعوے ترویج کول  
 او سزور کول دی د کوئے د هغہ چہ هغوی حضرت عیسی ہم خپل  
 مقتول او مصلوب کنری۔

رس دیور رحمتی مسیح (علیہ السلام) پہ لاس د بل (لعنتی مسیح)  
 (دجال) او د هغہ د مریدانوتباہی چیرہ مناسب معلومیزی،  
 مو بزروران دے بیان کری دی، چہ حضرت عیسی علیہ السلام مسیح  
 ہدایت دے او بل پہ دے وچہ مسیح دے چہ د هغہ خاص خانے د  
 او سیاحت پہ لے کولو او دا بل مسیح ضلالت دے او بل پہ دے وچہ  
 مسیح دے چہ د هغہ کینرہ ستریزہ دا سے رنگا لکے چہ هوار لیوور  
 کرے شوے وی۔

۴۔ نوی تمدن او د سائنس ترقی د تباہی پہ غارہ ادرولے دہ،  
 دا تباہی ویضے بیول او غت فسادونہ پہ مادی قوت ہجرے نشی  
 ختمیدے، کہ یونیک حکومت کارخانے جورے کری و سلعے راجع  
 کری نو خدا تے دشمن، فسادیان، دنیا تہاہ کوونکی مشرقی او مغربی  
 غت طاقتونہ پہ سائنسی، ایٹمی، بلکہ ہر قسم سامان جنگ او تباہی  
 پہ چلونونکی دوسرہ ورا ندے دی چہ پہ مادی طاقت تے دغہ صالح  
 طاقت (حکومت) نہ شی رالاندے کولے دے د پارہ دا سے یو لور  
 روحانی طاقت پکار ووجہ د هغہ پہ یو شف او د دعا پہ یو جملہ داتول  
 ہر خہ تباہ شی او د امن دورہ دور شی، دے کار د پارہ حضرت عیسی  
 علیہ السلام حکم مناسب دے چہ هغہ کنی خلور غت خلافت عادت  
 روحانی تونہ جمع دی، هغہ د روح القدس کہ پوکی پیدا دے د ذمے  
 پہ ژوند کنی روح القدس ورسرہ وو، و آید نہ بروح القدس،  
 آسمان تہ د روح القدس پہ ذریعہ اوچت کریشو، د آسمانہ راکوزید  
 پروخت بہ تی دوارہ لاسونہ ددو و فرشتو پہ او بڑو ایلی وی وواضعا  
 گفیرہ علیٰ آجنجہ مکین، د احادیث دلواس بن سمان پہ روایت  
 د مسلم شریف دے، ددے خلور و خاص روحانی تونہ اثر بہ داوی



چه دده ددعا په یو جملہ به نول یا جوجی ما جوجی فسادی فو توند  
په خپل خپل خاڼه تباہ شی بقوله زمکه به ددوی د مردارو نه بدو  
بونیہ شی، په مسلم شریف کین د نواس بن سمان په روایت حدیث  
شریف دے، چه یا جوج ما جوج به حضرت عیسیٰ علیه السلام او د  
هغه ملگری را گیر کری رفیکر عب نبی اللہ عیسیٰ و اصحابه فی رسل  
اللہ علیهم التّعاف، الحدیث،

حضرت عیسیٰ علیه السلام او د هغه ملگری به دعا کری نو الله به د هغوی  
په ختمونو رگر د تونو یورنخ را ولی، فیصیبون فرسی کموت نفس  
واحدی، نو تبول به د مردارو د ابعه د یوسه شی لکه چه یوسره  
مشرکوه وی یولیشتم زمکه به هم ددوی نه نشه نروی د بد بو نشی  
نه به که پکه وی نو الله تعالی د جنتی او بنا نو پشان غنبت غنبت مارغان  
را لیبزی هغوی به د غنمردارے چرته بل خوا یوسی،

د دنیا و را نوونکی غنبت خدا لے دشمن طاقتونو د جالی نسته ده د کوم  
متعلق چه د عمران بن حصین په روایت په مسلم شریف کین حدیث ذکر دے  
ما بین خلق آدم الی قیام الساعة یهودا دم علیه السلام د پیدائش نه تر  
امرا کبر من الدجال، قیامت پور دے د دجال د فتنے نه  
بله غنپه فتنه نشته :

دیا جوج ما جوج په باره کین ذکر پکار دے چه دا خسته دے  
یا جوج ما جوج ته په عبرانی ژبه کین د غوغ ما غوغ او په انگریزی ژبه  
کین د کاک میگاگ وائی د عقیده الاسلام مشعل روس او چین  
یا جوج دی، او برطانیه او امریکه ما جوج دی چه بعضی د سکر کاس  
میگاس او بعضی د رچین ما جوجی اگر نا سخ التواریخ د آدم علیه السلام  
د جنت کلمون د پاره تر تاریخ د و القونین پور دے مشعل تارخ

هبطی لیکل دے او کله یا جوج ما جوج هر کافر ته و بیله شی، لکه د خسر  
په حدیث کین وی،

من یا جوج و ما جوج الف و مکم رجل یعنی په دوزخ کین به یا جوج  
ما جوج زر کسان او تا سو یوکس ر یوکس په زرو کین حافظ ابن حجر رح او  
قرطبی رح ددے شریح کړید، د ای منہم و من کان علی الشریک  
مثلهم و رجل منکم ای من و من کان مثلهم کویا  
کین د زرو نه مطلب مطلق کافر او د منکم نه مطلب مطلق مؤمن  
دے ر سیدین جوکار ایسور، د یهودو په عقیده کین د حدیث درجه لری  
په (خزائن الروم، کین عبرانی خط سره موجود دے، په دے کین نقل  
دی، چه "عالم به د شمسکه نه پس یتیم شی او د هغه نه پس به در کوک  
ما کوک) جنکو نروی او پانے زمانه به د ما شیخ وی صاحب نا سخ  
"ما شیخ مبارک، خاتم الانبیاء صلی الله علیه وسلم ته و بیلی دی او په  
ر عبری کما ر کین در ما شیخ نه پس لیکلی دی چه ددے نه پس به دنیا  
یتیمه به محافظه پانے شی، یعنی نبوت به ختم شی،

### پنجم حکمت

پنجم حکمت دادے چه د موجوده دور د عالی فتنو او د ایلمی تبا هو  
بانیان یهود او نصاری دی، د اشتراکیت بانی کارل مارکس یهودی دے  
ر و جے ایلم بم جوړونکے شوپن هار، یهودی دے د نوی تهدیب خد  
هیروونکے د فاسقانہ معاشرے او انسان کن سامراجیت بنیاد مسیحی طاقتور  
قائم کړیدے او د تو زومذ هبونو خصوصاً د مسلمانانو عقیده او عملونه  
خرابوونکی قومونه هم عیسایان دی، په دے وجه ضروری و که چه د یو  
اسرائیلی پیغمبر چه عیسای قوم لے خپل پیشوا عیسی د لاسه دده د امت  
پیدا کری فساد و نه ختم شی، غرض دا چه د عیسی علیه السلام امت ما دی



سائنسی، ایٹمی ذریعہ سوسرہ کومر فساد چہ داپور تہ کریدے، ک  
 آسمانی تدبیر نہ بغیر۔ کذمکے طاقتور نہ دھتے د مقابلے توان  
 نہ لری پہ دسہ وجہ عقل، دعیسی علیہ السلام را کوزیدال ضروری گنری  
 دکوم چہ تند بیر الہی پہ زرگونہ کالہ ورا بندے فیصلہ کریدے ددے  
 دکجالی قوتونو تالی ستہ دال صلاح ہجرے نشی کولیکوم چہ عیسائی او  
 مسیحی دکان چلوو دپارہ ددجالی قوتونو قسے مضبوط کرے او د  
 اسلام بتولہ گنہ ددخوار لوسوسو کالو مسلمانان کافران کریم  
 تباہ کری:

فائدہ

دذوالقرنین دبتد متعلق

پہ دنیائے داوخت دیر بند ونہ  
 دی تود چین دیوال چہ دیرا وید  
 او پکن دے او ہفتہ پہ منگولی ژبہ کن (نکو دے) او پہ ترکی ژبہ کن  
 د بوقور قہ و ییلے شی،  
 دویم: د بخارا او ترمذ پہ منیخ کن چہ ورتہ (دربند) و ییلے شی، دا د تیرور  
 پہ وخت کن موجود وو۔  
 دریم: د رداغستان، بند۔ د دے نوم رباب ابواب دے اول دس  
 ہم ورتہ و ییلے شی، بستانی پیردا لکڑا المعارف، کن ددے تفصیل  
 بیان کریدے:-

خالورم، ہغہ بند دے کوم چہ رکابشیا ر قفقاز م سرہ پیر دا ڈیال ڈرہ  
 کن مے ریاقوت پہ رمعجم البلدان، کن لیکلی دی چہ دا د و ییلی شوے تانے  
 نہ جوہ دے اودا نور دے دکا شو دی بنا پہ دے، دقڑان دتشریح  
 مطابق دذوالقرنین بند ہم داخلورم دے، پہ رناسخ التواریخ کن  
 بنکارہ بیان شویدے ددے تائید داسے ہم کیری، چہ رخر دار  
 پہ کتاب المسالک، کن لیکلی دی چہ عباسی خلیفہ واثق باللہ دذوالقرنین

دبند دتحقیق دپارہ دماہرانو بولکیشن لیر لونو ہغوی ہم دا بند دقڑان  
 مطابق دذوالقرنین بنداً تاکلو دذوالقرنین دے بند تہ پہ فارسی ژبہ کن  
 دترہ آہنی،، ترکی ژبہ کن، و امریکیو، او پہ چینی ژبہ کن رو بھاگ کورائی، وائی  
 یعنی دگور، دترہ دگور، مطلب دگور ش سائوس، دے چہ دا د بکھسرو  
 نوم دے،

ذوالقرنین

دذوالقرنین دسے سفر پہ قڑان کن ذکر دی، یومغربی، بل مشرقی او  
 دریم غالباً شمالی دے، ذوالقرنین خوک وو، امام رازی رح پہ تفسیر کبیر  
 سورہ کہف کن لیکلی چہ دا دمقدونے سکندر د فیلقوس خوسے د  
 آرسطو شاگرد وو، امام رازی ارسطو تہ بنکارہ کافرو نیلی دی، بعضو  
 ذوالقرنین کیقباد تہ و نیلی دی، او بعضو مغربی چین تہ، بعضو دین بادشاہ  
 ذونواس حمیری تہ، او بعضو حضرت ابراہیم علیہ السلام د زمانے سالی بادشاہ  
 تہ۔ ذوالقرنین و نیلی دی، بعضو وائی چہ دامصعب بن عبد اللہ وو کد چہ  
 ابن عبد البر لیکلی دی، بعضو عبد اللہ بن ضحاک بنائی او بعضو داسائوس  
 (گورش) گنری دا اخیر صحیح دے نور بتول غلط دی نور ا قوال ہم  
 شتہ خو ہغہ ہم غلط دی، دامصعب بن عبد اللہ او د عبد اللہ بن ضحاک  
 سند صحیح نہ دے حافظ بن حجر د دے نزدیک کریدے، او د ابراہیم  
 علیہ السلام د زمانے مصعب او عبد اللہ بن ضحاک پہ تاریخ تائیت  
 تہ دی چہ دوی د ابراہیم علیہ السلام د زمانے وواو ا ہم تہ دی ثابت نہ  
 دوی دا بند جوہ کریدے، نور بادشاہان مؤمنان ندو، سائوس  
 ذوالقرنین چہ مؤمن صالح وو او ۵۹ھ قبل از مسیح کن تیر شویدے  
 صحیح خبر دے دا د چہ دا بند ہم دے جوہ کریدے چکد چہ قڑان کم ناکم دہ  
 تہ نیک سرے خو نیلی دی او ددے بند نسبت کولی دے تہ درست



بنائی داسنگ پہ تاریخ کن ددہ دہ سے سفر و نہ ہم ثابت دی، سکندر  
 کد فقار سفر ندے کرے او نہ نور و ذکر شو و گساوسفر کریدے  
 کد ذوالقرنین مغربی سفر دایشیا لے کوچک وو، او د نمر و و بیدال پہ  
 عین حیمہ، کن د سمرنا د سمندر پہ اوبو کن وو کوے چہ تورے  
 دی، سائرس بابل فتح کر و بتی اسرائیل لے خلاص کرے، د بیت  
 المقدس تعمیر لے کر و او یسعیاہ علیہ السلام آتہ بشلے کالہ روہیہ  
 د بیت المقدس د تعمیر پیشن گوئی کرے وہ، چہ بابل کن بہ آویا کالہ  
 یہودی ان قیدوی بیا بہ بیت المقدس آباد شی، امام رازی چہ یہ تفسیر  
 کبیر کن بنکاره و بیلی دی چہ دابند سائرس جو کر کریدے او د  
 چہ ذوالقرنین یقیناً سائرس د دانیال علیہ السلام پہ دین وو، د تحقیق  
 د تاریخ نہ علاوہ د یسعیاہ علیہ السلام صحیفے باب ۲۵ عتاک او د  
 دانیال علیہ السلام مکاشفے باب ۲۷ آیت ۱۸ د ذکر یاعلیہ السلام کتاب  
 باب ۲۷ آیت ۱۸ او د عزرا باب ۷ آیت ۱۸ د عتاک نہ د ہستے شویدے  
 کوم چہ د قدیم تاریخ اہم ترین بنیا د و نہ دی، ابراہیم زردشت  
 ہم د دانیال علیہ السلام شاگرد او مؤجد و و خک چہ د ہفت اوستا د  
 اعود باللہ او بسم اللہ نہ شروع کیری د ابن کثیر تحقیق ہم داسے د  
 رکنہات اصطرک کن د الہامہ ہم مؤمن او د مجوسیت د شن و بیلی  
 شویدے، سائرس ذوالقرنین کد دارا نہ وہا ندے نیر شویدے، ک  
 یا جوج ماجوج پہ بارے کنے د ہغوی د لور والی واقعات غلط دی، ابن  
 کثیر زہم پہ خپل تاریخ کن او بخاری رح پہ باب د یا جوج ماجوج کن دے  
 تردید کریدے، دغدرنگ پہ ترمذی کن د ابوہریرہ رض ہفت روایت چہ  
 ہغوی بند کنی او بیا وائی چہ صبا بہ نور کنو خوا نشاء اللہ و بیلی ہیر  
 کرے نو بیا بند پہ خپل حال شی او خہ وخت چہ دوی انشاء اللہ اوائی

نودغہ بند بہ مات کہی او نوز بہ مرا ووزی، داہم ضعیف روایت  
 دے، امام احمد بن حنبل رح ابن کثیر رح پہ خپل تفسیر جلد ۳ ص ۱۷۱  
 کن نقل کریدے چہ داخلاف قرآن دی،  
 فَمَا اسْتَطَعُوا اَنْ يَّظْهَرُوْهُ وَمَا اسْتَطَعُوا يَا جُوْحَ مَا جُوْحُ نَهْ بِبِنْدِ خَطْلِ شَى  
 لَكَ نَقْبًا (سورہ الکہف آیت ۷۷) : او نہ بکن مورئ کو لے شی،  
 ابن کثیر رح لیکے چہ داروایت ابوہریرہ رض د کعب الاحبار نہ را غتے دے  
 او خلق و غلطی نہ ورتہ مرفوع و بیلی دی د عقیدۃ الاسلام پہ مطابق  
 یا جوج ماجوج بہ پہ بند بھرتہ نہ را پورے اوزی بلکہ د تجیرہ کیسین  
 نہ تر منجور یا پورے بہ، دیو خائے را اوزی، قرآن د دے بند مضبوط  
 والے بیان کریدے او د ہفے ماتول لے د قیامت غلامہ بنو د لے دہ  
 مکر د یا جوج ماجوج ذکر چہ نہ چہ را غلے دے ہلتہ د بند ذکر شنتہ دے  
 نہ معلومیزی چہ یا جوج ماجوج بہ د بند پہ لارہ نہ بلکہ پہ بلہ لارہ را  
 اوزی رح حدیث شریف متفق علیہم د بیل للعراب قدا اقتراب من فتح روم  
 یا جوج و ماجوج مثل ہذا، عمدة القاری جلد ۷ کن د کرمانی  
 نہ منقول دی چہ دا استعارہ دہ مطلب لے فتنے خورمایدال دی، لکہ چہ  
 دگوٹے د کرئی پہ اندازہ یوو تکی اشی او فتنے تررا بر سیرہ شی، لیکن مطلب  
 لے ہرگز داندے چہ دغہ د ذوالقرنین بند بہ ماتیزی او یا جوج ماجوج  
 بہ پررا اوزی، پہ عقیدۃ الاسلام کن د ذوالقرنین تشریح پہ مختلفوا قولوس  
 شویدے لیکن د اصطرک لہ آثار قدیمہ د ذوالقرنین کومہ مجسمہ چہ برآمد  
 شویدے کہ ہفے کن د ذوالقرنین د اسپنے د توپئی کینرے او چہ غارے  
 تہ لہ مینخہ تش د اسپنے بنکرو نہ غوندے جو لہ شویدی د دے نوم  
 داوچہ بنو دل صحیح بنکاری



### تتمہ

## دکفار و عذاب ہمیش والے

وَدَخَّرَ اللَّهُ آيَاتِ تَفْسِيرِ بَيَانِ  
پہ وخت امام رازی رحمہ تعالیٰ

کبیر کینی دکفار و پوہ دائمی عذاب اشکال و نہ پیش کو پیدی، احقر بہ ک اللہ  
پہ فضل دغہ شبہ نقل کو او جواب بہ کے ورکوی۔

**رُومِئِي شَبَه** | پدے مسئلہ غیب اشکال دادی چہ داد خدا  
دانصاف نہ خلاف دہ، ددے جواب دادے

چہ دکذاب ہمیش والے ظلم نہ دے بلکہ انصاف دے، دکظلم مطلب داد  
چہ دبل پہ ملکیت کینی تصرف اکریشی او کفار خود خدا ائے ملک دی  
خدا ائے پخپل ملک کینی تصرف کوی دبل چاہہ ملک کینی نہ کوی۔

**دویمہ شبہ** | ہمیشہ عذاب دکذاب ائے رختہ خلاف دے  
دے جواب دادے چہ دکجرم سزا عین رحمت

دے حکمہ کوم حکومت کینی چہ سزا نہ وی ہغہ بقول خلق درحمت نہ خلا کبری  
دسایمہ شبہ | دکجرم وخت لیز دے یعنی دکبلوغ نہ تو صرگہ

اودکذاب وخت ختمید و نیکے نہ دے دامنا سب  
نہ بنکاری، ددے،

اول جواب دادے، چہ دکجرم و سزا پہ وخت کینی برابرے ضروری نہ  
اکے مار دکہ دیوگھنتے یا کنگے غور نہی لیکن سزا پہ کالو نو خوری  
اصلی خبرہ دادہ چہ سزا دکجرم نہ نوعیت پہ مطابق ورکولے شی دھغ  
کہ وخت پہ مطابق نہ، دکفرد جرم نوعیت سخت دے، نو حکمہ سزا ہم  
سختہ پکار دہ، دویم جواب دادے چہ دکفار و جرم دکفر ہم نہ  
ختمید و نیکے دے پہ مرگ ختمید ددہ پہ اختیار کینی نہ وی دائرہ بے

اختیار، پاتے شوگہ دے ژوندے دے نوپہ خپل اختیار دہ کفر  
بتول عمر نہ پریبیتو دکہ اگیرید او مجبوری پہ حالت کینی جرم پاتے  
کیدل مخلوق او خالق دوارہ نہ منی، مطلب داچہ دکفر جرم ہم  
نہ ختمید و نیکے دے او عذاب ائے ہم نہ ختمید و نیکے مناسب دے۔

دریم، جواب دادے، چہ کفار و اللہ تعالیٰ دلا محدود و او بے پایا نہ  
انعامات او کمالاتونہ انکار او بغاوت اکر و نو حکمہ سزا ہم لائمی  
او بے پایا نہ مناسبہ دہ۔

خلویم جواب دادے، چہ دکفار و سزا طبعی تاثیر پہ دول دہ، لکہ  
دسرتان جراثیم چہ دکعمر سرہ سم وی بتول عمر تیر بخور بے آرامہ  
او تکلیف کینی وی، دکفار جراثیم ہم دائمی اثرات او نتیجے لری یعنی دجسم  
پہ اور کینی ہمیشہ پاتے کیدل فرق او بیلٹون چرف دومرہ دے چہ  
دجسمانی رفح (سرتان) اثرات او نتیجے دکجسم پہ ختمید پہ مرگ  
ختہ شی او دژوحانی رفح دکفر) اثرات او نتیجے دروح سرہ تہلی دی کوم چہ  
ختمیزی نہ خومرہ پورے چہ دروح ژونداری چہ پہ آخرت کینی ختمیزی  
نہ مناسب دی چہ عذاب دکفر دھم پہ آخرت کینی ہمیشہ وی۔

پنجم جواب دادے، چہ دھر تکلیف سبب ترخو چہ وی نو تکلیف  
بہ ہم وی لکہ پینتورگی کینی چہ کانپے ترخو وی ترخے بہ پپکین دہرد  
ہم وی یاد اور کامی پہ شیشہ کینی دنہ دنارنہ ویستون ریلوے  
حروف ترخے وخت موجود وی ترکومہ چہ دایشیشہ موجود وی،  
هرکله چہ کانپے دکپینتورگی نہ او تو یا شیشہ چپ چور شوہ، نوہلہ بہ  
دہ داودغہ حروف ختم شی، دغہ رنگ دکفر نہ هر خد پورے چہ روح  
کینی موجود وی نو عذاب بہ ہم ترخے وخت وی مگر دادے  
پہ روح کینی ورنوتے دے چہ دکبیلید و امکان ائے ہدی و شستہ نہ



کہ اللہ تعالیٰ ہر مائی

وَلَوْ رَدُّوْا الْعَادَةَ وَالْإِمَانَهُوْا عَنْهُ : کچھ بے کفارتہ آخرت نہ دینیاتہ راوستے  
دوسرے انعام : شی نبیابہ ہم دغہ کفر کوی کومہ نہ چہ منع کر شوی  
مطلب داچہ سبب یعنی کفر تریخوجہ موجود وی، نوعذاب بہ تے  
ہم ترہغ وختہ پورے وی، لیکن کفر بہ روح کین داسے نونے دے  
چہ ترجد اکیدے نشی اور روح ختم پری نہ چہ دے ہفے پہ ختمیداددغہ  
سبب کفر ہم ختم شی نوٹکہ ودرہ دا ہی عذاب مناسب دے :

تَمَّتْ بِالْخَيْرِ

## یوہ نادرہ تحفہ

عصمت انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام  
(اردو)

از افادات

علامہ شمس الحق افغانی رحمۃ اللہ علیہ

جمع و ترتیب : شیخ فتح الرحمن بیچر رشیدہ عربی پشاور پینور

ناش

تاج کتب خانہ محلہ جنکی نزد قصہ خوانی پینور

دلاویدو پتہ

کتب خانہ رشیدیہ محلہ جنکی قصہ خوانی پینور بنار

کدین تبلیغ پہ ہر مسلمان نراونہجہ باندے فرض دے، خوشگنہ چہ دچہا  
دہارہ وسلہ ضروری دے۔ ہم داسٹان د تبلیغ دہارہ کدین علم ضروری دے۔ او  
کدین د زد کرے دہارہ بنہ کتابونہ خان سورہ ساتل او بیاباوستل پکاری۔ ددے  
مقصد دہارہ تاج کتب خانے تاسوادہارہ بناستہ علمی مغلغہ وکتابوپہ شکل  
کینے چاپ کرے دی، چہ پہ ہر کر، جہرہ او جومات کینے د ہفے نہ یوہ بناستہ تبلیغ  
جوہریدے شی، بنہ کتابونہ خان سورہ ساتل کار ثواب دے او مرکزہ پس تیز صدقہ چارہ جہرہ

د مفتی اعظم پاکستان مولانا شیخ رشید دیوبندی مشہور تفسیر

## معارف القرآن

پہ پینتوڑ بہ کینے یو اہم مقام لری۔ پہ پینتوڑ بہ کینے دومرہ مفصل اور مستند تفسیر  
ہل نشہ چہ پہ ہفے کینے د قرآن کریم شاین نزول تفسیری بحثونہ، د پخوانو تفسیرونو  
خلاصہ او موجودہ زمانے د ہر قسمہ مسائل و ضاحت د قرآن مجید پہ کرا کینے دہارہ  
شوع دے۔ د قرآن مجید د طالبانو، عالمانو او پہ کورونو کینے د زمانو دہارہ عظیمہ تحفہ  
دے۔ ہرچا سورہ چہ دا تفسیر موجود وی ہفوی تہ پکاری چہ نور خلق خان سورہ کینی  
او ہفوی تہ د ددے درس اوردی۔ انشا اللہ د زہونو او عملونو اصلاح پہ پینوری سو کیری  
دا تفسیر پہ (۳۰) جلدونو کینے چاپ شوع دے

د شاہ ولی اللہ اوشاہ عبد القادر د فارسی اورد و تفسیر د نواسانہ پینتوڑی

## آسان تفسیر

پہ یو جلد کینے د قرآن مجید بہترین پینتو تفسیر دے۔ چہ پہ دے کینے د  
قرآن مجید د لفظی ترجمہ سورہ سورہ پینتو ہمارے خیال ہم سلسلہ شوع دے۔  
او پہ حاشیو باندے دیر قیمتی معلومات بیکے شوی دی۔ د قرآن پاک د ترجمہ  
د زد کرے دہارہ دا پہ موجودہ زمانہ کینے یو لڑے نعمت دے۔ پہ مکت خط کینے  
ہم چاپ شوع دے، اوہہ وروکی سائز کینے ہم ترلا سہ کیدے شی۔

تاج کتب خانہ محلہ جنکی نزد قصہ خوانی پینور



ہدایہ شریف د اسلامی حنفی فقہی یو جامع او مستند کتاب دے چہ پہ تولو اسلامی مدرسہ کینے لوستے شی. پہ پینتو ژبه کینے تر اوسه پوره دے دے کتاب شروح نژادہ. تاج کتب خانہ پینتو ته الله پاک توفیق ورکړو چہ د ستر مالو حضرت مولانا حنیف گنگوڅی "غایۃ السعایة فی شرح مافی الهدایہ" د پینتو ترجمه انتظام او کړو او فقیر داعظم الشان زبور:

### تاج الهدایہ پینتو شرح هدایہ

په نوم په دیر بناشته د ول چاپ شویته د دے کتاب په لوستلو مو په اسلامی فقہ کینے مهارت حاصل کیدی شي.

د احادیث رسول صلی الله علیه وسلم اہمیت هر چا ته څرگند دے. دا هغه څه او څوړیا چینہ ده چہ تر قیامتہ به مسلمانان پر څپله تنده ماتوی. د احادیثو په ذخیره کینے

### مشکوٰۃ شریف

ته نور مقام حاصل دے. مونږ به د پینتو لوستونکو دیکړه د مشکوٰۃ شریف یوه دا سے نسخه تیاره کړه دے د پاشر په یو طرف مکمل عربی متن سره د اعرابو چاپ شوه دے. او مخامخ ورته آسانه پینتو ترجمه ټکی په ټکی لیکل دلا. د دے کتاب په لوستلو سره د څوړیا صلی الله علیه وسلم قول مبارک ژوند او حکمونه دسترگو په وړاندے او کړی. ایسان پر مضبوطی او د نیک عمل شوق زېږون کینے پیدا کیری او غلط عادونہ او عمنونہ پر د بچنه ورکیری. د علم دین د طالبانہ علاوه په کورونو کینے زمانه ته هم په آسانه لوسته شي. مشکوٰۃ شریف پینتو په پخو بناشته جلدونو کینے چاپ شوه دے.

\* د حدیث شریف یو بل اہم کتاب سکن ترمدی دے. علماء وای چہ د چاپه کور کینے ترمدی شریف موجود وی نو هغوی د دے دا سے اوکتری لکه چہ د دوو جلدونو مو د حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم د هغه په کور کینے خبره کوی د دے سعادت د حاصلولو دپاره تاج کتب خانے ترمدی شریف (پینتو) په دا سے انداز کینے چاپ کړه دے چہ د پاشر په یو نیم طرف مکمل عربی متن دے او مخامخ ورته ټکی په ټکی آسانه پینتو ترجمه دے. (زیر طبع)

### تاج کتب خانہ - محلہ جنکی، قصه خوانی پینتو

### په پینتو ژبه کینے د تاج کتب خانے علمی تحفے

چہ د دین د علم د پارو د هر کور مدرسے او کتب خانے دپاره څوړو کوی

#### تفسیر معرف شریف

د مفسر اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع د پینتو د مشهور تفسیر پینتو ترجمه. په پینتو ژبه کینے دا د نوره نوره تفسیری ذخیره ده چہ د عوامو او علماء د پاره یوشان اہمیت لری.

#### مشکوٰۃ شریف

د احادیثو مشهور او مستند کتاب په دیر بناشته انداز او آسانه پینتو ترجمه سره دیر لور چاپ کیدو کک دے چہ په لوستلو ته سترگه پینتو کیری.

#### تاریخ اسلام

د حضور پاک صلی الله علیه وسلم او هغوی د څوړو پارو د پانډه ژوند حالات په دیر تفصیل سره علمی انداز کینے. دے کتاب کینے بیان شوی وی. د سین د وسیلې سند وی او د نورو علمو د تصدیق دے.

#### مکمل موج

د مانع په پار کینے په پینتو ژبه کینے د نورو نورو او مستند کتاب چہ هر قسم مسائل پکچر په دیر تفصیل او وضاحت سره بیان شوی وی. په پینتو ژبه کینے د موج په پار کک د دوه مضمن کتاب د ستاسو نظر ته وی شیر شوه.

#### د دد مستند

د کورنی ژوند متعلق هر قسم ضروری او نازک مسله په دے بنائت کتاب کینے بیان شوه وی. چہ د هر باج نارینه او زنانه دپاره د لیکل زده کول دیر ضروری وی.

#### د خلاصہ منیب او قدرتی پینتو شریف

د مدرسو د طالبانو او ماسلمانانو دپاره د لیکل و کتابونه په دیر جلی د پینتو شرحو سره چاپ شوی وی په دے دیر مطالباتو په درس پوهیدل و پراختیا شوی.

#### تاج کتب خانہ

د عربی ژبه د طالبانو او استادانو دپاره یوه نوره تحفہ ده. د مولانا محمد میاں صاحب مشهور تصنیف "تاریخ اسلام" سره لږه لږه ناسته د رطوبت د دے دے کتابونو د اشاعت او لوستو هر مسلمان ته ترغیب ورکوی د ستاسو د اکثر ترغیب

### تاج کتب خانہ - محلہ جنکی، قصه خوانی پینتو



## سیرت النبی

سید ابوالحسن ندوی

ذہبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم رجسٹرڈ مینہ ایمان تہہ ۵۵۔ پہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم باندے رحمت اور درود و میل۔ ذہنہ تعلیمات زوہ کولہ ذہنہ و ژوند حالات معلومولہ ذہر مؤمن نرا و نئے دپارہ چیر ضروری دی۔

دا دپیتون خوش قسمتی دلا چہ ذہ سیرت النبی پہ ذہیرہ کتہہ یو بہترین کتاب "نبی الرحمة" پہ پیتو ژہ کتہہ ذہ "سیرت النبی" پہ نوم چاپ شو۔ دا موجودہ زمانے ذہ یو ستر عالم او مجتہد "سید ابوالحسن علی ندوی" تالیف دے۔ دا کتاب ذہ سیرت و عربی، فارسی، اردو او انگریزی کتابونو پھور او خلاصہ ۵۵۔ ذہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د ژوند تفصیلی حالات ذہ سیرت پہ بارہ کتہہ ذہ دنیا د لوید لوید علماؤ تحقیقی معلومات، د مسلمانانہ علاوہ د غیر مسلم علماؤ خراج عقیدت، د حضور صلی اللہ علیہ وسلم ذہ تعلیماتو بہترینہ خلاصہ او ذہنہ ذہ مبارک ژوند ہر آرخ پہ دے کتاب کتہہ چیر پہ وضاحت مہرہ جمع کرے شوے دے۔

دا کتاب ضرور پہ چنپ کو کتہہ اوساتھی

## ذہ وادہ مسئلہ

ہر بالغ نارینہ اوزنانہ لہ پکار دی چہ دکورفی ژوند پہ بارہ کتہہ ذہ اللہ او رسول د حکونونہ حآن خیر کری۔ ذہ دے عرض دپارہ مونہ یو چا شستہ او آسان کتاب "ذہ وادہ مسئلہ" چاپ کرے دے، چہ پہ ہنہ کتہہ ذہ نئے علون ترمینتہ د تعلقاتو، نکاح، طلاق، عدت او نور ہر قسم ضروری مسائل جمع کرے شوے دی۔ ذہ دے کتاب پہ نو تاتو ستر کے پرا نئے شی او بکارہ شی چہ زمونہو نا پورہ خلق د چل چہالت پہ وجہ شرم کتا ہونو کتہہ مبتلا دی او دکانہ خبر نہ دی۔ کتاب پہ ظاہرہ دہوکے دے، ولے پہ "کوہ کتہہ مستدر" ہر دے سے کتاب تہ دیکھ شی۔

کتاب



• اسلامی فقہی علم دھر مسلمان دعملی زندگی دپارہ دیر ضروری دے۔ پ پنتو  
 ژوبہ کتبه د قفقی درسی کتابونو ترجمہ لوگنہ دے دی کتہ خلاصہ، مکتبه، قدوری، کتہ  
 وغیرہ۔ ولہ داسے یو کتاب چہ پہ آسان انداز کتہ د ژوندن تولے اٹھنے مکتے کتہ ذکر  
 شوتے دی، تراوسہ تہ دو چاپ شوتے۔ ددے ضرورت د پورہ کونو دپارہ مونہ دکتہ  
 دستر عالم مولانا مجیب اللہ ندوی صاحب مشهور کتاب |

### اسلامی فقہ

- پنتو ژبہ کتہ چاپ کرو۔ ددے کتاب یو شو خصوصیات دادی |
- د قفقی دھر یو اہم بحث نہ دہانت د قرآن مجید د آیتونو اد احادیثو پہ رہنا کتہ پہ زیر نور  
 مسئلہ بحث شوتے دے۔
- بیا پہ آسان ترتیب سرہ متعلقہ مسائل پیرلہ پتے بیان شوتے دی۔
- د یو عام مسلمان پہ ژوند کتہ روزمرہ پینید دکتہ ہر قسم مسائل د موجودہ حالاتو د  
 تقاضا مطابق بیان شوی دی۔
- دکھارت، مونہ، ورثہ، حج، طلاق، نکاح، میراث، رضاعت، یتیمت، مضاربت وغیرا  
 اود موجودہ زمانے د نوے نوے مسئلو جوابونہ د قرآن وحدیث پہ رہنا کتہ  
 دہانتی شوی دی۔ کہ حقوک د کتاب اولیٰ نو د قفقی پہ درسی کتابونو پورہ پہ  
 ورتہ د پیرہ آسانہ شی۔ او د خپل خان نہ علاوہ د نورو خلقو رہنائی پہ ہم کولے شی۔
- د قیامت علاقے : ژوندن د ہاد پشان تیریدنی، ہرہ شہہ او ہرہ وچ موندن  
 قبرتہ ورنژدے کوی۔ ولہ موندنہ پہ غفلت کتہ پراتہ یو۔ پہ قرآن مجید اولعادیثو  
 کتہ بیا بیا د قبر او آخرت د ژوندن بیان ہم پہ دے غرض شوتے دے چہ انسان  
 د غفلت د خوب نہ رابید ارشی او آخرت دپارہ تیار شی۔ پہ دے غرض موندنہ د

### مستند کتاب تلک کتہ المعاد پنتو ترجمہ د قیامت علاقے او آخرت احوال

پہ نوم چاپ کتہ دے۔ چہ پہ ٹوٹا کتہ ژوندنہ د یلے کیری، اوینتہ اودریدنی  
 سترگہ د اویکونہ دکتہ شی او انسان خپل خالق او مالک تہ متوجہ شی۔ د وعظ  
 او نصیحت دپارہ دیر بنائشہ کتاب دے۔ یکونہ، مولانا سید روح اللہ د مازاہ

تاج کتب خانہ۔ محلہ جنکی، قصہ خوانی پینور  
 فرن ۱۳۵۴ھ



**Get more e-books from [www.ketabton.com](http://www.ketabton.com)  
Ketabton.com: The Digital Library**